MACAR BELGELERİNİN İZİNDEN

OSMANLI MACARİSTANİNDAKİ İDARİ VE BEŞERİ DÖNÜŞÜMLER

H.Ş. ÇAĞATAY ÇAPRAZ

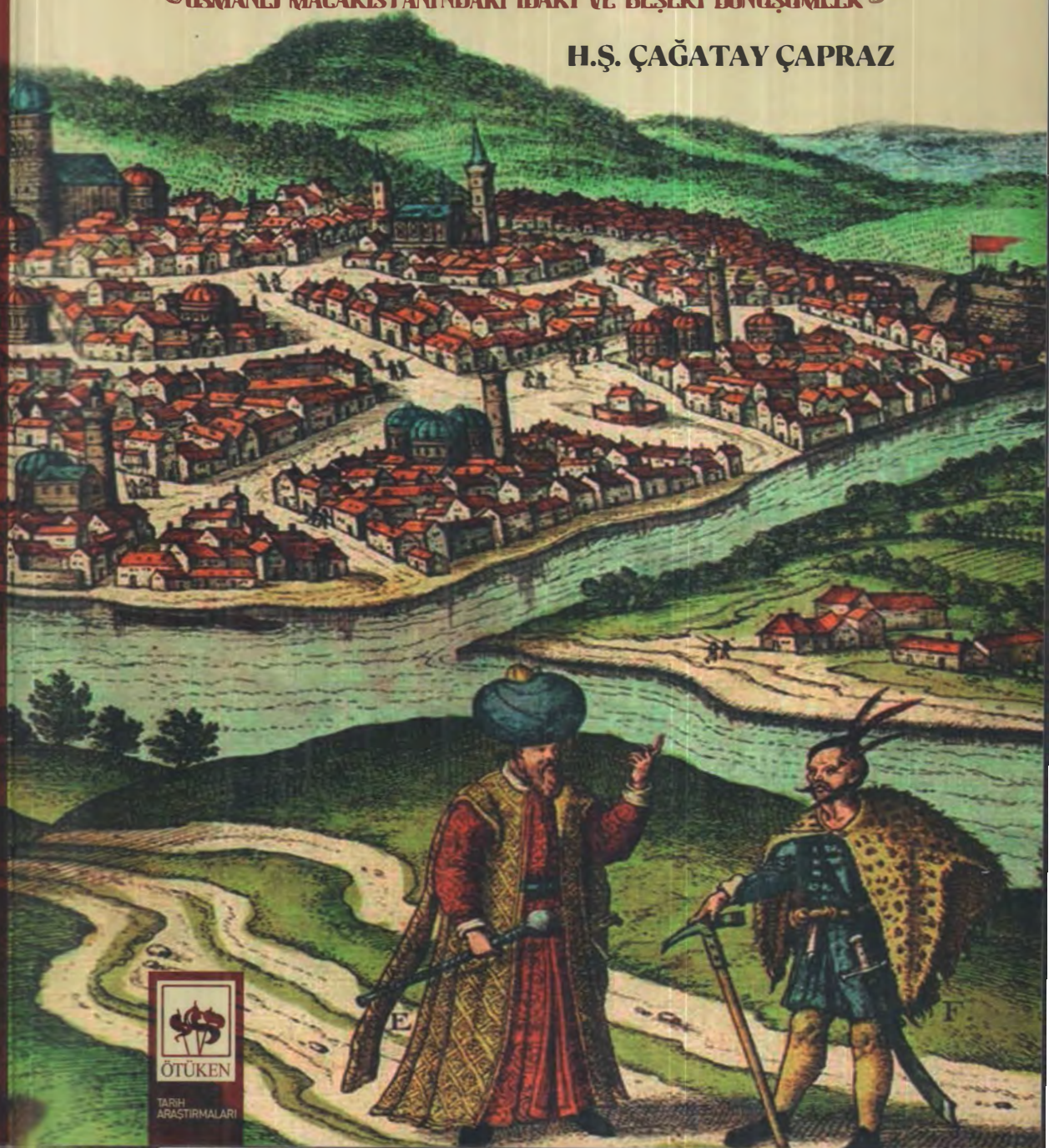

ÖTÜKEN
TARİH ARAŞTIRMALARI

MACAR BELGELERİNİN İZİNDEN
OSMANLI MACARİSTANİNDAKİ İDARİ VE BEŞERİ DÖNÜŞÜMLER
H.Ş. ÇAĞATAY ÇAPRAZ
ÖTÜKEN

MACAR BELGELERİNİN İZİNDEN

Osmanlı Macaristanı'ndaki İdarî ve Beşerî Dönüşümler

H.Ş. Çağatay Çapraz

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1895
KÜLTÜR SERİSİ: 1041

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-424-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Görseli: Budin ve Peşte manzarası, 1617. Rózsa, György, *Budapest Régi Látképei (1493-1800)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963, No: XX/76.

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Hüseyin Şevket Çağatay Çapraz: 1982'de Konya'da doğdu. Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden 2004 senesinde mezun oldu. 2007'de Macaristan Szeged Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Kürşüsünde, Prof. Dr. Mária Ivanics'in yönetiminde yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 2011 yılında aynı üniversitede Prof. Dr. Sándor Papp'ın danışmanlığında kaleme aldığı *Pétervárad 1694. Évi Török Ostroma Nyugati és Oszmán Források Alapján* [Doğu ve Batı Kaynakları Temelinde Osmanlıların 1694 Petrovaradin Kuşatması] başlıklı teziyle doktor unvanını elde etti. 2014 senesinden beri Kırklareli Üniversitesinde görev yapmaktadır. Çalışmalarında Mohaç Meydan Muharebesi (1526) ve Karlofça Barış Antlaşması (1699) arasındaki Osmanlı-Macar-Habsburg ilişkilerini ele almış, özellikle Macaristan'daki Osmanlı himayesi, toplumsal hayat ve Osmanlı-Erdel diplomasisi gibi hususlara yoğunlaşmıştır. Ayrıca İslamiyet öncesi Türk tarihi ve bu dönemdeki Türk-Macar münasebetlerine dair inceleme ve çevirileri de yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ....9

I. OSMANLI MACARİSTANI'NIN SİYASÎ VE BEŞERÎ NİTELİĞİ

1. Macar Sınır Düzeninin Teorik Çerçevesi....19
2. Osmanlı Egemenliğinde Sosyo-Politik Değişimlerin Başlaması....20
3. Macar Toprak Sisteminin Kalıntıları ve Dönüşümü....29
4. Dîvân-ı Hümâyûnun Macar Toprak Rejimine Nüfuzu....36
5. Macar Vergilendirme Alanının Genişlemesinde Büyük Kalelerin Önemi....53
6. Osmanlı Egemenliği Zamanında Erdel Hükümdarlığı'nın Malî Girişimleri....64
7. On Beş Yıl Savaşlarının Osmanlı Egemenliğindeki Macarların Vergilendirilmesine Tesiri....69
8. On Beş Yıl Savaşlarından Sonra Macar Vergi Düzeninde Müzminleşme....73
9. Macar Aristokrasisinin Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarına Karşı Alan Kazanımı....81

II. OSMANLI MACARİSTANI'NDA KONSOLİDASYON

1. Osmanlı Macaristanı'nda Yıkım ve Yeniden İnşa....101
2. Feodal Beyin Araçları ve Osmanlı Egemenliğinde Macar Toprak Düzeni....106
3. Macar Serf Sisteminin Genel Özellikleri....111
4. Osmanlı Macaristanı'nda Serfin Yurtluğa Bağlanması....120
5. Osmanlı Egemenliğindeki Soylu Sayısı....123
6. Osmanlı Egemenliği Döneminde Kurumsallaşan Macar Feodalizminin Temel Özellikleri....127
7. XVII. Yüzyılda Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki Vergilendirme Girişimleri....133
8. Osmanlı Bağlılığının Erdel'e Etkisi....138
9. Macaristan'daki Osmanlı Hukuk Sisteminin İstifhâmı....144
10. Osmanlı Yönetiminde Macaristan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler....154
11. Yok Olan ve Yeniden Kurulan Yerleşimler....159
12. Toprağını Terk Eden Feodaller ve Şehre Taşınan Armalı Soylular....165
13. *Hajdú* Askerlerinin Durumu....171
14. Serflerin Toplumsal Durumu ve Sözleşmeli Serfliğin Yayılması....175

III. ERDEL HÜKÜMDARLIĞI VE OSMANLI HİMAYESİ

1. Erdel Hükümdarlığında Soylu Toplumu 181
2. Hükümdarın Yetki Alanı 185
3. Erdel Soyluları 187
A) Partium'daki Büyük Toprak Sahipleri ve Yabancı Soylular 187
B) Mevki Edinenler 188
C) Erdel Eyaletlerinde Başcomes Uygulaması 190
4. Eyalet [= *Comitatus*] Soyluları 191
5. Soylu Unvanı Edinenler: *Armalistler* 193
6. Sekeller ve *Hajdúlar* 195
7. Sekel Soylu Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Gábor Bethlen Zamanında Sekel Asilleri 197
8. Gábor Bethlen Devri'nde Sekel Davaları 209

SON SÖZ 247
KAYNAKÇA 251
DİZİN 287

ÖN SÖZ

1636'da Budin'deki (Buda) bir görüşmede Erdel Hükümdarı'nın Elçisi István Szalánczy, paşaya yalnızca Türk'ün egemen olduğu tek bir köyün dahi bulunmadığını belirtmiş ve "...her köyün bir Macar beyi de vardır..."[1] demiştir. Bu sözler, Budin'in düşüşünden yüz yıl sonra bile Osmanlıların fethettiği topraklarda, Macar feodalizminin kesintisiz olarak ve özgün niteliği ile devam ettiği anlamına gelmektedir.

Söz konusu beyanın Osmanlı memurları ile eşit statüdeki Habsburg temsilcisi yerine, Bâb-ı Âlî'ye[2] bağlı Erdel Hükümdarlığı'nın elçisinin ağzından çıkmış olması, meselenin önemini daha da arttırmaktadır. Nihayet bu dönemde István Bethlen, Erdel Hükümdarlığı tahtını ele geçirmek amacıyla faaliyetlerine hız vermiştir. Durum, I. György Rákóczi ve Dîvân-ı Hümâyûn arasındaki münasebete zarar vermiştir. Ne var ki, Erdel'in Macaristan'daki Osmanlı varlığına karşı bakış açısı, uzlaşmacı tavır sergilemekten uzaktır.

Fjodor Dorohin eşkıyalığı sırasında Yelets (Jelec) kentinden (Oryol bölgesi) yola çıkmıştır. 1660 ve 1670'li yıllarda Budin'de bulunmuştur. Kendisi seyahatnamesinde, Budin'den Peşte (Pest) tarafına doğru uzanan köylerde, Hristiyan halkın Türk idaresine boyun eğmediğini, dahası Budin'den itibaren Macar toprağının Çâsâr [Habsburg] yönetiminde olduğunu ve buralarda Türk İmparatorluğu'nun hükmünün sona erdiğini yazmaktadır.[3]

Dorohin elbette yanılmaktadır. Zira notlarında bahsettiği yer olan Rákosi civarındaki köyler, kesintisiz otuz senedir Osmanlıların egemenliğindedir ve iki imparatorluğun sınırı,

---

"...minden falunak vagyon egy magyar ura is..." Buda, 1636. márc. 21. Szalánczy I.-Rákóczi Gy. [21 Mart 1636, Budin. I.(stván) Szalánczy-Gy.(örgy) Rákóczi.] Beke, Antal; "Adalékok Rákóczy György és A Porta Összeköttetései Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, XVII/1 (1894), 102.

Kanuni Sultan Süleyman 1536'da Fransa Kralı I. François ile ittifak yaptığında Fransız diplomatlar Bâb-ı Hümâyûn olarak anılan anıtsal kapıdan geçerek sadrazamın huzuruna ulaşmışlardır. Böylece diplomasi dili olan Fransızcada *Sublime Porte* [Yüce Kapı] biçiminde bir kavram ortaya çıkmıştır. Hatta öneminin vurgulanması niyetiyle sıfat sözcüğü, alışılmadık bir şekilde ismin önüne yerleştirilmiştir. Mefhum kısa süre sonra İngilizce de dâhil olmak üzere çeşitli Avrupa dillerinde yer edinmiş, Osmanlı Devleti ile yürütülen siyasî ilişkilerde, fiilî duruma atıfta bulunmak maksadıyla bir metafor şeklinde kullanılmıştır. Nitekim dönemin İngiliz arşiv belgelerinde aynı anlamdaki *Sublime Porte* [Yüce Kapı] / *Ottoman Porte* [Osmanlı Kapısı] / *High Porte* [Yüksek Kapı], Almanca vesikalarında *Hohe Pforte* [Yüce Kapı], Macarca kayıtlarında ise *Fényes Porta* [Nurlu Kapı] / *Magas Porta* [Yüce Kapı] / *Magasságos Porta* [Muazzam Kapı] ifadeleri ile karşılaşılmaktadır. Bu arka plana rağmen anlamdaş nitelikli Bâb-ı Âlî bir kurum olarak I. Abdülhamit zamanında adından söz ettirmiş, sadrazam konağında temsil edilen Osmanlı Hükûmetine atfen kullanılmıştır. Dolayısıyla istifade edilen arşiv belgelerinin ruhunu yansıtmak gayesiyle çalışmada, bir defaya mahsus Bâb-ı Âlî terimi kullanılmıştır. İlerleyen satırlarda bunun yerine Dîvân-ı Hümâyûn kavramı tercih edilecektir. Süreç hakkında bk. Ursu, Ion, *La politique orientale de François Ier (1515-1547)*, Honoré Champion, Paris, 1908, 21-29.

Váradi-Sternberg, János, *Utak, Találkozások, Emberek (Írások Az Orosz-Magyar és Ukrán-Magyar Kapcsolatokról)*, Kárpáti Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Uzsgorod-Budapest, 1974, 11.

en azından Budin'in 100 kilometre ötesinde uzanmaktadır. Ancak müellifin yanılgısı karakteristiktir. Zira Dorohin, bulunduğu yerden yalnızca köyleri görmemektedir. Aynı zamanda Macar haydutlarından da haberdardır ki, mezkûr güruhun faaliyetlerinden ötürü halk, tutsak alınma korkusu ile Peşte'den çıkamamaktadır. Nihayet Peşte civarındaki köylerin, Macar tarafına vergi ödediğini de biliyor olmalıdır.

Malum olduğu üzere Osman Devleti, Macaristan'da olduğu süre boyunca ilerleme eğilimi göstermiştir. 1658-1660 ve 1663-1664 yıllarındaki son akınlarında da Habsburg ve Erdel'e bağlı topraklardan büyük parçalar almayı başarmıştır. Ancak şaşırtıcı biçimde tüm bu genişlemeye rağmen, Dîvân-ı Hümâyûn egemenliği altındaki topraklarda Macar feodalizmi etkisiz hâle getirilememiş, başka bir deyişle Macaristan'daki Türk varlığı pekiştirilememiştir. Osmanlı İmparatorluğu tarihinde pek de karşılaşılmayan bu durum dolayısıyla Macar soylularının nüfuzlarını sürdürdüğü hüküm altındaki topraklar; tarihsel bağları ve buradaki halkın doğal yaşam tarzı nedeniyle Habsburg, Macar ya da Erdel idarelerine taahhüdünü devam ettirmiştir.

Konu Seçimi, Kaynakların Belirlenmesi ve İçeriğin İnşasına Dair

1856 senesinde Károly Szabó ve Sándor Szilágyi'nin yayıma hazırladığı *Nagy-Kőrösi Krónika* [*Nadköröş Kroniği*] adlı eser, Nadköröş yöresinin Türk egemenliği altındaki durumunu tetkik etmekteydi. O döneme dek karanlıkta kalmış noktalara temas eden çalışma, Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin farklı yönleriyle ele alınmasına ilişkin merak ve beklentiyi arttırmıştı.

Ardından Magyar Tudományos Akadémia [Macar Bilimler Akademisi] tarafından yayımlanan *Történelmi Tár* [*Tarihî Hafıza*] adlı derginin 1859 seneli sayısı gün ışığı gördü. Adı geçen ciltte Gábor Kazinczy'nin "Adalékok A Török Magyarkori Beltörténethez. Hivatalos Nyomozások A Török Adó s Hódítások Körül Borsodban A XVII. Század I. Felében", ["*Türk Macar Devri Dâhilî Tarihine Dair Malumat. XVII. Yüzyılın I. Yarısında, Borşod'da Türk Rüsûmu ve Fütuhatı Dairesinde Resmî Tetkikler*"][4] adlı incelemesine de yer verildi. Müellifin tahlilleri, Borşod bölgesindeki vergi pratiklerine ilişkin kapsamlı veriler sunmaktaydı.

Bir sonraki sene Károly Ráth tarafından kaleme alınan ve "A Győr Vármegyei Hódoltságról" ["*Yanıkkale Eyaletinin (Osmanlı) Hâkimiyeti Hakkında*"][5] adını taşıyan makale, dikkatleri tekrar konu üzerine çekmeyi başarmıştır. Yazıda Borşod ve Yanıkkale'de yürürlükte olan vergi uygulamaları karşılaştırılmış, benzerlikler açığa çıkarılmıştır.

Ferenc Salamon'un 1886 senesinde yayımlanan *Magyarország A Török Hódítás Korában* [*Türk Fethi Zamanında Macaristan*] adlı yapıtı, Türklerin Macaristan'daki varlığı ile bunun politik ve sosyo-ekonomik etkileri alanında mihenk taşı niteliğinde yaklaşımlarda

---

Kazinczy, Gábor, "Adalékok A Török-Magyarkori Beltörténethez. Hivatalos Nyomozások A Török Adó s Hódítások Körül Borsodban A XVII. Század I. Felében", *Magyar Történelmi Tár*, VI/1 (1859), 116.

Ráth, Károly, "A Győr Vármegyei Hódoltságról", *Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1859), 91.

bulunmaktaydı. 1890 senesinde Eğri'de kâğıda dökülen Nándor Szederkényi'nin *Heves Vármegye Története* [Heveş *Eyaleti Tarihi*] adlı kitabı, "Osmanlı Macaristanı" kavramına anlam kazandırılması bâbında büyük katkılar sundu. Bunu, Ignácz Acsády'nin *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után* [*Mohaç Yenilgisi Sonrası Macar Soylularının Mülkî Durumları*] adlı eseri izledi.

Bálint Hóman ile Gyula Szekfű'ye ait ve iki dünya savaşı arasında defalarca kez yeni baskı yapan *Magyar Történet* [*Macar Tarihi*], Osmanlı egemenliğinin Macar iç dinamiklerinde yaratığı etkiye daha özenli yaklaşmaktaydı. Uzun zaman sonra, 1954'te László Makkai'nin *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)* [*I. György Rákóczi Mülklerinin İktisadî Belgeleri (1631-1648)*] adlı eseriyle tanışıldı. Uzun arşiv araştırmaları sonucunda oluşturulan bu yapıt, Macaristan'ın Osmanlı yönetimi altındaki mülkiyet haklarına ilişkin daha kapsamlı değerlendirmeler sunmakta, dahası sancak ve kazalarda eski Macar kurumsallaşmasının hayatına devam ettiğini ibraz etmekteydi.

Böylece Dîvân-ı Hümâyûn hükmü altındaki Macar içtimaî ve iktisadî tarihinin tetkiki serüveni başladı. Bu gelenek; Klára Hegyi, Géza Dávid, Fodor Pál, Sándor Papp gibi birçok bilim adamı tarafından devam ettirildi. Dolayısıyla aşağıdaki satırların kaleme alınış amacı, şimdiye dek kenarda kalan verileri değerlendirmek ve mevcut çalışmaların yaptığı katkılara yenilerini eklemektir.

Metnin bina edilmesi esnasında, tarihsel bir sıralama ya da şimdiye dek neşredilmiş eserler ile ulaşılan sonuçların, ayrıca arşiv belgelerinin sade bir tetkiki amaçlanmamıştır. Bunun yerine yeni arşiv belgelerinin tespitine, bunların karşılaştırılmasına ve kurulan kombinasyonlar vasıtasıyla Macaristan'daki Osmanlı varlığına ilişkin somut bir çerçevenin çizilmesine niyetlenilmiştir.

Karşılaştırmalar ve eşleştirmeler sırasında, toprak rejiminde kısmen de olsa takip edilen "sapmalar" ve *de facto* uygulamalar açığa çıkmaya başlamıştır. Böylece Osmanlılar tarafından yönetilen toprakların durumuna ilişkin Macar kaynaklarının sunduğu cevaplar tespit edilmiştir. Buna mukâbil uluslararası siyasetin gölgelediği Macar günlük yaşamındaki dönüşümler yansıtılabilmiştir. Dolayısıyla Dîvân-ı Hümâyûnun Macaristan'daki askerî faaliyetleri ile Türkler ve Macarlar arasındaki siyasî gelişmelerin toprak rejimine etkileri, değerlendirmelerde önemli yer tutmuştur.

Macaristan'da uygulanan Osmanlı toprak rejimi, idarî yapılanma, uç kaleleri boyunca cereyan eden sınır mücadeleleri ve Osmanlı vergilendirme sisteminin Macaristan'daki karakteristik özellikleri bilinmektedir. Nihayet sıra, birlikte yaşamın karşılıklı oluşturduğu etkileşime ve Macar feodalizminin Osmanlı idarî yapısı içindeki örgütlenmesine gelmiştir. Dolayısıyla Osmanlıların, Macaristan'daki gerçek pozisyonunun sergilenmesi bu çalışmaya yön vermiştir.

Erişilen manzara, Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin aslında dünya tarihi açısından ilgi uyandırıcı bir özelliğini yansıtmaktadır. Zira Macar feodalizminin Osmanlı egemenliği içindeki yerine, faaliyet biçimine ve uygulamalarına, hatta kurumsal niteliğindeki dönüşümlere dair veriler elde edilmiş; simbiyoz bir hayatın varlığına ulaşılmıştır. Öyle ki mezkûr coğrafyada Macar hükümdarlarının, soylularının ve toprak beylerinin Osmanlılar tarafından yönetilen ülkelere kıyasla eşi olmayan hakları muhafaza ettiği anlaşılmıştır.

Osmanlı yönetimindeki Macaristan'da üç temel kuşağın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır:

1. Dîvân-ı Hümâyûn ile imzaladığı devletlerarası antlaşmalarla ülke sınırlarını ve Macar aristokrasisinin haklarını garanti altında tutmaya çalışan, aynı zamanda Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarından vergi toplama gayreti içinde olan Macar Devleti, başka bir değişle Habsburg Hükümdarı.

2. Osmanlı fetihleriyle Macaristan'daki topraklarından kaçmak zorunda kalan; ancak aynı topraklarda vergi de dâhil iktidar pratiklerini uzaktan devam ettiren, hatta bunu Türk beyleri ile "paylaşan" Macar soyluları.

3. Osmanlı Macaristanı'nda yaşayan serflerinden vergi toplayan, buradaki Macar cemaatlerinin iç işlerine karışan ve zaman zaman serflerin adlî meselelerine dahleden toprak beyleri.

Bu üçü arasında Osmanlı topraklarına bağımsız hukukî müdahalelerde bulunma yeteneğine sahip küme, asıl inisiyatifi sırtlamıştır. Zira gerek kale komutanları gerekse vilayetlerdeki Macar idarî kurumları, Osmanlı Macaristanı'ndaki varlıklarını kalıcı kılmak maksadıyla toplumun bağlılığının diri tutulmasına çabalamış; neticede hukukî düzlemde kök salmıştır.

Türk kalelerinin civarı ve güneydeki Sırp havâlileri hariç, elbette Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'ndaki etki alanını sadece toprak beyleri temelinde açıklamak yetersiz olacaktır. Köklü ve kalıplaşmış bir gelenek zincirinin, serfin toprak beyine bağlılığını muhafaza ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Pratikte ise serf, özellikle Macar uç kalelerinden Osmanlılara karşı gerçekleştirilen tecavüzlere tanıklık ettiğinden Osmanlıların burada kalıcı olamayacağını düşünmüştür.

Osmanlı Devri'nde Macaristan'daki toprak rejiminin incelenmesi dairesinde oluşturulan yukarıdaki yaklaşım, arşiv belgeleri ile delillendirilmektedir. Böylece Türk İmparatorluğu'nun tarihi ile ilgili genel ya da bürokratik çerçeveden çıkmayan yazıma ilaveten, Macaristan'daki Osmanlı vilayetlerinin iç meselelerine nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Ortaya konulan teori ile Osmanlı Macaristanı kavramının kendine has özellikleriyle bina edilmesine azmedilmiştir.

Yerel yönetimlere ve buradaki nüfusa dair veriler, arşivlerden tespit edilerek sağlam temellere oturan, yerinde hipotezler oluşturulmak istenmiştir. İncelemeler sürdürülürken Viyana ve Dîvân-ı Hümâyûn idarelerinin değişken politikalarına, ayrıca bunların yerel olarak esnetilen yansımalarına dikkat edilmiş; bir vilayetin Osmanlı zamanındaki hayatı ve bölgedeki Macar feodalizminin varlığı çerçevelendirilmeye çalışılmıştır.

Görülmektedir ki Macar tarafı Osmanlı yönetimi altına giren topraklardan vazgeçmemiştir. Hatta Erdelli toprak sahipleri, Dîvân-ı Hümâyûn hükmü altında haklarını sürdürmüş; onların vergilendirme girişimleri Tımışvâr (Temesvár) ve Beçkerek'e (Becskerek) kadar uzanmıştır. Öte yandan Macar uç kalelerinin arkasında kalmakla birlikte Osmanlılara da vergi ödeyen yöreler saptanmıştır. Bundan ötürü Türklerin böylesi yörelere dair genel ya da aktüel politikalarının saptanması önem kazanmıştır.

1526 Mohaç ve 1699 Karlofça (Karlóca) arasında kalan süreçle ilgili olarak çalışmada, Macarlığın frapan tezâhürü resmedilmiştir. Ek olarak Macaristan'daki Türk coğrafyasının toplumsal ve uluslararası şartlarının ortaya konması, Türk egemenliğinin Macar

serfine umumî etkilerinin ifade edilmesi, ayrıca Keçkemet (Kecskemét), Segedin (Szeged), Debreçin (Debrecen), Budin gibi merkezlerde görülen farklı uygulamaların belirlenmesi önem taşımıştır.

Sonuçta her iki tarafa da vergi ödeyen ya da sadece bir cânibe bağlı kalan yerleşimlerin koşulları ve reel politikanın bu duruma etkileri vurgulanmıştır. Oluşturulan yapı dâhilinde şimdiye dek tarih yazımında genellikle takip edilen, Osmanlı güçlerinin bir bölgeye girmesiyle o yerdeki soyluların faaliyetlerinin birden kesildiğine yönelik bakış açısının pratikte uygulanabilir olmadığı neticesi ile karşılaşılmıştır.

Feodalizmin içtimaî ve iktisadî özü, şahsî mülkiyet üzerine bina edilen tâbiiyet ile üretim ve paylaşım şartlarının yarattığı dengenin muhafaza edilmesidir. Bu düzen içinde özellikle mülkiyet hakkını elinde bulunduranın, artı iş gücünü ya da artı üretimi garantilemesi ve üretimin sürdürülebilir olmasını sağlayacak insan gücü üzerindeki hâkimiyetini kaidelendirmesi, istisnasız önem arz etmektedir.

Elbette feodal düzen hiçbir yerde kesin normları, gelenekleri ve bunlar üzerinde bir denetim mekanizması oluşturacak kurumları olmaksızın varlık göstermedi. Şahsî mülkiyet üzerinden sağlanan gelire, bunun zimmete geçirilmesine ve böylelikle tesis olan düzenin korunmasına dair düzenlemeler mevcuttu. Doğal olarak Osmanlı egemenliği altındaki Macar feodalizminin faaliyet alanı, yalnızca vergi toplamakla sınırlandırılamazdı. Nitekim vergi toplamanın ebedîliği kapsamında derebeyliği rejimi, bey ve serf ilişkisinin lüzumlu her alanda neşet ettirilmesine dayanmaktaydı.

Ferenc Salamon, László Makkai, Klára Hegyi, Géza Dávid ve Fodor Pál'in çalışmaları gerçekten de Macar feodalizminin Osmanlı egemenliği altında işlerliğini devam ettirdiğini kanıtlamaktaydı. Elbette söz konusu etkinliğin sınırlı olduğu fark edilse de hukukî hareket alanının geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Bu sayede kısmen de olsa Macar Meclis-i Umumîsi ile soyluların idaresindeki sancakların kararları ve toprak beylerinin diğer dolaylı vergilendirme girişimleri uygulanabilirliğini sürdürmüştür.

Ayrıca Osmanlı idaresi altında, soylu hukukunun ve feodal ayrıcalıkların tamamen ortadan kalkmadığı da bilinmektedir. Bu hâl ile derinlemesine tetkikin çok mümkün olmadığı bir coğrafyada, Osmanlı Macaristanı'nda, yerel kaynakların muayenesine dayanan çalışmalara ilaveten, Macar vergi yöntemlerine ve bu yöntemlerdeki usûl değişikliklerine daha sistematik bir yaklaşım sunulması ihtiyaçdır.

Fiilî sonuçlara ulaşmak amacıyla seçilmiş feodal vergi tiplerine dayalı bir metod izlenmemiştir. Daha ziyade, bölgesel vergi toplama girişimleri ve bunların süreç içinde geçirdiği dönüşümler karşılaştırmalı biçimde ele alınmıştır. Buna mukâbil feodal müdahalenin toplumdaki yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tartışmasız, Osmanlı egemenliğine dâhil olan Macar toprakları, resmiyette noksan bırakılmayacak şekilde timar sistemi ile örtülmüştür. Kent, köy, boş sahra ya da bunların bir kısmı olmak üzere değişken ölçekli her arazi ve bu alanların değişken sayıdaki çiftçileri,

Türk beylerince idare edilmiştir. Egemenlik altındaki bütün Macar topraklarında, çeşitli Osmanlı vergilerinin toplandığı da malumdur. Osmanlı toprak sisteminin özgün hususlarından biri de fethedilen yörelerin mülkiyet hakkının devlete ait olmasıdır. Bunu timar düzeninin klasik paylaşım şeması çatılandırmaktadır.

Bu esnada Osmanlı Macaristanı'ndaki feodalizmin en belirgin varlık formu, etki alanı istikrarsız sınırlar içinde cereyan etmekle birlikte vergilendirmedir. Ancak Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal vergilendirmenin farklı özelliklerine dair pek çok örneğin bulunması ve feodal beylerin etki alanlarının yer yer kesişmesi, meselenin bir bütün olarak incelenmesini ve mezkûr hususta sonuca ulaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Mevzubahis meseleler çalışmada ele alınmıştır. Lakin etüdün bölümleri ihdas edilirken izlenen yolu işaret etmek bakımından, bazıları hakkında burada da söz söylemek uygun olacaktır. İlk konu, Erdel idaresinin ve Erdelli toprak beylerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki vergilendirme girişimleri hakkındadır.

Habsburg, Macaristan ve Erdel feodalizminin özellikleri, birbirine kıyasla temel farklılıklar göstermemektedir. Dolayısıyla benzer niteliklere sahip oldukları düşünülerek, aynı çerçevede incelenebilir. Ancak Habsburg ve Macar yönetimlerine kıyasla Erdel'in Dîvân-ı Hümâyûn ile ilişkisi o denli farklıdır, ki ayrıştırılmış bir tetkiki zarurî kılmaktadır.

Habsburg-Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında, yeri geldikçe barış antlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Fakat tarafların sürekli sürtüşme hâlinde olması, olumlu ve olumsuz anlamda iki Macar feodalizminin Osmanlı Macarsitanı'ndaki faaliyetlerini etkilemiştir. Öte yandan ara sıra vuku bulan ihtilâflara rağmen Erdel'in Dîvân-ı Hümâyûna bağlı bir devlet teşkilatlanması olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Özellikle XVI. yüzyılda uç kalelerinin gittikçe artan önemi, Osmanlı egemenliğinin vergilendirilmesi kapsamında bir diğer yapısal problemi teşkil etmektedir. Bazı kalelerin, karşı mıntıkalardaki feodal hizmetleri kendilerine mal etmesine sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca uç bölgesindeki toprak beyi, koyduğu vergilerin yanı sıra devlet ve kilise rüsûmunu toplayıp, kendi hesabına kullanabilmektedir. Çalışmada bu tip uygulamalara, Osmanlı ile temas ettiği ölçüde değinilmiştir.

Osmanlı Macaristanı'nda görülen önemli etnik değişimler, özellikle Sırp meskûn yerlerinin niceliksel artışı, birlik içeren bir yapının kurulmasını zorlaştıran bir diğer etken olmuştur. Genel anlamda serflerin etnik kökeni, belli bir feodal sistem içinde önem arz etmemiştir. Bu çerçevede, örneğin Yukarı Macaristan'daki Slovak ve Macar köylerinin vergilendirilmesinde çıkan meseleleri, serflerin farklı milletlerden gelmesine bağlamak zordur.

Ancak Osmanlı Macaristanı'na geçen Sırplar, Türklerle olan ilişkilerinden ötürü Macar vergilendirme girişimlerine karşı koymuştur. Dolayısıyla Sırplardan alınan rüsûm, gerek fiilî gerekse usûl olarak farklılık göstermiştir. Neticede Macaristan'daki Sırplar, içe kapalı bir toplum hâlinde kendini muhafaza etmiştir.

Modeller arttırılabilir. Ancak belli bir düzene sahip ve husus açısından Macaristan'ı niteleyecek, tematik bir yapının bina edilmesi zaruretini göstermek bakımından şimdilik bu kadarı da kâfi olacaktır. Oluşturulan kapsamda gaye -kronolojik bir sıralamadan ziyade- neden-sonuç ilişkisinden doğan uygulamalar, eğilimler ve olgular arasında bir mantık ilişkisi kurabilmektir.

Aşağıdaki satırlarda tekrara düşmemek bakımından, serf açısından en avantajlı vergi prosedürünün nakdî vergi olduğunu burada hatırlatmak faydalı olacaktır. Aynî vergi ya da angaryanın nakdî vergi ile değiştirilmesi sonucunda serf, efektif üretimi sekteye uğratan pek çok fizikî işten muaf olabilmekte, ayrıca serfin toprak beyi ile olan ilişkisi gevşeyebilmektedir.

Son kertede, Macar beylerinin sosyal ve ekonomik alandaki varlıklarını koruma çabası, Osmanlı Macaristanı'nda serfe yüklenen aynî vergilerin gittikçe ağırlaşmasına ve Macar feodalizminin Osmanlı timar sistemine nazaran güç kazanmasına neden olmuştur. Durum öylesine alenidir, ki nakdî verginin Osmanlı makamlarına fark edilmeksizin Macaristan'dan ihracı mümkün iken, mezkûr eylem Osmanlıların bilgisi dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Benzer vaziyet angaryada da artan şekilde takip edilmektedir. Hatta Osmanlı Macaristanı'ndan salınan, angaryaya koşulmuş köylülerin Macar kalelerinin kuvvetlendirilmesi için kullanıldığı Türk yönetimi tarafından bilinmektedir.

Aşağıdaki satırlara geçmeden önce çalışmanın inşasına dair bir hususun daha vurgulanması önemli görülmüştür. Macarcada gerek yazı gerekse konuşma dilinde önce aile adı yani soyadı gelmekte, bunu şahıs ismi takip etmektedir. Çalışmada kullanılan kaynakların çoğu, farklı devirlerde Macarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu çerçevede orijinal eserlerin takibi açısından atıf yapılırken mevcut geleneğe bağlı kalınmıştır. Neticede incelemenin sistematik bir bütünlükte ilerlemesi maksadıyla diğer dillerde kaydedilen yapıtların gösterilmesinde de araya virgül koymak suretiyle soy isim-isim sıralaması tercih edilmiştir. Buna karşılık Türkçe metinlerde Türkiye'deki kullanım esas alınmış; isim-soy isim düzeninden istifade edilmiştir. Ayrıca yabancı eserlerin rahatça izlenebilmesi için kısaltmalardan mümkün mertebe kaçınılmıştır. Dizin kısmında kişi, kurum ve yer isimlerine işaret edilirken, statülerini uzun süre korumuş fertler, rütbeleri ve görev yerleri ile birlikte belirtilmiştir.

I. OSMANLI MACARİSTANI'NIN SİYASÎ VE BEŞERÎ NİTELİĞİ

1. Macar Sınır Düzeninin Teorik Çerçevesi

Dîvân-ı Hümâyûnun Macaristan'daki varlığında vergilendirme politikası, temel unsurlardan biridir. Bu minvalde Osmanlı hâkimiyetinin kavramsal içeriği ve hudut durumuna bakıldığında, evvela XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılar tarafından fethedilen Macaristan topraklarının, genel itibarıyla Büyük Macar Ovası'nı ve Batı Macaristan'ı kapsadığı görülmektedir. Elbette bu teorik çerçeve, yöredeki Osmanlı egemenliğini tam olarak tasvir etmekte yetersiz kalmaktadır. Zira XVI-XVII. yüzyıllarda, Osmanlı idaresinin Macaristan'da seyrek ya da yoğun şekilde örgütlendiği hatta söz konusu bünye içinde birbirinden ayrı ele alınabilecek coğrafî yapıların bulunduğu fark edilmektedir.[1]

Bu aşamada ilk olarak Türk uç kalesi sisteminin müdafaa ettiği bölgeler göz önünde bulundurulmalıdır. Mezkûr coğrafyayı, Macar uç kaleleri tarafından korunan ve Habsburg Devleti'nin değişken sınırları içerisinde yer alan; ancak Osmanlılara da vergi ödeyen yerler takip etmektedir. Benzer şekilde Erdel uç kalelerince muhafaza edilmekle birlikte, Osmanlı idaresine vergi ödemeye mecbur kalmış rejyonlar da sınıflandırmaya alınmalıdır. Her ne kadar Erdel, Osmanlı kontrolünde olsa da bulunduğu coğrafyada dönem itibarıyla bağımsız bir yapı olarak hareket edebilmektedir. Hatta Erdel'in uç kalesi sisteminin etkinlik alanının, 1660'tan sonra; Varadin'in (Várad) düşmesinin ardından genişlediği anlaşılmaktadır.[2]

Osmanlı, Macar ve Erdel uç kaleleri sistemi, birbirine paralel şekilde işlevini sürdürmekte, bu bakımdan Türk ve Macar sınır düzeni arasında birkaç kilometre uzunluğunda ortak bir hat vücuda gelmekteydi: Osmanlı, Avusturya-Macaristan uç kalelerinin ortak hattı ile Osmanlı ve Erdel uç kaleleri arasındaki ortak hat.[3] Ortaya çıkan bu idarî yapılanmanın birleşimini ifade etmek üzere, Osmanlı Macaristanı tâbiri kullanılacaktır.

İlaveten XVII. yüzyıl barış antlaşmalarında ve sözleşmelerinde, Macar kalelerinin ardında kalan lakin Osmanlılara vergi ödeyen ya da Osmanlılarca

---

Ágoston, Gábor, "Törzsterület és Végvidék: Berendezkedési Stratégiák és Centralizációs Korlátok A 16-17. Századi Oszmán Birodalomban", *Tanulmányok Szakály Ferenc Emlékére*, szerkesztette: Fodor Pál-Pálffy Géza-Tóth István György, Magyar Tudományos Akadémia, Támogatott Kutatócsoportok Irodája, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, Budapest, 2002, 37.

Bunyitay, Vince-Málnási, Ödön, *A Váradi Püspökök A Számüzetés s Az Újraalapítás Korában (1556-1780)*, Váradi Püspökség Könyvtárnoka, Nagyvárad, 1883, 135.

Engel, Pál, "A Drávántúl Középkori Topográfiája: A Történeti Rekonstrukció Nehézségei", *Történelmi Szemle*, XXXIX/1 (1997), 308.

vergi talep edilen köyler, Osmanlı Macaristanı ya da Türkiye tâbiri ile karşılanmaktadır. Miklós Zrínyi'nin tuttuğu bir kayıt, söz konusu bakış açısını güçlendirmektedir:

> ...Zigetvar'a (Szigetvár) ve Kanije'ye (Nagykanizsa) varmak için henüz Peçûy (Pécs) Kalesi önünde bulunduklarından, Kale'yi kuşatmayla alsalar dahi, Türkiye'den uzakta kalması hasebiyle içinde muhafız bırakmaları mümkün değildir.[4]

Macaristan'da, Macar kalelerinin arkasında yer alan ve Osmanlı idaresini kabul eden yörelere karşın, genel itibarıyla Macar soyluları tarafından Osmanlı egemenliği kabul edilmek istenmediğinden Osmanlı Macaristanı yerine Osmanlı idaresi kavramı da kullanılabilir. Ancak söz konusu yerleşimlerdeki Osmanlı-Habsburg idarî yapılanması o denli iç içe geçmiştir ki çoğunda ne Osmanlılar ne de Macarlar tarafından bir sınır tespiti yapılma ihtiyacı görülmemiştir. Öte yandan merkezî Osmanlı ordularının Macaristan'daki Türk genişlemesini sürdüreceği, hem yerleşmiş bir yargı hem de hakikattir.

Dîvân-ı Hümâyûnun Macar coğrafyasındaki fetihlerinin ardından egemenliğin tesis edildiği seyirde, Macar milleti lehine millî, dinî ve hatta hukukî, alanda tolerans gösterilmiştir. Aynı paralelde ülkedeki mevcut düzen yerine Dîvân-ı Hümâyûn, kendi sistemini inşa etmiştir. Aynı zamanda İmparatorluğun sınırlarının genişlemesine mukâbil, bazı coğrafyalarda nüfus çoğunluğu Türk ve Müslüman olmayan kitlelerin lehine değişirken Osmanlı, devlet istikrarını tesis ettiği coğrafyalara kendi temsilcilerini tayin etmiştir.[5]

Macaristan, Erdel, Eflâk ve Boğdan gibi uzak ülkelerde yerel idarî yapı genellikle gevşek bağlarla merkezî yönetimin kontrolü altında tutulurken olası merkezkaç tehditlere karşı da gerekli önlemler alınmıştır. Söz konusu tam ya da gevşek hegemonyal düalizmi belirleyen temel unsur, Osmanlı idaresinin iç barışı sağlamak suretiyle her milletten en büyük faydayı temin edebilme pratiğine dayanmaktadır. Dolayısıyla eski yerel sistemler, Osmanlı egemenliği altında kısmî ya da tam faaliyetlerine devam etme şansına sahip olabilmektedir.

2. Osmanlı Egemenliğinde Sosyo-Politik Değişimlerin Başlaması

Osmanlı hâkimiyetine giren şehirlerde, yerel idare usûlleri ve hukukî uygu-

---

"...mivel Pécs vara előtt vagyon még Szigetvárra és Kanizsa, azért nincs mód benne, hogy ha az várat ostrommal beveszik is, hogy praesidium hagyassék benne, mivel messze vagyon bé Törökországban." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, K. Papp Miklós Gyűjteménye, P 147, II, fol. 47-71.

Berkeszi, István, "Gróf Zrinyi Miklós Horváth Bán Téli Hadjárata 1663-64-ben", *Századok*, XX/3 (1886), 258.

lamalar değişirken soylular da nüfuzlarını kaybetmeye başlamıştır. Elbette Macar pâyitahtının ele geçirilmiş olması, sâbık idare tarafından temsil edilen ve ülkeyi kapsayan yönetim ağının da tamamen ortadan kalkması anlamına gelmemektedir.

Elimizdeki verilere göre Macaristan'da, Osmanlı egemenliğinin başladığı yörelerde feodal yapı derhâl çözülmüştür. Pojega (Pozsega), Valkô (Valkó), Serem (Szerém), Bâç (Bács), Bodrog, Kuvin (Keve) gibi güneyde kalan yerleşimlerdeki soylular, eski düzenlerini devam ettirmek konusunda ısrarcı olmamıştır. Çanâd (Csanád), Temeş (Temes), Toruntâl (Torontál) gibi diğer güney bölgelerinin Osmanlı hâkimiyetine bağlanması ise özellikle nüfuslarındaki Sırp köylü askerlerin varlığından ve buna mukâbil soylu sınıfının zayıflığından ötürü nispeten daha geç gerçekleşmiştir.[6]

XVI. yüzyılın ortasına gelindiğinde Çanâd sancağı, Çonrâd (Csongrád) eyaleti [= *comitatus*], Arad eyaleti [= *comitatus*] gibi yerleşimlerde artık kontluk makamı ortadan kalkmıştır. Göle (Gyula), Heveş ve Novigrâd (Nógrád) şehirlerinde de durum aynı olup tek başına direnmeye devam eden Baranya eyaletinin [= *comitatus*] merkezi Zigetvar, idarî sistemini muhafaza edebilmiştir. Buna karşılık Macar Krallığı, Osmanlı egemenliğine girmiş vilayetlerdeki nüfuzunu, serhat kalelerinin komutanlarını kont olarak atamak suretiyle sürdürmeye çalışmıştır. Lakin bu durum, *comes*[7] mevkisinin yetki alanlarının birbiriyle çakışmasını beraberinde getirmiştir.

Osmanlı egemenliğinin başlamasının ardından Macar serfinin Osmanlı düzenine uyum sağlaması gerekirken Dîvân-ı Hümâyûn, XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yerel kanunlara uygun bir yönetim tarzını benimsemeye başlamıştır. Örneğin Macar köylüsü inekleri, ev eşyaları ve dolu şarap fıçıları için elli akçe haraç ile yükümlü kılınmıştır. Ayrıca bir hanede yalnız bir kişi de olsa, ailecek de yaşansa "hasatlarının veya ticaretlerinin" bir yerde olması durumunda ayrı ayrı değil hane başı elli akçe ödenmesi kararlaştırılmıştır. "Hasatları ya da ticaretleri" ayrı olan kardeşler ve babalarıyla birlikte yaşayan ancak kişi başı 300 akçe değerinde taşınabilir mala sahip çocuklar ise ayrı ayrı ellişer akçe vergi ödeyecektir.[8]

Haraç vergisinin ödenme usûlü 1547 senesinde Macar Meclisi'nde alınan kararla da örtüşmektedir. Buna göre yürürlüğe konan *subsidium* adlı as-

---

Acsády, Ignácz, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1888, 105-106.

Comes ya da *comes parochialis*. Macarca: *Ispán*. Sivil ve askerî yönetici. Yerel idarede, hükümdardan sonra gelen ikinci yetkili; hükümdar vekili. Adrian, Goldsworthy, *Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London, 2003, 215.

Gecsényi, Lajos, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás. Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, szerkesztette: Katona Csaba, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára-Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008, 183.

kerî verginin toplanması "Altı forint değerinde işi ve metası olandan vergi alınsın"[9] esasına dayandırılmıştır. Altı forint ise bu dönemde tam olarak 300 akçeye karşılık gelmektedir.[10]

Macaristan'da kurulan Osmanlı egemenliği, köylülerin vergi durumunu bu denli göz önünde bulundurmuştur. Elbette Dîvân-ı Hümâyûn hegemonyasının kalıcılığı açısından egemenlik altına alınmış ve alınması planlanan topraklardaki soyluların bağlılığı da önem taşımaktadır. Örneğin I. Süleyman'ın Budin'i ele geçirmesinin ardından Kral János'un nâzırı István Werbőczy'nin görevde kalması desteklenmiş, dahası "Macar halkının idaresi" maksadıyla kendisine Budin Beylerbeyliği'nde görev verilmiştir.[11]

Söz konusu tayin mukābilinde Osmanlı yönetim mekanizmasına dâhil olan Werbőczy, Osmanlı hazinesinden günlük on altın forint almıştır.[12] Kendisi Budin'in fethinin ardından Osmanlı ordularının kontrolüne girecek diğer Macar şehirleri için 14 Eylül'de bir mektup kaleme almıştır:

> Yüce çâsâr [sultan]... ...yukarı kısımlara akın etmeleri için Pojon (Pozsony/Bratislava) tarafına gönderilen çâsâr [sultan] kuvvetlerinin serdarlarına nefer kaybetme pahasına, Ferdinand'a yani Alman tarafına tâbi olsalar dahi Macar kökenli nüfusun can ve mal kaybına uğratılmasına cesaret dahi edilmemesini emretmiştir. Ez-cümle Türk yağmacılar nedeniyle zarar ziyan yaşamayacağınız hususunda emin olunuz. Buraya geri dönerlerken yolları sizin havâlilerinize doğru düşmesin, gittikleri yoldan gelsinler diye yüce çâsârın Budin'deki ve bu ülkedeki vekili Süleyman Paşa, onları dizginlemek üzere bir ordu gönderecektir.[13]

Werbőczy'nin Macar halkının çıkarlarını savunduğundan şüphe etmek yersiz

---

Gecsényi, Lajos, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás. Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, 189.

[10] Káldy-Nagy, Gyula, *Haracs-Szedőkés Ráják (Török Világ A XVI. Századi Magyarországon)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 71-73; Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 22-24.
Ágoston, Gábor, *A Hódolt Magyarország*, Adams Kiadó, Budapest, 1992, 44.

[12] Szalay, László, *Verbőczy István és Verancsics Antal = Adalékok A Magyar Nemzet Történetéhez XVI. Században*, Ráth Mór, Pest, 1861, 175-181.
"hogy a császári felség... a felső részek feldulására Pozsony felé küldött császári hadak kapitányainak fővesztés terhe alatt megparancsolta, hogy a magyar nemzetiségű lakosságot – még ha Ferdinandhoz, azaz a német parthoz tartozik is– személyében vagy javaiban károsítani ne merészeljék. Biztosak lehetnek tehát afelől, hogy a török pusztitókról kárt vagy hátrányt szenvedni nem fogtok. Mikor ugyanis azok ide visszatérnek, Szolimán pasa –a császári felségnek Budán és ezen országban helytartója – bizonyos hadakat fog küldeni, melyek őket féken tartsák, hogy ne a ti vidéketek felé vegyék útjokat, hanem ugyanazon úton térjenek vissza, amleyen mentek." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Missiles Series, P 52, VIII, fol. 878; Fraknói, Vilmos, *Verbőczi István Életrajza*, Magyar Törtenelmi Társulat, Budapest, 1899, 328; Bagi, Zoltán, "Két Jelentés A Buda Elestét Követő Időszak Sorsdöntő Eseményeiről. Török Bálint és Werbőczy István Sorsáról", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVII/2 (2004), 742.

olacaktır. Hatta sultan ya da Budin paşasının, kendisinin talebi üzerine bahsedilen toprakların korunması hakkında gerçekten de söz vermiş olduğu düşünülebilir. Şurası kesin ki benzer bir hâlet-i ruhiye Budin paşasının nişancısı, "judex civitatis Budensis, notarius locumtenentis" István Tétény'nin Macar kādı ve muhtarlarına[14] hitâben 6 Temmuz 1543'te kaleme aldığı bir mektupta da görülmektedir.

Vesikada Budin'e vergilerini ve hediyelerini gönderenlere, Mehmed Paşa'nın Türkçe ve Latince koruma vesikası düzenleyeceği belirtilmektedir. Böylece gerek şahısların gerekse ailelerinin malları merkezî ve yerel Osmanlı kuvvetlerinin müdahalesine karşı garanti altına alınmıştır.[15] Elbette satırları kaleme alan kişi, Osmanlı ordularının durdurulamaz şekilde yaklaştığını bilmekteydi. Nitekim ordular 7 Temmuz'da Şiklôş'u (Siklós/Soklyos) ele geçirmiş, 22'sinde ise Budin'e varmıştır.

Macaristan'da kargaşanın hüküm sürdüğü bu dönemde, yerel ya da ülke çapında etkiye sahip idareciler Osmanlı kontrolüne girmiş, Dîvân-ı Hümâyûnun menfaatlerini gerçekleştirmek amacıyla kullanılmışlardır. Tabiî olarak Macaristan'daki Osmanlı idarî mekanizmasının, Macar soylularının tümüne ilişkin bir planının olduğuna dair veri bulunmamaktadır. Yine de bazı örnekler sıralanabilir:

I. Süleyman, 23 Haziran 1543'te ele geçirilen Vapô (Vapó) Kalesi'nin serdarlığını yapan ve bir önceki gün Osmanlılara karşı savaşan Mihály Árki'ye zeamet vermiştir.[16] Devlet söz konusu tavrı ile kendisine itaat edenlere merhamet gösterdiğini ve onları ödüllendirdiğini kanıtlamıştır. Osmanlı idaresi tarafından büyük ihtimalle aynı nedenden ötürü Kaloça (Kalocsa) Kalesi'nin

[14] Orta Çağ'dan itibaren Macar Devleti'nin idarî teşkilatlanması kapsamında, köylerdeki merkezî otoriteyi *bíró* kurumu temsil etmiştir. Sözcük günümüz Macarcasında hâkim/yargıç anlamlarına gelmektedir. Ancak dönem Macarcası ve mezkûr kurumun yetki alanı göz önünde bulundurulduğunda kavramın güncel Türkçeye muhtar olarak tercüme edilmesi uygun görülmüştür.

"Manifesto, quod illustrissimus spectabilis et magnificus Mehmet bassa, locumtenens potentissime atque invictissime cesaree maiestatis ad supplicationem meam concessit, vt quicumque vel per se, vel per suum fidelem nuncium munera sua et taxam Budam portaverit, requirat domum meam et ego mox ad illustrissimum cum eodem hoc volo, qui litteras protectionales in lingua Turcica et Latina dabit ad fidem cesaris potentissimi et ad fidem suam propriam, vt quilibet in sua propria domo et hereditatibus omnibus cum omnibus rebus et bonis et familia sua absque dampno suo permanere poterit et nullum impedimentum habebit a gentibus et exercitus cesaree maiestatis. Et revisis litteris meis unus judicum alteri judici mittere velit et domini omnes in suo dominio permanebunt, qui se ipsos ad obedientiam cesaris querunt et munus ipsorum et taxam jobagionum suorum Budam mittunt." Ráday Levéltár, Jerney Gyűjtemény Tomus XV. szakasz 1, fol. 4.

[16] Árki'nin kendisine verilen ödülü kabul etmediği anlaşılmaktadır. Zira adı, Budin sancağı timar kayıtlarında geçmemektedir. Bk. Káldy-Nagy, Gyula, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténeti Adatok)*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1985, 289.

Komutanı András Keresztény ve oğluna timar verilmiştir. 1548 yılına dair kayıtları içeren bir defterde András Keresztény adının yanında nâib unvanı da bulunmaktadır. Söz konusu statü, tüm nahiyedeki Macar nüfusunun idaresine işaret etmektedir.[17]

1556'da, Macar Krallığı ile Erdel'in birleştirilmesi düşüncesi unutulmaya yüz tuttuğunda Macar Kralı János Zsigmond, Erdel ile birlikte Dîvân-ı Hümâyûna bağlılığını bildirdi. Böylece Macar Krallığı ile İstanbul arasında bir amaç birliğinin gelişeceği öngörüldü. Bu esnada Erdel'in önünde önemli bir Habsburg istihkâmı olarak sadece Göle Kalesi bulunmaktaydı.

Göle Serdarı Gáspár Mágocsy, 1557 senesinde Budin Paşası Ali Paşa'dan,[18] Solnık (Szolnok) Sancakbeyi Mehmed Paşa'dan[19] ve Segedin Sancakbeyi Mustafa Paşa'dan[20] sultanın tarafına geçmesi hususunda çeşitli mektuplar adı. Önerinin kabul edilmesi durumunda sultan kendisine bey unvanı vermeyi, ayrıca elindeki kale ve diğer mülkler üzerindeki haklarının devam edeceğini vadetmekteydi.

Elbette Osmanlıların, Macar soylularının uzun vâdedeki konumlarına ilişkin nasıl bir niyete sahip olduğu, net bir saptamayla ortaya konamamaktadır. Gelinen noktada yerli nüfusun alışkanlıklarına ters düşen yabancı bir idarî mekanizmanın kalıcı olamayacağının düşünüldüğü söylenebilir. Diğer taraftan işaret edilen girişimler göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı nüfuzunun bölgede bir simbiyoz oluşturduğu âşikârdır.[21] Nitekim Macaristan'da özellikle Protestan inancına gösterilen iltimas, ülkedeki Osmanlı mevcudiyetini güçlendirmekte, ayrıca bu görüşü de desteklemektedir. Hümanist Vakanüvis Zsigmond Gyalui Torda konuyla ilgili şunları kaydetmektedir:

> Düşman, halkı kendine alıştırmak maksadıyla böylesine hürriyet tanır. O kavim ki tanrının sözüne ziyadesiyle hasret kaldığından, onu nerede samimi ve saf bir hâlde duyarsa oraya akın eder. Düşman ormanlarda ve bozkırlarda hüküm sürecek kadar akılsız

---

Vass, Előd, "A Kalocsai Náhije 1548. Évi Török Adóösszeírása", *Cumania*, VI, szerkesztette: Horváth Attila-Orosz László, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1979, 26; Vass, Előd, *Kalocsa Környékének Török Kori Adóösszeírásai*, Kalocsa Város Tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztálya, Kalocsa, 1980, 45.

[18] Buda, 1557 Február 11. [11 Şubat 1557, Budin.] Pray, Gorgius, *Epistolae Procerum Regni Hungariae*, III, G. A. Belnay, A. A. et Phil. D., Posonii, 1806, 117.

[19] Szolnok, 1557 Február 25. [25 Şubat 1557, Solnık.] Szalay, Ágoston, *Négyszáz Magyar Levél A XVI. Századból, 1504-1560*, Eggenberger Ferdinand Akadémiai, úgy Geisel, Hartleben, Kilian Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Osterlamm, Pfeifer és Ráth Könyvárusoknál, Pest, 1859, 220.

[20] Bártfai, Szabó László, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Támogatásaval Kiadja A Szerző, Budapest, 1938, 397-398. Komjáti, Zoltán Igor, *Egyetértésben A Közös Érdekért. A Füleki Végvár Működtetése Koháry István Főkapitányságának Idején, (1667-1682)*, Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2015, 137.

değildir. Silahla fethedilmiş ve kanla alınmış yerleri milletin terk etmesini istemez.[22]

Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'daki egemenliğine dair, geç bir dönemi yansıtan; ancak politik olarak daha ayrıntılı bir metne rastlanmaktadır: Imre Thököly'ye verilen ahidname.[23] *Pápista* [Katolik], *Kálvinista* [Kalvinist], *Lutheránus* [Luteran], *érsek* [başpiskopos], *püspök* [piskopos] gibi Macarca ifadeler dikkate alındığında, vesikanın Macarca kaleme alındığı ve daha sonra Osmanlıcaya çevrildiği anlaşılmaktadır.[24]

Belgenin detaylarına bakılacak olursa ahidnamenin ilk şartı verâset hukukunu ayrıntılandırmakta ve Gábor Bethlen'in soyundan gelen Imre Thököly, Orta Macaristan Kralı ilan edilmektedir. İlaveten eşi Ilona Zrínyi de metne dâhil edilmiş, Osmanlı Devleti'nin yanında faaliyet gösteren Péter Zrínyi'nin kızı olması nedeniyle imparatorluğun onun topraklarını ve mallarını koruyacağı teminatı verilmiştir.

Sözleşme, Thököly'nin ölümünden sonraki hukukî durumu da netleştirmiştir: Katolik olmaması koşuluyla Macar aristokrasi sınıfının seçtiği bir kişi, Dîvân-ı Hümâyûnun onayı dâhilinde krallık makamına tayin edilecektir. Ahidname ibadet özgürlüğünü garanti altına alsa da bu kapsamda yalnızca Protestanlar (Kalvinist ve Luteran) anılmakta, Katoliklere yer verilmemektedir. Ayrıca 1682 yılı seferinde Macarlar ile müttefiklerinin bir zarar görmeyeceği garanti edilmiş ve Habsburg egemenliğinden kurtarılan Macar kent ve kalelerinin Macarlara geri verilmesi karar alınmıştır.

Macarlar zarar görmüş şehirlerini tekrar inşa edebilecek ve ihtiyaç durumunda Osmanlı ordusu kendilerine koruma sağlayacaktır. Ahidnameye göre Osmanlı Devleti, Macarların aleyhine herhangi bir antlaşmaya imza

---

[22] "Verum ego nonnihil subvereor ne hostem eo tantam libertatem concedant, ut populum ad se alliciant, qui quia verbi divini est cupidissimus, eo confluit, ubi illud pure ac sincere doceri audit. Nec ille tam dementes sunt, ut sylvis et desertis imperare velit, ut ea loca quae armis subegerint et sanguine suo pepererint, deceri a colonis patratur." Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Thurzovská Korešpondencia II. Inv. č. fol. 14-688; Boehmer, Edward, *Spanish Reformers of Two Centuries from 1520. Their Lives and Writings, According to the Late Benjamin B. Wiffen's Plan and With the Use of His Materials*, Bibliotheca Wiffeniana, Strassburg, Karl Trübner, Trübner & Co., London, 1874, 158.

Papp, Sándor, "Magyar Rendi Mozgalmak és Az Oszmán Birodalom A 17-18. Század Fordulóján", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus*, CXVI, szerkesztette: Makk Ferenc-J. Nagy László-Marjanucz László-Tóth Sándor László-Zimonyi István, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 2002, 65. Ayrıca bk. Papp, Sándor, *"Movements of the Hungarian Estates and the Ottoman Empire at the Turn of the 17th and the 18th Centuries"*, *Mediterrán Tanulmányok, Études sur la région Méditerranéenne*, XI, comité de rédaction: Beáta Kertésztié Varga-István Eördögh-Lajos Kövér-György Kukovecz, Université de Szeged, Département d'Histoire Moderne et d'Études Méditterranéennes, Szeged, 2002, 130.

[24] Macar ve Latin dillerinde kaydedilen belgelerin tenkidi hususunda bk. Nagy, Iván, "Egykorú Emlékirat Thököly Imréről", *Századok*, IX/2 (1876), 655-663.

atmayacaktır. Ayrıca Macarlar Habsburglardan topraklarını geri alana dek Osmanlı İmparatorluğu kendilerine destek sağlayacak ve Vasvar (Vasvár) Antlaşması'nda alınan kararlar geçerliliğini sürdürecektir.[25]

Ahidname yeniden kurulacak Macar Devleti'nin dinî kimliğini ve aynı zamanda Habsburg karşıtlığını yansıtmaktaydı. Buna göre Katolikler ülke güvenliğini tehlikeye düşürüp dinî vecîbelerin yerine getirilmesini engellediklerinden başpiskopos ve piskopos aracılığıyla bu tâifenin yerine Kalvinistler ve Luteranlar getirilecektir. Anlaşıldığı üzere Osmanlı idaresinin Macar Protestanları için biçtiği rol; Bulgar, Sırp ya da Rum gibi otokefal[26] esas üzerine inşa edilmek istenmiştir.

Ahidname malî düzenlemeler de içermekteydi: Her iki tarafa da vergi ödeyenler buna devam edecek ancak vergi miktarı arttırılmayacaktır. Alışılagelen gümrük vergileri sürdürülecek ve tüccarlara faaliyetlerinde serbestiyet sağlanacaktır. Orta Macar Devleti'nin kapı kethüdâsı ve elçisinin masrafları Dîvân-ı Hümâyûn tarafından karşılanacaktır. Devlet'in yıllık vergisi kırk bin kara kuruştur [imparatorluk talleri].[27]

---

[25] Böylelikle Uyvar (Érsekújvár) ve Varadin gibi stratejik öneme sahip kaleler Osmanlı kontrolünde kalmaktaydı. Jáncsó, Benedek, *Erdély Története*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Cluj-Kolozsvár, 1931, 166.

[26] *Autokephalie*: Ortodoks kiliselerindeki başpispokosların ve diğer üst idarelerin, başka kiliselerin müdahale hakkından muaf ve bağımsız olması durumu.

[27] Taraf-ı şehriyâriden Orta Macar tâifesine virilen 'ahdnâme-i hümâyûndur
(1) El-hamdü' li-llâhi' l-meliki l-müte'âl Cenâb-ı Hakk ve feyyâz-ı mutlak âsitân-ı refi'ü' l- (2) bünyân ve 'atebe-i // 'aliyye-i se'âdet-âşyânumı merci'-i selâtîn-i cihân ve melâz u (3) melce'-i ekâsire-i devrân // eyleyüb zıll-ı memdûd ve inâyet-i 'aliyye-i sâhib- (4) kırânumuzdan müstazıll ve südde-i seniyye-i // cihân-penâhımuza müstenid olanlar (5) dâ'ima muntazamü'l-hâl ve makzîyü' l-âmâl olıgelmişlerdür // binâ'en 'alâ zâlike hâlâ (6) Orta Macar tâifesi 'atebe-i 'aliyyemüze teba'iyyet u itâ'ati // kendülere sermâye-i se'âdet (7) ve vesîle-i râhat u refâhiyyet bilüb Devlet-i 'Aliyyemüze // iltică ve âsitâne-i se'âdet- (8) 'unvânumı melâz u melce' idinüb izhâr-i 'ubûdiyyet u ihtisâs ile // itâ'at u inkıyâd ve (9) 'atebe-i 'aliyye-i cihân penâhumuza istinâd idüb husûl-i murâd // (v. 348.) ve emniyyet u (10) nizâm-ı bilâd içün istid'â-yi 'inâyet ve on dört madde üzerine // ahvâl-i ser-hadd-ı memleket ve kılâ'ı ve kurâyı himâyet ve nizâmı mutazammın 'ahd-nâme-i hümâyûnum // (11) iltizâm eyledükleri pâye-i serîr-i se'âdet-masîr-i hüsrevânemize 'arz u telhîs olunduk da // (12) cümlesine 'ilm-i 'âlem-şümûl-i pâdişâhânemüz muhît u şâmil olmağla bu dûdân-ı // (13) muhalledü' l-erkân ve hânedân-ı se'âdet-bünyânumuza itâ'at u inkıyâd idenlere (14) dâ'imâ // bâb-ı se'âdetümüz küşâde olub ihsân-i emân ile ıslâh-i umûr-ı mülk ü millet // (15) gayret-i hasane-i cihândârî ve kâ'ide-i müstahsene-itâcdârî olmağla iltimâsları // (16) 'izz-i huzûr-i fâyizü' n-nûr-i hüsrevânemde karîn-i kabûl ve hayyiz-i vusûle mevsûl // (17) oldığın müş'ir u müştemil hatt-ı hümâyûn-ı se'âdet-makrûnumla fermân-ı 'âlîşânumuz (18) sâdır olmağın işbu on dört maddedür ki zikr olunur [Evvelki madde]: Bundan akdem (19) Erdel hâkimi // olub Betlen Gâbôr'un neslinden olan Grôf Tökeli İmre de-Kîrzmâk (20) Devlet-i 'Aliyyemde // nice zahmet ve meşakkat tahammülü ile dâ'imâ sadâkat u istikâmet (21) üzre olduğı // ecilden zîr-i himâye-i şehriyâr[î]mde kabûl kılınub mukaddemâ Orta Macar (22) tâ'ifesi // hüsn-i ihtiyârları ve iltimâsları üzre bi lutfi'llâhi te'âlâ Orta Macar (23) memleketinün

Budin merkezli olmak üzere XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı

// kralluğına nasb olunub ve fevtinden-sonra Devlet-i 'Aliyyemün sadâkati (24) uğurına // cânını bezl iden Zerînoğlınun Elenâ nâmında kızı zevcesi olmağla kadîmden (25) tasarrufında // olan emvâl u emlâki Devlet-i 'Aliyyem cânibinden hıfz u himâyet oluna (26) İkinci // (v. 349.) madde Grôf Tökelî İmre vefât itdükden-sonra Orta Macar kralluğına (27) kimi // dilerler ise Macar tâ'ifesi hüsn-i ihtiyârlarıyle intihâb idüb âsitâne-i se'âdetümüze (28) 'arz u telhîs ideler ve lâkin pâpiştalardan bir kimesne Macar kralluğuna kabûl (29) olunmaya // ve bir kimesne pâpâşta olub Macar kralluğuna tâlib olur ise Devlet-i (30) 'Aliyyem // himâyesiyle men'u def' oluna. Üçinci madde Macar tâ'ifesi ve anlara tâbi' (31) olan // Hırvât gene kendü memleketlerinde ve âyîn u 'adetlerine ve mu'afiyetlerinde hıfz (32) olunalar // şöyle-ki Kâlvinişta ve Lûterân âyînlerine zarar u ziyân isâbet itdürilmeye ve (33) mezbûrlar // memleketlerinde kadîmî kā'ideleri üzre sıyânet olunub Devlet-i 'Aliyyeme (34) 'arz // olunan hediyye bir vechile artırılmasına cevâz gösterilmeye fî-mâ ba'd Devlet-i (35) 'Aliyyem tarafından // memleketleri ve Macar tâ'ifesi cümle zuhûr iden düşmenden hıfz u (36) himâye oluna. // Dördinci madde: Macar memleketine ve ana tâbi' olub itâ'at u inkıyâd (37) üzre olan // yerlere bu sefer bahânesiyle ve ba'dü' l-yevm min ba'd hasâret u hakâret (38) itdürilmeyüb // re'âyâ u berâyâsı esîr olunmaya. Beşinci madde Devlet-i 'Aliyyem (39) tarafından iktizâsı // üzre ta'yin-i 'asker ve Orta Macar tâ'ifesi kendü hidmetleriyle kendü (40) memleketi // hudûdı dâhilinde Nemçe'den her ne kadar kal'a ve kastel ve şehir ve vârôş (41) ve palanka // alınur ise kendülere teslîm oluna ve düşmen şerrinden hıfz oluna. Altıncı (42) madde: // Kendü vilâyetlerini şenletmek ve kondurmağla ma'mûr olur ise mâni' olmayub (43) // (v. 350.) iktizâ ider ise düşmenleri def'î-çün im dâd dahi virile. Yedinci madde: Nemçe (44) ile 'akd-ı // sulhde Orta Macar tâ'ifesine zarar u ziyân kasdıyle söz bağlanmayub itâ'at (45) üzre // olan Orta Macar tâ'ifesi himâyet oluna. Sekizinci madde: İtâ'at üzre olan // (46) Orta Macar tâ'ifesinin ahvâllerine gereği gibi nizâm virilüb kendülere lâzım olan // (47) şeyleri Nemçe'den alıvirilinceye değin Devlet-i 'Aliyyem tarafından kendülere imdâd u (48) i'ânet oluna. // Dokuzıncı madde: Yetmiş beş senesinde Nemçe ile mün'akid olan sulhde (49) Orta Macar memleketi // için 'ahd-nâme-i hümâyûnumda derc olunan şurûtun bu (50) mevadda muvâfik olanı mer'i vu mahfûz olub // ol şurût üzre yerleri ve köyleri ve (51) mansıbları ve intizâm-i memleket ve sâyir umûrlarında eski // kā'ideleri üzre (52) asûde-hâl olalar. Onıncı madde: Orta Macar Kralı ve Macar tâ'ifesi şimdiye değin // Orta (53) Macar düşmeni olub âyînlerine mâni' u zarar üzre olan yezûiyeleri' aralarından // ihrâc (54) idüb gerek erşek ve gerek piş[p]îkdür bu ta'ifeyi tebdîl idüb Kâlvinişta // ve Lûterândan (55) olanları yerlerine nasb ideler ol-makûleler der-i devlet-medârumuza şikâyete // gelürler (56) ise sözleri dinlenmeyüb iktizâ iderse imdâdumuz ile def' oluna. // On birinci madde: (57) Kadîmü'l-eyyamdan berü iki kılıc arasında olub tarafeyne virgü // viren kariyyeler yine (58) üslûb-i sâbık üzre virgüleri iki tarafa vakt ü zemânıyle // virüb virgüleri artırılmaya ve (59) bu bâbda mu'tâd-i kadîme muhâlif vaz' u hareket ile // Orta Macar tâ'ifesine te'addî vü (60) gadir olunmaya. On ikinci madde: Orta Macara (v. 351.) tâbi' bâzırgânlar getürdükleri ve (61) alub götürdükleri emti'adan mu'tâd üzre // düşeni virdüklerinden sonra emîn u sâlim (62) memâlik-i mahrûseme gelüb gideler // kimesne mâni' olmaya. On üçinci madde: Beher (63) sene virgülerin getüren ve umûr-ı // memleket içün gelen ilçileri ve kapukedhüdâları (64) mu'tâd üzre ri'âyet oluna. On dördinci // madde: Beher sene kırk bin kara gurûş virgüleri (65) virile ve bir eyyâmdan artırılmaya ve cenâb-ı //hilâfet-me'âbumdan-sonra evlâd-ı (66) emcâd-ı 'alî-nejidumdan taht-nişîn-i 'Osmânî ve sadr-nişîn-i // evreng-i Süleymânî ve (67) sâhib-kırânî olanlar zikr olunan virgünün mikdârını artırmaya. İmdi // fî-mâ ba'd bu mevâdd-ı merkum üzre tahrîr u temhîd olunan 'ahdnâme-i hümâyûnum mukarrer u (68) mu'teber // tutılub yerleri ve gökleri yokdan var iden Hazret-i Allâh celle şânehünün ism-i (69) şerîfin[e] //

sancak kayıtlarının verdiği aile sayılarına dair bilgiler, her ne kadar toplam nüfusta %10-%20'lik bir düşüşü işaret etse de[28] Dîvân-ı Hümâyûnun yukarı satırlarda anılan idarî politikasının başarılı olduğunu göstermektedir.[29] Bu kayıtların dışında kalan soylu Macar ailelerin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Ayrıca Osmanlı fetihleriyle birlikte topraklarını kaybedip serflerin arasına karışan soylular da bulunmaktadır. 1562-1590 yılları arasında tespit edilen aile sayıları aşağıdaki gibidir:

Tablo I[30]

Şehir	Aile Sayısı 1562	Aile Sayısı 1590
Alberti	30	20
Farnoş (Farnos)	15	21
Hartyân (Hartyán)	15	14
İrşa (Irsa)	16	15
Peser (Peszér)	29	30
Vaç (Vacs)	57	40
Bankhâza (Bankháza)	12	13
Beşenyö (Besenyő)	10	8
Bugi (Bugyi)	28	24
Dab (Dab)	22	12
Domoni (Domony)	-	18
İnârç (Inárcs)	28	18
Pereg (Pereg)	3	7
Senivân (Szentiván)	29	27
Vadaş (Vadas)	5	4
Toplam:	**299**	**263**

yâd ve peygamberümüz hâtemü' n-nebiyyin ve fahrü' l-mürselîn (70) Muhammedi'l-Mustafâ sallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem // Hazretlerünün mu'cizât-i (71) kesîret'l-berekâtlarını îrâd idüb şîme-i kerîme-i hüsrevân-ı sadâkat- // mu'tâd ve (72) kā'ide-i merziyye-i tâcdârân-ı vefâ-i'tiyâd üzre 'ahd u mîsâk iderüm ki // zikr olunan (73) mevâddun şurût u kuyûd ve mevâsîk u 'uhûdına kemâl mertebe ri'âyet olunub // mâdâm ki ol- cânibden hilâfına vaz'u hareket sudûr eylemeye taraf-ı hümâyûn-ı (74) // pâdişâhânemüzden ve vükelâ-yi 'âli-makâm ve sâ'ir mîr-i mîrân-ı sâhibü'l-ihtişâm ve (75) ümerâ-ı // zevî'l-ihtirâm ve 'umûmen 'asâkir-i nusret-encâm-ı zafer-me'âsirümde[n] ve (76) cümle 'ubûdiyyetümüz ile // şeref-yâb olan tavâyif-i huddâmdan bir ferd hilâfına (77) müte'allik vaz'u hareket eylemeye. // (v. 352.) Şöyle bileler 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar fî evâ'ili s [şa'bân] sene 1093. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 5 (1092H./1682M.), vr. 347-a - 352-b.

[28] Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, Mühimme Defteri, Koğuşlar, nr. 888, vr. 302-a - 418-b; Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, 89-102.

[29] Káldy-Nagy, Gyula, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténeti Adatok)*, 293-294.

[30] Österreichische Nationalbibliothek, MHss. Mxt. Türk. Handschriftensammlung, 539, Flügel 1324.

Osmanlı egemenliğine giren Macar aristokratlarının hukukî ayrıcalıkları, vergi muafiyetleri gibi meselelerde Macar Krallığı'nın sahiplenici olmaması, belirtilmesi gereken bir diğer hususdur. Diğer taraftan XVI. ve XIX. yüzyıllarda Macar toplumunda aktif rol oynayan küçük toprak sahibi *armalist* sınıfı, serf topraklarına yerleşerek büyük toprak sahiplerinin rolünü üstlenmiş ve Kiliseye de vergi ödemeye başlamıştır.[31]

İlaveten Osmanlı egemenliğinde yaşayan soylular, *una eademque nobilitas* ilkesi doğrultusunda, diğer Macar soylularıyla eşit statüde sayılmıştır. Ancak Osmanlı yönetiminin kendi nüfus idaresi kapsamında bu kitlenin ayrıcalıklarını kabul etmemesi, özgür köylü statüsüne gerilemelerine neden olmuştur.[32]

3. Macar Toprak Sisteminin Kalıntıları ve Dönüşümü

XVI. yüzyıla gelindiğinde, Macaristan'da feodal beye, Kiliseye ve merkezî hazineye bağlı, tarımsal üretime yön veren, ayrıca mevcut düzeni muhafaza etmeye odaklı bir mekanizma kurumsallaşmıştı. Söz konusu toprak idaresinin Osmanlı fetihlerinden sonra yeniden vücuda getirilmesi denemeleri, öncelikle serhat kalelerinde başladı.

Soylular mezkûr kalelerin finansmanı hususunda merkezî hazine ve Kiliseye bağlı kaldı. Kendilerine tahsis edilmiş araziler ile ellerinde kalan şahsî topraklarını, geri alma tasarrufu kendilerinde olmak şartıyla askerleri arasında dağıtmaya başladılar. Topraktan yararlanan kişilerin, önceden tespit edilmiş sayıda asker barındırmaları zorunlu idi. Bu sistemde yer alan toprak sahiplerine *officiolatus*, bu toprakların kullanım yetkisini alan kişilere ise *officialis* denmekteydi.[33]

Toprakların büyüklüğü ve bunların birbirine olan uzaklığı, yeni düzenin işleyişini belirlemektedir. Feodal sınır içerisindeki tam bir hiyerarşiye, sadece belli soylu ailelerin elindeki geniş arazilerde rastlanabilmektedir. Yer yer değişiklik göstermekle birlikte bu toprakların idaresini *praefectus* üstlenmiştir. Kendisine ait hayvanı ve mülkü olan sâbık kişiler, toprak sahibinin en rütbeli hizmetlileri arasından seçilmiştir. Toprak yönetiminde kendisinden sonra saray kâdısı, zâbit, yerel *praefectus* ve son olarak *comes* ve *faktor* makamları gelmiştir.[34]

Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 243-245.

[32] Szántó, Imre, *Küzdelem A Török Terjeszkedés Ellen Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 199.

[33] Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, A Szerző Örököseinek Tulajdona, Budapest, 1885, 104.

[34] Bartoniek, Emma, *Fejezetek A XVI-XVII. Századi Magyarországi Történetírás Történetéből*, sajtó alá

Comes ve *faktor* mercilerine getirilen kişiler halktan seçilirdi. Feodal hiyerarşinin daha da altında, birkaç serfi bulunan hâkimler ve maddî imkânı sınırlı, az sayıda işçiye sahip olan aristokratlar da bulunmaktaydı. Büyük toprakların sahipleri devletin vergi idaresinde söz sahibi idiler. Devlet yönetimi, etkili bir sonuç edinmek maksadıyla vergi toplayıcı *dikator* makamına bunlar arasından tayinde bulunurdu. Toprak sahibinin ekonomik yapıdan başlıca beklentisi, tarımsal gelirin arttırılması idi.[35]

XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde soylular üretime ve bunların satışına odaklanmıştır. Ancak bu hedefi, uzunca bir süre serfin üretim fazlalığını iç etmek gibi feodal sistemin yarattığı imkânlar vasıtasıyla gerçekleştirebilmişlerdir. Söz konusu pratik, elbette toprak beylerinin hukukî yaptırımlarla karşı karşıya kalmasını beraberinde getirmiştir.

Mevcut durumun aşılabilmesi için büyük mülk sahipleri, basit hukuk meselelerini genel olarak topraklarını idare eden memurlara bırakmışlardır.[36] Örneğin başka yerlerde de alışkanlık hâline geldiğinden Komutan Tamás Nádasdy, hizmetindeki *Praefectus* Dénes Hasságy'i, serfler arasından *officialis*ler seçilebileceği hususunda 1532'de uyarmıştır.[37] Komşu küçük toprakların serfleri ise genel olarak büyük toprak sahiplerinin *familia* sisteminde boy göstermiştir.[38]

Bu dönemde Macaristan'da köylerin önde gelenleri, özellikle kādılar, toprak sahibinin üretimi kontrol eden temsilcisi fonksiyonunda idi. Aynî ve nakdî vergilerin toplanması, angaryaların düzenlenmesi, kalelerde görülecek ücretsiz hizmetler, asayiş işleri ve varsa *allodium*[39] yapısının sorunsuz sürdürülebilmesinden sorumluydular.

Özellikle birden fazla sahibi olan topraklarda, bu düzen işlemekteydi. Kādı ise köye değil toprak sahiplerine karşı sorumluydu.[40] Örneğin Osmanlı egemenliğinin dibindeki Peşte bölgesine ait 1550 seneli kayıtlarda, her biri

---

rendezte: Ritoók Zsigmondné, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975, 330.

Bartoniek, Emma, *Fejezetek A XVI-XVII. Századi Magyarországi Történetírás Történetéből*, 334.

[36] Komoróczy, György, *Nádasdy Tamás és A XVI. Századi Magyar Nagybirtok Gazdálkodása*, A Szerző Kiadása, Budapest, 1932, 25-29.

Komoróczy, György, *Nádasdy Tamás és A XVI. Századi Magyar Nagybirtok Gazdálkodása*, 29.

[38] Kubinyi, András, "A Középbirtokos Nemesség Mohács Előestéjén", *Magyarország Társadalma A Török Kiűzésének Idején*, szerkesztette: Szvircsek Ferenc, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1984, 18.

[39] Vergi ve angaryalardan muaf toprak. Bán, Péter, *Magyar Történelmi Fogalomtár*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989, 14.

[40] Szabó, István, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", *Tanulmányok A Magyar Parasztság Történetéből*, szerkesztette: Benda Kálmán-Berlász Jenő-Kosáry Domokos-Makkai László, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948, 290.

ayrı bir Macar kādısı tarafından idare edilen yedi farklı yerleşime rastlanması dikkat çekicidir.[41]

Elbette Osmanlı egemenliğinin kurulduğu bölgelerde eldeki çok katmanlı sistem güç kazanamadı: Daha çok orta ya da küçük ölçekli ekonomiye sahip soylu ailelerden kök alan ve eski toprak idaresinde boy gösteren aristokratların Osmanlı egemenliğinden kaçması, feodal sistemin temelden sarsılmasını beraberinde getirdi. Bu durum feodal toplumu içerden kontrol edebilmeye ve beylerin çıkarlarına göre şekillendirmeye yarayan vasıtaların da yitmesine neden oldu.

Eğri (Eger) Piskoposluğu topraklarında Eğri *Praefectusu* István Dobó zamanında (1548-1552), *officialis* idaresi kuruldu ve 1596'da Eğri Kalesi ele geçirilene dek bu sistem devam etti. 1550'de Peşte ve Şolt (Solt) eyaletlerine [= *comitatus*] bağlı 50 yerleşkenin 23'ü Eğri'deki *officialis* idaresinde bulunmaktaydı.[42]

Bu denli köklü bir yapılanma olmasa da Göle civarında da *officialis* sistemi bina edilmiştir.[43] Kuzeybatıda Márk Horváth, Yanıkkale serhat kalesindeki kale köylerini, görevliler arasında *officium* rütbesiyle paylaştırmış ve bu memurları Zigetvar'a getirmeye çalışmıştır.[44] Ancak Zigetvar'da *officialis* düzeninin kurulması gerçek anlamda Miklós Zrínyi zamanında gerçekleşmiştir. Kuzeydoğudaki Palota'da ise Serhat Beyi György Thury tarafından 1559'da *officium* sistemi kurulmuştur.[45] 1557'de Korpona'da [= *processus*] bütün köyler askerler arasında paylaşılırken vergi adı altında istedikleri kadar saman ve yulafa el koymuşlardır.[46]

Serhat kalelerinin beyleri *officiolatus* sistemini, elbette bozulan Macar toprak idaresinin ıslah edilmesi amacıyla değil askerlere düzenli gelir sağlamak ve Osmanlı egemenliğindeki topraklarda etki alanlarını yeniden tesis edebilmek amacıyla vücuda getirdiler.[47] Uzaktaki bir toprak beyini temsil ettiğinden *officialis* statüsü geçici idi. Aynı zamanda unvan sahipleri, gerçek mal

---

Szakály, Ferenc, *Pest-Pilis-Solt Megye XVI-XVII. Századi Dica- és Dézsmajegyzékei*, Pest Megye Monográfia Alapítvány, Budapest, 1995, 19-24.

42 Gyárfás, István, *Dobó István Egerben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879, 32-36; Sugár, István, "Az Egri Vár Püspöki Falvainak Urbariális Összeírása 1577-1579-ből", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1983, 104-105.

Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 7, IV, fol. 43.

44 Szakály, Ferenc, "Egy Végvári Kapitány Hétköznapjai", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Kanyar József, Kanyar József Dr., A Somogy Megyei Levéltár Igazgatója, Kaposvár, 1987, 81.

45 Takáts, Sándor, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, Genius Kiadó, Budapest, 1922, 77-78.

46 Illéssy, János, "Várvizsgálatok 1557-58-ban", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 59-60. Szakály, Ferenc, *Magyar Intézmények A Török Hódoltságban*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1997, 274.

sahiplerinin çıkarlarını korumada titiz davranmamakta, topraklarda sanki kendi mülkleriymiş gibi hüküm sürmekteydi.

Örneğin 1557'de Başkomutan András Báthory, Boyâk'taki (Buják) *Officialis* Bálint Pelény aleyhinde, idaresindeki serflere eziyet edildiği için şikâyette bulunmuştur.[48] Ne var ki sosyal ve ekonomik aksaklıkları içinde barındıran Macar feodalitesi, Macar toprak idaresinin Türkleşmesinin önüne geçmiş; tarım alanlarının feodal çerçevedeki sıkı denetimini tesis ederken, geleneksel Macar toprak rejiminin yeniden vücuda getirilmesi yönünde dayanak olmuştur.[49]

Mevcut durum çeşitli örnekleri ihtiva etmektedir. 1557'de Kral I. Ferdinand, Eğri'de kale askeri olan Ferenc Gémes ve János Vitéz'i Cezire-i Kovin (Ráckeve) ve Çepel (Csepel) arasındaki krallık topraklarının sorumlusu olarak atamış; karşılık olarak oradaki gelirlerin Eğri'ye gönderilmesi ve halka fazladan vergi koyulması şartını getirmiştir.[50] 1571'de Imre Czobor, *officiolatus* unvanını elinde bulunduran Eğri askeri Ferenc Szegedi'ye, vergilerin toplanması ve elde edilen gelirin üçte birinin kendisine gönderilmesi karşılığında Zobor (Zombor), Santovka (Szantó), Senpâl (Szentpál) ve Toppolz (Tapolca) köylerinin idaresini vermiştir.[51]

Zamanla soyluların topraklarının yönetiminden mesûl olanlardan memnun kalmaması nedeniyle taraflar arasında kaleme alınan sözleşmeler iptal edilmeye başlanmıştır. Örneğin Eğri askeri István Balázsdeák, Çonrâd eyaletindeki [= *comitatus*] Rîvföldvâr'dan (Révföldvár) hiçbir gelir göndermemesi ve oradaki serfleri muhafaza edememesi nedeniyle görevden alınmış; yerine Miklós Orlé atanmıştır.[52] 1564'te Tolna eyaletindeki [= *comitatus*] toprak sahibi Ferenc Morgay'ın âkıbeti de benzer olmuştur. Önceden belirlenmiş ücret karşılığında, topraklarının idaresini evvela Komutan Benedek Medvey'e, daha sonra György Ormándy'ye devretmiştir.[53]

Elimizdeki verilere göre 1560'lı yıllarda, Zigetvar'da gerek Kiliseye bağlı

---

[48] Bártfai, Szabó László, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, 396.

[49] Werbőczy, István-Kolosvári, Sándor-Óvári, Kelemen-Márkus, Dezső, *Werbőczy István Hármaskönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1897, 338; Gyárfás, István, *Dobó István Egerben*, 34; Makkai, László, "Pest Megye Története 1848-ig", *Pest Megye Műemlékei*, szerkesztette: Dercsényi Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 100.

[50] Bécs, 1557 Február 7. [7 Şubat 1557, Beç.] Bártfai, Szabó László, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, 402.

[51] Muhi, János, *Zombori Története*, Kalangya Kiadó, Zombor, 1944, 64.

[52] Thaly, Kálmán, "A B. Orlay s Gr. Serényi Család Zábláthi Levéltárából, 1566-1718", *Magyar Történelmi Tár*, XXI/28 (1898), 195-226; Takáts, Sándor, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, 82.

[53] Szakály, Ferenc, "Tolna Megye Negyven Esztendeje A Mohácsi Csata Után (1526-1566)", *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből*, II, szerkesztette: Puskás Attila, Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1969, 44.

arazilerde gerekse diğer topraklarda dâimî toprak idarecileri bulunmaktaydı. Emsal sıralayacak olursak Estergon (Esztergom) Piskoposluğu'nun buradaki topraklarının kullanım hakkı 1561-1566 arasında Zigetvarlı asker Balázs Eszpethey'ye verilmiştir. Peçûy Piskoposluğu topraklarının kullanım hakkı 1561-1563 arasında János Horváth ve János Draskovich'e tahsis edilmiştir. Peçûy Ruhânî Önderler Meclisi kendi topraklarının kullanım hakkını, 1563'te Midsenli (Mindszent) Rahip Ferenc'e vermiştir. Samartin'deki (Pannonhalma) manastır topraklarının idaresi, 1565'te Balázs Eszpethey'e tahsis edilmiştir.[54] Bu vasıta ile bir idareci tarafından tasarruf edilen toprakların miktarı, tüm yerleşim birimlerinin neredeyse yarısına ulaşmıştır.[55]

Yerel olarak istikrar kazandırılmaya çalışılan eski Macar toprak rejimine paralel olarak, Osmanlı egemenliği altında kalan serfler üzerinde, feodal beyleri temsilen, toprak idarecilerinin bulunup bulunmadığının açığa çıkartılması gerekmektedir. Hususa ilişkin kayda değer bir örnek mevcuttur.

1559'da Budin paşasının Canfedâ'ya (Jászberény) gönderdiği subaşı, serhat kalesindeki askerler tarafından öldürülmüş; bunun üzerine paşa şikâyette bulunmuştur. Eğri Piskoposu, Osmanlı ve Habsburg idareleri arasında bir diplomat, ayrıca feodal bey olarak Antal Verancsics buna şöyle cevap vermektedir:

> Efendi Hazretlerine daha önce de yazdığımız üzere, bizim en kutsal çâsârımızın ve sizin hükümdarınızın ortak malı olması hasebiyle, egemenlik [Osmanlı idaresi] altına girmiş arazilerde bizim insanlarımız sizinkilerle birlikte güvende yaşayamaz. Başlangıçtan beri ne size ne de bize tabi *officialis* memurlarının olmamasına, bunun yerine her iki taraf için gelirlerin hâkimler tarafından idare edilmesine riayet edilir. Aynısı bizim için de geçerli olmak üzere, tarafınızca o yerin başına *officialis* gönderilmesi yakışık almamıştır.

Nihayet Verancsics, Türk ve Macar ortak toprağı olması bakımından hiçbir tarafın burada memur bulundurma hakkının olmadığını, vergilerin ise kâdılar tarafından toplandığını; ayrıca şehirde bulunması dahi uygun olmayan subaşının çocukları çaldığını dile getirmektedir.[56] Dahası söz konusu kayıttan, ül-

[54] Cziglényi, László, *Győr-Sopron Megye Földrajza*, Panoráma Kiadó, Győr-Budapest, 1987, 55.

[55] Szakály, Ferenc, "Egy Végvári Kapitány Hétköznapjai", 79.

[56] "Nam, ut antea etiam dominationi Vestrae scripsimus, bona huiusmodi deditia, quum sint inter Sacratissimum Imperatorem nostrum et vestrum Principem, communia, nec nostri hominescum vestris simus commorari secure possint, et ab initio observatum sit, ut in illis nec nostri, nec vestri officiales teneantur, sed per judices omnes tam proventus quam servitia utrique parti administrentur, vos omnino eidem loco officialem nullum praeficere oportebat, ut necque nos oporteat." Eger, 1559 December 21. [21 Aralık 1559, Eğri.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, XIX, fol. 25-26. Ayrıca bk. Szalay, László, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, Eggenberger Ferdináand, Pest, 1860, 128-129.

kedeki Osmanlı varlığına rağmen yerel yöneticilerin idarî ağırlığının ne denli yoğun yaşandığı da gözlemlenebilmektedir.

Ancak Verancsics'in mektubunda dayandığı ilke, kendi topraklarının yönetiminde dahi gerçekleştirilememekteydi. Bir önceki seneye ait kamara kayıtlarına bakıldığında, feodal beyin yerel temsilciyle olan bağının gevşekliğinden ötürü, Jász'taki köylerde sadece *officialis* memurlarının değil, onların yanında çalışan görevlilerin de köylüye zulmettiğine dair şikâyetlere rastlanmaktadır.[57]

Osmanlı egemenliğindeki topraklarda bulunan Macar önde gelenlerinin, Osmanlı makamlarının işleyişine, idareci tayinlerine müdahale edip etmediği saptanamamaktadır.[58] Bazı yörelerde Osmanlı ve Macar idarecilerinin eş zamanlı varlık göstermesi de vâki olmuştur. Elbette tarım topraklarına atanan idareciler konusunda titiz davranılsa da Osmanlı toprak rejiminin, mevcut hâliyle küçük arazilerde devam ettirilmesi mümkün değildir. Nihayetinde Osmanlı yönetim mekanizması, Macaristan'daki vergilendirme esnasında toprağın başındaki unvan sahibi idareci ve serf arasındaki sürekli ilişkiyi zamanla kabul etmek zorunda kalacaktır.[59]

Osmanlı idaresi Macar topraklarında, toprak düzeninin dışında kalan günlük hayata ve hukukî yapılanmaya da etki etmek istemiştir. Ancak bu hedef, Osmanlı hükmündeki toprak idarecilerinden ziyade, aralarındaki münasebete müdahale edebilecek kadar serflerle yakın ilişkiye sahip, Zigetvar gibi Krallık Macaristanı'ndaki toprak sahipleri tarafından gerçekleştirilecektir.

Öte yandan daha önce sözü edilen simbiyotik ilişkinin izlerine sâbık alanda da rastlanabilmektedir. Örneğin iki Türk sancak merkezi olarak Hatvan ve Solnık hattında yaşayan Yas toplumunun (Jász) elçileri; 1558'de kamara tarafından görevlendirilen müfettişlere üç gruba yani Türklere, *officialis* memurlarına ve Eğri komutanına vergi ödemekle mükellef olduklarını söylemektedir.[60]

Officialis memurları, cinâyet hükmü verilenlerden alınan dört forintlik kan parasını subaşı ile daha küçük suçlar için alınan bir forintlik kefalet parasını ise yerel yargıç ile bölüşmekteydi. 1560'ta Yasların ve Kumanların

---

Antal Verancsics'in konu ile ilgili mektupları üzerine bk. Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 64-65.

[58] Öte yandan 1584'te Budin Beyi Yusuf Paşa'nın, şehirdeki gayrimüslim kasaplar hakkında Segedin kādısına şöyle salık verdiği görülmektedir: "...tegyék maguk közül bíróvá azt, aki nekik tetszik." [...içlerinde kendi bildikleri kişiyi hâkim yapsınlar.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiból), (Török-Magyarkori Emlékek. Okmánytár. II.)*, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, Pest, 1863, 291.

[59] Szakály, Ferenc, *Mezőváros és Reformáció, (Tanulmányok A Korai Magyar Polgárosodás Kérdéséhez)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995, 116-130.

[60] Bendefy, László, *Mikoviny Sámuel Megyei Térképei, Különös Tekintettel Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-Térképeire*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1976, 81.

hizmetlerini belirlemek maksadıyla Eğri Piskoposu Antal Verancsics ve Eğri Komutanı István Zolhay idaresinde bir komisyon toplanmıştır. Burada belirlenen düzene göre *officialis* memuru, sadece zina ya da kaçan hayvanların yakalanması gibi kabahat düzeyindeki meselelere müdahale edebilecektir. Daha ciddi konular, Eğri komutanı ya da piskoposunun yetki alanına dâhil edilmiştir.[61]

Eğri'den gelen *officialisler*in, XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı egemenliğindeki hukuk sisteminin dışında kalmaya başladığı görülmektedir. Macar serhat boyları dâhilindeki piskoposluk arazilerinde bulunan *officialis*ler, çeşitli adlî olaylara müdahale etseler de sâbık memurların Heveş ve Dış-Solnık (Külső-Szolnok) gibi eyaletlerde [= *comitatus*] sadece kan dökülmesi ve kayıp hayvanlar nedeniyle para cezası tahsil edebildikleri anlaşılmaktadır.[62]

Bu noktada, *officialis* makamının hepten zayıfladığını söylemek doğru olmayacaktır. Örneğin Jakab Dobó, Eski Budin (Óbuda) rahibeleri tarafından bir yıllığına Peşte'deki Seglid (Cegléd) temsilcisi olarak tayin edilmiş ve aynı zamanda geniş çaplı yargıçlık yetkileriyle donatılmıştır.[63] Budin Paşası Üveys Paşa, 1579'da Tuna (Duna) Başkomutanı Simon Forgács'ın *hajdú*lar vasıtasıyla bölgedeki gelirleri iç ettiğini söylediğinde ise kendisinden şu cevabı almıştır:

> Aynı bizim şefkatli beyimiz ve sizin çâsârınız gibi Tanrı Mars'ın inâyetiyle biz de oradaki bedhahları cezalandırmakta özgürüz.[64]

Neticede Macar beyleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı egemenliğine giren topraklardaki pozisyonlarını geri kazanmaya başlamışlardır. Bunu öncelikle Eğri gibi serhat kalelerindeki *officialis* unvanlı askerler aracılığıyla ve arazilerinin yönetimini, belli bir pay karşılığında onların idaresine bırakmak suretiyle gerçekleştirmişlerdir.[65]

Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 64-65.
Hegyi, Klára-Botka, János, *Jászberény Török Levelei / Latin és Magyar Nyelvű Források A Jászság XVI-XVII. Századi Történetéhez*, Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok, 1988, 219-231.
Paikert, Alajos-Taganyi, Karoly, "Az Ó-Budai Apáczák 1584-iki Utasítása Czeglédi Tiszttartójuk Részére", *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, V/5 (1898), 345-347.

[64] "Marus Istennek kegielméből szintén úg az mi kegielmes vrunké, mint szinte az thy chiázártoké, szabad mynekwnkis ot gonosz teuő embereket megbwntetnünk." Surány, 1579 Október 12. [12 Ekim 1579, Şurân.] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Libri Regii Series, A 57, IV, fol. 121; Takáts, Sándor-Eckhart, Ferenc-Szekfű, Gyula, *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 196-197, 200.

[65] Hegyi, Klára, *A Török Hódoltság Várai és Várkatonasága*, II, História-Magyar Todományos Akadémiai-Történettudományi Intézete, Budapest, 2007, 209.

4. Dîvân-ı Hümâyûnun Macar Toprak Rejimine Nüfuzu

XVI ve XVII. yüzyıllarda Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin sınırları sürekli değişim hâlindedir. Tabiî olarak Osmanlı vergilendirmesinin çapında da değişiklik gözlemlenmektedir. Osmanlı Macaristanı'nın hudutları hiçbir zaman iki ülke arasında kesinliğe kavuşturulan bir çizgiyi teşkil etmediğinden, maalesef vergilendirmenin çerçevesinin belirlenebilmesine yönelik eldeki vesikalar da nicelik bakımından zayıftır.

Var olan sınırlar, birkaç kilometreden onlarca kilometreye varacak ölçüde değişkenlik gösterebilmektedir. Dolayısıyla hudut hususundaki tetkiklerde özellikle Macar askerî kaleleri temel alınacaktır. Zira Osmanlı ordularının fetih vasıtasıyla sürekli ilerleme hedefi gütmelerine karşılık Macar tarafı bir savunma hattı oluşturmaya çalışmaktadır.

Bu vecihle Macar vesikaları takip edilerek Osmanlı kuvvetlerinin ne kadar ilerleyebildiği ve elde ettikleri kalelerin stratejik konumunun ne olduğu daha net görülebilmektedir. Elbette söz konusu değerlendirme yapılırken istikrarlı biçimde Osmanlı vergilendirmesine tâbi olan yerler de hesaba katılmıştır. Vergilendirme sisteminin işleyişi açısından güçlü Eğri Kalesi örneği dikkat çekicidir.

Tablo II[66]

Yer adı	Cizye ödeyenlerin sayısı	Ev sahiplerinin sayısı	Bekâr erkeklerin sayısı	Toprakların sayısı	*Dica* [askerî vergi] ödeyenlerin sayısı	Öşür ödeyenlerin sayısı
Felnîmet (Felnémet)	25	45	13	63	40	358
Maklâr (Maklár)	16	24	12	45	15	150
Nadtâlya (Nagytálya)	30	30	7	85	28	303
Toplam:	71	99	32	193	83	811

Yukarıdaki rakamlar Osmanlı vergilendirmesinin bir bakıma yüzeyselliğini göstermektedir. Aksi takdirde cizye ödeyenlerin sayısının, topraklarla kıyaslandığında çok daha fazla olması gerekmektedir. Zira menkûl geliri 300 akçeden fazla olan bir toprakta çok daha fazla sayıda ev sahibinin yaşaması mantıklıdır.

Temelde *dica* vergisinin ödendiği toprakların sayısı da cizye ödeyenlere oranla iki buçuk kat daha fazladır. Diğer taraftan söz konusu kayıt, yaklaşık

[66] N. Kiss, István, *16. Századi Dézsma jegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok Megyék)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 114-117.

olarak tüm nüfusu kapsasaydı defterde kayıtlı ev sahiplerinin ve bekâr erkeklerin toplamının, öşür ödeyenlerin sayısına yaklaşması gerekirdi. Burada ise öşür ödeyenlerin sayısı neredeyse sekiz kattır.

Tetkikler esnasında Osmanlı idaresinin Macar uç kalelerinin "kapısında" olmasına rağmen idarî ve malî denetimi gerçekleştirebildiği yerler olduğu hususunda verilere de rastlanmıştır. 1664'te Heveş Kalesi'ne dair şu kayda rastlamaktayız:

> ...bu soylu Heveş ve Dış-Solnık kalelerinin Filek (Fülek) ucunda bir tahtı ve hâkimleri bulunmaktadır. Sahipleri ekseriya Filek Uç Kalesi'nde yaşamaktadır. O tarafa, Filek'e üç mil ötedeki Seçen'e (Szécsény) Türkler yerleşirse kapılarını sadece bu Uç Kalesi'ne koymakla kalmazlar, aynı zamanda Kale'nin şehri de onlara karşı koyamaz, böylece Kale'nin merkezi bozguna uğrar, harap olur...[67]

Heveş Kalesi'nin en güçlü Macar uç kalelerinden biri olduğu göz önünde bulundurulduğunda vesikanın değeri daha da artmaktadır. Gerek Osmanlı gerekse Macar tarafına vergi ödeyen şehirler içinde Eğri Kalesi'nin karşısında yer alması bakımından stratejik öneme sahip Cenceş (Gyöngyös) ve daha önce değinilen Canfedâ örnekleri de dikkat çekmektedir.

I. Süleyman Eylül 1526'da II. Lajos'un kuvvetlerini yenilgiye uğratmış, ardından Budin'le birlikte ülkenin orta kısmını boşaltmış ve sefer sırasında ele geçirdiği yerlere muhafız birlikleri bırakarak hızla kontrolü sağlamıştır. Bu siyasetini özellikle Petrovaradin (Pétervárad), İlok (Újlak) ve Titel (Titel) gibi Sirem (Szeremség) kalelerinde de izlemiştir.

Sonuç olarak 1527 ve 1530 arasında hazırlanan Macar Devleti vergi kayıtlarına bakıldığında Bâç, Serem, Valkô, Toruntâl, Pojega ve Bodrog şehirleri *per turcas occupati* [Türkler tarafından ele geçirilmiş yöreler] olarak tanımlanmaktadır.[68] Aslında Pojega 1536'da, Bâç 1541'de, Beçe (Becse) ve Beçkerek ise 1551'de Osmanlıların eline geçmiştir.

Dolayısıyla genel anlamda ülkenin iç kesimlerine kıyasla Sirem bölgesi, neredeyse on beş yirmi sene önce Osmanlı egemenliğinin etkisine girmeye başlamıştır. Hatta Osmanlı idaresi Drava-Sava arasındaki muhtemel saldırılara karşı Pojega'da sancak dahi kurmuştur.[69] Osmanlıların daha sonraki evrede çıkış noktası olarak kullanacağı sağlam zemin de burası olacaktır.

"...mivel azért ennek az nemes Heves és Külseő Zolnok vármegyének ezen Fülek végházában vagyon székes helye s bírai is és possessori nagyob részrül ezen Fülek végházában laknak, féleő, hogy ha Szécsénben, melly Fülekhez három mél föld, az török megtelepedhetik, kapuját nem csak be teszi ennek az végháznak, seőt várossais meg nem álhattya és így székes helye is el bomol és romol ezen vármegyének..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 6, I, fol. 167.

[68] Acsády, Ignácz, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, 221.

[69] Tóth, Sándor László, "Vilájetek A Hódoltságban", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIX/1 (1999), 74.

Diğer taraftan sur dışına doğrudan nüfuz edilememesi nedeniyle Budin'in 1541 tarihli fethi, Osmanlı Macaristanı'nda sadece kısmî bir genişlemeyi işaret etmekteydi. Kalenin söz konusu durumundan ötürü Dîvân-ı Hümâyûn, ülkenin iç kesimleriyle sadece kesintili bir bağlantı kurabilmekte; daha çok Mohaç, Sekçöy (Szekcső), Sekçay (Szekszárd) ve Tolna'yı kapsayan Tuna hattında etkinlik sağlayabilmekteydi.[70] Nihayet özellikle Bâç ve 1542'de Segedin'in fethiyle Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin Tuna-Tisa (Tisza) arasında kalan güney kısmı, kuzeye doğru genişleme gösterebilmiştir.

Bu süreçte dönüm noktası 1543-1545 tarihli Osmanlı seferi olmuştur. Aslına bakılırsa tam olarak Osmanlı Macaristanı kavramı, bu hadise ile vücuda gelmiştir. Macaristan'daki genişleme esnasında Osmanlı orduları 1543'te Valpô (Valpó), Şiklôş, Peçûy, Estergon ve İstolni Belgrad'ı (Székesfehérvár);[71] 1544'te Novigrâd, Seçen ve Hatvan'ı;[72] 1545'te Yukarı Tuna'da Tamâşi (Tamási), Göröşgâl (Görözsgál), Şimontorna (Simontornya), Ozora ve Döbrököz'ü almıştır.[73] Bu vasıtayla Yukarı Tuna'da kapalı bir Osmanlı havzası oluşturulmuştur.

Bina edilen alan Baranya, Tolna, Feyîr (Fejér) ile Tuna'nın sağ kıyısında kalan Estergon civarındaki Şomogi (Somogy), Vesprîm (Veszprém) ve Komârom (Komárom) bölgesinin doğu sınırlarına kadar ulaşmıştır. İlaveten Estergon'un sol kesimi, Hont ve Novigrâd'ın güneybatısı ile Heveş eyaletinin [= *comitatus*] batı kısmı hâkimiyet altına alınmak suretiyle Tuna-Tisa arasında egemenlik sağlanmıştır.[74]

Ülkede bina edilen Osmanlı varlığına rağmen Türk-Macar sınırına nispeten istikrar getiren gelişme, 1547 tarihli İstanbul/Edirne Barış Görüşmeleri [Konstantinápolyi Béketárgyalások] olmuştur. Müzakereler esnasında Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında artık kesin bir sınırın belirlenmesini talep etmiştir. Sınır, Drava'dan Rinya bataklıkları boyunca kuzeye ve Balaton'un güneyinden Estergon'a kadar; ayrıca Tuna'nın karşısından, Garam üzerinden Leva (Léva) ve Vegleş'e (Végles) değin ilerlemeliydi. Yine Filek'ten başlayarak, Yazgiya'yı (Jászság) da içine alacak

---

[70] Szakály, Ferenc, "Tolna Megye Negyven Esztendeje A Mohácsi Csata Után (1526-1566)", 23-24; Szántó, Imre, "Küzdelem A Török Terjeszkedés Megállításáért Magyarországon (1541-1547)", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, XL/1 (1972), 86.
Ágoston, Gábor, "Az Iszlám Erős Védőgátja: Az Oszmán Hódítás és A Magyarországi Végvidék", *A Magyar Hadtörténelem Évszázadai*, szerkesztette: Király Béla-Veszprémy László, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003, 63.

[72] Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, I, Genius Kiadó, Budapest, 1926, 281.

[73] Matuz, József, "A Magyarországi Török Hódoltság Néhány Főbb Sajátosságáról", *Gesta Hungarorum, Történelmünk Mohácstól A Kiegyezésig*, II, szerkesztette: Saáry Éva-Steinmann Judith, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1985, 39.

[74] Horn, Ildikó-Barta, János, *Három Ország Egy Haza 1526-1699-A Mohácsi Vésztől A Karlócai Békéig*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020, 233.

şekilde güneyde Hatvan'a ve kuzeyde Eğri ve Solnık'a kadar hudut tayin edilmeliydi.[75]

Edirne'deki uzun görüşmelerin ardından 1547'de Macar Kralı I. Ferdinand, İmparator V. Karl ve Sultan arasında barış antlaşması imzalandı. Sözleşme, iki imparatorluk arasındaki sınırları tayin etmekte, böylece sınır boylarında süreklilik arz eden kargaşaya son verme amacını taşımakta idi.[76] Yeni düzenleme elbette Osmanlı idaresinde kalmış Macar serflerinin durumunu da etkilemekteydi. Toprak sahiplerinin talepleri üzerine Kral Ferdinand bir yıl sonra, 22 Şubat 1548'de konuyu şöyle değerlendirmiştir:

> Nam ea ratione et conditione inducias ipsas cum Turcis pepigimus, quod intra hoc quinquennalium induciarum tempus ea omnia, quae apud christianos in regno nostro Hungariae et partibus ei subiectis fuerunt et sunt, apud nos et christianos maneant, et coloni in confinibus et alibi existentes, qui nobis et fidelibus subditis nostris tributum penderunt, non obstante eo, qoud Turcis quoque solutionem fecerunt et servitia exhibuerunt, deinceps quoque pendant, et hi, qui Turcis similiter solutionem deberent, eisdem et solutionem ipsam persolvant, nec una pars aliam in hoc, durantibus ipsis induciis, prohibeat, aut impediat.

Metinde bundan sonraki ümidler şöyle dile getirilir:

> ...nec Turcas salvis induciis colonos ipsos prohibituros esse arbitramur, quin dicam et census suos nobis et dominis eorum terrestribus semper persolvant et victualia quoqoe ad arces nostras finimitas et Dominorum suorum terrestium more veteri praestent.[77]

Buna göre Macaristan'da Osmanlılara vergi ödeyen serfler iki kısma ayrılmaktadır: Uç kalelerde ve başka yerlerde yaşayan, Osmanlılar için gerçekleştirdikleri hizmetlere rağmen Macar Kralı'na ve toprak beyine vergi ödeyen *in confinibus et alibi* serfler. Belirlenmemiş yerlerde yaşayıp, Osmanlılara da vergi ödeyen *Turcis similiter* halk.

Metindeki ifade, Osmanlı idaresindeki Macar toprakları ve sınır boyları hususundaki ayrım bakımından açıktır: "...coloni in confinibus et alibi existentes..., et hi, qui Turcis similiter solutionem deberent." Yani Macar Devleti'nin sınırları içinde yaşayan ancak Osmanlılara da vergi veren serfler ile Osmanlı egemenliğinde yaşayıp Macar tarafına da vergi ödeyen serfler.

---

[75] Szalay, László, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, 124-125.

[76] Guitman, Barnabás-Korpás, Zoltán-Tóth, Ferenc-B. Szabó, János, "A Magyarországi Török Várháborúk Nemzetközi Háttere, 1547-1556", *Világtörténet*, XLI/9 (2019), 257.

[77] Werböcz, Stephano de, *Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, Tomus Primus, Ejusdem Regni*, Budae, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1844, 400; Fraknói, Vilmos, *Magyar Országgyülési Emlékek, Történeti Bevezetésekkel, 1546-1556*, III, Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága, Budapest, 1876, 152.

Barış vesikasının Macar Devleti ve Macar feodaline, sadece Osmanlı hududunda değil, *in confinibus* olarak aynı zamanda Türk kalelerinin arkasındaki ve belirlenmemiş büyüklükteki yerlerde de vergi toplama hakkını tanıması dikkat çekmektedir. Hatta Kral için alınan ondalık vergi, feodal bey tarafından alınan *census*, uç kaleleri ve feodal beye verilecek iaşe gibi hizmetlerde de Osmanlı egemenliğindeki havâliler kastedilmektedir.

Macar soyluları, Krallığın diplomatik başarısı sayesinde Osmanlı Macaristanı'ndaki konumlarını kısmen de olsa sürdürme imkânı sağlamıştır. Coğrafyadaki feodalizmin yeniden vücuda gelmesi de bu vasıtayla olmalıdır. Osmanlı Macaristanı hududunun önünde ve arkasında vergi toplama imkânı edinen Macarlara kıyasla yeni düzenlemenin Osmanlı tarafında uygun bir karşılığı olmamıştır.

Elbette söz konusu karşılık, Macarların elinde kalan tüm toprakların Osmanlılarca da vergilendirilmesi şeklinde olmalıdır. Ancak Macar Krallığı, sadece Macar tarafına gerçekleştirilecek ödemeleri tanımaktadır: "...ea omnia, quae apud christianos in regno nostro Hungariae et partibus ei subiectis fuerunt et sunt, apud nos et christianos maneant..."[78] Yani "...Krallığımızda ve arazilerimizde Macaristan Hristiyanlarına her ne tâbi ise yine bize, Hristiyanlara aittir..."

Macar tarafı yıllık 30.000 altını sultanlık hazinesine ödemeyi kabul etmiştir. Kararın, barış vesikasında belirlenen şartların karşılığı olduğu düşünülebilir. Buna mukābil Macar beyleri, Osmanlı Macaristanı'na müdahalelerini ve oradaki vergi toplama haklarını şöyle açıklamaktadır:

> ...unser König hat eingewilligt für seine ungarische Besitzungen dem Sultan järlich einen Tribut von 30000 Ducaten zu entrichten, so lassen auch wir von des Sultans Unterthanen nicht ab, sondern holen uns auch unserer Seits, was uns zusteht und gebührt...[79]

Yani:

> ...Kralımız, Macar mülkleri için her yıl Padişah'a 30.000 dukalık haraç ödemeyi kabul etmiştir. Velhâsıl Sultan'ın haklarını ihlâl etmeyeceğiz; ancak hakkımızı da hak ettiğimiz ölçüde alacağız...

Bu aşamada Macaristan'da birbiri ardına başarı sağlayan Dîvân-ı Hümâyûnun, yenik durumdaki Habusburg idaresine karşı neden barış antlaşmasını kabul ettiği ve silahla aldığı toprakları, feodallere terk etmesindeki kazancının ne olduğu sorusu haklılık kazanmaktadır. Aynı soru işareti yıllık 30000 duka-

---

[78] Werböcz, Stephano de, *Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, Tomus Primus, Ejustem Regni*, 401.

[79] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXII, fol. 8-9. Ayrıca bk. Gagyi, Jenő, "Az 1546. Évi Fegyverszünet és A Gyöngyösi Tárgyalásokra Vonatkozó Adatok", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 313.

lık vergiyi kabul etmesinde de geçerlidir.[80] Zira idaresindeki Macar topraklarından edineceği vergi, bu miktarın çok daha fazlasıdır.

Mukavelenin yarattığı hukukî ve fiilî sonuçların ardından tarihsel tetkike geri dönülecek olursa biri Türkçeden Macarcaya çevrilmiş metin, diğeri de yine aynı nüshanın Latince sureti olmak üzere Avrupa kaynakları içinde 1547 yılına ait barış antlaşmasının an itibarıyla iki varyasyonu bulunmaktadır. Her iki metinde de konuyla ilgili olarak şunlar okunmaktadır:

> ...Üngürüs vilajetben, amely a felséges Úristennek legmagasabb kegyelméből győzelmes kardaommal meghódított tartomány ebben a vilajetben ama varak és kastélyok, melyek tényleg hadseregemnek és bégjeimnek birtokában vannak, s a bennök hagyott fegyverzettel és katonasággal őriztetnek, továbbá az ezen várakhoz és kastélyokhoz tartozó falvak, helyek és kertek összes lakosaikkal és egész határaikkal együtt az iszlám népének birtokában maradnak, mint eddig. Az istentől őrzött birodalmamnak, váraimnak, helységeimnek, alattvalóimnak és egyéb népeimnek, nem különben a Magrebben lakó müszülmánok földének és népének, sem vizen, sem szárazon semmi bántódásuk ne legyen, semmi megkárosítás ne érje őket s azoknak dolgába semminemü jogtalan beavatkozás ne történjék; a ki bárminő kárt tészen, méltóképpen fenyíttessék és büntettessék meg. Üngürüsz vilajetéből ama várakért és kastélyokért, melyek lakóikkal együtt nem hódoltak meg az iszlám népének, minden évben 30 000 vert aranyat küldjön császári kincstáramba...[81]
>
> ...sie quod regnum Vngariae, quod a nobis gratia omniponensis dej uiribus et acuta framea deuictum est, ac castra et castella, oppida et villae cum omnibus eorundem confinijs seu limitibus, quae in Zansacorum, Capitaneroum et militum nostrorum manibus et regimine nunc sunt, maneant, eaque retineant et regant ac praeterea omnia maritima et terrestria loca siue ciuitates, siue castra, siue alia haec sint dominia, quae ad magnitudinem et imperium nostrum pertinent et in manibus sunt, et quae in hunc diem populus noster turcicus habet, possidet atque regit, per hos quinquennij annos a christiano populo et natione nullo modo molestari, damnificari debeant. Qui uero huic mandato et priuilegio contraiuerit, ille secundum merita sua castigari, et quicquid damni illatum fuisse comperietur, restitui acpersolui debedit. Item in Vngaria propter omnia illa castra, arces, ciuitates, oppida, villas et homines ac regnicolas christianos, qui et quae hactenus in manibus Turcici populi non fuerunt, sed adhuc in christianorum manibus et regimine sunt, ad portam ad cameram nostram munus aliquod honestum et honorarium mittatur omni anno...[82]

---

[80] İnalcık, Halil, "The Heyday and Decline of the Ottoman Empire", *The Cambridge History of Islam, The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, I A, edited: P. M. Holt-Ann K. S. Lambton-Bernard Lewis, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1977, 328.
Magyar Országos Levéltár, N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, XXXIV, fol. 60-61. Ayrıca bk. Káldy-Nagy, Gyula, "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXVIII/2 (1974), 197.

[82] Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Türkenkrieg, TK, Hofkriegsrat Registratur, HKR

Barış antlaşmasının iki nüshası da birbirine kıyasla herhangi bir farklılık barındırmamaktadır. Çevirisine bakılacak olursa:

> ...Her şeye kâdir Allah'ın en yüce şefkati sayesinde muzaffer kılıcımla fethedilmiş eyalette, Üngürüs vilayetinde. Bu vilayette hakiki ordumun ve beylerimin insafında olan kale ve hisarlar vardır ve içlerindeki mühimmat ve askerle birlikte muhafaza edilirler. İlaveten bu kalelere ve hisarlara bağlı köyler, yerler ve bahçeler, tüm nüfusu ve hudutlarıyla birlikte şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da İslâm milletinin mülküne tâbidir. Allah'ın inâyet sağladığı İmparatorluğuma, kalelerime, mekânlarıma, tebaama ve diğer milletlerime, Mağrip'te yaşayan Müslümanların toprağından ve milletinden farklı olmaksızın ne karada ne de suda zeval gelmesin. Onlara hiçbir zarar hâsıl, meselelerine haksız müdahale olmasın. Zarara uğratan her kim olursa layık olduğu şekilde ikaz edilsin ve cezalandırılsın. Lakin Üngürüs vilayetinden olup da nüfusuyla birlikte kaleler ve şatolar için İslâm milletine boyun eğmeyenler [adına Kral] her yıl 30.000 basılmış altını çâsârlık hazineme göndersin...

Buna göre Macar Kralı sadece statükoyu yani Osmanlılar tarafından fethedilen Macar topraklarını tanımakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlılardan hariç tutulmasına muvaffak olunmuş araziler karşılığında vergi ödemeyi kabul etmiştir.

Önceki satırlarda sıralandığı üzere antlaşmanın Macar Krallığı lehine kaleme alınan koşulları, Osmanlılar açısından sorgulanmaya muhtaç yeni bir düzeni vücuda getirmiştir. Ancak mukavele, Macar aristokrasisi için de memnuniyet yaratmamıştır. 1547 tarihli Bistriçebânya (Besztercebánya) Meclisinde, Macar toprak beylerinin şikâyetlerinden anlaşıldığı üzere barış şartlarının bu şekilde tesis edilmesi, kökte Osmanlıların zaferini tasdik etmektedir:

> Turcae iniquiores multo conditiones passim divulgent, et alioqui etiam in multis locis pauperes colonos non solum inter arces finitimas, sed etiam remotiores, quique a fidelibus et subditis suae Maiestatis pacifice possessi sunt, multo gravioribus, quam antea, oneribus exactionibusque premere iam inceperint.[83]

Çevirisi:

> Türkler sayısız koşul hâsıl etmiş, bunları muhtelif şekillerde uygulamaya koymuştur. Ve dahi birçok yerde, sadık ve itaat etmişlerden teşekkül olmuş, genel itibarıyla karşılıklı mıntıkalardaki ya da daha uzaktaki fakir çiftçiler, eskisine kıyasla çok daha ciddi

Prot. Expedit, 1547, nr. 313, fol. 291r. Ayrıca bk. Hatvani, Mihály, *Magyar Történelmi Okmánytár A Bürüsseli Országos Levéltárból és A Burgundi Könyvtárból, (1538-1553)*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1858, 145-146.

[83] Vas Megyei Levéltár, Szombathely, Vasvári Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Káptalani Jegyzőkönyvek, VIII-487, fol. 118. Ayrıca bk. Fraknói, Vilmos, *Magyar Országgyűlési Emlékek, Történeti Bevezetésekkel, 1546-1556*, III, 131.

malî külfetler altında ziyadesiyle ezilmiştir ve epey zamandır bunun acısını çekmektedir.

Barış antlaşması metninde Macaristan'daki egemenliğin ortak olarak tesis edildiğine dair herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Aynı zamanda Macar kalelerinin ardına işleyen Osmanlı nüfuzunun kaybedilebileceği, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından ihtimal dâhilinde değerlendirilmiş ve mevcut Türk varlığına istikrar kazandırılması önem teşkil etmiştir.

Örneğin Budin Beylerbeyi Kāsım Paşa'ya göre Budin eyaletinde yaşayan ve şimdiye kadar Macar tarafına vergi ödemeyen serfler, bundan sonra da buna zorunlu kılınamazdı. Osmanlı tarafına şimdiye dek vergi ödemeyen ve deftere kaydedilmemiş köyler ise Osmanlı vergilerinden muaf tutulmalıydı. İki egemenlik arasında yaşayan, dolayısıyla iki tarafa da vergi ödeyen serflerin mükellefiyetleri bundan sonra da devam etmeliydi: "...illi vero coloni, qui in medio positi..."[84]

Budin eyaleti çerçevesinde değerlendirildiğinde iki tarafın da vergi toplayabildiği bir alan bulunmaktadır. Bu alan, Osmanlı idaresine geçen bir bölge olmaktan ziyade, Macar Krallığı'nın bir parçasıdır.[85] Belirlenmiş kapsam, barış antlaşmasının şartlarına da uymaktadır. Nihai olarak kurulan siyasî yapı, coğrafyanın şartlarını tanıyan Budin idaresinin politik ileri görüşlülüğü olarak nitelendirilebilir.

Barış antlaşmasını takip eden yıllarda Kral Vekili Várday Pál ve Başkomutan Miklós Salm ortak vergilendirilen yerlerdeki serflerin durumunu görüşmek üzere çeşitli kereler Budin Paşası'nı ziyaret etti. Bu görüşmelerde Osmanlı bölgelerine giden askerlerin tahkir edilmesi, öldürülmesi gibi meseleler de konuşulmuştur. Ancak Macar tarafı kendi mevcudiyetleri konusunda ısrarcı olmuştur. Elbette Macar yönetimi, Osmanlı memurlarının Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğindeki köylerde faaliyet göstermemesini talep edememektedir. Dolayısıyla görüşmelerde, daha ziyade Osmanlı Macaristanı'nın sınır bölgeleri gündeme getirilmiş olmalıdır.[86]

Başta Baranya ve Heveş ile Tuna-Tisa arasındaki yörelerde gözlemlendiği üzere kayıtlara geçirilmiş vergiler ile gerçekten toplanan miktarlar arasında farklılıklar olabilmektedir.[87] Hatta pek çok durumda barış antlaşması teme-

---

[84] "...ortaya iskân edilen yerleşimciler..." Aktaran: Gagyi, Jenő, "Az 1546. Évi Fegyverszünet és A Gyöngyösi Tárgyalásokra Vonatkozó Adatok", 295.

[85] Gárdonyi, Albert, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, V, szerkesztette: Dr. Némethy Károly-Dr. Budó Jusztin, Székesfőváros Kiadása, Budapest, 1936, 27.

[86] Kovachich, Márton György, *Scriptores Rerum Hungaricarum Minores: Hactenus Inediti, Synchroni aut Proxime Coaevi*, I, Typis Regiae Universitatis, Budae, 1798, 87-89.
Szederkényi, Nándor, *Heves Vármegye Története*, II, Heves Vármegye Közönsége, Eger, 1890, 445-447.

linde toplanan cizye ile cizye defterlerindeki veriler çelişkiler barındırmaktadır. Örneğin Cenceş'te, 1546'da 100 hane beyan edilmektedir. Buna karşılık Osmanlı defterlerinde cizye ödemekle mükellef 300 aile kaydedilmiştir.[88] Söz konusu karşılaştırma imkânı Tuna-Tisa arasındaki yörelerde daha fazladır.[89]

Tablo III

Yer Adı	1546'da Cizye Mükelleflerinin Sayısı[90]	1550'de *Dica* Ödeyenlerin Sayısı[91]
Peşte eyaleti [= *comitatus*]	-	-
Pôtharastya (Pótharasztja)	18	15
Boldogassonikâta (Boldogasszonykáta)	16	4
Şâri (Sári)	8	10
Egreşkâta (Egreskáta)	20	6
Ûyfaloba (Újfalu)	23	16
Monor	12	8
Sasinkovo (Ság) (Tâpiôşâg/Tápióság)	15	12
Gerge (Györgye) (Tâpiôgerge/Tápiógyörgye)	20	14
Selefarnoş (Szelefarnos)	12	3
Sele (Szele) (Tâpiôsele/Tápiószele'de)	15	11
Nyáregyháza	8	6
Nadkâta (Csekekáta)	13	5
Tâpiôsenmarton (Tápiószentmárton)	35	22
Giyôn (Gyón)	5	7
Şöreg (Sőreg)	8	7
Seglid	120	117
Kunmije (Kunmizse)	27	26
Kunlayos (Kunlajos)	10	10
Nadköröş	110	75
Fîleghâza (Félegyháza)	20	8
Mikebuda	10	10
Sentamaşkâta (Szenttamaskáta)	12	8
Senmartin (Szentmártonkáta)	17	6
Senlörinz (Szentlőrinckáta)	20	12

[88] Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, 23-24; Káldy-Nagy, Gyula, "The Administration of the Sanjaq Registrations in Hungary", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXI/2 (1968), 214.

[89] Fekete, Lajos, *A Hatvani Szandzsák 1550. Évi Adóösszeírása*, szerkesztette: Nagy József-Rédei István-Tóth János, Jász Múzeum, Jászberény, 1968, 42.

[90] Káldy-Nagy, Gyula, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri, 1546-1562*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1971, 74.

Magyar Országos Levéltár, R szekció: Megyei Iratok, "Dica Regia Circa Festum B. Georgii Martiris Imposita Anno Domi i 1550.", R 91, VIII, fol. 13.

Gomba	20	5
Üysâs (Újszász)	30	15
Ferenzsâllâş (Ferencszállás)	12	25
Kişsâllâş (Kisszállás)	14	24
Kôka (Kóka)	32	24
Pâka (Páka)	16	24
Keçkemet	200	150
Alberti	15	7
Gömrö (Gyömrő)	8	7
Jambok (Zsámbok)	25	15
Ûri (Úri)	10	7
Yânoşhida (Jánoshida)	22	10
Ker (Tôtker/Tótkér'de.)	10	7
Şolt eyaleti [= *comitatus*]	-	-
Taş (Tass)	3	5
Dömşöd (Dömsöd)	13	18
Sırbobran (Szenttamás)	12	8
Senmiklôş (Szentmiklós)	20	10
Pereg	3	8
Bankhâza	8	5
Huge (Hugye)	8	11
Lazhâza (Lacháza)	15	14
Senkral (Szentkirály)	33	21
Vaç	20	27
Veçe (Vecse)	25	11
Baraç (Baracs)	26	16
Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*]	-	-
Palâdiç (Paládics)	8	7
Tôseg (Tószeg)	16	5
Abony	60	44
Törtel (Törtel)	30	40
Kara (Kara)	20	9
Senlörinç (Szentlőrinc)	20	9
Alpâr (Alpár)	15	7
Çonrâd eyaleti [= *comitatus*]	-	-
Gôya (Gyója)	12	14
Çâni (Csány)	20	10
Felgö (Felgyő)	16	24

Tablo IV
1546-1550 Yılları Arasında, Tuna-Tisa Yöresinde Eyalet [= *Comitatus*] Başına Düşen Osmanlı ve Macar Vergi Mükelleflerinin Miktarı[92]

	1546'da Cizye Mükelleflerinin Sayısı	1550'de *Dica* Ödeyenlerin Sayısı	Cizyeye Kıyasla *Dica* Vergisinin Oranı
Peşte	988	738	%74,7
Şolt	158	140	%88,6
Dış-Solnık	197	135	%68,5
Çonrâd	48	48	%100
Toplam	**1.391**	**1.061**	**%77,3**

Elbette yukarıdaki veriler temelinde, Macar vergi sisteminin Osmanlı Macaristanı'na yayıldığını söylemek doğru olmaz. Dahası Macar *dica* kayıtlarına kıyasla Osmanlı tahrir defterlerinde, Tuna Nehri'nin ötesi ve berisinde bulunan yerler de kaydedilmiştir.

Örneğin Osmanlı idaresi; 1546 senesinde Peşte, Şolt, Dış-Solnık eyaletlerinin [= *comitatus*] bir kısmını bünyesinde barındıran Peşte ve Keçkemet'te 174 belde kaydetmiştir. Yine Dîvân-ı Hümâyûn 1554 senesinde Şomogi, Tolna ve Baranya eyaletlerinin [= *comitatus*] bir bölümünde 1000'den fazla belde tahrir etmiştir.[93]

Ancak Macar feodalizmi, ilk yıllarda istikrarını yitirse de Osmanlı Macaristanı'nın büyük kısmında varlığını sürdürmeye devam edecektir. Dolayısıyla *dica* kayıtları sayesinde derebeylik düzeninin yüzlerce köydeki izi takip edilebilmektedir. Bu durumda feodal beyin vergi toplama kabiliyetinin, devlete kıyasla çok daha düzenli ve etkili olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Macaristan'daki Osmanlı egemenliği, Tuna'nın ötesinde de genişlemeye başlayacaktır. 1552'de Tata'nın alınmasından sonra fetihler Komârom'a kadar ilerlemiştir. 1552'de Budin paşası için askerî öneme hâiz Vesprîm ele geçirilmiş[94], böylece Balaton'un üst kısmında da yayılma imkânı bulunmuştur. Ancak Macaristan'da batı yönünde ilerlemeyi garantileyen Osmanlılar, aynı sürekliliği kuzeye doğru sağlayamamıştır.

Macar yönetimi bu aşamada Peşte ve Hatvan'a mevzilenmek suretiyle yüksek nüfuslu olan Peşte, Dış-Solnık ve Küçük Kumanistan (Kiskunság)

---

[92] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 87, XXVII, fol. 63-64.
Káldy-Nagy, Gyula, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri, 1546-1562*, 88; Káldy-Nagy, Gyula, *Baranya Megye XVI. Századi Török Adóösszeírásai*, szerkesztette: Mikesy Sándor, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1960, 68.

[94] Szántó, Imre, "Veszprém Elfoglalása és A Török Terjeszkedés A Dunántúlon 1552-ben", *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, IX/1 (1970), 50.

eyaletlerini [= *comitatus*] savunmaya çalışmıştır.[95] Vasal olması hasebiyle Erdel, Osmanlılar tarafından bir savunma duvarı olarak görülse de söz konusu dayanağın kırılganlığı kısa süre içinde ortaya çıkacaktır. Zira Eğri birkaç küçük kale kuvvetinin desteğiyle tek başına, Peşte eyaletindeki [= *comitatus*] yörelerin kime ait olduğunu sorgulanabilir hâle getirmiştir.[96]

Tuna-Tisa arasındaki eyaletlerin [= *comitatus*] kaderini tayin edeceğinden, artık her iki askerî kuvvet de güçlü bir kale ve stratejik öneme hâiz olan Solnık için mücadele verecektir. Gerek Macar gerekse Osmanlı ordu yönetimi bu noktada Tisa'nın orta kısmındaki hâkimiyetin tesis edilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurmaktadır. Solnık'ın önemi, 1550'de István Losonczy tarafından da resmedilmiştir:

> [Solnık eyaletinin (= *comitatus*)] ...Türklere; hem Tisa-Tuna arasındaki ve hem de Tuna'nın ötesindeki İmparatorluğa [Erdel'e bağlı, Tisa'nın ötesindeki eyaletler (= *comitatus*)] âşikâre zarar veren bir yerde olduğunu görmekteyim.[97]

Macar kayıtlarında, bir Osmanlı idarecisinin ise Solnık köylerinin muhtarlarına şöyle seslendiği takip edilmektedir:

> ...artık [Macarlardan] korkmanıza gerek yok; zira Tisa boyunda ve başka yerlerde hisarlar inşa edilmektedir ve bundan böyle Macar *ispán*lar sizlere zulmetmeyecektir.[98]

Macarlar daha hızlı davranarak Solnık'ta bir kale inşa etmiştir.[99] Neticede Macar Krallığı ve Erdel'in 1551'deki birleşiminin ardından Tuna-Tisa arasındaki Osmanlı planları başarısızlığa uğramış ve Osmanlı Macaristanı'nın durumu tehlikeye girmiştir.[100] Ancak 1552 senesinde gerçekleştirilen Osmanlı seferi, bu meseleyi tek seferde halledecektir.

---

[95] Horn, Ildikó-Barta, János, *Három Ország Egy Haza 1526-1699-A Mohácsi Vésztől A Karlócai Békéig*, 265.

[96] Petercsák, Tivadar, *Várak és Múzeumok*, Heves Megyei Múzeumi Szervezet-Dobó István Vármúzeum, Eger, 2010, 224.
"...azt látom, hogy oly helyen vagyon, hogy nyilván árt a törököknek és mind az Tisza-Duna között és Tiszántúl való birodalomnak." Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg, Turcica Fasciculus, nr. 7-II, 1550, fol. 28. Ayrıca bk. Pataki, Vidor, *Az Egri Vár Élete*, Érseki Líceumi Könyvnyomda, Eger, 1934, 41; Thallóczy, Lajos, *Csömöri Zay Ferenc, 1505-1570*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1885, 53-59.
"...most már nem kell félnetek, mert épül a kastély a Tisza mellett és más helyeken, ennélfogva a magyar ispaják nem fognak benneteket sanyargatni." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Nádasdy-Iratok, Vegyes Levelek, E 97, XVI, fol. 38.

[99] Molnár, Erzsébet, "Az Alföld Kulcsa, A Szolnoki Vár", *Belvedere Meridionale*, XIV/7-8 (2002), 12.

[100] Rónai, Horváth Jenő, *Magyar Hadi Krónika. A Mohácsi Vésztől A Legújabb Korig*, II, (A

Tımışvâr ve Mureş boyundaki Lipova (Lippa), Aradi Çanâd kaleleri; güneyde Beçkerek, doğuda Karânşebeş (Karánsebes) ve Lugoş (Lugos) Osmanlıların eline geçmiştir.[101] Böylece Mureş'in güneyinde, Erdel ve Eflâk sınırına kadar kalelerle kuşatılmış bir alanda, Osmanlı Macaristanı tesis edilmiştir. Mevcut yapı tüm Çanâd, Çonrâd, Toruntâl, Kuvin, Temeş ve Arad'ı içine almaktadır.

Solnık'ın ele geçirilmesiyle sadece Tuna-Tisa civarının sınırları kesinlik kazanmakla kalmamış; aynı zamanda buranın doğusuna düşen topraklar, Osmanlı egemenliğinin merkezi hâline gelmiştir.[102] Artık Tokay'ın (Tokaj) ötesinde, Yukarı Tisa'da sadece bir yalıtılmış krallık kalesi olarak Göle kalmıştır. Öyle ki ilerleyen dönemde *hajdú* kentlerinin kurulmasından sonra dahi Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen, Budin Paşası'nın *hajdú*ları kendi tebaası olarak görmesini haklı bulacaktır:

...Solnık, Göle, Eğri ve etrafını çevreleyen pek çok uç kalesini aldığından beri, yerleşimlerin ve evlerin olduğu yerler ona aittir. İyi hatıraya sahip Hükümdar Bocskai, eskiden beridir kendisine boyun eğen bu yerlere *hajdú* askerlerini yerleştirdiğinde, Türklerin mutâbakatı dolayısıyla onları mezkûr yerlerin çiftliklerine nakletti. Ayrıca tüm *hajdúlar*, Ali Paşa vasıtasıyla Türklerle belli bir antlaşma hâsıl ettikten sonra, onun çiftliğine yerleşmelerinden ötürü her dâim adil şekilde ve hiçbir düşmanca gayret göstermeksizin davranmayı kabul ettiler.[103]

Bu husus hakkında sultan ahidname de vermiştir. Böylece Solnık'a bağ-

---

Hadtörténelmi Közlemények 1896. Évi Melléklete), Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1896, 74.

[101] Szántó, Imre, "A Törökök 1551. Évi Őszi Hadjárata A Temes-Vidék és A Maros-Völgy Meghódítására", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/1 (1972), 87; Szántó, Imre, "Az 1552. Évi Szegedi Hadjárat", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica*, szerkesztette: Szántó Imre, Universitatis Szegediensis, Szeged, 1968, 23; Szántó, Imre, *Eger Vár Védelme 1552-ben*, Eger Város Tanácsa, Eger, 1971, 127.

[102] Illésy, János, "Adatok A Szolnoki Vár Építéséhez és Első Ostromához", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 245.

[103] "...az mely helyen megtelepedések és lakások vagyon, az övé, úgymint az miolta Szolnokot, Gyulát, Egret és az több körülvaló végházakat elvötte, azoknak az helyek neki holdolt mindazolta, és az jó emlékezető Bochkay fejedelem az mikor az hajdúságot letelepítette, az török consensusából szállétotta azoknak az helyeknek fundusára. Annek felette, mikor az utan az egész hajdúság bizonyos végezést tött Ali pasa által az törökkel, arra kötelezték magokat, hogy mivel az ő fundusán vagyon megtelepedések, minden időben igazsággal, nem egyéb ellenséges igyekezettel viselik hozzája magokat." Gyulafehérvár, 1629 Május 8. Bethlen Gábor-Esterházy Miklós. [8 Mayıs 1629, Erdel Belgradı. Gábor Bethlen-Miklós Eszterházy.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltár, Gyulafehérvári Csomag, Protocolla Series, F 2, XXXV, fol. 214. Ayrıca bk. Szilágyi, Sándor, "Levelek és Okiratok Bethlen Gábor Utolsó Évei Történetéhez, 1627-1629", *Magyar Történelmi Tár*, X/1 (1887), 23-24; Szilágyi, Sándor, *Bethlen Gábor Fejedelem Levelezése*, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887, 381-382.

lı Bihar, Sabolç (Szabolcs), Zatmâr (Szatmár), Abaŭy (Abaúj) ve Zemplîn (Zemplén) Osmanlılara vergi ödemeye başlamıştır.[104] Göle ve Zigetvar'ın fethi ise Macaristan'daki Osmanlı egemenliğini kesinleştirmiştir. Böylece sınır boylarında sonu gelmeyen Osmanlı-Macar çatışmalarının kesilmesine ek olarak, On Beş Yıl Savaşlarına [1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı] kadar Macaristan'daki güç dengesi muhafaza edilmiştir.[105] 1574'te Novigrâd'daki kalelerin düşüşü hesaba katılmazsa 1566'dan sonra ne Osmanlı tarafı, yeni kaleler ele geçirerek kayda değer alan genişlemesi sağlamış ne de Macar kuvvetleri Osmanlılardan toprak alabilmiştir.[106]

Öte yandan On Beş Yıl Savaşlarının, Osmanlı Macaristanı'nın coğrafî genişlemesi bakımından tam manasıyla pozitif etkiye sahip olduğu söylenemez. En önemli kaleler arasında gösterilen Eğri 1596'da, Kanije 1600'de ele geçirilmiş ve beylerbeyliği hâline getirilmiştir.[107] Ancak Osmanlı etki alanı birkaç on kilometre ötedeki Macar uç kalelerine dayandığından, yeni hudut yapısı coğrafî genişlemenin kalıcılığını garanti edememiştir.

Kanije'nin ardında Komâr (Kiskomár) adında bir hisar mevcuttur. Eğri ise Hônad (Ónod), Filek gibi büyüklü küçüklü Macar kaleleriyle çevrelenmektedir.[108] Öte yandan Osmanlıların Novigrâd sancağından çıkartılması, Eğri'nin düşmesinden sonra Osmanlı idaresine giren Heveş eyaletinin [= *comitatus*] durumunu da tehlikeye sokmuştur. Hatta Macarların elinde bulunan Vâç (Vác) Kalesi, 1543'ten itibaren Macaristan'daki Osmanlı idaresinin merkezi Budin'e karşı ilk kez tehlike arz etmeye başlamıştır. Vergilendirmenin dışında kalan Peşte'nin kuzeybatı kısmı da Vâç Kalesi'ne paralel konuma gelmiştir.[109]

1619'da Estergon ve Budin'deki Türkler, Vâç halkı nedeniyle vergi toplayamadıkları ve şehir güvenliğini sağlayamadıkları yönünde şikâyetlerini dile getirmeye başlamıştır.[110] Elbette Vâç'ın on beş yıl boyunca savunmada kalabilmesinin temel nedeni, güçlü duvarları ya da askerî birlikleri değildir. Aksine Osmanlılar burayı savaşmadan, görüşmeler yoluyla almak istemiştir. Hatta

[104] Molnár, Erzsébet, "Az Alföld Kulcsa, A Szolnoki Vár", 8-22.

[105] Tóth, Sándor László, *A Mezőkeresztesi Csata és A Tizenöt Éves Háború*, Belvedere Meridionale, Szeged, 2000, 221.

[106] Acsády, Ignácz, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, 266; Acsády, Ignácz, *A Jobbágy-Adózás 1577-1597-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896, 34-37; Acsády, Ignácz, *A Magyar Adózás Története, 1598-1604-ben, Értekezések A Történeti Tudományok Köréből, XX/6*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, 87.

[107] V. Molnár, László, *Kanizsa Vár*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1987, 117.

[108] Benda, Kálmán, "A Királyi Magyarország Tiszti Címtára, 1607-1608", *Levéltári Közlemények*, XLIII/2 (1972), 274.

[109] Angyal, Dávid, *Történeti Tanulmányok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937, 228.

[110] Tettamanti, Sarolta, "A Váci Vár", *Váci Könyvek*, VII, szerkesztette: Kővári Klára, Vak Bottyán Múzeum, Vác, 1994, 193.

Macar kaynaklarına göre, Vâç'ın silahla alındığı haberi sadrazama ulaştığında kendisinin tepkisi Dîvân-ı Hümâyûnun kaleye bakış açısını özetlemektedir:

> Vâç nasıl bir lânetli palankacıktır ki o cenahtan bir ordu yola çıksa bizimkilerin [kaleyi] terk etmesi zarurîdir. Buradan bize doğru harekete geçilse sizinkiler oradan çıkar. Öyleyse [Budin Paşası Karakaş Mehmed Paşa'nın] neden böyle delicesine o tarafa gitmesi gerekti? Budin'de yaşayan birçok komutanın burayı kudretiyle alması her dâim mümkün değil miydi? Lakin biz Vâç'a güç göstermek yerine, dostluğumuzu sunduk ve ihdas edilen barışın incinmemesini arzuladık...[111]

Erdel'in karşısına düşen topraklarda da Osmanlı egemenliği konusunda problemler ortaya çıkabilmektedir. Örneğin Göle, neredeyse tüm Bekeş (Békés) eyaletinin [= *comitatus*] Osmanlı idaresindeki varlığını garantileyebilmektedir. Ancak burayı destekleyen, Bekeş ve Sarvaş (Szarvas) adlı küçük kaleler yakılmıştır.[112] Göle'nin karşısında ise güçlü Macar kalesi Şarkad (Sarkad) yükselmektedir.[113]

Osmanlıların Mureş boyundaki durumu daha da kritiktir. Erdel Hükümdarlığı 1590'da Arad, Lipova, Yanova (Jenő) ve Karânşebeş'i aldığından[114] bu yöreler kesin denetimden çıkmıştır. Sonraki senelerde Dîvân-ı Hümâyûn askerî ve diplomatik çabalarını, Vâç ve Tımışvâr'ın korunmasında önemli rol oynayan Arad ve Zarând'ın (Zaránd) muhafazasına yoğunlaştıracaktır.[115]

Neticede Osmanlı idaresi; 1616'da Gábor Bethlen'i Lipova, Arad, Façet (Facset), Mehâdya (Mehádia) ve Zarând'ı teslim etmeye zorlamıştır.[116] Ancak

---

[111] "Micsoda Vác, egy rosz palánkocska, ha onnan had indul is, az mieinknek pusztán kellett hagyni, úgymond, s ha innen mifelőlünk indult is, az tieitek is kimentek belőle. Miért kellett tehát, úgymond, ily bolondul arra menni, nemde mindennap nem lehetett volna-e meg, hogy hatalommal elfoglalhatták volna az több vezérek is, kik Budán laktak, de nem hatalmat akartunk mi Váczon mutatni, hanem barátságos megadást néztünk és kerestünk benne, hogy az kötött békesség is meg ne bántattatnék..." Konstantinápoly, 1620 November 29. [29 Kasım 1620, İstanbul.] Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, P szekció: Illésházy-Gyüjtemény, P 1341, Ladula 19, Fasciculus: 8, nr. 12, fol. 11. Ayrıca bk. Ipolyi, Arnold, *Alsó-Sztregovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelezése*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887, 234.

[112] Szakály, Ferenc, "Nemesi Vármegye Szervezet és Török Hódoltság", *Történelmi Szemle*, XXXIII/3-4 (1991), 163.

[113] Márki, Sándor, *Sarkad Története*, Kókai Lajos Kiadó, Budapest, 1877, 131.

[114] Rónai, Horváth Jenő, *Magyar Hadi Krónika. A Magyar Nemzet Ezeréves Küzdelmeinek Katonai Története*, IV, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1897, 412.

[115] Erdélyi, Gabriella, "Túlélési Stratégiák A Török Idején", *Identitás és Kultúra A Török Hódoltság Korában*, szerkesztette: Ács Pál-Székely Júlia, Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 92.

[116] J. Újváry, Zsuzsanna, "Bethlen Gábor, Mint Választott Magyar Király Portai Politikája Az Oszmánok Által Elkövetett Magyarországi Sérelmek Tekintetében", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 163.

Erdel Hükümdarı Yanova'yı elinde tutmayı başarmış hatta Karânşebeş ve Lugoş bu sayede Erdel kaleleri olarak hizmet etmeye devam etmiştir.[117] Böylece Dîvân-ı Hümâyûnun savaştan önce Büyük Macar Ovası'nın güney kısmındaki statükoyu tekrar sağlaması mümkün olmamıştır.

Benzer bir durum Vâç için de geçerlidir. Budin Beylerbeyi Karakaş Mehmed Paşa 1620 senesinde, Bethlen ve Habsburg İmparatorluğu arasındaki çekişmeden yararlanarak Vâç'ı ele geçirmiştir. Böylece Peşte civarına doğru uzanan doğrudan tehdit ortadan kaldırılmıştır.[118] Lakin Vâç'ın ardındaki Novigrâd Kalesi, Macar Krallığı'nın elinde kalmıştır. Böylece Peşte eyaletinin [= *comitatus*] kuzey, Heveş eyaletinin [= *comitatus*] doğu ve Hont eyaletinin [= *comitatus*] güney bölgesinin kime ait olduğu tartışmalı hâle gelmiştir.[119] Sonuç olarak Budin'e kalkanlık yapan Osmanlı kale sistemi bütünlük arz edememiştir.

Nihayet Osmanlı Macaristanı'nın sınırları 1663-1664 seferine ve Erdel Hükümdarlığı'nı yıkan savaşlara dek sadece kısmî değişikliklere mâruz kaldı.[120] 40-45 yıl boyunca mevcut kalan hudutlar, Aşağı Tuna ile Eflâk sınırından Erdel'deki Karânşebeş ve Lugoş kalelerine temas ederek Temeş Irmağı boyunca kuzeye uzanmaktaydı. Mureş Vadisi'ne ise ancak Lugoş'un doğusundan bağlantı kurulabilmiş, Osmanlı yönetimi buradan batıya yönelmiştir.

Mezkûr yöredeki sınır noktaları Desna (Désznya, Zarând sancağı) ve Vilâgoşvâr (Világosvár, Arad eyaleti [= *comitatus*]) olmuştur. Vilâgoş'tan (Világos) kuzeye, Yanova Kalesi'ne ulaşılmış ve buradan da yön Göle'ye, sınırında Şarkad'ın olduğu batıya çevrilmiştir.[121] Böylece Osmanlı sınırı Fekete-Köröş (Fekete-Körös) boyunca Balanoş'a (Belényes) dek doğuya uzanmış, Şebeş (Sebes)-Köröş boyunda ise Varadin'e erişmiştir. Bu hatta bir Erdel kalesinin olmaması dikkat çekicidir. Sınır, Varadin'den bir çizgi şeklinde kuzeydeki Sîkelhîd (Székelyhíd) üzerinden Eçed'e (Ecséd) kadar ve buradan Tokay'a dek gitmektedir.[122]

Tisa'nın yukarı akıntısında ve Beretô (Berettyó) ile Köröş arasında bulunan Osmanlı Macaristanı topraklarının, On Beş Yıl Savaşları öncesindeki duruma kıyasla değişiklik göstermediği söylenebilir. Öte yandan Budin idaresinin, *hajdú* kentlerinin çiftliklerini kontrolü altına aldığını ilan etmesi ve

---

[117] Benda, Kálmán, *A Bocskai Szabadságharc*, Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1955, 117-119.

[118] Szekfű, Gyula, *A Magyar Állam Életrajza*, Maecenas, Budapest, 1988, 116.

[119] Hegyi, Klára, *The Ottoman Military Organization in Hungary: Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1998, 32.

[120] Salamon, Ferenc, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1886, 303-312.

[121] Márki, Sándor, "A Sarkadi Hajdúk", *Hadtörténelmi Közlemények*, XXV/1 (1924), 33-45.

[122] Nyakas, Miklós, *Hajdúböszörmény A Múlóidőben, Hajdúböszörmény Története*, Hajdúböszörmény Város Polgarmesteri Hivatala, Hajdúböszörmény, 2000, 125.

Bethlen'in, *hajdú* kalelerinin güçlendirilmemesi koşuluyla Osmanlı idaresinde kalmalarını tanıması, pratikte anlam kazanmayacaktır.[123]

Zira Bocskai tarafından ayrıcalık verilmiş Sabolç ve Bihar kentleri (Nânâş [Nánás], Bösörmen [Böszörmény], Soboslô [Szoboszló], Vâmoş [Vámos], Perç [Pércs], Polgâr [Polgár], Hadhâz [Hadház] ve Dorog), Erdel topraklarında kurulmuş yirmi *hajdú* kenti, özel mülkiyete tâbi feodal *hajdú* yerleşkeleri ve Osmanlı egemenliğine alınmış olmakla birlikte vergilendirmenin temelde Habsburg idaresiyle ortak yapıldığı Bekeş, Büyük Kumanistan (Nagykunság), Heveş eyaletleri [= *comitatus*] gerek Erdel'in gerekse Macar Krallığı'nın kuzeybatı kısmında bir hat oluşturmaktadır.[124]

Söz konusu alanın idarî yapılanması, doğal süreç içinde Macar-Habsburg devlet düzeni lehine gelişme göstermiştir.[125] Bu bakımdan Osmanlı Macaristanı'nın genel sınırlarının görece uzun süre istikrarlı kaldığı söylenebilir. Yapı, zaman zaman palankalar etrafında dönen çatışmalarla bozulsa da nihayet 1658 ve 1663 yıllarının seri seferleri ile Osmanlı Macaristanı'nın sınırları belli olmuştur.

Velhâsıl Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki askerî ve hukukî hâkimiyetine bakıldığında, 1658'de Yanova, Karânşebeş ve Lugoş'un alınmasıyla Macaristan'daki Osmanlı hükmünün tekrar On Beş Yıl Savaşlarından önceki sınırlarına ulaştığı görülmektedir. Ek olarak Varadin merkezli Bihar eyaleti de [= *comitatus*] ele geçirilmiştir.[126] Varadin'in ardından Şôimi (Sólyomkő), Saniob (Szentjobb) ve Papmezö (Papmező) Osmanlılarca fethedilmiştir. Bu vasıtayla Şomyô (Somlyó), Şebeşvâr (Sebesvár), Gerla (Szamosújvár), Dej (Dés) ve Göle'ye kadar Osmanlı yönetimini sekteye uğratabilecek Erdel'e ait kale kalmamıştır.[127]

Habsburg-Macaristan topraklarının üst kısmı da aynı kaderi paylaşmıştır: Güney Novigrâd kaleleri kaybedilmiş,[128] böylelikle Filek hariç 1574 yılındaki Osmanlı Macaristanı'nın sınırları belirlenmiştir. Hatta Ádám Forgacs'ın Uyvar Kalesi'ni teslim etmesi ve Osmanlıların Holok (Galgóc), Litra (Nyitra)

---

[123] Szilágyi, Sándor, *Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Levelei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879, 426.

[124] Rácz, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, Kossuth Lajos Tudomány Egyetem, Debrecen, 1969, 114-141.

[125] Gyulafehérvár, 1628 Április 5. Bethlen Gábor-Esterházy Miklós. [5 Nisan 1628, Erdel Belgradı. Gábor Bethlen- Miklós Eszterházy.] Aktaran: Horváth, Mihály, "Magyar Regesták A Bécsi Császári Levéltárból 1118-1605", *Magyar Történelmi Tár*, IX/9 (1860), 29-30.

[126] Angyal, Dávid, "Az 1615-iki Bécsi Török Békének Titkos Pontjai", *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kúnó Negyedszázados Kultúrpolitikai Működésének Emlékére, Születésének Ötvenedik Évfordulóján*, szerkesztette: Lukinich Imre, Rákos Jenő Budapesti Hirlap Újságvállalata, Budapest, 1925, 372-373.

[127] B. Szabó, János, "Erdély Katasztrófája 1658-ban", *Aetas*, XXI/2-3 (2006), 212.

[128] Matuz, József, *Az Oszmán Birodalom Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 82-83.

şehirlerini ele geçirmesiyle daha önce nüfuz edilemeyen Vâg (Vág) ve Garam bölgelerine de girilmiştir. Bundan sonra Osmanlı ilerlemesini Komârom ve Litra eyaletleri [= *comitatus*] engelleyecektir.[129]

Yukarıda çerçevesi belirlenen hudutlar içinde, Osmanlı egemenliğindeki Macaristan'da Macar feodalizmi ve ona ait kurumlar soylularca iskân edilmiş kentlerde dahi bir süre gücünü yitirmiştir. Soyluların kaçışının bir sonucu olarak liderlerini yitiren Macar toplumu, kendisine yeni beyler arayışına girmiştir.[130] Halkıyla birlikte kaçan soylular, Macaristan'ın sakin yörelerinde nüfus yoğunluğunu arttırmışlardır.

Elbette büyük toprak sahipleri yalnızca sarayını başka bir kaleye taşımakta, iaşe konusunda sıkıntıya düşmemektedir. Orta büyüklükteki soylular ise ülkenin çeşitli yerlerinde bıraktıkları toprakları vasıtasıyla ekonomik kaynaklara kolayca erişim sağlamaktadır.[131] Tüm varlığı geride bıraktığı köyü olan küçük soylular ise topraklarıyla birlikte çalıştırdıkları serfleri de kaybederek belirsizliğe sürüklenmiştir. Çoğunluğu asker olarak orduya katılırken, küçük bir kısmı da soyluların saraylarında çeşitli görevler üstlenerek geçimlerini sağlamaya çalışmıştır.[132]

Öte yandan vesikalardan takip edilebildiği kadarıyla söz konusu şartlar, sadece kısa süreli değişimleri ifade etmektedir. Zira Osmanlı sınırlarının kurulmasından yaklaşık on yıl sonra, Macar feodalizmi tekrar güçlü ve geniş yapısına kavuşacaktır. Dolayısıyla Osmanlı egemenliği eski Macar toplum yapısı için yıkıcı olmayacaktır.

5. Macar Vergilendirme Alanının Genişlemesinde Büyük Kalelerin Önemi

1552 yılı seferlerini takip eden senelerde Macar Ovası'ndaki Osmanlı egemenliği neredeyse iki katına çıkmıştır. Osmanlı ilerleyişi Batı ve Yukarı Macaristan civarında, yine aynı yıllarda devam etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı mevcudiyetini çevreleyen Macar uç kalelerinin önemi artmıştır.[133] Askerî görevle-

[129] Coğrafî genişleme hakkında bk. Matunák, Mihály, *Érsekujvár A Török Uralom Alatt, 1663-1685*, Huszár István Könyvnyomdája, Nyitra, 1901, 57-84.

[130] Zimányi, Vera, "A XVII. Századi Gazdasági és Társadalmi Regresszió Néhány Aspektusa", *Történelmi Szemle*, XVI/1-2 (1973), 56.

[131] Hársfalvi, Péter, *Magyarország Története A Kései Feudalizmus Századaiban (1526-1790)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976, 161.

[132] Hársfalvi, Péter, *Magyarország Története A Kései Feudalizmus Századaiban (1526-1790)*, 177.

[133] Kövér, György-Buza, János-Kaposi, Zoltán-Honvári, János-Draskóczi, István, *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A XX. Századig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 2000, 144-146.

rinin yanı sıra Macar Krallığı, uç kalesi sisteminden vergileri kontrol altında tutmasını da beklemiştir.

Osmanlı ilerlemelerine parelel olarak kale düzenine dayandırılan ekonomik yapının tehlike altına gireceği düşünülmüştür. Şüphesiz Macar beylerinin Osmanlı egemenliğinde elde ettiği konumun ve organize yapının da zamanla yiteceği öngörülmüştür.[134] Beklenti; Osmanlı egemenliğindeki topraklardaki, özellikle iç bölgelerdeki Macar vergi faaliyetlerinin nadir hâle geleceği yönündedir. Ancak bunun tam tersi olacaktır. Macar vergilendirmesinin çapı sürekli genişlemiş, Osmanlı Macaristanı'nın neredeyse tümünü kapsamaya başlamış ve hatta vergilendirme daha da yoğunlaşmıştır.[135]

Macar vergilendirmesinin incelenmesinde üç yapıyla karşılaşılmaktadır: Yukarı Tuna'nın güney kısmında Osmanlı idaresine karşı mücadele veren Zigetvar, Tuna-Tisa arası ile kısmen Yukarı Tisa bölgesindeki topraklarda hâkimiyet alanı çizmeye çalışan Eğri ve Macar Ovası'nın güney kısmını denetlemeye çalışan Göle. Üç kalenin faaliyet alanı temel olarak Mâtra'dan (Mátra) Aşağı Tuna'ya, Lugoş ve Karânşebeş'ten Şiklôş ve Pojega'ya kadar ilerlemiştir.

Topraklarının neredeyse tamamının Osmanlı egemenliğinde bulunması hasebiyle bu hususta Zigetvar örneği öne çıkmaktadır. Batısına düşen Göröşgâl ve Kapoş (Kapos) gibi kalelerle ayrıca Pojega sancağı ile sınır komşusu olan Zigetvar, Osmanlı kaleleri arasında yalıtılmış hâlde bulunmaktadır.[136]

Zigetvar'ın nüfusu kaçgunlar ve dinî ayaklanmalar dolayısıyla azalsa da Kale, zamanla Peçûy Piskoposluğu ve Peçûy Papaz Meclisinin topraklarını kullanmaya başlamış; bu sayede gelirini önemli ölçüde arttırmıştır. Kale ilaveten Peçvârad (Pécsvárad), Bata (Báta), Sekçay manastırlarından; İstolni Belgrad (Fehérvár), Vâç ve Budin'deki Szent Zsigmond Papaz Meclisi'nden, İstolni Belgrad'daki rahip kurulundan ve Tolna, Bata, Bâtaşek (Bátaszék), Ete, Mohaç ile Peçvârad'daki birçok dinî yapının topraklarından gelir sağlamaktadır.[137]

Zigetvar dinî örgütlenmesinin yanı sıra, özel mülkler üzerinde de güç sağlamıştır. Ekonomik iktidarı dolayısıyla Osmanlı hegemonyasından ya da Erdel'den gelenlerle nüfusu tekrar artmıştır. 1554 yılına ait kayıtlara göre hal-

---

[134] Molnár, Antal, "A Hódoltsági Katolikus Egyháztörténet Forrásai", *A Magyar Egyháztörténetírás Forrásadottságai. Egyháztörténeti Kutatások Levéltári Alapjai Különös Tekintettel A Pécsi Egyházmegyére*, szerkesztette: Varga Szabolcs-Vértesi Lázár, Pécsi Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2006, 39.

[135] Majlát, Jolán, "A Török Hódoltság", *Demokrácia és Köznevelés*, szerkesztette: Sík Sándor, Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1945, 357.

[136] Szakály, Ferenc, "Kaposvár A Török Időkben", *Kaposvár. Várostörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Kanyar József, Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár, 1975, 112.

[137] Horváth, J. Gyula-Tímár, György, "XVI. Századi Dikális Konskripciók Baranya Megyéről (1542, 1551, 1564)", *Baranyai Helytörténetírás 1972. Baranya Megyei Levéltar Évkönyve*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1973, 65-87.

kı, çeşitli vergi ve angarya türleri arasında sadece *census* ödemiştir. Bir çiftlik için ödenen *census*, 50 *denarius*[138] olup[139] ödenecek miktar çiftliğin büyüklüğüne göre değil Kale'den uzaklığa göre belirlenmiştir. Örneğin Çerdi'de (Cserdi) 14 *denarius* ödenirken bu miktar Hegyszentmiklós'ta 40'a yükselmiştir.[140]

Temel olarak Kale'ye bağlı yerler, *occupata bona* adı verilen ortak kullanımdaki az sayıdaki mallar ile birlikte çok katmanlı şekilde vergilendirilmekteydi.[141] Bu yerlerin yumurta, saman, tahıl, ekmek, şarap ya da öküz sağlamak gibi angaryaları da bulunmaktaydı. Uç kalesinin ekonomik açıdan güçlendirilmesi maksadıyla *gratuitus labor* adı altında doğrudan iş gücü ile de vergi kabul edilmekteydi.[142]

Zigetvar'ın stratejik önemi, Osmanlı Macaristanı'ndaki ekonomik çapı ve Macar tarafının vergi yükünü azaltan[143] olağanüstü gelişimi neticesinde Dîvân-ı Hümâyûn; kalenin alınması için büyük çaba göstermiştir. Öte yandan Osmanlı baskısı arttıkça yöredeki Macar vergi yükü de arttırılmış, bu durum halkın kentten göç etmesini beraberinde getirmiştir. 1554-1555 arasında Kale'nin komutanlığını yapmış László Kerecsényi bu durumu şöyle dile getirmektedir:

> ...Peçûy ve Şiklôş civarında bulunan köyler öylesine kimsesizdir ki Kale'de işe koyacak bir kişi bile bulamadım hatta bu zamana dek huzuruma çıksınlar diye yanıma dahi çağırtamadım.[144]

Söz konusu durum büyük problem arz etmektedir:

> ...Kale'nin vilayeti, Kale'ye altı yedi mildir; talan için az bir güruh gönderemem, eğer

---

[138] = dinar.

[139] Miskolczy, Ambrus, *Erdély Története, A Kezdetektől 1606-ig*, I, szerkesztette: Köpeczi Béla-Makkai László-Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 411.

[140] Gyöngyössy, Márton, *Magyar Középkori Gazdaság és Pénztörténet, Jegyzet és Forrásgyűjtemény*, szerkesztette: Ferenczi László-Laszlovszky József-Szabó Péter, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006, 271.

[141] Nagy, László, "A Magyarországi Habsburg-Uralom A Török Hódoltság Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CV/2 (1995), 21-22.

[142] "Acta Comissariorum Joannis Zermegh et Francisci Felpeczy ad Zyget Missorum a 16. July Usque 18 Sempemberi anni 1554." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XLV, fol. 17.

[143] Németh, Béla, *Szigetvár Története*, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 1903, 120-158.

[144] "...annyira elidegenültek az faluk, kik Pécs és Soklós táján vadnak, hogy még csak egyet sem hajthattam semmi dologra az várba, még ez koráig csak hozzám sem híhattam őket, hogy csak elembe jöttek volna." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csáktornya, 1554 Október 9, fol. 154. Ayrıca bk. Komáromy, András, "Kerecsényi László Levelei Nádasdy Tamáshoz, 1553-1562", *Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1906), 112-136.

> çok gönderirsem Kale ve kent, halk olmaksızın daha da küçülür. Lakin akın olmaksızın tek bir köy bile hizmet etmek istemez.[145]

Kale'ye gelir sağlamak maksadıyla Zigetvar birlikleri Osmanlı Macaristanı'na akınlar düzenlemeye başlamış ancak bu durum, yöre köylüleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Konuyla ilgili olarak Kerecsényi, 29 Ocak 1555'te şunları kaydetmektedir:

> ...ben oradayken Miklós Zalaj ganimet maksadıyla yağmalamak üzere bir köye [asker] göndermişti. Oradaki isyankârlar önce saldırdı ve takrîben üç neferi öldürdü. Bâdehû bunlar asilere hükmettiler ve tahminen köydeki üç evi ateşe verdiler...[146]

1555-1557 arasında Kale'nin komutanlığını yapmış Márk Horváth da benzer bilgiler vermektedir. 21 Mart 1556'da kaleme aldığı mektupta şu satırlar okunmaktadır:

> ...zavallıları, evlerinin nakli ahbârıyla yüreklendirmektedirler. Böylece onları buradan öyle bir göç ettirirler ki ne vergi verirler ne de diğer gelirlerinden sunarlar. Hiçbir türlü hizmete gelmezler ve üzerlerine her ne zaman yaya askeri gönderilse o vakit kaçarlar...[147]

Komutan köylülerin Osmanlı tarafına kaçtıklarını kastetmektedir. Zira Osmanlılar, serfleri hem saklamakta hem de onlara Macar tarafına vergi ödememe imkânı sunmaktadır. Bu nedenle başka bir vesikadan anlaşıldığı üzere, benzer durumlara karşı Komutan'ın tavrı serttir: "...gidenlerden yakaladıklarının tümünü kessinler..." "...ben artık kırk köyden fazlasını yaktım, hiçbir işe yaramadı, bu toprağın yok olması gerekir..."[148]

Zigetvar, Drava ve Tuna'nın yukarı bölgelerinden ve güneyde Sırplardan

---

[145] "...az vár tartománya hat-hét mérfeld az várhoz, kevés népet dúlni nem küldhetnék, ha sokat küldek, esmég az vár és város meg szíkül nép nélkül, dúlás nélkül pedig egy falu sem akar beszolgálni." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Sziget, 1554 November 7, fol. 166.

[146] "...az én ott létembe, Zalaj Miklós, reá küldet volt egyfalura dúlni az jövedelemért, ott az pórok rá támattak és vagy három grabantot meg eltek, ezek aztán megbírták az pórokat és vagy három házat elégettek az faluba..." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csurgó, 1555 Január 29, fol. 169.

[147] "...az zeghénségetys ez hírekkel bisztatyák az házaknak zállásával, kywel annyira ewketh inneth el ideghenyteték, hogy sem adóth, sem egyéb jövedelmeth be nem zolgáltathnak és semynemew zolgálathra be nem jewnek, és mykoron az gyalogokath ky kewldyek reáyok, allyankoron el zeknek..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 77, XXIII, fol. 65.

[148] "...az kik bejönek, valamelyiket kaphatják, mind levágják..." "...én immáron tebbet égettem el negyven falunál, semmit nem használ, ez feldnek el kell pusztulni..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Litterae Originales ad Cameram Exaratae, Sziget, 1555 November 14, E 41, LXXVII, fol. 194.

da vergi toplamaktaydı. İlaveten Osmanlı Macaristanı'nda kalmış değirmenler, Zigetvar'ın gelirlerinde önemli yere sahipti. Dahası Macar derebeyliği, Osmanlılar tarafından inşa edilmiş değirmenlerden dahi vergi talep etmekte, bunları tahrip eden Macar askerlerini cezalandırmaktaydı.

Örneğin Fonyôd'daki (Fonyód) Macar Komutan Bálint, 1559'da Kopân (Koppány) Beyi Mehmed'in değirmenlerinden birini ateşe vermiş; bu nedenle değirmenin Macar çalışanı Ferenc Tahy, Kral nâibine şikâyette bulunmuştur.[149] Macar bakış açısını yansıtması bakımından bir diğer kayıt olarak Eğri Başkomutanı Dávid Ungnád'ın satırları önem taşımaktadır. Buna göre Peşte eyaletindeki [= *comitatus*] Yânoşhida değirmenini Hamza Çavuş inşa ettirse de Macar toprak beyleri buradan pay almak istemiştir:

> Onların bir şeyden haberi olmaması mümkündür zira söylendiği üzere o değirmen hadiseler olmaksızın inşa edilmiştir. Lakin başka yerlerde de âdet olduğu üzere, bu türlü mülklere ait evlerin yarısını Macar soyluları, yarısını ise çâsârın yiğitleri işletir.[150]

Zigetvar'ın faaliyet alanı, Miklós Zrínyi'nin komutanlığa gelmesiyle genişledi. Zrínyi'nin idaresi zamanında, 1565'te 22 çiftliğin *pactatim summa* vergisi 22 forint olup, bu topraklarda toplam 38 serfin yaşadığı tespit edilmiştir. Hukukî çerçeve bu şekilde belirlenmiş olsa da pratikte serfler oldukça ağır bir meblağ olarak, çiftlik başına 2 forint civarında ödeme yapmak zorunda kalmıştır. Nakdî ödeme ise angaryayı kapsamamaktadır.[151]

Vergi ve angaryalar Peçûy'un kuzeyine kadar ilerlemiştir. Toprak genel itibarıyla 1-2 saban ile Kale hesabına işlenmiş, yapılacak görevleri idarî temsilci kendi keyfine göre, *ad lubitum provisoris* şeklinde belirlemiştir. Bu tip ziraî faaliyetler, doğal olarak Osmanlı tarafında kalan Kale arazilerinde mümkün değildi. Ancak gelirlerin arttırılması için Osmanlı sınırlarındaki serflerden yükseltilmiş vergi alınmaktaydı.

Durum, angaryalar için de geçerlidir.[152] Bu sayede Babarc, Lovászhetény, Heteni (Hosszúhetény), Mitiş (Martonfalva), Peçvârad, Vaşaş (Vasas), Hird, Vrakon (Várkony) ile kuzeyde Bâtaşek, Nyék, Nyirszó gibi oldukça geniş bir alandan ekmek, yumurta ve kanatlı hayvan temin edilebilmiştir.[153]

---

[149] Szigliget, 1559 Június 29. [29 Haziran 1559, Szigliget.] Aktaran: Komáromy, András, "Magyar Bálint Kapitány Életéből", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/1 (1912), 266.

[150] "Ez ióllehet, hog euk nem keltettek rea, mert hírek nélkül épitettet ot az malom, az mint mongiák, de mírt hog egiéb helentes zokás az, hogy ez féle eőrekségnek haznának az felét az magiar nemes ember uezi, felét penigh az chiázár uitézi uezik." 1576 Április 21. [21 Nisan 1576.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, XLVI, fol. 9.

[151] Takáts, Sándor, *Emlékezzünk Eleinkről*, Genius Kiadó, Budapest, 1929, 261-281.

[152] Nagy, László, "A Magyarországi Habsburg-Uralom A Török Hódoltság Idején", 24.

[153] Gecsényi, Lajos, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás, Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, 184.

Daha önce söz edildiği üzere Zigetvar kadar dikkat çeken iki uç kalesi daha bulunmaktadır: Eğri ve Göle. Zigetvar'ın en büyük özelliği topraklarının büyük kısmının Osmanlı Macaristanı'nın sınırlarına düşmesi idi. Bu bakımdan vergi kaynaklarına ulaşması daha istikrarlı olabilmekteydi. Eğri ve Göle açısından da söz konusu durumda bir değişiklik olmamış, Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarından mümkün olabildiğince vergi toplamaya gayret etmişlerdir. Zigetvar gibi kalelerin etki alanları da sâbık faaliyetlerin sürdürülmesini kolaylaştırmıştır.

Eğri öncelikle Tuna-Tisa arasında ve Yukarı Tisa'da, Göle ise Güney Macar Ovası'nda ve Yukarı Tisa'nın orta kısmında etkindi. Bu büyük alandaki Kale arazileri, toplu olmaktan ziyade dağınık idi.[154] Ancak Eğri ve Göle kalelerinin idareleri gerek merkezlerine yakın gerekse Osmanlı Macaristanı'nın sınırına düşen topraklarda serflerden mümkün olan tüm vergileri temin etmeye çalışmaktaydı. Hatta Osmanlı ilerlemesinden ötürü düşen gelirlerini telafi etmek maksadıyla vergi miktarlarını gittikçe arttırmışlardı.[155]

İki kalenin idarî sahalarına, 1526'dan önce de krallık toprağı sayılan, ayrıcalıklı Yas ve Kuman bölgeleri de dâhildir. Vergilerini yıllık olarak tek seferde ödeyen yöreler, imtiyazlı konumlarını Osmanlı idaresinin bir buçuk asırlık ömründe de sürdürmüştür. Yas ve Kumanların Eğri'ye ödedikleri vergi aşağıdaki gibidir:

Tablo V[156]

	Yaslar	Büyük-Kumanlar	Küçük-Kumanlar
Census (Forint)	600	190	53
Buğday (*köböl*[157])	1.200	510	70 1/2
Arpa (*köböl*)	1.200	510	70 1/2
Komutanların vergisi (Forint)	50	Tespit edilemeyen miktar	Tespit edilemeyen miktar

Para ve zahîre dışında Yas ve Kumanların her yıl Kale'ye öküz göndermeleri de gerekmekteydi. Elbette Kale komutanlarının önceden belirlenmiş vergi miktarlarının dışına çıkmadığını söylemek yanlış olacaktır. Örneğin Eğri Başkomutanı Gergely Bornemissza, 1553'te üç kez talep edilen ve toplamda 750 forinti bulan bir vergi miktarını, Kolbászszék'teki (Kuman bölgesi) Ku-

[154] Sugár, István, *Az Egri Vár Históriája*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002, 161.

[155] Kozák, Károly, *Az Egri Vár Története*, Heves Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Eger, 1981, 12.

[156] Kubinyi, András, "A Budai Vár Udvarbirói Hivatala, 1458-1541", *Levéltári Közlemények*, XXXV/1 (1964), 85.

[157] 1 *köböl* = yaklaşık 4 küfe. Bogdán, István, *Régi Magyar Mértékek*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987, 70.

manlardan toplamıştır. Öyle ki zaman zaman Osmanlı vergileriyle birlikte yoksulluk baş gösterindiğinde Krallık Kamarası vergi affı getirmiştir.[158]

Eğri Kalesi'nin yönetiminde olan Tuna-Tisa arasındaki yöreler de yıllık vergi ödemektedir.[159] Öte yandan Eğri Kalesi'nin Peşte eyaletine *comitatus*], dolayısıyla Osmanlı Macaristanı'na yakın olan bölgelerden topladığı vergilerde azalma görülmektedir.[160] Buna karşılık feodaller alışılageldiği üzere, vergi ya da angarya arttırımıyla meseleyi lehlerine çözmeye çalışmıştır. Örneğin Göle idaresi, Osmanlı egemenliğindeki yerlerin halkını şarap üretimine zorlamıştır[161] ya da 1561'de Segedinliler, 4.000 forint gönderdikleri Göle Kalesi idaresinin ilave angarya kararı nedeniyle Dîvân-ı Hümâyûna şikâyette bulunmuşlardır.[162]

Neticede XVI. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Macar Krallığı'nın vergi toplama çapının istikrar kaybettiği görülmektedir. Başlangıç noktası olarak 1566 tarihli Osmanlı seferini temel almak yerinde olacaktır. Zira başarılı geçen seferin neticesinde Dîvân-ı Hümâyûn, idaresi altındaki topraklarda Macar Krallığı'nın vergilendirme faaliyetlerini tümden ortadan kaldırmak istemiştir.

Bu vasıtayla 1577'den itibaren uç beyleri, çiftçilerin Macar tarafına vergi vermesinin önüne geçilmesine dair emirler almaya başlamıştır. Örneğin Solnık Beyi; Yukarı Tisa halkının tümüne, Eğri Kalesi'ne nakdî ve aynî vergi vermesini yasaklamıştır. Kuman yörelerine gönderilen denetim memurları da faaliyetlerinden men edilmiştir.[163] Lakin uzun süre devam ettirilmediğinden Dîvân-ı Hümâyûnun söz konusu girişimleri geçici ve taktiksel olmalıdır. Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'ndaki hayatı devam etmiştir. Hatta Budin Beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa, 1576 tarihli mektubunda Osmanlı toprak siyasetinin sonuçlanmadığını kabul etmektedir:

> Yüce efendi teslim olmamış kentler, köyler hakkında yazmaktadır. Onlar bizde elbet mevcuttur. Senin yüce efendinin, bizim inâyetli hükümdarımızla olan hükme varılmış meselesinde buraya yazdırılmayan kent ve köyler vardır. Biz onları hiçbir şeye mecbur etmeyiz. Ve dahi buraya ketb edilen kent ve kaleleri siz de bir şey ödetmeye zorlamayın.

---

[158] Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 40-42; Takáts, Sándor, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, 176.

[159] Rúzsás, Lajos, *Az Egri Vár Gazdálkodása A XVI. Században*, A Szerző Kiadása, Budapest, 1939, 54.

[160] Rúzsás, Lajos, *Az Egri Vár Gazdálkodása A XVI. Században*, 53-54.

[161] Acsády, Ignácz, *Közgazdasági Állapotaink A XVI. és XVII. Században*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1889, 119-120.

[162] Sümeg, 1561 Június 22. Ormány János-Nádasdy Tamás. [22 Haziran 1561, Sümeg. János Ormány-Tamás Nádasdy.] Aktaran: Komáromy, András, "Magyar Levelek A XVI. Századból", *Magyar Történelmi Tár*, VIII/1 (1907), 140.

[163] Konstantinápoly, 1577 Október 24. Verancsics Antal-Zay Ferenc. [24 Ekim 1577, İstanbul. Antal Verancsics-Ferenc Zay.] Aktaran: Szalay, László, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, 141.

> Ancak gördüğümüz üzere sizinkiler bu hususa ziyadesiyle az bağlılık göstermektedir. Tımışvâr'a, buraya, Belgrad'a (Nandorfehérvár) kadar bizim şevketli hükümdarımızın malına kudretli bir gem dolayıp vergi dayatırlar. Bazılarını yerlerinden alıp kendi sınırlarına naklederler. Şehirden şehre, köyden köye kanlı kazıklarını gönderirler. Şimdi János Kruszity'nin Vâç kentine ve civarındaki köylere, dolayısıyla bizim mallarımıza yaptığı gibi zavallılara zulmederler... ...bundan mâadâ yağmayla, yangınla onları tehdit ederler. Çaresizler öylesine havf içindedir ki tümü yerinden kaçmak ister...[164]

Macar vergilendirmesinin güney sınır hattına ilişkin konuşan Paşa, şikâyetini vurgulamak amacıyla açıkça abartmaktadır. Zira söz konusu yapılanma, bir önceki yüzyılda dahi Belgrad ve Tımışvâr'a kadar genişlememiştir. Örneğin Zigetvar Kale Komutanı Márk Horváth 1559'da Zigetvar'ın vergi toplama çemberinin güney sınırı olarak Belgrad'ın 8 mil kuzeyini işaretlemektedir.[165] Toruntâl ve Temeş bölgeleri ise Göle'ye neredeyse hiç vergi ödememiştir.[166] Ancak Paşa'nın cümleleri, Macar tarafının Osmanlı Macaristanı'nda vergi toplama ve çiftçileri serf olarak kullanma amacını göstermesi bakımından önemlidir.

Macar uç kalesi hattının güneybatı ve güneydoğu kanadının çökmesi, Macar vergi politikaları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Böylece ülkenin en güney kısmı, Macar feodalizminden çıkmıştır. Öte yandan Zigetvar ve Göle'nin Osmanlılar tarafından zaptı, vergi toplama hususundaki istikrarı kısa süreliğine sağlayabilmiştir. Zira bu sefer de Palota Kalesi öne çıkmıştır.

Palota; 1566'dan önce Dunasengyör (Dunaszentgyörgy), Geryen (Gerjen) ve Fad'a (Fadd) kadar Tolna eyaletinin [= *comitatus*] güneyine düşen köylerde vergi toplamaktaydı. Bu alanın dışına nüfuz edememesindeki tek neden, Zigetvar'ın çıkar alanı ile kesişmesiydi. Ancak Zigetvar'ın düşüşü, Pa-

---

[164] "Az holdolatlan várasok, faluk felől ír felséged, my nálunk nylván vannak, hogi te felséged az my kegielmes feiedelmwnkel úgi végezöt az frigi dolgában, hogi az mölj várasok, faluk jde ninczenek jratván my azokat semmyre ne kézöricywk, ismég az meöli várasok, faluk jde vannak jratván az ti se kézöriciétök semmy fizetésre. De az mynt láttiuk, az tyeytök ebben jgön keveset állanak meg, myvel hogy ide által Tömös varig jde alá Nándor feiér várig az my kegielmes feiedelmwnk józágát myndön nagi ostor alath kézörítik az adózásra, nemöllieket föl vöznek heliökről, és az wnnön maguk határokban szallytiák, várasról várasra, falukról falukra vérös nyársakat kwldöznek, úgi saniargattiák az zegénségöth, mint jm mastannis Kruszyth János Vácy várasára és az körniwl faló falukra, tulaidon az my magunk jozagarays... ...annak fölötte dúlással éghetéssel feniögety wket, úgi annyira el röttentenek zegiénök, hogi mind el akarnak heliökről futny..." Buda, 1576 Szeptember 10. Mustafa-II. Miksa. [10 Eylül 1576, Budin. Mustafa-II. Maximilian.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Litterae ad Camaram Exaratae, Missiles Series, E 41, CLXVIII, fol. 2.

[165] Varga, Szabolcs, "A Vár és Mezőváros Története 1526-1566 Között", *Szigetvár Története: Tanulmányok A Város Múltjából*, szerkesztette: Bősze Sándor-Ravazdi László-Szita László, Szigetvár Város Önkormányzata-Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006, 81.

[166] Havassy, Péter, *A Gyulai Vár*, Hiszi-Map Kft., Gyula, 2009, 87.

lota için Tolna gibi komşu şehirlerin vergilerini toplayabilme imkânını yarattı. Yine de Zigetvar'ın fethiyle askerî güvenliğini sağlayamayan ve Tolna'nın kuzeyi ve doğusundaki topraklarını kaybeden mezkûr Kale'nin yükselişi uzun sürmedi.[167]

Coğrafyanın idarî açıdan çözülmeye yüz tuttuğu evrede, 1574'te Kanije komutanlığına getirilen Miklós Zrínyi'nin oğlu György Zrínyi, Şomogi ve Baranya eyaletlerine [= *comitatus*] karşı harekete geçti. Kendisi yörenin hâkimlerine, "...bana hizmet etmeyecekseniz hepiniz yanın..."[168] şeklinde mektuplar göndermekteydi. Zrínyi aynı zamanda Zigetvar Beyi'ne de seslenmekteydi:

> ...karşı koymayınız... ...bırakınız âcizler gelsin, hepsi gerek kralın gerekse başpiskoposun olanı versin [*dica* ve ondalık]. Eğer zât-ı âlîniz itiraz ederse açıktır ki ne sizin ne de bizim olmasın diye köyleri ve kentleri ateşe veririm; ahaliyi, çocuklarını ve karılarını kestiririm...[169]

György Zrínyi'ye karşı Budin paşaları on yıl boyunca pek çok şikâyette bulundu. Örneğin 1583'te Kopân sancağına dair şu kayda rastlamaktayız:

> ...Kopân sancağında şimdiye kadar hiç vergi ödememiş Ulahları vergi ödemeye zorlamaktadır, ilaveten geçen kış yüce çâsârın bazı köylerini soydurmuş ve yaktırmıştır...[170]

Kanije Kalesi nispeten büyük uzaklıklara rağmen yüzyılın sonuna doğru Tuna boyundaki pek çok yeri kontrolü altına aldı. Vâç Piskoposluğunun Tolna'da bulunan 18 köyü de aynı âkıbetten nasibini aldı: "...Kanijelilerden büyük zararlar gelmektedir... ...hem orada hem de burada [piskoposluk topraklarında] vergi toplamaktadırlar..."[171] Kaydı hazırlayan yazmanın tavsiyesi ise meselenin Kamaraya bırakılması yönündedir: "...Kanijelilerle barışın sağlanması hususunda

---

[167] "Sequntur villae, que olim ante exicidum Zigetiense possidebentur ad Palotam, nunc tamen non possunt possideri propter distantiam et metum Turcicum." Aktaran: Maksay, Ferenc, *Urbáriumok. XVI-XVII. Század*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959, 539.

[168] "...inkább égjetek el mind, hogy sem mint nekem ne szolgáljatok..."

[169] "...ellent ne tartson... ...Hadd jöjjön fel az szegénység; adják meg mind a királyét, mind az érsekét. Mert ha kegyelmed ellentart, nyilván az falukat és városokat megégettetöm és gyermeköket, feleségöket s úmagukat levágatom, hogy sem tinéktek, sem minékünk ne legyenek..." Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 36, Kanizsa, 1574 Augusztus 11, fol. 97.

[170] "...az koppány szandzsákságban oláhok, kik soha ez ideigh oda feöl adótt nem attak, adó fizetésre készeríti, és az hatalmas császárnak az el múlt téleön egy néhány faluiát rablatta és égettette..." Buda, 1583 Július 3. [3 Temmuz 1583, Budin.] Ali-II. Rudolf. Bayerische Staatsbibliothek, München, Orientalische Handschriften Codices Turcici, nr. 138, 1583, fol. 144.

[171] "...az kanisaiaktwl nagy bántások wagion... ...odays, ideys megh wettik az adót..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 156, XXIX, fol. 12.

hükümdarla görüşülsün, zira serfler elbette Vâç Piskoposluğuna bağlıdır..."[172] Meselenin çözülmesi mümkün olmamıştır ki 1591'de *Urbarium Episcopatus Vacziensis anno 1591. Conscriptum* [1591 Tarihinde Vâç Kenti Piskoposluğu] başlıklı vesikada söz konusu 18 köy hakkında şu kayda rastlanmaktadır:

> ...Vâç piskoposu ömrü hayatında muktedir olamamıştır. Onları daha ziyade zorla, baskıyla ve tüm yükümlülükleriyle Kani je'ye gönderirler. *Summa* verirler mi bilmeyiz ama onlardan ne aldılarsa zorbalıkla almışlardır. Kani je'ye sürülmemek için artık yüce efendinin hizmetinde olacaklardır ve inâyetli beye büyük mutlulukla teslim olurlar...[173]

Tolna eyaletinin [= *comitatus*] durumuna bakılacak olursa buradaki köy ve pazar kasabalarının bir kısmı hakkında hiçbir malumata ulaşılamamaktadır. En fazla vergi verenler ile merkeze en uzaktaki yerleşimler göz önünde bulundurulduğunda civara dair şu veriler ortaya çıkmaktadır:

Senivân ve Madoça (Madocsa) toplam 150 ya da 200; Tâpe (Tápé), Görkön (Györköny), Bikâç (Bikács), Dorog (Tolna eyaleti [= *comitatus*]) ve Venyim (Feyîr eyaleti [= *comitatus*]) toplam 200; Bölçke (Bölcske), Pinseheli (Pincehely) ve Tolnaszentgyörgy (= Tolna eyaletindeki [= *comitatus*] Dunasengyör) toplam 200 forint *summa* ödemiştir. Ayrıca *summarius extractus* [esas vergi cetveli] kapsamında tüm yerleşimler, kale komutanının mutfağı için her yıl kesimlik birer inek göndermek zorundadır.[174]

Bir ihtimal adı geçen yerler, gelirlerini Krallık Kamarası ve Osmanlılardan gizlemek maksadıyla daha az rakam beyan etmiştir.[175] Osmanlılar ise Batyân (Battyány), Endred (Endréd) ve Şimontorna kaleleri civarındaki halka, beylerine karşı gelecek cesaretleri varsa Türk'e sığınmaları tavsiyesinde bulunmuştur.[176]

---

[172] "...soliticálion az feiödelmneth, hogy békességek lehessen az kanisaioktwl, mert nyilván waló jobády váci pispekséghez..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, LXII, fol. 33.

[173] "...váczi püspök az eő éltében nem bírthatá, hanem Kanisára szolgáltatták eőket erővel, hatalommal, minden adójokkal. Somáiát adójoknak nem tudgyuk, mert az ki mit vehetet rajtok, hatalommal vették. Ha jmmár eő felséghe számára lesznek, hogy Kanisára ne ereltesssék eőket, nagy örömest megh hódulnak az eő felsége számára..." Magyar Országos Levéltár, Y szekció: Váci Püspökség Gazdasági Levéltár, Y 5, XVI, fol. 35.

[174] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar KamaraArchívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 37, XIII, fol. 142.

[175] "Possessiones sequentes, ut camera cognovit, Benedictus Thwry ad acrem occupavit az de iis proventus percepit." [Müteakip nedenler hasebiyle ve Kamaranın malumatı üzere Benedek Thury, sâbık konularda harâretli bir tartışmaya önayak oldu.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 37, XIII, fol. 142.

[176] "Ex castelli Thurcicis Endrewd, Symontornya, Batthyan Turca libere ad nos venire permisisset, si ipsius capitanei metu ausi fuissent." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári

Macar tarafına vergi veren Osmanlı kaleleri hakkında da bazı veriler mevcuttur. Örneğin bir kısmına önceki satırlarda değindiğimiz üzere Horguk (Csurgó), Endred, Batyân, Şimontorna, Födvâr (Dunaföldvár), Pahşel (Paks), Vâç, Canfedâ, Segedin gibi yerler; Osmanlı kalelerinin civarında bulunmasına rağmen Macar tarafına vergi vermektedir.[177] Aşağıda yer verilen iki olay, sâbık durumu desteklemektedir:

1589'da Çetnek (Csetnek) tarafından gelenler, dört Budinli ya da Peşteliyi rehin almıştır. İki kentin de kendilerine vergi ödemesi karşılığında serbest bırakılacaklarını duyurmuşlardır. Macar vesikalarına göre olaya müdâhil olan Budin Paşası, Osmanlı Macaristanı'ndan vergi almalarının ihtimal dâhilinde olmadığını vurgulamaktan ziyade, Macar feodalizminin pratiklerine atıfta bulunmaktadır:

> ...malumunuz olduğu üzere Budin ve Peşte'de yaşayanlar Macar'a hiçbir zaman -kralların devrinde dahi- vergi vermemiştir, dahası Türklere bile ödeme yapmamaktadırlar...[178]

Diğer olay 1591'de Cezire-i Kovin'de meydana gelmiştir. Budin'in savunması güçlendirildiğinden Osmanlı ordusu Çepel Adası'nda konaklayamamakta idi. Burada kādı ile Türk zanaatkârlar, ayrıca Macarlar ve Sırplar yaşamaktaydı.[179] Söz konusu halk, tabiî olarak Macar tarafına da vergi vermekteydi. Bu nedenle 1591'de Vesprîm askerleri harekete geçti:

> ...gümrük vergisi, kādı, hoca ve burada yaşayan bazı başka Türkler nedeniyle altı kişiyi getirip kesmek istediler; onlar için kefil olmak istemedik...[180]

Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, XXXVI, fol. 56.

[177] Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, IV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 43, 403-412.
"...e kedjg, az mint érteöttwk, soha budaj és pestj beliek magjarnak adót nem attanak még kjralyok idejébenis, szeöt mégh az teöreöknek sem adnak..." Buda, 1589 Szeptember 13. Ferhád-Nogarola F. és Buda, 1589 Október 29. Ferhád-Ernő főherceg. [13 Eylül 1589, Budin. Ferhad-F.(erdinand) Nogarola. Ayrıca 29 Ekim 1589, Budin. Ferhad-Avusturya Arşidükü Ernest.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 210, XII, fol. 43.

[179] Magdics, István, *Diplomatarium Ráczkeviense*, Ráczkevei Okmánytár, Székesfehérvár, 1888, 23-24.

[180] "...mynd az haarminczadosért, kádyáért, hoczyáért és az egnéhány wargha törökértth, kyk itth laknak, hath fw embert ky'hoztak és le akartak wágny, hogy kezesek nem akartwnk lennj értek..." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1313, XIV, fol. 28. Ayrıca bk. Szakály, Ferenc, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", *Folia Historica, A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve*, II, szerkesztette: Bánkuti Imre-Rózsa György-Szakály Ferenc-Tamás István, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1974, 48.

6. Osmanlı Egemenliği Zamanında Erdel Hükümdarlığı'nın Malî Girişimleri

Erdelli Macar toprak beylerinin, 1566'dan önce buradaki serfleri vergilendirmeye tâbi tuttuğuna dair veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tip girişimlerin olmadığı varsayılabilir. Erdel'in devlet yapısından doğan iç meseleler, dış politikadaki oryantasyon çabası, Türk haraçgüzârlığı ve hükümdarlığın askerî durumu feodal vergilendirmenin köklenmesine engel oluşturacak niteliktedir.

Macar Ovası'nın güneydoğu kısmındaki kalelerin Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından Erdel sınırlarında Macar Krallığı'ndakine benzer bir uç kalesi hattı oluşturulamadı.[181] Bu durum Erdel idaresinin, Osmanlı Macaristanı'nda da düzenli vergi toplamasının önüne geçti. Ayrıca Erdel Hükümdarlığı'nın Macar Krallığı'na karşı herhangi bir müdahalesi, Krallığın güneydoğusunda yer alan kalelerin, özellikle Göle Kalesi'nin çıkar alanıyla kesişmekteydi.[182] Dahası Göle Kalesi'nin askerleri sadece Tuna-Tisa arasında değil aynı zamanda Tolna'ya kadar akınlarda bulunmakta idi.[183]

Bu bakımdan Erdel'in faaliyetlerini, Osmanlı idaresinin Macaristan politikası değil Erdel ve Osmanlı Macaristanı arasında bulunan kaleler engellemekteydi. 1566'dan sonra meydana gelen hadiseler, bu durumu destekler niteliktedir. Zira Göle'nin Osmanlılarca fethedilmesinin ardından, Yukarı Tuna'nın tümü ve Macar Ovası'nın güneydoğu kısmı Dîvân-ı Hümâyûn kontrolüne geçmiş, Osmanlı güçleri artık baskılarını doğrudan Erdel'e yönlendirme imkânı bulmuştur.[184]

Öte yandan 1566'dan önceki hâlini muhafaza ettiğinden Erdel'in kale yapısı, Macar feodalizminin Osmanlı Macaristanı'nda devamı için bir dayanak noktası hâline gelmiştir. Bu vasıtayla Erdel'in temel örgütlenmesi, hükümdarın kontrolündeki Varadin Kalesi'ne ve özel mülkiyete ait hisar ve palankalara dayanmaktadır.[185]

Habsburg çâsârının 1566'dan sonra imzalanan barış antlaşmasına Erdel'i de alması mevcut durumu güçlendirmiş; böylece Macar Krallığı'ndaki toprak

---

[1] Virágh, Ferenc, *Krónikák és Históriás Énekek A Törökkori Körös-Maros Közéről*, Békéscsabai Városi Tanács, Békescsaba, 1961, 23.

[182] Ivić, Aleksa, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, Privrednikova knjižara i štamparija, Zagreb, 1914, 170.

[183] Rúzsás, Lajos, "Városi Fejlődés A Dunántúlon A XVI-XVII. Században", *Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulójára*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 227-228.

[184] Kiss, Anikó, *A Gyulai Vár*, Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1977, 27.

[185] Balás, Margit, *A Váradi Kapitányság Története*, Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1917, 22.

beyleri, Tisa ve Erdel arasına düşen topraklarını sükûnet içinde idare edebilmiştir.[186] Dolayısıyla bu durum, Osmanlı Macaristanı'nın Yukarı Tisa'da kalan topraklarında Göle Kalesi'nin mirasını devralacak ve nihayet malî güç dengesini sürdürecek bir yapılanma olarak değerlendirilmelidir. Öyle ki artık Macar Krallığı ve Erdel güçlerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki kesintisiz faaliyetleri, Macar belgelerinde yer alan 1573 tarihli bir fermandan takip edilebilmektedir:

> ...topyekûn iki üç yıllık hasır otu istifi ve buhrana giren yerler nedeniyle yanına varılamayan Seraka [bir ihtimal Şarkad] Palankası'na yakın Eğri, Tokay, Kaşa (Kassa), Szakmár ve o civarda bulunan diğer kalelerin atlı ve yayaları, kış günlerinde toplandı. Bazı köyleri yağmalayıp kendilerine boyun eğdirdiler...[187]

Bu kayıt ile aynı dönemde kaleme alınmış bir veriye rastlanmıştır. Buna göre Salanta (Szalonta) tebaasından Bethlen Karos ve kısa süre önce Müslümanlıktan Hristiyanlığa dönen bir Erdelli, adamlarıyla birlikte Osmanlı Macaristanı'na akınlarda bulunmuştur: "...yeni deftere kaydedilmiş reâyâları çalıp, kendi boyunduruğuna katmak istemektedir..."[188] Ek olarak değirmenleri de almaya çalışmışlardır: "...[Budin paşasının] Tomas-Mamik'teki ve Nekes adlı kentteki (Tamâş'ta (Tamás); Bihar eyaleti [= *comitatus*]) değirmenlerini gece vakti soydu..."[189]

Osmanlıların timar gelirlerinden Macarlar lehine ferâgat etmek istememesi, bu durumun nedeni olabilir. Lakin Erdel Hükümdarlığı'nın Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal varlığı, yerel idareciler de dâhil olmak üzere kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Vaziyete ilişkin çeşitli örnekler bulunmaktadır:

1566'dan önce Göle idaresinde olan Şamoşkes (Sámolykeszi), Göle'den Varadin'e akın eden Komutan Farkas tarafından haraca bağlanmıştır. Lakin Beluy (Bél) Hisarı'nın idarecileri yöreyi hukuken kendilerine tâbi kılmış hatta serflerden iki kez vergi almışlardır. Beluy'un etki alanına aynı zamanda Yano-

---

[186] Kristó, Gyula, *Olvasókönyv Békés Megye Történetéhez I. A Honfoglalástól 1715-ig, Forráskiadványok A Békés Megyei Levéltárból*, A Békés Megyei Tanács, Békéscsaba, 1967, 149.

[187] "...a körüs körül két-három évi nád felhalmozódása és süppedékes hely miat megközelíthetetlen Seraka párkányhoz közel az egri, tokaji, kassai, szakmári és azon vidéken levő egyéb várak lovasai és gyalogosai a téli napokban összegyülekeztek s némely falukat kiraboltak és maguknak behódoltattak..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 3, XII, fol. 44.

[188] "...az új defterbe felvett rájákat kirabolva maga számára behódoltatni..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXLV, fol. 58.

[189] "...Tomas-Mamikban és Nekes nevű városban levő malmait éjszaka kirabolta..." Konstantinápoly, 1573 Január 25. II. Szelim-Báthory István. [25 Ocak 1573, İstanbul. II. Selim-István Báthory.] Aktaran: Karácson, Imre, *Török-Magyar Oklevéltár. 1553-1789*, szerkesztette: Thallóczy Lajos-Kresmárik János-Szekfű Gyula, Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1914, 103-104.

va civarındaki Köröş hattı da girmektedir.

Buradaki serflerin şikâyetlerine göre Komutan Ferenc Botka ve Sándor yöreyi öylesine sömürmüştür ki "...artık ne sipahiler ne de kendimiz için hiçbir şekilde yeterli olamayız..."[190] yönünde şikâyetler gelmeye başlamıştır. Çüç (Csúcs), Beluy ve Desna askerleri toplam 67 köyü yağmalamıştır. Kesend (Közönd) ve Taut (Feltót; Arad eyaleti [= *comitatus*]) civarını da Çüç'tan gelen memur Miklós Csúcsi hükmü altına almıştır.

Körös mentében való szegény népektül[191] [Köröş Boyundaki Fakir Halklardan] başlıklı vesika; Erdel Hükümdarlığı'nın, Macar Krallığı'na karşı düzenli vergi edinimini sağlamaktan ziyade, ganimet edinme amaçlı gelişi güzel akınlar düzenlediğini işaret etmektedir. Benzer durum, Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki faaliyetleri hususunda da görülmektedir. Örneğin Desna'daki idarî vekil, buranın yakınında yeni bir hisar inşa etmek istemiştir:

> ...başka köylerden sorkunları, kale için kazıkları ve diğer ihtiyaç duyulan keresteleri; hisarın inşası, hazırlanması için taşırlar. Nakliye için zavallıları mecbur bırakır, zorbalıkla işe koşar...[192]

Yanova, Vilâgoş, Pankota ve Desna bölgelerindeki sipahiler; Erdellilerin kendi topraklarına el koyduklarına dair doğrudan şikâyette de bulunmaktadırlar: "...onların mallarını, gelirlerini ve öşürlerini kendi hesaplarına toplamaktadırlar..."[193]

Mevcut süreçte yerel Osmanlı idarecilerinin, Macar vergilendirme girişimlerine karşı ortak bir tavrı görülmemektedir. Örneğin 1574'te Farkas Lászlófi, Korud ve Boszulaszvár'a (Arad eyaleti [= *comitatus*]) akın etmiştir. Ancak Tımışvâr paşası sadece davranış biçimini uygunsuz bulup Erdel Hü-

---

[190] "...hogy immár sem ispáhiáknak, sem magunknak semmivel sem lehetünk..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXVII, fol. 1.

[191] 1572 (diğer tarih ibareleri olmaksızın). Mehemed Nagyvezér. [1572. Başvezir Mehmed.] Aktaran: Szaláy, Laszló, *Erdély és A Porta 1567-1578*, Lauffer és Stolp, Pest, 1862, 59-62. 1572 tarihi yanlış görünmektedir. Zira Göle, Yanova, Desna, Bél ve Taut yörelerinde yaşayan halkın şikâyetlerine dair Kristóf Báthory, Sadrazam Mehmed Paşa'ya 1577 yılında cevap vermekteydi. Báthory, Macar tarafına vergi verilmesinin iptali düşüncesindeydi.

[192] "...egyéb falukból vesszőt és palánknak való karókat és egyéb szükséges fakat az kastély csináltatására hattaank, hogy készítsenek, és arra erőltette az szegénységet, hogy meghozzák, erővel hajtatja eőket..." 1576 Július. Temesvári Pasa-Báthory Kr. [Temmuz 1576. Tımışvâr Paşası-Kr.(istóf) Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXVII, fol. 26.

[193] "...hogy ünekik saját jószágok, az jövedelmét és az dézmáját magoknak takarítják..." 1577 Június vége előtt. Murád Szultán-Báthory Kr. [Haziran 1577'nin sonundan önce. Sultan Murâd-Kr.(istóf) Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXI, fol. 63.

kümdarı István Báthory'ye şöyle yazmıştır:
Eğer ki onların köylerde bir hakkı olsaydı ya yüce efendiyi ya da beni, bu meselede mesûl addetmek gerekirdi; biz bunu kanuna göre tatbik ederdik.[194] Aynı dönemde civar köylerdeki halk ise Macarlarla ilgili meselelerde Yanova beyini doğrudan iffetsizlik ve umursamazlıkla suçlamaktadır:

> ...gece gündüz düşman, yurdumuzda yer, içer ve uyur; ona saldırmaktan ziyade ne zaman şikâyete gitsek sadece susar... Lakin diğer beyler zamanında bu kadar çok soyguncu bulunmamaktaydı. Ne zaman haber versek tüm eyaleti [= *comitatus*] yiğitleriyle süvar ederler, düşmanı bulurlardı. Bu şimdiki hükümdarımız [= bey] ise bizi düşmandan kurtarmak yerine rahat evinde sakince yaşamaya bakar...[195]

Durumun daha da vahim olduğu yerler de bulunmaktadır. Örneğin 1578'de Erdel Hükümdarı, Varadin'deki bir adamını Kötegyân (Ketegyán) köyüne gönderdi:

> ...oraya kimseden korkusu olmaksızın gitmişti, Erdeiş'in (Erdőhegy) nâibi ve Göleli Sinan Bey'in vekili, kendisine karşı taarruza geçmiştir her ikisini de oracıkta kesiverdi, atlarının ve koşum takımlarının tümünü aldı...[196]

1590'a gelindiğinde Macaristan'daki Osmanlı yerel yönetimi, artık Erdellilerin Osmanlı Macaristanı'ndaki vergi faaliyetlerini taktik açıdan değerlendirmekte, bölgedeki sükûnetin devam ettirilmesi maksadıyla olaylara müdahale etmek istememekteydi. Bu aşamada öncelikle Dîvân-ı Hümâyûndaki bir Erdel elçisi, Hükümdar Báthory Zsigmond'a haber göndermiştir:

> ...özellikle Beluy civarında bulunan bazı köylere dair çavuş tarafından yakın zamanda

[194] "Ha önekik valami igazságok volna az falukban nagyságodat meg kellett volna belőle lelni, avagy engemet, mi ezt törvény szerint eligazítottuk volna." 1574 Június. Temesvári Basa-Báthory István. [Haziran 1574. Tımışvâr Paşası-István Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXII, fol. 46.

[195] "...mert éjjel nappal az ellenség házunkban eszik, iszik és aluszik; reá nem támad, hanem mikoron is megyünk panaszlani, csak elhallgatja... ...egyéb békök idejében ennyi sok tolvaj nem vala, mert mikoron hírt adtunk, az egész tartománt általfutotta az ű vitézivel, meg is találta az ellenségöt, de ez mastani fejedelmünk inkábban akar a hívös házban veszteg ilni, hogynem mint minket oltalmazni az ellenségtül..." 1574 Június. Temesvári Basa- Báthory István. [Haziran 1574. Tımışvâr Paşası-István Báthory.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXII, fol. 158.

[196] "...ahova senkitől nem tudván semmit félni, ment volt, az erdőhegyi vajda, az gyulai Zinánbégh vajdája reá menvén... másod magával ugyan ott levágta, lovait, szerszámait mind elvitte..." Báthory Zs. Instrukciója Kendy P. Portai Követnek. [Zs.(igmond) Báthory'nin, Dîvân-ı Hümâyûn Elçisi P.(ál) Kendy'ye Talimatnâmesi.] Aktaran: Szaláy, Laszló, *Erdély és A Porta 1567-1578*, 190-191.

buraya bir defter gönderildi... bizim idare ettiğimiz soylular hususunda Yanova Paşası İbrahim Bey, bizden onların hükmüne ses çıkarmamamızı istedi.[197]

Hükümdar buna cevaben, Macar tarafının alışıldık ilkelerine ve Osmanlı egemenliğiyle ortadan kalkmayan hukukî devamlılığa vurgu yapmıştır:

...o köyler eskiden beridir Tımışvâr çâsârının elinde bulunmakta olup her dâim bu hâldeydiler. Böylece şimdi kimin emrinde olursa olsun iki tarafa da temelli boyun eğerler; bizim İmparatorluğumuzda şimdi de sözleri dinlenen belli beyler bulunmaktadır, idarelerini kendi miraslarındaki gibi hâkim kılarlar...[198]

Dahası kendisi, Erdel'in ödediği yıllık vergiyi kastederek, Erdel'deki toprak sahiplerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki haklarını "...vergi verirler, çâsâra hizmet de ederler..."[199] temelinde açıklamaktadır. Nihayet hükümdara göre "... bu vakte kadar buradan kopmalarını bir tek paşa dahi istememiştir..."[200]

Esasen Tımışvâr paşası da muhtemelen Macar köylerini, beylerin elinden almayı planlamamakta, sadece Erdel'in sadakatini sınamak istemektedir. Bu nedenle paşa, şu fikri dikkate almamıştır:

...cetvelde bulunan köyler iki tarafa tâbi idi. Ancak o zamanlar, zavallılar kendilerini daha iyi idare ederdi. Şimdi daha sefildirler ve iki cânibe olan hizmetin, verginin üstesinden gelemezler. Bu nedenle o köylere hükmeden sipahiler, burada daha fazla barınamazlar; daha ziyade doğuya, Dîvân-ı Hümâyûna sevkedilmeleri gerekir...[201]

Aslında paşa, sipahilerin azalan gelirlerinin telafi edilmesi için tartışmalı du-

---

[197] "...küldött volt valami falukról való regestrumot ez előtt nem régen ide... ...ugyan chyauzától, mely faluk főképpen Bély táján vadnak, és kit az nemesség, kit mi birunk bennek, kikről az jenej Ihraim Bégh találta volt meg az bassát, és azon kért az bassa benünket, hogy azokat oda engednők bírni." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 392-393.

[198] "...azok az faluk az oltától fogva, hogy Thömösvár császár kezében vagyon, mindenkor ebben az állapotban voltanak, az kiben most vadnak, mindenkor így kétt felé birattattanak, és mostis az mi birodalmunkban bizonyos urok vagyon, kikhez halgatnak és az kik előket, mint saját örökségeket birják..." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 393.

[199] "...adót adnak, szolgálnakis a császárnak róla..." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 394.

[200] "...hogy még ez óráigh egy bassais nem kívánta, hogy innen ell szakadgyanak..." Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára-Esztergom, Báthory-Protokollum, I-310, fol. 394.

[201] "...regestrumban való faluk kétt fele bírattattanak volna, de akkor a szgénység magát jobban bírta volna s most szegényebbek volnának, és és az két felé való szolgálatot, adó adást nem győznék, kiért az zpáhiákat, az kik azokban az falukban bírnak, immár tovább nem tartoztathatná, hanem kikeleten az Portára köllene őket bocsátani..." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXIII, fol. 11.

rumdaki bazı Erdel köylerinde Osmanlı egemenliğinin de kabul edilmesi, meselenin böylece halledilmesi niyetinde idi.[202] Doğal olarak bu süreçte, Erdel Hükümdarlığı kendi ekonomik çıkarlarını tek taraflı korumak için fırsatları değerlendirmeye çalışmıştır. Örneğin 1577 tarihli bir vesikada Osmanlı yönetiminin, Zatmâr ve Eçed yöreleri hususunda Erdel müdahalesinden şikâyetçi olduğu anlaşılmaktadır:

> ...bizim ne Zatmâr ne Eçed halkıyla ne de başka bir yerle meselemiz bulunmaktadır. Her daim Erdel voyvodası hükümranlığından gelenler bizi zarara uğratır. Zira yüce beyimizin, Erdel voyvodasının öyle hizmetkârları vardır ki hepsi hırsız ve eşkıyadır. Halkın malına el koyar, târumâr eder, yakar yıkarlar.[203]

Lakin bundan sonra Erdel Hükümdarlığı'nın faaliyet alanında kesin olarak Dîvân-ı Hümâyûn üstünlüğü sağlanacak; Façet nahiyesine nüfuz edilerek Macar Krallığı'nın şimdiye kadarki askerî müdahalelerinin de ötesine geçilecektir.[204]

7. On Beş Yıl Savaşlarının Osmanlı Egemenliğindeki Macarların Vergilendirilmesine Tesiri

Sadrazam Koca Sinan Paşa 6 Ekim 1593'te Vesprîm'i, 29 Eylül 1594'te Yanıkkale'yi alarak Viyana'ya doğru mesafe katetmiştir.[205] Buna karşılık Habsburg ve Erdel kuvvetleri, Osmanlı Macaristanı'nın güneydoğu ve güneybatı kıyılarını ele geçirmeye başlamıştır. Dahası Hristiyan orduları 1594-1595 senesinde Novigrâd ve Estergon kalelerini zapt ederek Budin'e yaklaşmıştır.[206]

Durum elbette Osmanlı egemenliğinin Budin'den çıkacağı anlamına gelmemekle birlikte Budinlilerin Krallığa vergi ödemesi hususunda Habsburg idaresinin elini güçlendirmiştir. Hatta halk, sâbık vergi hakkını tanımıştır.

---

[202] Gyulafehérvár, 1590 Március 25. [25 Mart 1590, Erdel Belgradı.] Aktaran: Pesty, Frigyes, *Krassó Vármegye Története*, IV, Krassó-Szörény Vármegye Közönsége, Budapest, 1883, 133-134.

[203] "...minekünk sem szakmáriaktul, sem ecsetiektül, sehonnan másunnan nyomorúságunk nincsen, hanem mind az erdélyi vajda birodalmában valóktul vagyon nyomorúságunk; mert fölségös urunk, valamennyi szolgái vannak az erdélyi vajdának, mind tolvajok és latrok, az szegénségöt fosztják, dúlják, égetik." Aktaran: Szaláy, Laszló, *Erdély és A Porta 1567-1578*, 136.

[204] 1594 Április 1. Hasszán Temesvári Pasa-Báthory Zsigmond Fejedelem. [1 Nisan 1594. Tımışvâr Paşası Hasan-Hükümdar Zsigmond Báthory.] Aktaran: Pesty, Frigyes, *Krassó Vármegye Története*, IV, 178.

[205] Tóth, Sándor László, "A Porta és A Tizenöt Éves Háború Kitörése", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIII/1 (1996), 103.

[206] Tóth, Sándor László, "Esztergom 1594. Évi Sikertelen Ostroma", *A Végvári Dicsőség Nyomában, Tanulmányok Balassi Bálintról és Koráról*, szerkesztette: Kiss Gábor Ferenc-Kruppa Tamás, Belvedere Meridionale, Szeged, 2004, 16.

Budin eyaletine bağlı Çonkatoron'daki (Csonkatorony) Hristiyanların, Krallık ordusunun iaşesini karşılamaları hasebiyle bu vaziyetin şimdiye kadar cereyan ettiği, bir mektupla beyan da edilmiştir.[207]

Budinlilerin mektubu en azından bir meseleye işaret etmektedir: Macar feodalizminin temsilcileri, savaşın yarattığı fırsatla Osmanlı Macaristanı'nın sınırlarının değişebileceğini düşünmektedirler. Eğri Kalesi için de benzer durum geçerlidir. Savaşın başlamasının ardından Kale'nin etki alanındaki Yas-Kuman bölgeleri hem nakdî hem de aynî olarak vergilendirmeye tâbi tutulmuştur.

Tablo VI
Yas ve Kumanların Eğri'ye Forint Olarak Ödedikleri Vergi[208]

	Yazgiya	Büyük Kumanistan	Küçük Kumanistan
Census	289,5	211,4	68,0
Census servilis [angarya ücreti]	113,5	72,7	24,0
Dica	78,7	101,2	51,0
Şişman öküz bedeli	4,0		37,0
Komutanların okluk vergisi	-	36,0	
Buğday (*akó*)[209]	275,6	128,8	-
Arpa (*akó*)	269,7	80,3	-
Peynir	13,1	10,5	-
Yağ	14,2	9,6	

Nakit para girişi:	1.128 forint 17 *denarius*
Akó Vergisi:	754 forint 50 *denarius*
Peynir ve yağ değeri:	47 forint 49 *denarius*
Toplam:	1.930 forint 16 *denarius*

Eğri Kalesi nakdî olarak Yazkumanistan (Jászkunság) bölgesinden çarpıcı miktarlar elde etse de 1570'li yıllara kıyasla gelirlerde yaklaşık 1/3 oranında düşüş yaşanmıştır. Söz konusu gerileme, kısmen Yas-Kuman bölgesinin savaşların etkisiyle harap olması ve savaş koşullarının vergilendirmeyi imkânsızlaştırması temelinde açıklanabilir. Zira toplam yerleşimlerin sayısı 41'den

[207] Jedlicska, Pál, *Adatok Erdődi Gróf Pálffy Miklós, A Győri Hősnek Életrajza és Korához, 1552-1600*, Érseki Lyceumi Könyvnyomdája, Eger, 1887, 593; Gárdonyi, Albert, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", 27.

[208] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 26, IX, fol. 61.

[209] *Akó*: Yaklaşık 60 litrelik hacim ölçüsü. Bogdán, István, *Régi Magyar Mértékek*, 64.

14'e düşmüştür.[210] Gerek Büyük Kumanistan'da gerekse Yazgiya'da pek çok köy *akó* vergisi ödeyememiştir.[211]

Tabiî olarak Kale'den toplam 100-150 kilometre uzaklıktaki Osmanlı idaresinde bulunan Küçük Kumanistan yerleşimlerinde, Macar vergi sistemi en düşük randımanla işleyebilmiştir. Bu gibi bölgelerde *akó* vergisinin ve hediyelerin hesaba katılması mümkün olmamaktadır.[212] Dört bölgenin üçü sadece şişman öküz bedelini, biri ise sadece *census* vergisini ödemiştir. İlgili dönemde, Tatârsenmiklôş (Tatárszentmiklós) ve Törtel dışında tüm vergi tiplerini karşılayabilen havâli olmamıştır.[213]

Eğri, Göle'nin düşüşünün ardından yörüngesine aldığı güney yörelerini vergilendirmeye devam etti. Bu sayede Segedin'in ödediği 500 forintlik *ordinarius* adlı düzenli vergi de Eğri'ye gönderilmeye başladı. 1596 senesinde Eğri civarında devam eden savaşlar nedeniyle mevcut avantajlı durum doğal olarak uzun sürmemiş, nihayetinde Eğri de Osmanlıların eline geçmiştir. Eğri Komutanı Ferenc Nyáry'nin beyanına göre söz konusu yılda Yas-Kuman vergilendirmesi kapsamında tahsil edilemeyen 3.000 forintlik bir miktar bulunmaktadır.[214]

Venyim, Elösallâş (Előszállás) ve Karâçonsallâş (Karácsonyszállás) halkı; 1593 yılı Osmanlı seferine rağmen Palota Kalesi'ne vergi ödemiştir. Ancak gittikçe artan Macar vergileri sonucunda halk, 1594 tarihli Yanıkkale kaçgunundan yararlanıp topraklarını terk etmeye başlamıştır.[215] Diğer taraftan Türk ve Tatar ordularının güzergâhında bulunan Bölçke ve Födvâr kentlerinin sakinleri, 1604 tarihli bir vesikaya göre İstolni Belgrad'a ve Palota Kalesi'ne düzenli olarak vergi ödemiştir.[216]

13 Ekim 1596'da Eğri, Osmanlı egemenliğine girmiş; ardından Osmanlı kuvvetleri Hatvan'ı almış ve bu sayede geliri yüksek pek çok kent, Osmanlı idarî çerçevesine dâhil olmuştur. Ancak söz konusu gelişmelere rağmen kayıtlara göre Tuna'nın yukarı kısmındaki Cenceş, 1605'te hâlâ feodal beye vergi

---

[210] J. Újváry, Zsuzsanna, "A Jászság Török Korban", *Jászsági Évkönyv*, szerkesztette: Pethő László, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2012, 172.

[211] Bánkiné, Molnár Erzsébet, *A Jászkun Autonómia*, szerkesztette: Blazovich László, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005, 35.

[212] Bánkiné, Molnár Erzsébet, *A Jászkun Autonómia*, 35-36.

[213] Tatai, Molnár Magdolna, *A Jászok és Kunok Története*, Árpád Nyomda, Szeged, 1937, 55.

[214] Sugár, István, "Az Egri Vár 1594-1595 Évi Számadása", *Achívum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, VI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1977, 22-23.

[215] Nagy, Lajos, "Adalékok A Fejér Megyei Jobbágyság Történetéhez (1543-1768)", *Alba Regia, István Király Múzeum Közleményei-Bulletin Du Musée Roi Saint Étienne*, I, szerkesztette: Fitz Jenő, István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1960, 80.

[216] 1604 Szeptember 11. A Győri Káptalan Tanúvallatása. [11 Eylül 1604. Yanıkkale Ruhânî Önderler Meclisi, Tanık Sorgusu.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Rudnyánszky Család Levéltára, Missiles Series, E 187, XXIV, fol. 443.

ödemektedir. Bölgenin çeyreğine sahip olan Zsigmond Forgács, kentten 42 forint toplamıştır. Ayrıca halkın, şarap üretiminin dokuzda birini aynî olarak vermesi ve angarya olarak beyin bağlarını işlemesi gerekmiştir.[217]

Aslında Eğri Kalesi'nin alınması tüm Heveş bölgesinin Osmanlı kontrolüne geçmesi anlamına gelmekteydi. Ancak güç dengeleri hiç değişmemiş gibi Heveş eyaletinde [= *comitatus*] aynı yoğunlukta ondalık vergi toplanmıştır.[218] Dahası 26 Ekim'de Haçova (Mezőkeresztes) Savaşı'na geciken Hristiyan orduları da yenilgiye uğratılmıştır.[219]

Neticede mezkûr gelişmeler, ondalık verginin toplanmasını engelleyememiştir. Örneğin Cenceş Başyargıcı László Kaptár 13 Nisan 1597'de Krallık Kamarasına 1596 senesine ait ondalık vergi hakkında bilgi vermiştir. Buna göre ondalık verginin toplamı 690 *köböl* yapmaktadır.[220] Mevcut durum gelecek yıllarda da değişmemiştir. 1598'de Pata, Pâsto-Debrö (Pászto-Debrő), Kişheveş (Kisheves) ve Nadheveş'te (Nagyheves) tahıl üretiminden alınan ondalık vergi devam etmiştir. 1599 yılı kayıtlarına göre şaraptan alınan ondalık vergi Filek'e nakledilmiştir.[221]

Vergi uygulamasında herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte ondalık vergi artık kral yerine Erdel Hükümdarı Bocskai'ye gönderilmiştir. Aynı şekilde kiliseler de şimdiye dek alışılageldik vergilerini almıştır. Osmanlı idaresinin Eğri'ye yerleşmesinin ardından sadece Eğri, Maklâr, Tâlya (Tálya), Felnîmet, Tárkány ve Bakta gibi eyaletin merkez bölgelerinde ondalık vergi yasağı uygulanabilmiş; diğer bölgelerde eski düzen varlığını neredeyse kayıpsız sürdürmüştür.[222]

Vergi kayıtlarına göre 1600'den başlayarak Peşte, Çonrâd, Heveş ve Dış-Solnık'ta 200-300 hane bulunmaktadır. Elbette bu sayılar, arazinin büyüklüğüyle karşılaştırıldığında hiçbir anlam taşımamaktadır. Şomogi eyaletine [= *comitatus*] ilişkin olarak Kanije'nin düşüşünün (1600) ardından her-

---

[217] Bártfai, Szabó László, *A Hunt-Pazman Nemzetségi Forgács Család Története*, Buzárovits Gustáv Könyvnyomdája, Esztergom, 1910, 141; Dezséri, Bachó László, *Gyöngyös Város A Török Hódoltság Idején*, A Szerző Kiadása, Gyöngyös, 1941, 134.

[218] Nováki, Gyula-Baráz, Csaba-Dénes, József-Feld, István-Sárközy, Sebestyén, *Heves Megye Várai Az Őskortól A Kuruc Korig*, szerkesztette: Sárközy Sebestyén, Castrum Bene Egyesület-Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest-Eger, 2009, 76.

[219] Varró, István, "A Hosszú Háború Első Szakaszának Döntő Éve", *Hadtudományi Szemle*, I/1 (2008), 65.

[220] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Heves Vármegye, Gyöngyös, E 113, LIV, fol. 27.

[221] Kalmár, János, *A Füleki (Filakovo) Vár XV-XVII. Századi Emlékei*, Magyar Nemzeti Múzeum-Történeti Múzeum, Budapest, 1959, 39.

[222] Szederkényi, Nándor, *Heves Vármegye Története*, III, Heves Vármegye Közönsége, Eger, 1891, 18-29; N. Kiss, István, *16. Századi Dézsmajegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok Megyék)*, 869.

hangi bir vergi kaydına rastlanmamaktadır.[223] Estergon sancağına dâhil edilen Piliş (Pilis) eyaleti [= *comitatus*] hakkında da XVII. yüzyılın başına dair bir bilgi mevcut değildir.

Dolayısıyla Osmanlı egemenliğine dâhil edilen söz konusu yörelerde Krallık vergisinin toplanması büyük oranda sekteye uğramıştır.[224] Ancak kale komutanları serfleri angaryaya sürme konusunda mümkün mertebe girişken davranmıştır. Örneğin Vâç Komutanı András Orosz, 1599 baharında Keçkemet şehrinden yayaların gönderilmesi talebinde bulunmuş ve bu göreve gelmeyeceklerden 10 forint karşılık talep etmiştir.[225] Macar beylerinin benzer tavrı, Osmanlı idaresinin güney bölgelerinde yaşayan Sırplar için de geçerlidir. Macar Kralı Nâibi General Miklós Pálffy, Bâç ve Çonrâd'daki 37 Sırp köyünü, evlilerden 1,5 ve bekârlardan 1 forint alınmak üzere vergilendirmiştir.[226]

8. On Beş Yıl Savaşlarından Sonra Macar Vergi Düzeninde Müzminleşme

Osmanlı idaresi; uzun süren savaşlar, kaçgunlar ve üretimin durması gibi nedenlerle ele geçirdiği topraklardaki nüfusun yok olmasına ve bu vasıtayla elde edeceği gelirin azalmasına doğal olarak mâni olmak istemiştir. Yine de askerî mücadelelerin ardından yerleşilen yörelerde beşerî ve malî alanda büyük kayıpların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.[227]

Nüfustaki gerileme, Osmanlıların hedef aldığı ve kuşatmaların haftalarca sürdüğü uç kalelerinde daha hissedilir durumdadır. Bu bakımdan Osmanlılar, Macar coğrafyasında kendi sistemlerini vücuda getirirken öncelikle fethin doğurduğu sorunların üstesinden gelmek zorunda kalmıştır.[228] Dolayısıyla uç kalelere karşı saldırılar günlük vakalar olarak devam etse de istisnalar hariç ülke çapındaki idarî teşkilatlanma askerî bir baskı aracı olarak kullanılmamıştır. Ancak başta tâcirlerin ve zanaatkârların yoğun yaşadığı kentler olmak

[223] Acsády, Ignácz, *A Magyar Adózás Története 1598-1604-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906, 48.

[224] Acsády, Ignácz, *A Magyar Adózás Története 1598-1604-ben*, 54.

[225] Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, Gallia Fülöp Bizománya, Kecskemét, 1861, 45-46.

[226] Jankó, János, "Bács-Bodrogh Megye Néprajza. Magyarok. Németek. Szerbek. Bunyevácok. Ruthenek. Tótok. Cigányok. Sokacok.", *Bodrog Vármegye Egyetemes Monográfiája*, II, szerkesztette: Iványi István-Dudás Gyula, Bács-Bodrogh Vármegye Közönsége, Zombor, 1896, 412.

[227] H. Németh, István, "Háború és Népesség A Kora Újkori Magyarországon (16-17. Század)", *Történeti Demográfiai Évkönyv*, szerkesztette: Faragó Tamás-Őri Péter, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2001, 137.

[228] Hóman, Bálint-Szekfű, Gyula, *Magyar Történet*, III, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935, 424; Bácskai, Vera, "A Gyulai Uradalom Mezővárosai A XVI. Században", *Agrártörténeti Szemle*, IX/3-4 (1967), 448.

üzere XVI. yüzyıl Macaristanı'nda kaçınılmaz şekilde genel bir sosyal zayıflama görülmektedir.[229]

1593 tarihinde başlayan mücadeleler, Krallık için elbette zafer ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Zira kışın gelmesiyle Balkanlara ve Anadolu'ya çekilen Osmanlı birliklerinin durumundan istifade eden Habsburg kuvvetleri, kışı Macaristan'da geçirmek zorunda kalan Tatar ve diğer Müslüman kuvvetleriyle muharebeye tutuşmuştur. Ancak Hristiyan birlikleri umdukları sonuca ulaşamamıştır. 1596'ya gelindiğinde Tatar orduları birkaç gün içinde önce Peşte, daha sonra Şolt eyaletlerine [= *comitatus*] akın etmiştir:

> ...tüm toprak harap oldu; kimini kestiler kimini sefil hâlde götürdüler... Köröş ve Maroş'u (Maros) kapsayan yeri... barış kuşağı altında, bir enkaza çevirdiler ve Türk hükümranlığının himayesinde, burada yaşayan nüfusun bazısını katlettiler, bazısını esir götürdüler. Tüm bölgenin kendisini ise merkezi Bekeş ve diğer kentleriyle birlikte acımasızca talan ettiler...[230]

Macaristan'daki Osmanlı düzenli ordularının da şöhreti bundan farklı değildir. Öyle ki 1594 senesine gelindiğinde, Sadrazam Sinan Paşa'nın Yanıkkale kuşatmasına gittiği esnada Osmanlı Macaristanı'nın Yukarı Tuna'da kalan topraklarında yaşayan köylüler, kitlesel olarak kaçmaya başlamıştır.[231] Özellikle Tatarların kışladığı Macar Ovası'nın güney kısmındaki vilayetler, neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.

Bu şartlar altında XVI. yüzyılda dahi Osmanlı idaresi, Macaristan'daki yapıyı kısmen sağlamlaştırabilmiştir. Dolayısıyla ülkede yerleşilen kaleler hariç, nispî hareket alanına sahip olabilmiştir.[232] Nihayetinde bulundukları surların dışını saran Macar uç kaleleri tarafından gözetlendiklerinden uygun askerî güvenlik sağlanmaksızın mevcut istihkâmlarından ayrılamamışlardır.[233] Bina-

---

[229] Szakály, Ferenc, "Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft", *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, I, bearbeitet von Othmar Pickl, Lehrkanzel für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Universität Graz, Graz, 1971, 244-246.
"...az egész föld elpusztula, kit levágának, s kit elvínek az szegénységben... ...a Körös és Maros által határolt vidéket... a béke örve alatt váratlanul elpusztították s a török hódoltság alatt itten elő lakosságot részint legyilkolták, részint rabságba hurcolták, magát a egész vidéket pedig, főhelyével, Békéssel s a többi városokkal együtt, kegyetlen módon kifosztották..." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XXXIII, fol. 6. Ayrıca bk. Borovszky, Samu, *Egy Alajbég Telepítései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901, 14-15.

[231] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 133, I, fol. 52.

[232] Máté, Gábor, "A Hódoltságkori Puszta Kialakulása és A Pusztásodás Jelentősége Dél-Magyarországon", *Hungarológiai Közlemények*, XX/1 (2019), 33.

[233] Sörös, Pongrác, "A Hódoltsági Terület Adózásáról", *Századok*, XXXIII/9 (1899), 815.

enaleyh kalelerin dışında kalan nüfus üzerinde doğrudan egemenlik sağlanamamış, bu nedenle bir idarî ve adlî yapılanma olarak Osmanlı egemenliğinin mikro yapısı, reâyâ üzerinde hâkim kılınamamıştır.

Uzun savaşın ilk yıllarında Keçkemet, Tolna ve Cezire-i Kovin gibi hisara sahip olmayan tarım kentlerinde istisnaî olarak boy gösteren *kādı* makamının geri çağırılması, bu durumun açık bir göstergesi sayılabilir.[234] Öyle ki 1596'da Macar Kralı şöyle söylemektedir:

> ...sadece Komârom ve Estergon arasında bulunan boyunduruktaki [Osmanlı idaresindeki] köyleri değil, aynı zamanda Belgrad'a kadar giden yöreleri de hükümranlığımız altına almayı arzularız; mümkünse sulh yoluyla, değilse askerî güçle...[235]

Bu beyan sadece bir dilek olarak kalmamıştır. 1596'nın başında Macar Kral Nâibi Miklós Pálffy; Budin'de, Osmanlıların gözü önünde, Eski Budin ve Poçmekir (Pócsmegyer) nüfusundan toplam 2.066 kişiyi, bütün taşınabilir mallarıyla birlikte Estergon civarına naklettirmiştir.[236] Dahası olayın münferit olmadığı takip edilebilmektedir. İki sene sora Pállfy, Tolna'ya kadar tekrar Osmanlı Macaristanı'nda keşfe çıkmış ve Hristiyan nüfusu mümkün mertebe Macar kalelerinin ardına taşımıştır.[237]

Osmanlı idaresi, Eğri'nin düşüşünden sonra güneydeki yerleşimleri yağmalayan *hajdú*lara karşı Sırpları da koruyamadı.[238] Artık Macaristan'daki Osmanlı varlığı o denli belirsizleşti ki, Donbô (Dombóvár) ve Döbrököz gibi kalelerin muhafazasında görevli Sırp askerleri, buraların karşı tarafa teslim edilmesi hususunda görüşmelere başlayacaktı.[239]

Osmanlı Macaristanı'ndaki Krallık etkisi, On Beş Yıl Savaşlarından sonraki dönemde de mevcudiyetini sürdürmüştür. Çeşitli Macar askerî ögeleri, Osmanlı idaresindeki topraklara diledikleri gibi girip çıkabildiklerinden Macar feodal araçları bundan sonra da işlevselliğini muhafaza etmiştir.[240] Dola-

---

[234] Schwáb, Mária, *Az Igazságszolgáltatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939, 113; Fekete, Lajos-Káldy-Nagy, Gyula, *Budai Török Számadáskönyvek, 1550-1580*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962, 269; Szakály, Ferenc, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", 48.

[235] "...nemcsak a Komárom és Esztergom közt fekvőhódoltsági falvakat, hanem a Nándorfehérvárig terjedő részeket is hatalmunk alá óhajtjuk hajtani, ha lehet békés úton, ha pedig nem, úgy fegyveres erővel..." Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LVIII, fol. 11.

[236] Takáts, Sándor, "Telepítések Esztergom Vidékére A XVI. Század Végén", *Századok*, XXXVII/6 (1903), 533.

[237] Takáts, Sándor, "Telepítések Esztergom Vidékére A XVI. Század Végén", 533.

[238] Salamon, Ferenc-Szalay, László, *Galántai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország Nádora*, III, Esterházy Pál, Pest, 1870, 518.

[239] Ivić, Aleksa, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, 170.

[240] Czigány, István, "A 'Nyitott Határ' - Egy Hadtörténelmi Paradoxon Hatása", *Aetas*, XXXIII/4 (2018), 81.

yısıyla uzun savaş, kentsel yapıyı zayıflatıp vergi kaynaklarının azalmasına neden olmuştur. Ancak aynı durum feodalizmin beşerî ve idarî varlığında bir gerilemeye yol açmamıştır. Hatta Heveş eyaleti [= *comitatus*] gibi Osmanlı idaresinde olan ve savaştan fazla yara almamış bölgeler, topraklarını bırakan köylülerin birikme noktası hâline gelmiş ve Osmanlı vergi kaynakları da buna paralel olarak artış göstermişse de akabinde Macar feodalizmi ağırlığını bu bölgelere yöneltmiştir.[241]

Erdel'i dışarıda bırakmak suretiyle On Beş Yıl Savaşlarından sonra Macar malî girişimlerinin kazandığı boyut, Filek Kalesi Komutanı Tamás Bosnyák'ın 1629 seneli tavsiye mektubunda resmedilmektedir:

> ...Sirem'in iç kesimlerinde ve altında yaşayanlara dair şimdilik bir söz söylemeyeceğiz... ...haklarında bir karara varmak lazım gelirse Tisa-Tuna arasından Petrovaradin'e ve Tuna'nın bu tarafından Pojega'ya kadar olan yörelere iskân olanların boyun eğmesi maksadıyla bir madde hazırlansın...[242]

Bosnyák, Macar feodalizminin en başarılı yıllarındaki yayılma sahasını temel alarak açıkça sınır programını dile getirmektedir. Elbette mümkün mertebe geniş tutulmuş bu ölçek, Budin idaresi tarafından da aynı mertebede tepkiyle karşılanacaktır. Sonuç olarak 26 Mart'ta Sepeş (Szepes) Kamarası Danışmanı Gáspár Tassy, Bosnyák'ın görüşleri hakkında ve Budin'deki Osmanlı yönetimini işaret ederek Mareşal Pál Esterházy'ye şu satırları içeren bir mektup gönderecektir:

> ...onlar [Osmanlı idaresi] tüm Sırplığı yeni bir teslimiyet olarak nitelendirmektedir. Mesele hakkında yüce efendimden bir karar bekleyerek [Murtaza Paşa'yı] yatıştırırım ve o vakte dek hiçbir şey söylemek istemem. Bundan önce [Krallığa] boyun eğenlere ya da [Krallık tarafından] teslim alınmış yere gidip yerleşenlere rıza göstermiştir. Lakin Titel, Drava ve Sirem söz konusu olduğunda yüce Bosnyák Bey'imin malumatına göre kendisine [Paşa'ya] beyan ettiğim mâruzat sebebiyle sinirinden neredeyse ölecekti. O, elbet burada yabancıdır, her iki taraf arasında adalet sağlamak isterse bizim hakikatlerimizi de öğrenmesi lazım gelir. [Vesika] ona tercüme edilir edilmez hiddetinden parçalamıştır...[243]

---

[241] Czigány, István, *Reform Vagy Kudarc? - Kísérletek A Magyarországi Katonaság Beillesztésére A Habsburg Birodalom Haderejébe 1600-1700*, Balassi Kiadó, Budapest, 2004, 196.

[242] "...oda be beljebb az kik laknak a Szeremségben s azon alól, azokról most nem szólunk... ...hogyha pedig végezésnek kell felőlök lenni, csináljanak egy ilyen articulust, hogy Tisza Duna közben Pétervaradjáig a kik laknak, holduljanak, a Dunán innen pedig Pozsegáig..." 1629 Március 1. [1 Mart 1629.] Magyar Országos Levéltár, N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, LXIV, fol. 26.

[243] "...mert ezek új holdulásnak tartják inkább mind a ráczságot. Csak azzal csillapítom most, hogy affelől én nagyságodtól várok egy articulust s nem is akarok addig semmit hozzászólni. A mi hódult ezelőtt, vagy holdult helyre száll, megengedi, hogy holduljon, de hogy Titelt és a Drávát, Szeremséget emlegetjük, csaknem hal mérgében azon információn, melyet Bosnyák

İdarî bölge çekişmesi özellikle Zigetvar, Peçûy, Sekçay, Kopân, Şimontorna tarafından çevrelenen, dolayısıyla Drava boyunu içine alan Bâç sancağının ve Segedin'in Macar tarafına vergi vermesi hususunda yaşanmıştır. Bu bakımdan Bosnyák'ın programı mantıken haklı görünmektedir. Nihayet Osmanlı idaresi, söz konusu yöredeki Macar feodalizminin varlığını tanımak zorunda kalacaktır. Konuyu aydınlatması bakımından Eğri Beyi İbrahim Paşa'nın, Kaşa başkomutanına 1632 senesinde yazdığı mektup, iki farklı arşiv belgesinde tespit edilmiştir:

> ...Zitvatoruk (Zsitvatorok) kararından sonra bizim tarafımızdan o tarafa; Bâç, Kopân, Şimontorna, Sekçay, Zigetvar, Peçûy ve Mohaç sancaklarından üç yüzden fazla köyü teslim almışlardır...[244]
>
> ...Segedin'in altında da bahriyeli Türkleri yenmişlerdir, Gábor Bakos aralarından birini beş bin forint kefaletle serbest bırakmıştır. Bundan mâadâ daha önce hiç itaat göstermeyen Bâç ülkesindeki otuzdan fazla köyü zapt etmişlerdir...[245]

Gelişmelere karşılık Novigrâd kalelerinden mezkûr yörelere Osmanlı birlikleri tarafından düzenlenen sürekli akınlar neticesinde vergi vermeyi reddeden Güney Tuna ve Tisa arasındaki yerler, Krallığa bağlı konumlarını uzun süre muhafaza edememiştir. Öte yandan Macar sınır kalelerinden gelen kuvvetler, Tuna-Tisa arasındaki Osmanlı muhafız birliklerini barındırmayan tek Türk şehri olan Keçkemet'i konak yeri olarak kullanmıştır. Bununla ilgili şehir yönetiminin 1618 senesine ait şikâyeti bulunmaktadır:

> ...Arkamızda mevzilenip atlarını hayatla yüklerler ve Sırp ülkesinin yağmasına hazırlanırlar. Oradan ne alabilirlerse bu tarafa getirirler...[246]

---

uram őnagyságainformációja szerént neki beadtam. Maga bizony jüvevény ember lévén ő itt, tanulni kellene belőle az mi igazságunkat is, ha igazat akarna mindkét fél közt tenni. A mint megfordították neki, haragjában elszakasztotta..." 1629 Március 26. [26 Mart 1629.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LVIII, fol. 13.

[244] "...az sitvatoroki végezés utan az my részünkrül az részre az baaczi, kopáni, simontorniai, szekszori, zigetvári, péczi, moháczi szanczákságokbul három száz falunál többet holdoltatak be..." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, II, fol. 35.

[245] "...Szegedön alól is hajós törököket felvervén, egyet közülök ötezer forintra sarczoltatott Bakos Gábor; sőt ezek fölött is az Bács országban harmincz falunál többet hódoltattanak, kik soha ennekelőtte nem hódoltanak..." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Fazekas István Gyűjtése, Missiles Series, P 183, L, fol. 2. Ayrıca bk. Merényi, Lajos, "Ibrahim Egri Pasa Levele A Kassai Főkapitányhoz", *Hadtörténelmi Közlemények*, XVII/1 (1916), 195-197.

[246] "...Yt raytunk mögh rakodván és mögh terheölvén lovaykath élettel és így inneth készwlnek az Rácz országhnak rablására, oda alla az myt kaphatnak, eszön hoszák feöll..." Kecskemét, 1618 Március 29. [29 Mart 1618, Keçkemet.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar

Ayrıca Krallık ordularına karşı harekete geçen Osmanlı askerlerinin bazı ihtiyaçlarını da şehir karşılamak zorunda kalmıştır:

> ...yabancı hükümdarların [=Osmanlılar] bize karşı çevirdikleri öfke, bizleri korkunç ve dehşetli ölüm türleriyle karşı karşıya bırakmaktadır. Aynı suretle gerçekleştirdikleri işgallerin sıklığını Kamara da yazar. Konak yerleri buradadır, onlara biz bakarız. Hatta başka yerlerden getirdikleri inekleri, bir tüccar bulana dek bizim ineklerimiz arasına katarlar, bu mesele hasebiyle bizi tehdit ederler.[247]

Osmanlı idaresinden ziyade Erdel feodalizmi göz önünde bulundurulduğunda Bosnyák'ın Yukarı Tisa'nın uç bölgelerine dair bir planı mevcut değildir. Yukarı Macaristan'daki Krallığa, Erdel Hükümdarlığı'na ve Osmanlı yönetimine vergi ödeyen yerleşimlerin dağınık hâlde bulunmasından ötürü bu tip yerlerde, egemenlikler arasında bir sınır çizmek pek mümkün olmamaktaydı. Öte yandan birbirine yakın konuşlanarak yeniden kurulmuş Macar yerleşimleri, hızlı bir şekilde Macar Krallığı'na vergi ödemeye başlamıştı. Örneğin Eski Budin Meclisi, 1608'de Macar Kamarası'na şu beyanâtı vermekteydi:

> Ülke kargaşaya savrulduğunda; pek çok yöre, şehir ve köy harap olduğunda diğer yerlerle birlikte biz de târumâr olduk. Neredeyse on bir yıldır kaçgunuzdur. Bâdehû efendilerin haberi ve kabulüyle fırsat bulduğumuz vakit yurdumuza tekrar döndük.[248] Işsız topraklara vardığımızda bu vakte kadar yüce beyimize, Krala ait olduğumuz gibi yine kudretli efendiye boyun eğdik. Önceki âdetlerimize göre kalan bir parça borcumuzu ödedik. Türk milleti bu ülkeyi yönetmeye başladığından beri yüce beyimizden sonra Komârom'daki saray yargıcı bizleri idare etti; biz ona tediye ettik, biraz da borçlandık; bundan hârici vâki değildir. Yerimizde kalıp başka bey aramadık. Şimdi Vâç komutanı yine bizi tehdit eder. Geçen sene de bu vech üzere olduğu doğrudur. Fakat Kolonicz[249] zât-ı âlîleri, ülkenin komutanıdır ve eskisi gibi şimdi de başkası bize hükmetmesin,

---

Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, CLIII, fol. 59.

[247] "...az idegen fejedelmek ellenünk fölgörjedt haragja fenyöget bennünket iszonyú és rettenetes halálnak nemeivel. Azonképpen az kamara is irja, hogy ezeknek gyakorlatossággal való megszállásuk és nyugovó helyök itt vagyon, mi tartjuk őket, sőt az mi marhát másonnét hoznak is, az mi marháink között tartván, mind addig, míg árosa találkoznék, fenyegetvén ez dologért bennünket." Kecskemét, 1618 Január 21. Bark Lajos esküdt bíró-Rákóczi Zsigmond. [21 Ocak 1618, Keçkemet. Yeminli Hâkim Lajos Bark-Zsigmond Rákóczi.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXI, fol. 96. Ayrıca bk. Szilágyi, Sándor, "A Rákóczyak Levéltárából, 1611-1630. (Az Országos Levéltár Rákóczy Osztályából)", *Magyar Történelmi Tár*, XVII/3 (1894), 128-129.

[248] Miklós Pálffy Eski Budin civarında yaşayan halkı, 1596'da Osmanlı egemenliğinden kendi tarafına yerleştirdi. Sâbık ahalinin geri dönüşü büyük ihtimalle 1607'de gerçekleşti. Bk. Czigány, István, "A 'Nyitott Határ' - Egy Hadtörténelmi Paradoxon Hatása", 82.

[249] Maden kenti Başkomutanı Siegfried von Kollonitsch. Kenyeres, Ágnes, *Magyar Életrajzi Lexikon*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 953.

zarar vermesin, bizi angaryaya koşmasın diye özgürlük ve sığınma vesikası verir.[250]

Taraflar arasındaki tüm düzenlemelere rağmen Bosnyák'ın çizdiği çerçevede Osmanlı egemenliğine Macar malî sızmalarının olduğu kesindir. Ancak başta Osmanlı idaresinin iç bölgelerindeki Sırp yerleşimleri olmak üzere, bu vergilendirmeden kendini muaf tutabilen yöreler bulunmaktadır.[251] Ayrıca Macar Krallığına itaat etmeyen ve zorlamalara karşı koyan bölgeler de mevcuttur.

Örneğin Filek Komutanı János Gombkötő'nün 1641 yılına ait bilgilendirmesine göre Segedin üç kısma ayrılmıştır: Türklerin de dâhil olduğu kale ve palankadaki halk, Macar vergisi ödememektedir. Etrafında yayılan Macar kenti ise Macar Kamarasının keyfine uygun davranmaktadır. Palankaya bağlılık bildirmiş Tisa boyundaki yöreler, "...Macaristan'daki beyleri kabul etmek istemezler. Türklerle içli dışlı olmuş böyle kişiler, her meselede onlarla aynı fikri paylaşır ve onların vesikalarını taşırlar."[252]

Osmanlı idarecilerinden destek görseler de Macarlara vergi ödemeyi reddeden yerleşimlerin direnişleri, genellikle geçici olmuş ya da konumları barış görüşmeleri vasıtasıyla netleştirilmiştir. Mesela 1606 tarihli Zitvatoruk Antlaşması'nın maddeleri, 1615-1616 yıllarında gerçekleştirilen Viyana görüşmelerinde tasdik edilmiştir.

Buna göre Novigrâd kaleleri ile Estergon civarındaki köylerin, Macar Krallığına geçmesi kabul edilmiştir. Dîvân-ı Hümâyûn ise toplamda sayısı 158'e varan Macar yerleşkesini talep etmiş; lakin sadece 60 yöre ile yetinmek zorunda kalmıştır. Mezkûr yapılanma yine de istikrar getirmeyecektir.

---

[250] "Mikor az ország bolságban esöt és sok heliek, várasok és faluk elpusztultak volna, mi es azkor és töb heliekel puztulásban esiénk és kezel maid tizeneg estendeig búdoszásban voltunk. Annak utana az vrak hiréuel és akarattiáual, mikor vóna benne módunk, megint haza zállánk, immár az puztára zálván, minthog w felségeié az királié voltunk mindéltig, esmég w felségének fejet hajtottunk és valamivel tartoztunk az előbbi szokásunk zerént, meg attuk. Miulta az Tarök nemzetségh kezte ez országot bírna, azulta az komáromi udvarbíró bírt bennönket ő felsége vtán és annak fizettünk, valamivel tartoztunk, ennek kíuele soha, helinkbe lakván, más urat nem kerestünk. Mostan az váci kapitán ismég fenieget bennönk, mint igaz taual is czelekedek, de Kolonicz vram w nagsága, minthog ország capitánnia volt, zabad és menedék leuelet adot, hog minket töb senki ne bírion, se ne bánczon, se ne zolgáltasson, hanem az mint régen volt, most is úg legien." Óbuda, 1608 Augusztus 2. Óbuda-Magyar Kamara. [2 Ağustos 1608, Eski Budin. Eski Budin-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, LXI, fol. 171.

[251] Veszprém, 1653 Április. Szilly G.-Batthyány Á. [Nisan 1653, Vesprîm. G.(yörgy) Szilly-Á. (dám) Batthyány.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 466, XLVII, fol. 12.

[252] "...nem akarják magyarországi urakat vallani. Afféle törökkel bélelt emberek, mindenben azzal értenek egyet, annak leveleit hordozzák." 1641 Augusztus 19. Gombkötő János-Magyar Kamara. [19 Ağustos 1641. János Gombkötő-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, LXII, fol. 85.

Bu düzenlemeyi takip eden yıllarda, Güney Macaristan'daki Şomogi ve Baranya eyaletlerinde [= *comitatus*] Osmanlı sipahileri hakkında "...köylerin sınırlarını kazıklarla çevirirler, *pensio* ve *dica* toplarlar..."[253] şeklinde bir kayda rastlanmaktadır.

Hâlihazırda Dîvân-ı Hümâyûnun ülke politikasındaki konumunu *de facto* olarak değiştirdiği de söylenebilir. Slav nüfus yoğunluğunun arttığı Güney Macaristan'dan gelen Farkas Legyel'in, şimdiye kadar sipahilerle barış içinde yaşadıklarına ancak timarlıların artık Baranya eyaletindeki [= *comitatus*] serfleri kabul etmediğine dair 1615 tarihli şikâyet mektubu, bu duruma işaret etmektedir.[254]

Aslına bakılırsa Macar beylerinin Osmanlı topraklarına yönelik vergilendirme girişimlerindeki en büyük gedik, kentlerdeki Sırp nüfusunun artışıyla birlikte gerçekleşmiştir.[255] Macar Ovası'nın güneyinde, Tuna'dan başlayarak Çonrâd, Çanâd ve Toruntâl'dan Temeşköz'e (Temesköz) kadar uzanan Sırp hattında; sadece Segedin, Makô (Makó) ve Vâşârel'de (Hódmezővásárhely) kayda değer Macar nüfusuyla karşılaşılmaktadır. Hatta XVII. yüzyıl Macar kaynakları bu hattın batı kısmını, Sırbistan olarak adlandırmaktadır. Keçkemet'ten güneye geçildiğinde ise Sırp nüfus, yerini Macarlara bırakmaktadır.[256]

Sırp yerleşimlerinin bu denli yoğun olduğu topraklardaki Osmanlı egemenliği, zayıf palankalara dayanmakta ve yağmacılara karşı kendini zorlukla müdafaa edebilmektedir. Ancak Krallık askerlerinin faaliyetleri nedeniyle tehdit altındaki nüfusun sürekli hareket hâlinde kalması, Macar feodalizminin buralara erişmesini güçleştirmiştir.

Macarlara vergi ödemeyi kabul eden ve çoğunlukla Macarlarla birlikte yaşayan Sırplar, Macar serfleriyle aynı muameleyi görürken kabul etmeyenler, Türklerle ve kalelerde yaşayan martoloz Sırplarla eş tutulmuştur.[257] Aslında Sırplar başta olmak üzere Osmanlı Macaristanı'ndaki nüfusun Macar Krallığı'na vergi ödemekten kaçınmak hususunda genel bir eğilimi bulunmaktadır. Dolayısıyla Macar feodalizminin düzenli vergi toplayabildiği yerlerin sayısı, artış göstermekte zorlanmaktadır. Elbette itaat etmeyen köyler genellikle yağma ve nüfusunun esir alınmasıyla yüzleşmiştir. Örneğin Filek Başkomutanı

---

[253] "...karókat állatván az faluk végére, prohibeálják a pensiót és dicát..." 1619 Július 8. A Rendek Utasítása A Portára Induló Liptay Imrének. [8 Temmuz 1619. Dîvân-ı Hümâyûna Giden Imre Liptay'a Soyluların Talimatı.] Aktaran: Mikó, Imre-Szász, Károly, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, szerkesztte: Mikó Imre, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1858, 210; Nagy, Iván, "Liptay Imre Török Követsége 1619-ben", *Magyar Történelmi Tár*, I/1 (1855), 205.

[254] Takács, Sándor, *Rájzok A Török Világból*, IV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1917, 139-140.

[255] Ivić, Aleksa, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, 173.

[256] Juhász, Péter, "Egy Példa A Népességcserére A Délvidék Pusztulása A Török Háborúkban", *Létünk*, L/1 (2020), 21.

[257] Szakály, Ferenc, "Kaposvár A Török Időkben", 118-122.

Tamás Bosnyák, bu nedenden ötürü 1620'li yılların ortasına kadar Tolna ve Şomogi eyaletleri [= *comitatus*] ile bağlantı kuramadığını kaydetmektedir.[258]

9. Macar Aristokrasisinin Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarına Karşı Alan Kazanımı

Yukarıda çizilen çerçeve içinde gözden kaçırılmaması gereken husus, 1593-1606 yılları arasında cereyan eden On Beş Yıl Savaşlarının Macaristan'daki Osmanlı egemenliğinin dönüm noktalarından biri olmasıdır. Mohaç Muharebesi'ni takip eden yaklaşık 30 yıl boyunca Macar topraklarında ciddi çarpışmalar gerçekleşmiştir. Ancak Osmanlı kuvvetleri Yukarı Macaristan'a nüfuz edemediğinden alınan hasar Krallık açısından telafi edilebilir addedilmiştir.[259]

Macar idaresinin sahip olduğu söz konusu görüşe kıyasla Macar toplumunda aynı bakış açısı mevcudiyet kazanmamıştır. Macar topraklarında Osmanlı ve Habsburg kuvvetleri arasında gerçekleşen her çarpışma, eski Krallık devrine geri dönüş ümidini ortadan kaldırmıştır. Böylece topluma köklü bir karamsarlık hâkim olmuştur.

Savaşlarda iki imparatorluğun birbirini alt edememesi, ülkenin orta kısımlarının ele geçirilmesi maksadıyla gerçekleştirilen mücadelelerin süreceğine ve coğrafyanın parçalanmış hâlinin devam edeceğine yönelik görüşleri kuvvetlendirmiştir. Bu bakımdan zamanla Osmanlı yönetimi bölgeden çekilse dahi Macar ekonomisinin ve asayişinin eski hâline hiçbir zaman dönemeyeceği düşünülmüştür. On üç yıl boyunca durmaksızın devam eden Osmanlı-Habsburg savaşları esnasında, 1604'te Habsburg Rudolf'un idaresine karşı István Bocskai'nin önderliğinde ilk Habsburg karşıtı Macar ayaklanması da boy göstermiştir.[260]

Osmanlı-Habsburg mücadeleleri başta serhat kalelerinin ele geçirilmesi amacıyla cereyan etmekteydi. Bu bakımdan savaşlardan en çok zarar gören topraklar, Osmanlı egemenliği altındakiler olmuştur. Dîvân-ı Hümâyûn, rûz-ı Kāsım'da (26 Ekim) ordularını Avrupa'dan geri çekme alışkanlığını bırakmaya başladığından irili ufaklı askerî gruplar Macaristan'da kışlamıştır. Özellikle Tatar birliklerinin öncü akınlar yapıp yıpratma seferleri düzenlemesi, Macar yörelerinin günlük hayatında tahribata neden olmuştur.[261]

---

[258] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar KamaraArchívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 95, IX, fol. 25-27-28.

[259] Molnár, Antal, *Magyar Hódoltság, Horvát Hódoltság-Magyar és Horvát Katolikus Egyházi Intézmények Az Oszmán Uralom Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019, 209.

[260] Benda, Kálmán, *A Bocskai Szabadságharc*, 21.

[261] Petthő, Gergely, *Rövid Magyar Krónika*, Akademiai Bötűkkel, Kassa, 1753, 165.

30 Haziran 1606'da Budin Paşası Ali Paşa tarafından Prens Mátyás'a gönderilen bir mektup, bu hususta önemli bir kayıttır:

> Yüce efendinin bilgisine sunarım ki bu Tatar milleti o denli söz dinlemez ve hükümdarına kulak asmaz bir ahalidir... Şevketli efendi, dostunun bu sözüne itimat etsin, dinime imanıma, ne yaparlarsa ne günah işlerlerse hepten benim talebime karşı yapmaktadırlar. Katiyen söz dinlemezler...[262]

Bu kargaşa ortamında nüfus, Osmanlı egemenliğinde kalan Macar topraklarından daha güvenilir bölgelere göç meyli göstermiştir. Dolayısıyla üretim düşmüştür. Bazı Macar yerleşimlerinin kendilerini korumak maksadıyla Macar ve Tatar beylerinin muhafazasına girmesi, hengâmenin getirdiği bir diğer sonuçtur.[263]

Yaptıkları akınlar sonucunda Tatarlar, Macar serhat kalelerinin ardında kalan topraklara kadar uzanırken[264] yağma ve köleleştirme, Hristiyan kuvvetleri tarafından da gerçekleştirilmiştir. Örneğin Giorgio Basta komutasındaki paralı birlikler ve Osmanlılardan ziyade Habsburg destek kuvveti olarak Erdel'e gelen Eflâklılar büyük hasara yol açmıştır.[265]

Habsburg kuvvetleri içinde çeteleşerek faaliyet gösteren *hajdú* birlikleri de Macar topraklarında aynı derecede muhataraya sebep olmuştur. Tüm bunlar neticesinde beşerî ve iktisadî yapı büyük darbe almıştır.[266] 1598 ile 1604 senelerini kapsayan ve Aşağı Macaristan'daki ev sayılarını muhafaza eden askerî vergi kayıtları, bu durumu açıkça göstermektedir.

---

[262] "Ez thatar nemzetségh mynemű szó fogadatlan és fejedelmeoketh meg nem halgató nemzetségh legion, tudására vagion Fölsegeodnek... Hidgie beszédeth Feolségeod ez baráttiának, hogy az én igaz hiteomre alamiketh azok chelekeosznek, de mind az én akaratom ellen cselekedik azokath az gonoszokath, soha szót nem fogadnak..." Aktaran: Bayerle, Gustav, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda, 1604-1616*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991, 45.

[263] Pálffy, Géza, "Szabadságharc Volt-e Bocskai István Mozgalma?", *Magyar Tudomány*, XCVIII/2 (2009), 194.

[264] Matunák, Mihály, "Bars Vármegyei Tatárjárás", *Magyar Történelmi Tár*, VI/1 (1905), 590.

[265] Bk. Veress, Endre, *Basta György Hadvezér Levelezése és Iratai, 1587-1607*, I-II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909-1913.

[266] Szakály, Ferenc, "Parasztság és Honvédelem (A parasztság és A Török-, illetve Habsburg-Ellenes Küzdelmek A XVI-XVII. Századi Magyarországon)", *Valóság*, XVII/7 (1974), 32.

Tablo VII[267]

	1598	1599	1600	1601	1602	1603	1604	Yüzde olarak azalan ev sayısı miktarı
Pojon	11.860	9.617	7.824	6.718	5.502	3.908	3.542	70,1
Litra	17.909	14.500	12.140	12.207	7.833	4.199	3.692	79,4
Komârom	457	422	246	246	-	-	416	8,0
Estergon	512	450	-	-	-	420	339	33,8
Ârva (Árva)	1.169	1.072	998	738	651	590	553	52,7
Hont	4.220	3.747	1.152	888	845	813	845	80,0
Liptov (Liptó)	2.540	1.837	1.742	1.583	1.249	1.089	1.048	58,8

Aynı siciller vasıtasıyla Yukarı Macaristan'da da çarpıcı bir gerilemenin yaşandığını gözlemlenmektedir:

Zemplîn	10.293	-	7.901	5.870	-	-	3.304	67,9
Bereg	4.429	-	2.997	1.906	-	-	-	57,0
Ugoça (Ugocsa)	2.232	-	991	579	-	-	203	90,9
Zatmâr	10.037	-	5.505	3.923	-	-	599	94,0
Sabolç	3.998	-	888	663	-	-	161	96,0

Elbette bu miktarlar değerlendirilirken yeni yapılan evlerin hesaba katılmaması, vergi toplayan kişilerin ihmali, nüfus sayımında yapılan hatalar gibi etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Yine de niceliksel düşüş çarpıcıdır.

Erdel'le ilgili benzer verilere ulaşılamamıştır. Bu bakımdan İç-Solnık (Belső-Szolnok) ve Doboka bölgelerinden elde edilen bilgilerin dayanak alınması zorunlu görünmektedir. Dönem itibarıyla havâlide yaklaşık 17.500 Macar, 2.000 Sakson ve 13.200 Romen yaşamaktadır. Ancak 1603'te Osmanlı fetihleri ve feodal yapının yarattığı toplumsal kaos sonucunda Macarların sayısı 2.500, Saksonların sayısı 250, dağlık bölgelerde yaşayan Romenlerin sayısı ise 7.200 kişiye düşmüştür. Dolayısıyla nüfus; millet başına %85, %88 ve %55, genel ortalamada %76 azalma göstermiştir.[268] Ancak istatistiksel an-

[267] Acsády, Ignácz, *A Magyar Adózás Története, 1598-1604-ben, Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, 51.

[268] Makkai, László, *Szolnok-Doboka Megye Magyarságának Pusztulása A XVII. Század Elején*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1942, 84; Makkai, László-Mócsy, András,

lamda bu şaşırtıcı düşüşün, hangi oranda savaş, esir alınma, açlık ya da salgın gibi nedenlerden kaynaklandığı açığa çıkartılamamaktadır.

Bahis konusu devre dek, böylesi geniş kitlelerin hayatını kaybetmesine neden olabilecek bir askerî teknoloji bulunmamaktadır.[269] Dolayısıyla nüfus düşüşünün temelinde büyük ihtimalle Osmanlı egemenliğindeki topraklar da dâhil olmak üzere nüfusun kaçışı yatmaktadır. Öte yandan kaçmak için yola çıkanlar, çoğunlukla batı sınırına yığılmışlar ve sosyo-ekonomik düzenin hem kendileri hem de bölge halkı açısından yıkımına neden olmuşlardır. Bu süreç Osmanlı-Habsburg, Habsburg-Macar savaşları başladığında kapansa da silahlı *hajdú*ların yağmaları ve 1607'deki ayaklanmaları, toplumda ayrıca süre gelen bir tedirginliğe neden olmuştur.[270]

On Beş Yıl Savaşlarının yarattığı doğrudan ya da dolaylı etkilerin serflerin sayısını azaltması, doğal olarak Macar soylularına da olumsuz tesir etmiştir. Neticede XVI. yüzyılda elde ettikleri egemenlik alanı gerek Habsburglara gerekse Osmanlılara karşı gücünü yitirmiştir. Dahası uzun savaşların ülke ve toplum hayatında yarattığı etki dolayısıyla askerî güçleri de büyük oranda

---

Erdély Története, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 539; Makkai, László-Szász, Zoltán, *Erdély Története*, II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 727.

[269] Macaristan'daki nüfus dalgalanmalarına ilişkin mantıklı bir çerçevenin belirlenmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu amaçla aşağıdaki tabloda II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu insan kaybı listelenmiştir. Şema bölgesel, küresel ve dönemsel olarak farklı nitelikler ihtiva etmektedir. Fakat aynı zamanda çarpıcı bir kıyas imkânı sunmaktadır:

Ülke	Toplam Nüfus	Kayıp	%
Fransa	41 milyon	700.000	1,7
Yunanistan	6 milyon	450.000	0,75
Yugoslavya	13 milyon	1.600.000	12,3
Polonya	33 milyon	3.600.000	10,9
Almanya	79 milyon	5.000.000	6,3
Sovyetler Birliği	190 milyon	25.000.000	13,2
Toplam	362 milyon	36.350.000	10,0

Kiss, Vilmos, "Embervesztességek A Második Világháború Alatt és Után, Amelyeket A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg, A Partizánalakulatok és A Kommunista Hatalom Szervei Okoztak A Horvát Területeken. Esettanulmány: Bleiburg és A Népi Németek", *Múltunk*, XXXI/4 (2012), 185.

[270] Komáromy, András, "Az 1607-iki Hajdúlázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, IV/1 (1891), 239; Komáromy, András, "Levelek és Akták Az 1607/8-ki Hajdú-Lázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 86; Benda, Kálmán, "Der Haiduckenaufstand in Ungarn und das Erstarken der Stände in der Habsburgermonarchie 1607-1608", *Nouvelles Études Historiques*, I, édition: Sándor Balogh-Győző Ember, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 291.

zayıflamıştır.[271] Bu nedenle Osmanlı vergilendirme sisteminden kaçmak isterken Habsburg idaresinin itaatkâr araçları hâline gelmişlerdir.

Viyana sarayı aynı dönemde Macar soylularının haklarını kısıtlama yoluna gitmiştir. Dahası aynı politikayı kendisine en sadık aristokratlar olan Batı Macaristan'daki toprak sahipleri için de uygulamaya başlamıştır.[272] Macar soyluları yeni uygulamaya ayaklanmayla karşılık verirken, *hajdú*ların desteğini kazanmışlar, üstelik Dîvân-ı Hümâyûn kendilerine askerî ve diplomatik iane sunmuştur.

Erdel Hükümdarı István Bocskai önderliğinde 1604-1606 seneleri arasında cereyan eden kalkışma, Habsburglara karşı Osmanlıların yanında destek aramıştır. Böylece Macar toprak beyleri Habsburgların merkezîleştirme politikasının önüne geçerken Osmanlı egemenliği altındaki pozisyonlarını da korumuşlardır.[273] Bir yüzyıl sürecek gelişmeyi, 1606 Viyana Barışı güçlendirecektir.

Mezkûr antlaşmayla çâsâr, Erdel Hükümdarı'nın ve haleflerinin Erdel üzerindeki egemenlik haklarını tanıdı. Ayrıca hükümdar; Yukarı Macaristan'daki Bereg, Ugoça, Zatmâr ve Tokay'ı idaresine kattı. Bocskai elverişli siyasî konumunu, Macar Krallığı'ndaki çıkarlarını temsil etmek için de kullandı. Böylece başta Protestanlık olmak üzere soyluların dinî özgürlük edinmesi, kral nâibliği makamına getirilmesi, şehirlerin ayrıcalıklarının geri verilmesi ve soylu hukukuna müdahale edilmemesi gibi haklar elde etti.[274]

1608 senesinde kral seçimi için toplanan ülke Meclisinde Viyana Barışı tekrar görüşülmüş ve feodal yapı, siyasî egemenliğe eklemlenecek şekilde güçlendirilmiştir. Bu vasıtayla beyler, Jagiellon [Jagelló] Hanedanlığı zamanında elde ettikleri ve ülkeyi anarşiye sürükleyen statülerini geri kazanmıştır. Ancak geçmişte yaşanan sosyal çalkantı gerçekleşmeyecektir. Zira şimdi Macar soyluları toprağı işleyenleri mutlak kontrolleri altında tutmayı başarmıştır.

Ayrıca Mecliste alınan kararlarla savaş ilanı için hükümdar kısıtlanmış,

---

[271] Sinkovics, István, "A Török Elleni Védelem Fő Kérdései", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/4 (1966), 787.

[272] Bk. Károlyi, Árpád, *Illésházy István Hűtlenségi Pere*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1903; Trócsányi, Zsolt, "Rákóczi Zsigmond (Egy Dinasztia Születése)", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Dankó Imre, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1979, 63.

[273] Szakaly, Ferenc, "Amikor A Bárány A Farkassal Társalgott... (Bocskai István és Lalla Mehmed Nagyvezér Rákosmezei Találkozójának Hátteréről)", *Bocskai Kíséretében A Rákosmezőn. Emlékiratok és Iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed Nagyvezér Találkozójáról. 1605. November 11*, közreadja: Conka Ferenc-Szakály Ferenc, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 31-43.

[274] Nagy, László, *Bocskai István A Hadak Élén*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1981, 184.

Dîvân-ı Hümâyûna gönderilecek elçilerin yanına denetçiler atanması kararlaştırılmıştır. İlaveten Macar Dîvânının yetki sahası büyümüş ve kırk altı yıllık aradan sonra tekrar nâib atanarak ülkenin dışında yaşayan kralın etki alanı genişletilmiştir.[275]

İmparator Rudolf ve 1608'de Macar ve Çek Kralı seçilecek Başprens Matthias arasındaki taht mücadelelerini kullanan Macar soyluları, kazanımlarını Aşağı ve Yukarı Avusturya ile Morava aristokratlarının desteğiyle garantilemişlerdir.[276] Böylece büyük toprak sahipleri, daha kesin bir baskıyla kale hayatındaki egemenliklerini pratik edebilir hâle gelmiştir. Hükûmet yönetimi ise en küçük meselelerde dahi müdahale gücünü kaybetmiştir.[277]

Viyana ile imzalanan yeni antlaşma, büyük feodallerin ürünü olduğundan sonuçları da şaşırtıcı değildir. Sağladıkları edinimler dolayısıyla Gábor Bethlen ve I. György Rákóczi, Habsburglara karşı verilecek mücadelelerde öncelikle Yukarı Macaristan ile Tuna'nın ötesindeki toprakların aristokratlarını kendi yanlarına çekmek istemişlerdir. Feodallerin Erdel'e bağlılıklarını bildirmesiyle amaçlarında başarı sağlamışlardır.[278] Erdel Hükümdarlığı'nca da takviye edilen toprak beyleri, arazilerinin çaplarında bulunan orta ve küçük ölçekli soyluları da toplu olarak denetimleri altına almıştır.

Özellikle Macaristan'ın batısında karşılaşılan bu durum nedeniyle derebeyleri, uç bölgelerde elde ettikleri generallik rütbelerinin yanı sıra idarî araçlara da egemen olmuştur.[279] Sadece kendi iç işlerinin işleyişi özgürlük kazanmamış, aynı zamanda otoritelerinin politik hayattaki etkinliği de artmıştır. Böylece daha sonra toplanacak meclislerdeki görüşleri ehemmiyet kazanmıştır. Öyle ki Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları arasında imzalanan Zitvatoruk Antlaşması ve bunun revizyonu esnasında kendilerini temsil etmeyi başarmışlardır.[280]

---

[275] Bérenger, Jean-Kecskeméti, Károly, *Országgyűlés és Parlamenti Élet Magyarországon 1608-1918*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 209.

[276] Pack, Zsigmond Pál-R. Várkony, Ágnes, *Magyarország Története, 1526-1686*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985, 769-773; J. Újváry, Zsuzsanna, *Nagy Két Császar Birodalmi Között: A Hosszú Háborútól Bethlen Gábor Haláláig*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984, 95.

[277] Benda, Kálmán, "A Késő-Reneszánsz Korának Gazdasági, Társadalmi és Politikai Összetevői Magyarországon", *Szenci Molnár Albert és A Magyar Késö-Reneszáns*, összeállította: Csanda Sándor-Keserű Bálint, József Attila Tudományegyetem I. Sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Szeged, 1978, 98-99; Degré, Alajos, "Megyei Közgyűlések A XVI-XVII. Századi Török Háborúk Korában", *Tanulmányok A Magyar Helyi Önkormányzat Múltjából*, szerkesztette: Bónis György-Degré Alajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 44.

[278] Deák, Farkas, "Hadadi Wesselényi Ferencz Gyilkossági Vád Alatt", *Szazadok*, X/2 (1876), 99.

[279] Varga, J. János, *Szervitorok Katonai Szolgálata A XVI-XVII. Századi Dunántúli Nagybirtokon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 94.

[280] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Eszterházi Család Hercegi Ágának Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1767, LXXVII, fol. 243. Ayrıca bk. Nehring, Karl, "Magyarország és A Zsitvatoroki Békeszerződés 1605-1609", *Századok*, CXX/1

Büyük toprak sahiplerinin kontrolüne giren orta büyüklükteki feodallerin konumları, artık *familiaris* yerine *servitor* adıyla anılmaktaydı. Lakin toprak sahibiyle aralarındaki ilişki gevşemiş, imzaladıkları sözleşmenin bozulması kolaylaşmıştı.[281] Söz konusu dönüşümün zamanla olgunlaşması, büyük servete ve saygınlığa sahip orta sınıf toprak sahiplerinin zuhûr etmesini beraberinde getirecektir. İdarî makamlardaki işlevleri ve askerî hizmetleri de bağımsızlaşmalarını hızlandırmıştır.[282]

Benzer değişimler sınır savunmasında da kendini göstermiştir. XVI ve XVII. yüzyılda hudut müdafaasında görev alan askerler kralın, daha net bir ifadeyle Harp Nâzırlığının görevlileri olarak düşünülmüştür. Bu vasıtayla yeminlerini başkomutanlık yerine merkezî idareye etmişlerdir. Ancak daha ziyade vazifede bulundukları yere sadakat göstermişlerdir.

Böylece orta büyüklükteki toprak sahipleri, uç bölgesi komutanı olarak itibara ve Kamara görevlisi olarak servete ulaşmıştır.[283] Osmanlı egemenliği altına giren büyük feodaller ise ya yok olmuş ya da bünyelerinde yaşayan nüfus üzerinde alışıldık idarelerini tatbik edememiştir. Öte yandan Osmanlı hükmü altındaki *comitatus*ların doğal olarak dışarıdakiler gibi gelir kaynaklarına erişim imkânları bulunmamaktadır.

On Beş Yıl Savaşlarının sonuçları, Macar aristokrasisinin gücünü Osmanlılara karşı da arttırdı. Zitvatoruk Antlaşması'yla Macaristan'ın ücra köşelerinde Osmanlı egemenliği tanındı. Ancak Osmanlının fiilî boşluğundan yaralanan Erdel Hükümdarı, neticede yıllık vergi karşılığında Dîvân-ı Hümâyûnun idaresi altına giren yerlerde *de jure* olarak sultana denk siyaset izlemeye başladı.[284] Artık barış görüşmeleri İstanbul'da değil olay yerinde yapılmaktaydı. Erdel Hükümdarlığı ile Macar feodalleri ise temsilcilerini bu görüşmelere göndererek diplomatik etkilerini arttırmaktaydı.[285]

Diğer taraftan On Beş Yıl Savaşları, Macaristan'dan ziyade Osmanlı ege-

(1986), 10; Ipolyi, Arnold, *Alsó-Sztregovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelezése*, 201-202; Eckhart, Sándor, *Rimaly János Összes Művei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, 37-39; Nagy, Iván, "Liptay Imre Török Követsége 1619-ben", 195-210.

[281] Feodallerin Mohaç öncesindeki konumu için bk. Kubinyi, András, "A Magyar Állam Belpolitikai Helyzete Mohács Előtt", *Mohács. Tanulmányok A Mohácsi Csata 450. Évfordulója*, szerkesztette: Ruzsás Lajos-Szakály Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 59-63.

[282] Ember, Győző, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácstól A Török Kiűzéséig*, Magyar Országos Levéltár Kiadványai, Budapest, 1946, 119-213.

[283] Nagy, Iván, *Magyarország Családai Czímerekkel és Némzedékrendi Tablákkal*, VII, Ráth Mór, Pest, 1860, 135-136.

[284] Nehring, Karl, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise Nach Konstantinopel: Ein Beitrag zum Frieden Von Zsitvatorok: 1606*, Oldenbourg, München, 1983, 9-42.

[285] Szakály, Ferenc, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981, 159-174. Macar elçilerin Dîvân-ı Hümâyûndaki faaliyetleri hakkında bk. Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "János Szapolyai'den Gábor Bethlen'e Kadar Erdel Diplomasisi ve Bâb-ı Âli'deki Varlığı", *Türkbilig*, XXXV/1 (2018), 41-62.

menlik sistemine tesir etti. Her şeyden önce savaşla birlikte İstanbul idaresi, yerel askerî birliklerin olmadığı Macar tarım kentlerinde faaliyet gösteren kādı makamının sayısını azaltmaya başladı. Kādılık makamının kaldırıldığı yerlerde Osmanlı hükmü de ortadan kalkmaktaydı.[286]

Bu vasıtayla Keçkemet, Makô, Cezire-i Kovin ve Tolna gibi tarım kentlerinde önceki yüzyılda egemenlik sahibi kādıların saygınlığı azalmış; üretimden aynî alınan otuzda birlik verginin toplanması da zora girmiştir.[287] Öyle ki Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen, *hajdú*ların sürekli saldırıları nedeniyle Osmanlıların Macaristan'daki otoritesinin zora girdiğini ve Bocskai İsyanı sayesinde kale duvarlarının arkasında açlıktan ölmekten kurtulduklarını söylemiştir.[288]

Bethlen durumu abartmakla birlikte On Beş Yıl Savaşlarındaki tarafların, sadece sefer esnasında değil sükûnet zamanında da kalelerinde *hajdú* saldırılarından dolayı güvende olmadığı doğrudur.[289] Bu bakımdan Macaristan'da egemenlik mücadelesine girişen kuvvetlerin yegâne gayesi, savaştan sonra belirlenen siyasî yapıyı sürdürmek ve ellerinde tuttukları kaleleri muhafaza edebilmek olmuştur.

Nihayet ciddi askerî hazırlık olmaksızın bazı kalelerin dışına çıkmak mümkün olmamaktaydı. Budin etrafında bile gerek ekili alanlarda gerekse ormanlık bölgelerde Macar askerî gücü ile karşılaşılmaktaydı. Macar sınır kalelerinde mevzilenenler, Musa Paşa'nın Budin idaresine tayininden itibaren (Şubat 1640) kritik askerî müdahalelere de başladı.[290]

Söz konusu hususta çeşitli örneklere rastlanmaktadır: Boyâk, Dergeli (Drégely), Filek, Germat (Gyarmat) ve Seçen askerleri, Kaloça Palankası'ndaki Türk birliklerine saldırılarda bulunmuştur. Geri dönüş yolunda Vâç'taki Türk kuvvetlerinden 50-60 kişiyi öldürmüş, seksenini ise esir almışlardır.[291]

Cezire-i Kovin'de Ahmed Bey'in iki oğluna pusu kurulmuş, biri öldü-

---

[286] Hegyi, Klára, "Török Közigazgatás és Jogszolgáltatás-Magyar Városi Autonómia", *Történelmi Szemle*, XXVIII/2 (1985), 245; Hegyi, Klára, *Török Berendezkedés Magyarországon*, História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 1995, 131-145.

[287] Szakály, Ferenc, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", 48.

[288] Udvarhely, 1627 Július 7. [7 Temmuz 1627, Udvarhely.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Levelei*, 440.

[289] Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 45-47; Szakaly, Ferenc, "Amikor A Bárány A Farkassal Társalgott... (Bocskai István és Lalla Mehmed Nagyvezér Rákosmezei Találkozójának Hátteréről)", 15-18.

[290] Macar beylerinin politikası hakkında bk. B. Szabó, János, "Két Díván Budán I. Rákóczi György Erdélyi Fejedelem és A Magyarországi Oszmán Hódoltság Elitje (1630-1636)", *Történelmi Szemle*, LXI/2 (2019), 248.

[291] Czigány, István, "Katonai Szolgálat és A Társadalom Militarizációja Felső-Magyarországon és A Tiszántúlon, 1600-1660", *Hadtörténeti Közlemények*, CXVII/4 (2004), 1212.

rülmüştür. Başka bir seferde, Cezire-i Kovin'de iki Türk birliği tümden esir alınmış ve fidye karşılığında serbest bırakılmıştır.[292]

Yankovâç (Jankovács) Palankası'nın güneyine düşen bölgelerdeki köylerin inekleri gasbedildikten sonra peşlerinden giden Yankovâçlılar mağlup edilmiştir.

Sabotka (Szabadka) Palankası civarındaki ineklere el koyulmuştur.[293] Putnok'takiler Heveş Palankası'na saldırarak yirmi beş Türk'ü esir almıştır. Tat'tan gelenler Tolna civarında çobanlık yapan bir köylüyü linç etmiştir. Diósgyőr, Putnok, Filek ve Seçen'de yaşayanlar; Çerepvâr (Cserépvár) ve Sarvaşkö'deki (Szarvaskő) Türkleri iki gün boyunca kuşatma altında tutmuştur.

Heveş eyaletindeki [= *comitatus*] Şirok'ta (Sirok) Türkler, Macar askerlerini mağlup etmiş; aynı zamanda teçhizatlarını ganimet olarak ele geçirmiştir. Ancak Heveş civarındaki inekler, Macarlar tarafından kaçırılmıştır.[294]

Çavuş İbrahim'in Budin'e giden hizmetlisi soyulmuştur. Budin Paşası av düzenlediğinde Peşteli Türk muhafızlarına pusu kuran Macarlar, askerlerin altmışını öldürmüştür.[295] Tatalılar Estergon'daki Türklerin altı yüz koyununu ele geçirmiştir.[296]

Boldizsár Batthyány 1.700 kişilik kuvvetiyle İstolni Belgrad'a saldırmış, emrindekiler Osmanlı birliğinden beş kişiyi, alaybeyinin atını ve hizmetlisini götürmüştür. Şimontorna civarında pazara gelen köylüler yağmalanmıştır.

Yanıkkale'deki Macarlar Çakvâr (Csákvár) civarındaki Osmanlılara saldırmış, iki kişiyi esir almıştır. Kopân Kalesi önünde yine beş Türk esir alınmıştır. Eğri paşasına Budin yolunda eşlik eden Hatvan Türkleri, geri dönerken saldırıya uğramış, içlerinden sekizi tutsak alınmıştır.[297]

Osmanlı egemenliği altındaki Macar topraklarına saldırı düzenleyen uç kalesi askerlerinin hedefinde sadece düşük rütbeli askerler, hizmetliler ve köylüler yoktur. Fırsat bulduklarında devleti temsil eden şahsiyetlere karşı da girişimlerde bulunmuşlardır. Tehlikelerini bilmelerine rağmen, Osmanlı hazine gelirlerine dahi müdahale etmişlerdir:

1612 senesinde Filek askerleri, Dîvân-ı Hümâyûnun Cenceş'te vergi toplayan eminini, yanındaki birkaç adamıyla birlikte öldürmüştür. Bu nedenle

---

[292] Ember, Győző, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácstól A Török Kiűzéséig*, 283.

[293] Fodor, Pál, *Magyarország és A Török Hódítás*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1991, 112.

[294] Pálffy, Géza, "Várfeladók Feletti Ítélkezés A XVI-XVII. Századi Magyarországon: A Magyar Rendek Hadügyi Jogkörének Kérdéséhez", *Levéltári Közlemények*, LXVIII/1-2 (1997), 206.

[295] Fekete, Lajos-Nagy, Lajos, *Budapest Története A Török Korban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 44.

[296] Rohrbacher, Miklós, *Tata Története*, A Szerző Kiadása, Tata, 1888, 121.

[297] Fekete, Ludwig, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy, Budapest, 1932, 352-355; Hegyi, Klára, *Egy Világbirodalom Végvidékén*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976, 250-261.

şehir idaresinin Osmanlı makamlarına 2.000 forintlik kan tazminatı ödemesi kararlaştırılmıştır.[298]

1627'de Divin (Diveny), Filek, Germat ve Modri Kamen'den (Kékkő) gelen iki yüz kişi Segedin'de Eğri muhafızlığı tarafından tahsis edilmiş 2.000.000 akçeyi ele geçirmek için harekete geçse de muvaffak olamamıştır. Ancak 1631'de Tâpe'de vergi memurları hizmetlileriyle birlikte öldürülmüş ve yanlarındaki 400-500 tallere el koyulmuştur.[299] Mevcut vakalar aşağıda listelenmiştir.

Tablo VIII[300]

Eyalet [= *comitatus*]	Ele Geçirilen Köy	Adam Öldürme	Esir Alma	Fidye Vakası	İnek Hırsızlığı
Torna	5	11	20	-	-
Zemplîn	-	26	-	900	2.000
Borşod	10	117	298	1.000	951
Abaûy	48	291	349	-	6.000
Gömör	47	25	302	9.359	359
Novigrâd	54	49	341	1.100	-
Hont	51	62	391	10.763	145
Zoyom (Zólyom)	31	18	70	1.940	38
Bar (Bars)	26	18	212	5.725	40
Litra	14	45	428	10.631	2.082
Komârom	2	71	36	7.582	196
Yanıkkale	-	103	317	747	4.232
Aşağı-Örş (Alsó-Őrség; Zala eyaleti.)	13	23	151		
Yukarı-Örş (Felső-Őrség; Zala eyaleti.)	50	69	726	1.360	
Muraköz (Vas eyaleti)	-	110	224	-	1.447
Toplam	351	1.012	3.865	51.107	17.490

[298] Komáromy, András, "Nádori Küldöttség Jelentése A Végváriak Ügyében 1612-ben", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 380.

[299] Jakus, Lajos, "Fejezetek Szécsényi XVI-XVII. Századi Történetéből", *Tanulmányok Szécsény Múltjából*, VII, szerkesztette: Praznovszky Mihály, Helytörténeti Múzeum, Salgótarján, 1985, 119; Takáts, Sándor, *A Magyar Múlt Tarlójáról*, Genius Kiadó, Budapest, 1945, 117-126; Szakály, Ferenc, *"A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században"*, *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, szerkesztette: Varga J. Jânos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 78-79. Süregelen olayların analizi için bk. Nyakas, Miklós, "A Kallói Végváriak és A Török Hódoltság Az 1660-as Években. Egy Vallatási Jegyzőkönyv Tanulságai", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Gazda László, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1986, 68.

[300] Salamon, Ferenc, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, 463-466.

Kanije civarındaki uç kaleleri, kendileriyle ilgili zararlara dair ayrı bir vesika hazırlamıştır.

Tablo IX[301]

	Adam Öldürme	Esir Alma	Fidye Vakası	İnek Hırsızlığı
Komâr (1632-1640)	20	141	8.000	1.557
Pölöşke (Pölöske) (1632-1640)	8	31	-	14
Eğrivâr (Egervár) (1637-1640)	1	34		14
Gençi (Gencsi) (1630-1640)	27	41	1.880	56
Szécssziget (1636-1638)	7	39	-	-
Kânyavâr (Kányavár) (1631-1640)	7	39	-	32
Sengrôd (Szentgrót) (1636-1637)	1	13		16
Egersek (Egerszeg) (1630-1640)	29	62		69
Toplam	100	400	9.880	1.758

Sınır boyundaki Osmanlı kuvvetleri az zaman içinde anlık gelişen darbelerle mücadeleye girişmekte, öngörülen hedeflere ulaştıktan sonra alelacele konaklarına geri dönmekteydi. Osmanlı güçlerinin faaliyetleri, bazı köylerde nüfusun korkutulması ve Dîvân-ı Hümâyûn hükmünün yeni tesis edildiği sınır bölgelerinde vergilendirmenin başlatılması için yeterli olabilmekteydi.

Osmanlılar, Macar Krallığı ile Macar uç kaleleri tarafından ele geçirilmiş ganimetleri, faiziyle geri ödetmekte de muktedir idiler. Ancak aynı başarı, Macar sınır kalelerinin ardında bir yapılanmanın vücuda getirilmesine ve bunun işlerliğinin kesintisiz olarak sürdürülmesine karşı sağlanamamaktaydı.[302]

Diğer yandan büyüklü küçüklü organize olabilen Macar uç kalelerinin birlikleri, Osmanlı egemenliği altındaki toprakların genelinde askerî etkinlik gösterebilmekteydi. Bu esnada bulundukları yörelerdeki halkla da bağ kurmuşlar, ticaret yapmışlardır.[303] Macar güçlerinin mezkûr topraklardaki sürekli varlığı, Osmanlı yönetiminin tam olarak çalışmasını engellemekle kalmamış; aynı zamanda kurulmaya çalışılan yapının da içten zayıflamasını beraberinde getirmiştir.

Dîvân-ı Hümâyûnun idarî alanına yapılan müdahalelere rağmen aslında hâlihazırdaki hukukî şartlar, 1615 seneli Viyana Barış Antlaşması'na dayan-

[301] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Regestrata Acta, A 161, LXXXVII, fol. 39.

[302] Czigány, István, "Várrendszer, Haditeher és Hadigazdálkodás A XVII. Században", *Végvár és Környezet*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1955, 58.

[303] Szakály, Ferenc, *"A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században"*, *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, 20-87.

maktadır. Örneğin mukavele, değil iç kesimler, Osmanlı egemenliğinin sınırında bulunan köylerin bile Osmanlılar tarafından vergilendirilmesine dair şu ibareye sahiptir:

> Teslim alınmış tüm köylere. Alışılageldik, eski, yürürlükteki vergileri her yerin kendi köy muhtarı toplasın ve teslim etsin. Eğer ki köy muhtarları sükût ederse paşa ya da bey, muhatapları meseleye dair üç kez uyarsın. Yine de durumu sürdürmek isterlerse bâdehû yüce çâsâr, muhtarların işini yapması hususunda bu tip köyleri idaresinde tutan komutanına layığıyla yazsın. Eğer bunda da muvaffak olunmazsa paşa ya da beyin kudreti neye kâfi ise onlara yaptırsın.[304]

Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa, sorunlu köylerin durumu düzelene dek 1615 tarihli icrayı geçerli saymaktadır. 19 Mart 1628'e gelindiğinde Kral Nâibi Miklós Eszterházy'ye toplanacak vergiye dair şöyle yazmıştır:

> ...Kapoz (Kapocz) paşaları ile o tarafın komiserleri, köylerin durumu hakkında mutâbık kalana kadar bu cânibin sipahileri köylere girmesin. Köylerin vergilerini muhtarlar teslim etsin. Bu hususdaki kararımıza sadığız. Bugüne kadar kimseye müsâmaha göstermedik. Ancak sayısız şikâyet önümüzde durmaktadır. Ne yüce efendimizin ne de sipahilerin vergisi katiyen ulaşmamaktadır...[305]

Şikâyetini dile getiren Paşa'nın talebi açıktır:

> ...bugünlerde İstolni Belgrad beyi, bizim işemiz için birkaç arabanın getirilmesini istemiştir. Bu esnada Yanıkkale Komutanı Pál Ziczi'nin saldırıda bulunması hasebiyle Czókaku'da (Feyîr eyaleti [= *comitatus*]) görevlendirilmiş muhtarlar mahsur kalmıştır. Lakin o, hâlihazırdaki barış vesikasını hiç düşünmez. Bozguncuları rütbesine göre cezalandırmak gerekmektedir. Tüm silahlarına el koymuş, nasıl isterse öyle davranmış, bazısını Yanıkkale'ye götürmüş, birkaç gün boyunca esir aldıktan sonra serbest bırakmıştır.[306]

---

[304] "Mindenütt az hódolt faluknak. Régi szokott, rendelt adójokat minden helynek saját falubírája vigye be és letegye, melyet hogyha az falubírái elhallgatnának, akkor oztán az basa vagy bég háromszor róla ket megintse, és hogyha mégis továbbra vontatni akarnák, annakutána császár fölsége kapitányát, az ki alatt afféle faluk vannak, felőle tudósítsa és nekie tisztességesen írjon, hogy azok a bírákat reá erőltessék. Hogyha penig ez sem fogna, az pasa vagy az beg őköt az mi képes, arra reá erőltesse." Aktaran: Salamon, Ferenc, *Két Magyar Diplomata A Tizenhetedik Századból*, Ráth Mór, Budapest, 1867, 268.

[305] "...ualamedigh az kapoczi basákkal az rézrúl ualló comisáryusok az faluk dolgát el nem igazétiák, addigh ez rézról uálló iszpályák az falukra ki ne menienek, az adóiokat az bírák hozák be, arul ualló uégezésünket my megy tartunk, senkit ki nem boczátunk mindez napigh, de szántollon panasz eleöttünk el terül, sohonít sem az eő hatalmassága adóiában, sem izpályákéban nem hoznak." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXXV, fol. 14. Ayrıca bk. Jedlicska, Pál, *Eredeti Részletek Gróf Pálffy-Család Okmánytárához, 1401-1653 s Gróf Pálffyak Életrajzi Vázlatai*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1910, 53-54.

[306] "...az napokban az székesfeiérvári bék ualami éllésünk alla ualló egi níháni szekér be

Osmanlı makamları bundan sonra sipahilerin hareket alanını kısıtlayan Macar uygulamaları hakkında daha kesin bir tavır sergilemeye çalışacaktır. Örneğin Budin Beylerbeyi Nasûhpaşazâde Hüseyin Paşa, 1635'te Erdel Hükümdarı I. György Rákóczi'yi Macar Krallığı askerlerinin Erdel sınırındaki köylere girişlerinin engellenmesi hususunda uyarmıştır:

> ...sözlerini tasvîb etmem, sen de soylu bir adamsın. Şimdi yaptığın gibi özgür serflerinin arasında bulunmazsan, uygun gözdağı vermiş olmazsın.[307]

Aslına bakılırsa 1615 tarihli antlaşma imzalanırken Dîvân-ı Hümâyûn, tek taraflı düzenlemeyi kabul ederek hata yapmıştı. Zira Osmanlı birliklerinin Macar Krallığı topraklarına girmemesi kararı alınırken Macarların Osmanlı egemenliğindeki topraklara girişleri benzer şartlara bağlanmamıştı. Ortaya çıkan söz konusu boşluk, daha sonra uygun vesikanın düzenlenmesi ile doldurulmaya çalışılmıştır. Mevcut dâhilinde Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa'nın politikasına geri dönülecek olursa kendisi, bir mektubunda kral nâibine tavsiyesini sunmuştur:

> ...Her kim ki bir taraftan bir mesele nedeniyle ayrılmak isterse hangi mesûl beye ya da komutana tâbi ise ondan nereye gideceğine dair bir vesika edinsin. Hangi kaleye gitmek isterse gitsin, yanına muhafız atansın. Öyle hareket edilsin ki kötü niyetliler ayırt edilsin... ...beyinden, o havâlinin komutanından eline mühürlü vesika alsın. Bununla hangi kaledeki, eyaletteki köye gitmek isterse o kaleye gitsin ve o kalenin başı, yanına adamını tayin etsin.[308]

---

hozatásáiért, miuel az bírák be nem iűnek, az czókakuyekben kiküld, az gieőri uicze kapitáni, Ziczi Pál reáiok kiniargalt, az kezekben leuő beke leueléuel semit nem gondolt, az kinek az latrokat tíszti szerént keöllene büntetni, minden fegiuereket el foztota, azmit akart, azt czelekettre, eginíhániot czak Giőrbe uiteginíhani napigh foguatartot, azután boczátota el." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXXV, fol. 17.

[307] "...nem jó esik az a szód, te is nemes ember vagy, ha kimenned nem lészen szabad jobbágyid köze, mint lészen az; ez nem jó fenyegetés." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXX, fol. 19. Ayrıca bk. Beke, Antal-Barabas, Samu, *I. Rákóczi György és A Porta*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899, 17.

[308] "...mikor ualameli részrül ualameli dolgáiért ki akar menni, azmeli gonduiselló bék azuagi capitáni allat ualló ember, attul bizonságul kezéhez leuélt uegien, azhouá akar meni, az uarba bemenien, melléie ember rendöltesék, úgi iárion, hogi az keözül az gonoszok kiuáloztassanak." "...az békjétül, az részrül az kapitányátul kezéhez pöcsétes bizonyáglevelet vegyen, azmely várhoz tartománybeli faluba akar menni, az várba bemenjen, az várbeli helytartó emberét rendeli ömelléje." Buda, 1628 November 12. [12 Kasım 1628, Budin.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CCXXVIII, fol. 42.

Bu yaklaşımın pratiğe geçirildiği takip edilebilmektedir. Örneğin Leva Komutanı Pál Farkas, 1637'de Bia şehrindeki serfleri ziyaret ettiğinde Budin paşasının kethüdâsı kendisinin yanına bir çavuş göndermiştir. Bu vasıta ile kaleme alınan mektupta şu talimat bulunmaktadır: "... güzel şekilde ağırlayın, ona saygı gösterin ve [vergi toplanmasına dair] işinizi gerektiği gibi yapın."[309]

Ancak Osmanlı yönetiminin çabaları, genel anlamda Macar yağmacılar için bağlayıcı olmamıştır. Bu kapsamda Murtaza Paşa'nın Esterházy'ye başka bir şikâyetini daha ilettiği fark edilmektedir:

> O cânibden gelen *hajdú* askerleri, had ve hesaba gelmez zamandır ordusuyla ülkemizde gezerler. Rastgele bir kâğıda mühür vurup yurdumuzda köyden köye dolanırlar. Fukaralara zulmeder, ineklerini çalar dururlar. Rastladıkları cemm-i gafîr Türklere, kendi komutanlarının maslahatı ve haberi üzere dolandıklarına dair vesikalarını gösterirler. Lakin karşılaştıkları insanımız sayıca azsa -eşkıyalık için geldikleri üzere- şimdi Solnık tarafından yanında refakatçisiyle varan bir hizmetlimize davrandıkları gibi davranırlar. Seglid'de sekiz askere rast gelinmiştir. Gösterdikleri kâğıt kıymetsizdir; Germatlı olup işleri için geldiklerini söylemişlerdir. Onları buraya getirip yanlarına görevli atadık. Eşlikleri sükûnetle sağlandı.[310]

Paşa, Kopân beyinin de kendisine şunları bildirdiğini söylemektedir:

> Orada, idaresi altındaki eyaletlerde de on-on ikişer [kişilik mangalar] sayısız kez birleşir, köyden köye gezer. Kalabalıkla karşılaştıklarında uysallar, vesikalarında bir çıkar yol bulmaktadır. Fakat meselelerinde fırsat yakaladıklarında her şeyi yaparlar.[311]

Görüldüğü üzere Osmanlı sınırlarından geçen Macar askerleri, üstlerinden ya

---

[309] "...szép módgiával foghadgiátok, tisztességhet adgiatok neky ész szép módgiával véghezetek vele." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Szily Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1213, CCX, fol. 11.

[310] "Az részrül való hajdúkatona szintelen ide alá sereggel járnak az országunkon; fél árcus papírosra egy pöcsétet nyomnak, országunkon falurul falura járnak, az szegénységen húznakvonnak, mahájokat lopton-lopják. Mikor feles törökre találnak, mutatják az papírost, hogy ők kapitányok dolgán, hírével járnak, de amikor kevés emberünkre reá találnak, amiért jüttek, mint latrok vélik úgy cselekszenek, mint szintén most egy szolgánk feles magával Szolnok felől fütt. Czigetnél valami 8 katonára talált, az katonák is valami hejába való papírosat, mondták, dolgon járnak ők, gyarmatiak, ide hozván őket, embert rendeltünk melléjék és békével elkisértették." 1628 November 12. [12 Kasım 1628.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 8.

[311] "...ott az alatta való tartományokba is szintelen tíz-tizenkettő egybe ütik magokat, falurul falura járnak, mikor sokra találnak, jámborok, valami módot találnak írásokban, de mikor alkalmatosságok van az dologhoz, mindent cseleszenek." 1628 November 12. [12 Kasım 1628.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 15.

da feodal beylerinden bir vesika edinmekte ya da sahtesini düzenlemektedir. Karşılığında Osmanlı makamlarının, bu şekilde giriş yapan kişilerin sınırdan atılmasına veya aleyhlerinde evrak oluşturulmasına ilişkin hukukî bir dayanağı bulunmamaktadır.

Osmanlıların zararına olan bu durum ciddi boyutlara ulaşmıştır. Örneğin 1668'de Osmanlı topraklarına geçecek Eğri Beylerbeyi Hüseyin Paşa, seyahatine ilişkin evrak düzenlenmesi maksadıyla Hônad şehrine talepte bulunmuştur. Ancak müracaatı dikkate alınmamıştır.[312] Uç kalelerinden gelip sınır ihlâli yapan Macarlara karşı önlem girişimleri ve şikâyet örnekleri çoğaltılabilir:

> Yüce efendinin denk rızasıyla hâsıl ettiğimiz üzere[313] her iki tarafta fukaraları zarara uğratanlar, kalelere haber etmeyenler, benzer şekilde geri dönmeyenler, yanına birini alanlar ve bizim cânibimize Türk getirenler cezalandırılsın.[314]

Keçkemetliler tarafından yakalanmış ve Novigrâd'a nakledilmiş başıboşların cezasız kalması üzerine şu kayda rastlamaktayız:

> ...fukaralar öyle bozgunculara ellerini dahi sürmezdi. Lakin korkularından onları saklar ve ekmek verirler. Nizam böyle bozulmaktadır.[315]

Cezalandırıcı girişimlerin bir Osmanlı-Macar çatışmasına dönüşmesi konusunda "Zenta Vakası" uygun bir örnek olacaktır. Zentalı Sırplar daha önceleri Macar feodallerine düzenli vergi ödemekteydi. Ayrıca Novigrâd Generali Kont Pál Esterházy ve Filek'teki Süvari Birliği Komutanı János Gombkötő tarafından teftiş edilmişlerdi.

1640'ta vergi ödemeyi kesmeleri nedeniyle Esterházy bölgeye Gombkötő'yü sevk etmiştir. 1641'in Kasım ayında Macar askerleri bölgeye intikal etmiş, lüzumlu gördükleri kişileri tutuklamaya başlamıştır. Mesele burada

---

[312] Eger, 1668 November 21. Tolvay György Ózdi Alkapitányhoz. [21 Kasım 1668, Eğri. Özd İkinci Komutanı György Tolvay'a.] Izsépy, Edit, *Végvári Levelek. (Egri és Váradi Pasák s Szolnoki Bégek Levelezése Magyar Végvári Kapitányokkal és Hódoltsági Helységekkel.) 1660-1682. Az Egyetemi Könyvtár Ritkaságtárának Anyagából*, Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, Budapest, 1962, 49-50.

[313] Murtaza Paşa'nın 1628 tarihli şikâyetine ve Esterházy'den talebine atıfta bulunulmaktadır.

[314] "Nagyságoddal egyenlő akaratbul találtok vala azt, és a szegénségnek is mindketten elhaladván, az várakban hírt nem ad, az úgi be nem tér, embert melléie wégben, és törököt az my részünkre hozák, meghbüntessenek." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 32.

[315] "...az szegéniség az ollian csavargókhoz nem hogi hozá niúlt volna, de inkáb el röiti és kenieret ad féltében, azal az rendtartás el bomlék." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 47.

kapanacakken beklenmedik şekilde havâlideki Türkler, Sırpların yardımına gitmiştir. Olaylar barış görüşmelerine denk geldiğinden Esterházy, Uyvar Başkomutanı István Pálffy'yi bilgilendirmiştir. Kendisi Budin paşasının, bozguncuların hür iradeleriyle Osmanlı toprağında bulunduğunu ve yine Macarlar nedeniyle düzenin bozulduğunu iddia edebileceğini düşünmüştür.[316]

Mezkûr hadisede kādı, muhtar gibi resmî görevlilerin faaliyetlerinin engellenmemesine ve belirlenmiş sınırların muhafazasına ilişkin ilke görmezden gelinmiştir. Mevcut hâlde, askerî himaye sağlanmamış yerlerde Türk makamlarının barınabilmesi ya da Osmanlı toprak düzeni içerisinde idarecilerin, köylüler arasında faaliyet göstermesi söz konusu dahi değildir.[317]

Askerî güçleri nedeniyle eminlerin ve subaşıların zararına olacak girişimler, nadiren ortaya çıksa da köylerdeki sipahilerin öldürülmesine ve topraklarının ellerinden alınmasına dair vakalara sıkça rastlanmaktadır.[318] Nitekim Macar uç kalelerinden gelenler, Osmanlı egemenliğinde olan ancak iki tarafa da vergi ödeyen yerlerdeki Macar nüfusunun hâmiliğini üstlenmeye çalışmışlardır. Bunun için yöre halkına ya da Osmanlı memurlarına müdahale etmekten kaçınmamışlardır.

Örneğin 1660'ta Kont Mihály Teleki'nin eşinin şikâyeti üzerine Vârad (Nagyvárad) komutanının Bekeş kenti ile ilgili şu satırlarına rastlanmaktadır:

> ...bu yakında Ferencz Gyulai Bey'ime, câsusları yakalamaları maksadıyla birkaç süvari gönderilmişti. Bekeş tarafından ilerleyeceklerdi. [O esnada] Bekeşliler kentin savunması için başka Türklere karşı birkaç [başka] Türkten yardım istemiştir. Kethüdâ beyin oğlunun[319] orada olduğunu ümit ederim. Askerler [Macar süvariler] o Türklere saldırmışlardır tüm şehir az kalsın Türklerin yanında ayaklanacaktı. Ve içlerinden birini dahi yakalayamamışlardır.[320]

---

[316] Újvár, 1641 December 6. [6 Aralık 1641, Uyvar (Temeş eyaleti).] Aktaran: Jedlicska, Pál, *Adatok Erdődi Gróf Pálffy Miklós, A Győri Hősnek Életrajza és Korához, 1552-1600*, 323.

[317] Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 498-503.

[318] Acsády, Ignácz, *Magyarország Története II. Mátyástól III. Ferdinánd Haláláig. = Magyar Nemzet Története*, VI, szerkesztte: Szilágyi Sándor, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897, 472-473. İddiaya göre Tar bölgesindeki üç sipahi, köylülerin talebi üzerine Filek şehrinden gelenler tarafından öldürülmüştür. Bk. Komáromy, András, "Nádori Küldöttség Jelentése A Végváriak Ügyében 1612-ben", 380.

[319] Büyük ihtimalle Göle sancakbeyi vekilinin oğlu.

[320] "...Most Gyulai Ferencz uram alá küldött volt egyníhány lovast, hogy nyelvet fogjanak, s Békés felől mentek volt. A békésiek kértek volt egyníhány törököt az város oltalmára más törökök ellen, reménlem, az hihája bég fia volt ott, az katonák azokra az törökre rájuk captak volt, s ... a város föltámadott volna az törökök mellett, s nem foghattak egyet is el bennek." Várad, 1660 Április 17. Teleki Jánosné-Teleki Mihály. [17 Nisan 1660, Varadin. Jánosné Teleki-Mihály Teleki.] Gergely, Sámuel, *Teleki Mihály Levelezése, Codex Diplomaticus Sacri Romani Imperii Comitum Familiae Teleki de Szék*, I, szerkesztette: Barabás Samu, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1905, 439.

Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarında XVII. yüzyıl boyunca askerî baskı artmıştır. Elbette bu durum Osmanlı-Macar güç dengesini değiştirecek düzeyde değildir. Ancak Macar feodallerinin, Habsburg ve Osmanlı imparatorlukları arasında daha esnek bir hareket alanına kavuştuğu açıktır.[321]

[321] Takáts, Sándor-Eckhart, Ferenc-Szekfű, Gyula, *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése*, I, 106.

II. OSMANLI MACARİSTANI'NDA KONSOLİDASYON

1. Osmanlı Macaristanı'nda Yıkım ve Yeniden İnşa

Sınır mücadeleleri, yerel otoriteler arasındaki sürtüşmeler ve tahakküm kurma gayretleri içinde, Osmanlı Macaristanı'nda bir şekilde varlığını sürdürmüş Orta Çağ yerleşim düzeni, On Beş Yıl Savaşları boyunca neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Artık rejimin varlığında sadece kısmî geri dönüşler yaşanacaktır.

Osmanlıların tam kontrolü sağladığı Segedin[1] ve Cenceş[2] gibi yerlerde zamanla Türk garnizonlarının gücü azalmıştır. Seglid, Keçkemet ve Nadköröş gibi yerleşimlerin nüfusu ise kargaşadan kaçan köylülere ev sahipliği yapmalarından ötürü artmıştır. Savaş döneminin bitmesiyle şehirlerin sadece bir kısmı eski gücüne kavuşmuştur.[3] Buna mukābil On Beş Yıl Savaşları nedeniyle Macaristan'da, Tuna-Tisa hattında yoğunlaşan bir yerleşim yapısı takip edilmektedir; köyler seyrekleşmiş ancak tarım kentleriyle bir "mezra ülkesi" ortaya çıkmıştır.[4]

XVI ve XVII. yüzyıllarda Macarlar ve Osmanlılar tarafından toplanan vergiler karşılaştırıldığında yerleşimlerin sayısının düşüşüne ilişkin aşağıdaki oranlara ulaşılmaktadır:

Heveş - Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*][5]	%17
Peşte-Piliş-Şolt eyaleti [= *comitatus*][6]	%35

Kristó, Gyula, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata Megbízásából A Somogyi-Könyvtár, Szeged, 1893, 664-670.

Szakály, Ferenc, "Gyöngyös Gazdasági és Társadalmi Változásai A Török Korban", *Tanulmányok Gyöngyösről*, szerkesztette: Havassy Péter-Kecskés Péter, Gyöngyös Város Tanácsa, Gyöngyös, 1984, 151.

Szakály, Ferenc-Lehmann, Antal-T. Mérey, Klára-Tímár, György-Dobos, Gyula, *Tolna Mezőváros Monográfiája*, szerkesztette: Glós József-V. Kápolnás Mária, Tolna Megye Önkormányzata, Tolna, 1992, 314.

Káldy-Nagy, Gyula, *Haracs-Szedők és Ráják (Török Világ A XVI. Századi Magyarországon)*, 161-162. Aslında On Beş Yıl Savaşlarının hemen öncesinden başlayarak, benzer bir süreç takip edilebilmektedir. Örneğin 1579-1580 yıllarında, Çanâd sancağının Çanâd nahiyesinde, ihya edilmiş 80 ve nüfusu oldukça yükselmiş 12 yerleşim yeri bulunmaktadır. Blazovich, László, *A Honfoglalástól A Polgári Forradalom és Szabadságharc Végéig. Csongrád Megye Évszázadai Történelmi Olvasókönyv*, I, Csongrád Megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya és A Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1985, 148-151. Bunlardan birkaçı XVII. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896, 230-238.

1588 seneli kayıt: Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Portatum, A 643, LXII, fol. 12.

Káldy-Nagy, Gyula, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténe-*

Feyîr eyaletinin [= *comitatus*] Komârom'a dâhil olan kuzey kısmı[7] %58
Şomogi eyaleti [= *comitatus*][8] %40
Şimontorna sancağı[9] %67

Tolna, Çonrâd, Çanâd ve Bekeş'te %50-%60 civarında bir gerileme söz konusudur. Budin başta olmak üzere Yukarı Tuna bölgesi, savaştan en az etkilenen Macar toprağıdır. Dahası burada yeni köyler de zuhûra gelebilmiştir.[10] Hatta ticarî faaliyetlerini Tuna-Tisa arasında geliştiren Baranya eyaleti [= *comitatus*], ciddi bir nüfus artışı yakalamıştır.[11]

Şehir nüfusunun azalmasında önemli rol oynayan kaçgunların izinin takip edilebilmesi için yeterli veri bulunmamaktadır. Tehdide açık yörelerde yaşayanlar, öncelikle civardaki korunaklı yerleşimlere ya da daha kalabalık bölgelere sığınmışlardır. Böylece savaşın getirdiği sıkıntılardan uzak durmaya çalışmışlar, aksi takdirde sürekli hareket hâlinde kalmaya mecbur olmuşlardır.

Verilere göre Yukarı Tuna ve Tuna-Tisa civarından kaçanların çoğu; Estergon, Komârom, Uyvar ve Yanıkkale civarında yoğunlaşmıştır. Tolna, Bölçke, Keçkemet gibi kentlerden de buralara gelişler gerçekleşmiştir.[12] Konuyla ilgili olarak Senpeter (Szentpéter) şehrindeki bir soylunun sözleri ile Komârom eyaletinin [= *comitatus*] durumu tespit edilebilmektedir:

Oradaki soylulardan olan János Tőke, Lázár Miskei ile Márton Borin'in buraya,

---

tiAdatok), 321. Peşte-Piliş-Şolt eyaletideki [= *comitatus*] uygun koşullar neticesinde, yerleşimlerin tekrar dirildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca bazı yerlerdeki nüfus artışı da ana hatlarıyla takip edilebilmektedir. Bk. Makkai, László, "Pest Megye Története 1848-ig", 113.

Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Portatum, A 643, XIII, fol. 77.

T. Mérey, Klára, "Somogy Megye Pusztulása Szigetvár Eleste Után", *Szigetvári Emlékkönyv, Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulója*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966, 109-110.

Dávid, Géza, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 197; Velics, Antal-Kammerer, Ernő, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886, 715-719.

[10] Káldy-Nagy, Gyula, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, 101; Szakály, Ferenc, "Baranya Megye Hódoltsági Történetének Kutatási Feladatairól", *Tanulmányok A Török Hódoltság és A Felszabadító Háborúk Történetéből. A Szigetvári Történész Konferencia Előadásai A Város és A Vár Felszabadításának 300. Évfordulóján*, szerkesztette: Szirtes Laszló, Baranya Megyei Levéltár és A Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja, Pécs, 1993, 11-14. Ayrıca bk. *Baranya Megye Földrajzi Nevei*, I-II, szerkesztette: Babics András-Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
Iványosi, Szabó Tibor, "Baranya-Somogyi Szökött Jobbágyok Kecskeméten 1677-ben", *Baranyai Helytörténetírás*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1981, 109; Kosáry, Domokos, "Pest Megye A Kuruckorban", *Pest Megye Múltjából*, szerkesztette: Keleti Ferenc-Lakatos Ernő-Makkai László, Pest Megye Tanácsa, Budapest, 1965, 31.

[12] Szakály, Ferenc, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, 151-152; Benda, Kálmán, "A Késő-Reneszánsz Korának Gazdasági, Társadalmi és Politikai Összetevői Magyarországon", 100.

> Komârom eyaleti önüne kaçtığını ve aralarında János Kun'un da bulunduğunu elbet hatırlarım ... böylece o soylu kale, onu da kabul etmiştir.[13]

Şolt eyaletindeki [= *comitatus*] Tunaveçe (Dunavecse) Dîvânı'nın, Çanârd'da (Csanárd) yaşayan Derebeyi György Földváry'ye yazdığı mektup, yerleşimlerini terk etmek zorunda kalan halkla ilgili bir başka veriyi sunmaktadır:

> Merhametli Tanrı'mızın, büyük günahlarımız nedeniyle buradan, topraklarımızdan bizi sürdüğünü, mahvettiğini iyi hatırlarız. Lakin yüce efendi, lütfu üzere bizi tekrar yurdumuza çağırmaktadır.[14]

Neticede Osmanlı egemenliğinde yaşayan binlerce Macar, yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Mevcut hareketlilik, feodal beylerin hizmetine giren nüfusun sayısını yer yer muazzam ölçülere çıkarmıştır. Aynı zamanda topraklarını terk eden köylülerin eski konumlarını geri kazanamayacak olması, savaş sonrası Macar sosyal yapısını kritik derecede değiştirmiştir.[15] Peşte-Piliş-Şolt eyaletinin [= *comitatus*] vergi kayıtlarına göre yerleşimlerin sayısı şu şekildedir:

Tablo X[16]

Yıl	Keçkemet	Şolt	Piliş	Yerleşimin devam ettiği yerlerin sayısı
1613	?	?	15	?
1626	36	19	16	71
1635	52	21	16	89
1639	50	15	16	81
1647	68	27	15	110
1668	42	34	16	126
1683	43	31	17	121

Görüldüğü üzere Tuna-Tisa civarında mahallere geri dönüş süreci özellikle 1620'den, Vâç'ın Osmanlılar tarafından geri alınmasından sonra ivme kazanmıştır. Az miktardaki veri temelinde şu tespit yapılabilir: Nadkāta'da 1623 civarında, Ócsa'da 1624'te, Kişkunlazhâza'da (Kiskunlacháza) 1624'te,

[13] "Emlékszem rá, hogy Tőke János, Miskei Lázár, Borin Márton oda alá való nemesek ide feöl szaladván, voltak bizonsághy Kun Jánosnak... Komárom vármegye előtt, és úgy vette be az nemes vármegye aztis." Szentpéter, 1651 Február 18. [18 Şubat 1651, Senpeter.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1651, fol. 3.

[14] "Jól emléközhetünk reá..., hogy az mi kegyelmes istenünk az mi sok bűneink miatt innét, az mi földünkből minket elűzött, elpusztítatott vala. De az őfölsége, irgalmasságából, ismet hazahíva bennünket." Aktaran: Dümmerth, Dezső, "A Magyar Köznemesi Társadalom Élettörténetéből: A Tétény-Földvary Familia Sorsa és Birtoklása Az Árpád-Kortól A XIX. Század Küszöbéig", *Levéltári Közlemények*, LIII/2 (1982), 228.

[15] Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 214.

[16] Szakály, Ferenc, *Pest-Pilis-Solt Megye XVI-XVII. Századi Dica- és Dézsmajegyzékei*, 66-107.

Kinkunhalaş'ta (Kiskunhalas) 1626'da, Nyársapát'ta 1625'ten sonra, Monor'da 1631'de, Senlörinç'de 1637'de terk edilen topraklara yeniden yerleşimler başlamıştır.[17]

Bahsedildiği gibi savaşın bir sonucu olarak, yok olan köyler de bulunmaktadır. Bu durum, öncelikle köyün derebeyinin yerleşim vesikasındaki şartlara uymamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Germat askeri Tamás Szobi, 1638'de Toprak Beyi Ferenc Beniczky'ye arazilerin ziyareti için geçen sene Sinkota (Cinkota) (Peşte eyaleti [= *comitatus*]) Yargıcı Jakab Bakó ile görüştüğünü beyan etmiştir.

Szobi'nin ifadesine göre Beniczky, önceden belirlenmiş *summa* vergisini uygulamamış; malî alandaki keyfî ifadan ötürü köylüler yerlerini terk etmiştir. Szobi ayrıca feodal beyin kendilerine yeni bir şartname vermesi durumunda Sinkota halkının geri dönmeye razı olduğunu belirtmektedir. Buna göre her bir serften 3 forintten, her bir rençberden bir buçuk forintten ve hediyelerden başka bir şey istenmeyecektir. Hatta bu hususta Türk beylerle anlaştıklarını da eklemiştir.[18]

1666'da Bekeş eyaletindeki [= *comitatus*] Köröşladân'da (Körösladány) yaşayanlar, toprak sahipleri János Nadányi'nin her iki öküz için 1 taller istemesi durumunda başka yere taşınacaklarını söylemişlerdir.[19] Peşte eyaletinde bulunan [= *comitatus*] Nagykāta'daki serfler, 1674'te yerleşimlerini terk etmişlerdir. Eylemlerine, büyük ihtimalle beyleri Miklós Keglevich'in vergi artırımı neden olmuştur.[20]

Feodal Bey Ferenc Nádasdy'ye verilen cezadan ötürü Macar Kamarasına geçmiş Lâtrân'a (Látrány), 1673'te hükümdarın onayı ile ahalisi tekrar yerleşmiştir. Ancak Keszthely Generali László Pethő'nün ve Mátyás Ladányi'nin kendileri için bölgeden vergi talep etmesi, köylülerin sert tepkisine sebep olmuştur: "Biz bütün köy olarak yüce efendinin toprağından ayaklanır ve ayrılırız, kendimizi muhafaza edebileceğimiz yere gideriz."[21]

Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1669, fol. 9-14. Ayrıca bk. Nagy, Szeder István, *Kiskun-Halás Város Története Oklevéltárral, Első Rész. A Redemtio Előtti Kor 1745-ig*, Szerző Tulajdona, Kiskunhalas, 1926, 16; Éri, István, "'Mezei Kertek' Nyársapáton A XVII. Században", *Agrártörténeti Szemle*, IV/1-2 (1962), 187-190; Éri, István, *Cegléd és Nyársapát Határvillongásai A XVII. Század Végéig: Adatok Nyársapát Történetéhez*, Ceglédi Füzetek F 4, Kossuth Múzeum, Cegléd, 1958, 24-25; Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 266.

[18] Gyarmat, 1638 Augusztus 10. Szobi T.-Beniczky F. [10 Ağustos 1638, Germat. T.(amás) Szobi-F.(erenc) Beniczky.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Beniczky Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1717, CLI, fol. 60.

[19] Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, II, Békesvármegye Közönsége, Gyula, 1896, 202.

[20] Csekekáta, 1674 Március 18. Keglevich M. [18 Mart 1674, Nadkāta. M.(iklós) Keglevich.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Keglevicsh Család Egreskátai Levéltára, Keglevicsh-Iratok, Vegyes Levelek, E 7, XXV, fol. 14. "Mi mind egész falustul fölkelünk az őfelsége földérül, adomegyünk, az holott meg tudjuk

Mütevazı oranlarda da olsa On Beş Yıl Savaşlarının ardından yerleşimlere geri dönüşlerin başladığı tespit edilmektedir. Özellikle Osmanlıların Macaristan'dan ayrılma süreci ile karşılaştırıldığında köylülerin eski yurtlarına geri dönebilmesi, Macar tarihinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının devamı açısından büyük önem arz etmektedir. Elbette uzun savaşın ardından Osmanlı egemenliğinde yaşayıp da Macar Krallığı'na çekilmiş Macarların geri kabulünde bazı sorunlar yaşanmıştır.

Örneğin Jakusith Ailesi'nin Uyvar civarına kaçmış serfleri, 1614'te Uyvar Generali Péter Koháry'ye, Verteş'in (Vértes) aşağı havâlisinde kalan köylerine geri dönmek istediklerini bildirmişlerdir.[22] Bu dileği gerçekleştirmek istemeyen General, Kral Nâibi György Thurzó'ya sâbık halkın talebinin karşılanmasının uygun olmayacağını yazmıştır: "...bundan öyle büyük sıkıntılar zuhûr edecek ki yurdumuzun büyük zararına olacak, Türklerin ise işine gelecektir..."[23]

Gerek Türk gerekse Macar toprak beylerinin çıkarı, boşalmış toprakların yeniden ihya edilmesidir. Bu nedenle zaman zaman ortaya çıkan karşıt fikirler genellenememektedir. Tabiî olarak savaş nedeniyle kaçan köylülerin tekrar üretime geçirilmesi, vergi gelirlerini garantilemektedir. Bu anlamda genellikle ilk adımlar, varlıklarını hem askerî açıdan hem de yerel idare açısından Macar toprak beylerine karşı sağlamlaştırmak isteyen Osmanlılardan gelmiştir. Örneğin Budin Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa, Kral Nâibi György Thurzó'nun, Gesteş (Gesztes) civarındaki köylerin yeniden yerleşime açılmasına izin verdiğini duyduğunda, şöyle söylemiştir:

> ...biz de bir izin vesikası verdik ve ivedilikle onların güvenliğini Vali Pejo Rácz Ağa'ya emanet ettik. Beylere de topraklara yerleşen fukaraları, herkese karşı itina ile korumalarını emrettik.[24]

---

magunkat oltalmazni." Látrány, 1674 Május 8 és 1677 Február 16. [8 Mayıs 1674 ve 16 Şubat 1677, Lâtrân.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXII, fol. 15; H. Balázs, Éva, *Jobbágylevelek*, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951, 98-102. Anlaşıldığı üzere Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğinin sınırında yaşayanlar gerek Osmanlı gerekse Macar idareleri tarafından yükseltilen vergilerin ve askerî tehditlerin etkisiyle hareket hâlinde kalmaya eğilim göstermiştir. Bk. Vass, Előd, "Források A Székesfehérvári Szandzsákság Történetéhez", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv, Fejér Megyei Levéltár Évkönyve*, XIX, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1989, 189-191.

[22] Erdős, Ferenc, "Etyek (Bot)", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, XVI, szerkesztette: Farkas Gábor, Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1985, 130.

[23] "...ebből oly nagy fogyatkozást szereznek, az ki mi hazánknak nagy karara következik, az töröknek pedig erősségére..." Újvár, 1614 Június 5. [5 Haziran 1614, Ûyvâr (Temeş eyaleti).] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXIII, fol. 22. Ayrıca bk. Komáromy, András, "Koháry Péter Érsekújvári Kapitány Levelei Thurzó György Nádorhoz, 1611-1616", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 100.

[24] "...ím azért mi is biztató levelet adtunk s erősen meghagytuk a váli Rácz Pejo agának, hogy

1618'de Eğri Paşası Mehmed, Antal Keczer'e birlikte hareket etmeyi önermiştir:

> Her nerede sefil bir serf bulursam gayret eder ve onu nakledeyim ben burada dolanıp durur ve devirlerini sağlarım, sizin de beyliğiniz bu mesele ile meşgul olsun...[25]

Karşı taraftan da örnekler verilebilir. Söz gelimi 1630'da Vâç Beyi János Szentkereszti'nin talepleri şöyledir: Dergeli askerleri, Hont eyaletindeki [= *comitatus*] Kiştûr (Kistúr) halkına yurtlarına kadar eşlik etmeli ve kendilerine üç yıllık vergi muafiyeti sağlanmalıdır.[26]

2. Feodal Beyin Araçları ve Osmanlı Egemenliğinde Macar Toprak Düzeni

XVII. yüzyıl Osmanlı Macaristanı'nın toprak idaresi ve sosyal yapılanmasında serfleri ve derebeylerini birbirine bağlayan çok katmanlı bir denetim aracı ortaya çıkmıştır. Söz konusu yapı, Macar Krallığı ve Erdel'deki alışılageldik düzenden oldukça farklıdır: Sınır bölgelerinde Orta Çağ'dan miras kalan kale idare sistemi hâkimiyetini kurmuştur. Mezkûr yapı küçük ve orta çaplı feodaller de dâhil olmak üzere gerek askerî gerekse beşerî açıdan etki alanına giren herkese hükmetmiştir.

Kale etrafında organize olmuş büyük feodal yapının askerî ve idarî personeli, orta ve küçük toprak sahipleri arasından gelmekteydi. Bunlar otonom şekilde serfleri denetlemekte, gerekirse ihtiyaçları hakkında önlemler almaktaydı. Sonuç itibarıyla *szabados*, *ispán* gibi düşük rütbeli toprak yöneticilerinin faaliyet sahaları genişledi. Orta tabakaya ait mülkler ise büyük toprak sahiplerinin çekim alanının dışında kalmayı başardı.[27]

XVII. yüzyıl Macar kaynaklarına bakıldığında Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğindeki Macar ülkesinde Osmanlı toprak düzeninin yanı sıra feodal beylerin hukukî ve idarî faaliyetleri ile de karşılaşılmaktadır. Hatta bunların toplum açısından olumlu sayılabilecek muhteviyâtına ilişkin verilere rastlanmaktadır.

---

védelmezze őket. Az bégeknek is megparancsoltuk, hogy az mely szegénség az pusztára száll, midenök ellen igen oltalmazzák." Aktaran: Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, IV, 35.

[25] "Valahol szegény jobbágy vagyon, én törekedem benne s meg is szállítottam... Én itteg forgódom és megszállítom, csak uraságod is forgódjék benne..." Aktaran: Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, IV, 35.

[26] Vác, 1630 Április 6. [6 Nisan 1630, Vâç.] Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, F szekció: Fol. Hung., F 1067, Ladula 431, Fasciculus: 2, nr. 2, fol. 49.
Ila, Bálint, "Az Írásbeliség Szerepe A XVII. Századi Gazdasági Igazgatásban", *Levéltári Közlemények*, XXIV/1 (1946), 33; Ember, Győző, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácstól A Török Kiűzéséig*, 260-269; Makkai, László, *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 59-61.

Osmanlı egemenliğindeki feodal mülk sahiplerinin en alt kademesinde basit köylüler hâline gelmiş *ispán* ya da *szabados* grubu bulunmaktadır. Adlandırmaları nedeniyle ayırt edilmesi kolay olan bu sınıf sayesinde şartlar, günlük olarak ve doğrudan izlenebilmektedir. Ayrıca sâbık yetkililerin, gelirlerin arttırılması gibi amaçlarla yeri geldiğinde Osmanlı hukuk düzenine ve kamu idaresine müdahalede bulundukları takip edilmektedir.

Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal toprak idaresi, öncelikle uç kalelerinin askerî gücüne dayanmaktadır. Buradaki askerler, toprak yönetimindeki memuriyetleri üstlenmekte, konumlarını miras olarak devralmaktan ziyade duruma göre iptal edilebilen sözleşmelerle hükümlerini tesis etmektedir. Meselelere dair sorumlu tutulma ihtimalleri düşük olan söz konusu idareciler; yarı bağımsız şekilde faaliyet göstermekte, dolayısıyla *dominus* için sadakat yemini etmemektedirler. Hizmet dönemlerinde mevcut yargı düzenine bağlı olan sınıf, feodal bey ile anlaşmazlık yaşayacak olursa sadece Askerî Dîvânda ya da Eyalet Dîvânında hak arayabilmektedir. Yerel *ispán*ların ise toplumsal statüleri nedeniyle hukukî hizmet sunma hakları bulunmamaktadır.[28]

1670'e kadar Macar feodal beyi, merkezi dışında kalan temsilcisini sadece geçici yetkiyle donatmıştır. Örneğin Zoyom'daki Esterházy Ailesi, Boyâk civarındaki *ispán*ları aracılığıyla Büyük Kumanistan'daki geleneksel yaya ve süvari *ispán* düzenine devam etmiştir.[29] Feodal yapıda görülen istikrar ise mezkûr düzenin Osmanlı topraklarına sızmasını beraberinde getirecektir. Durum, büyük gelişmelere gebedir:

Macar idaresi içindeki özerk yerleşimlerden biri olan Yas ve Kuman havâlisinde bölgenin başyargıcı olan kral nâibi (ya da kral nâibinin vekili), onu tam yetkiyle temsil eden Yas-Kuman generali ve zaman zaman yerel temsilci (atlı *ispán*) görevlendirilmiştir.[30] Bu düzeyde bir yetkilendirme yerel idarecilerin nüfuz alanının, sınır dışındaki mülk sahiplerine kıyasla büyük gelişme göstermesine hatta onu aşmasına neden olmuştur.

Jászárokszállás'ta yaşayan Atlı *Ispán* Gergely Palla; 1668 baharında Yas-Kuman Generali Miklós Andrássy'nin kaçanların tutuklanmasına ilişkin emri üzerine kendisine şimdiden Árokszállás'ta 8-10, Fényszar'da ise 6-7 öküz sahibinin tevkif edildiğini bildirmiştir. Bu müdahaleci tavrıyla elbette

---

[28] Kiss, Ákos, "A Nagygörbői Közbirtokosság Múltjából: Adatok Egy Tolna Megyei Török Hódoltság Kori és Feudalizmus Alatti Közbirtokossághoz", *A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve = Annales Musei Szekszárdiensis de Béri Balogh Ádám Nominati*, VII/6-7 (1977), 224.

[29] *Magyar Országos Levéltár, Az Eszterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára*, összeállította: Iványi Emma, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya-Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1963, 114-117.

[30] Selmeczi, László, "A Jászok Fővárosának Társadalmilag Jelentősebb Családjai A Török Hódoltság Utolsó Évtizedeiben", *Redemptio, A Jász és Kun Települések Honismereti Lapja*, XXV/3 (2008), 2.

Osmanlı makamlarının dikkatini üzerine çekecektir. Büyük bir kefalet ücretiyle Hatvan Beyi ikna edilmiş, Yâsapât'tan (Jászapáti) çalınan Pál Szabólcski'nin samanı ve mandaları hakkında Eğri yönetiminin bilgilendirilmesi emredilmiştir.[31]

Palla sadece ilkesel olarak düzen bozuculara ve suçlulara karşı harekete geçebilirdi. Bu nedenle 1671'de Árokszállás'taki hırsızlık ve cinayetle suçlanan Mihály Csordás ve kardeşine, Hatvan beyi ya da subaşısı ile sürtüşmeye girmek istememesinden ötürü müdahale edememiştir. Neticede Başkomutan Miklós Andrássy'den, oradaki kādı aracılığıyla tutuklanmalarını talep etmiştir.[32]

Tam yetkili yerel idarecilerin faaliyetlerinin olgunlaşması, Keçkemet'teki Arzuhâlci Gábor Nyéky'nin şahsında da takip edilebilmektedir: Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarının en kalabalık ve en güçlü kentlerinden biri olan Keçkemet'in dörtte birini Nâib Ferenc Wesselényi mülkiyetinde tutmakta idi.[33] Keçkemet'in yarısını idare eden Imre Koháry ve István Koháry onun örneğini devam ettirmişti. István Koháry, yöreyi en iyi tanıyan Filek askerlerinin başkomutanı olup amaçlarını gerçekleştirmek için her araca sahipti.

Bu aşamada şehrin en önemli meselelerinde dahi başarıya ulaşabilecek, idarî anlamda gerekli sağduyuya sahip, Osmanlı idaresine uyum sağlayabilecek kadar yetenekli, eğitimli ve saygın bir kişi arayışına girmiştir. Bu şahıs, 1677'ye ait şehir kayıtlarında soylu ve hukuk alanında bilgili bir kişi olarak tasvir edilen Gábor Nyéky'dir.[34]

Yanıkkale'de yaşayan Nyéky, 1670'lerin başında uygun bir kâtip arayan şehir dîvânının dikkatini çekmiştir.[35] Kendisine verilen görevin başına geçen Kâtip, Mária Zolnay Gombkötő vasıtasıyla Osmanlı egemenliğindeki topraklardan pay alma fırsatı bulmuştur. Kâtipliği zamanında subaşılarla yakın ilişkiler kurduğundan toprak idaresi hususunda tecrübe sahibi olmuştur.

Jászárokszállás, 1668 Márciús 1, 2. [1-2 Mart 1668, Jászárokszállás.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye, Jászkunság, E 159, LXXXI, fol. 133.

[32] Jászárokszállás, 1671 Június 26. [26 Haziran 1671, Jászárokszállás.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye, Jászkunság, E 159, LXXXI, fol. 9-10; Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Orczy Család Levéltára, Missiles Series, E 96, XXXVII, fol. 15-22.

[33] Hudut dışındaki idareci Miklós Mihaelek'in emri hasebiyle Jánosné Ágoston Dorkó Kamarás'ın vasiyetnamesine ilişkin 5 Aralık 1661'de, Keçkemet'te dinlenen tanık ifadesinden. Ráday Levéltár, Sigray Család Levéltára-Sárközy Család Levéltára, 1661, fol. 35.

[34] Borosy, András, *Pest-Pilis-Solt Vármegye Közgyűlési Iratainak Regesztái-Igazságszolgáltatási Iratok*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1998, 166.

[35] Iványosi, Szabó Tibor, "A Bérek Alakulása Kecskeméten, A Hodoltság Utolsó Évtizedeiben", *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, VII, szerkesztette: Iványosi Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványa, Kecskemét, 1985, 335.

Yönetimi devrinde vuku bulan bir olay, millî meselelerin sarsılmaz savunucusu olarak adını duyurmasını sağlamıştır: İdaresindeki toprakta yaşayan György Sajti'nin bir kadını zehirlediğine dair haber yayılmıştır.[36] Sajti'nin lehine duruş sergileyen Nyéky, zanlıdan 100 taller talep eden Sipahi Selim ve subaşıya karşı pazarlıkla cezayı 20 tallere indirmiştir.[37]

1672'de Keçkemet civarındaki çiftçiler, uç kalesi yönetiminin yaptırımlarına ve buna karşılık *comitatus* otoritesinin yetersizliğine karşı harekete geçmiştir. Kendilerini savunmaları için Yukarı Macaristan Başkomutanı Paris von Spanku'ya müracaat etmişlerdir. Gábor Nyéky'nin bu hususta bir yetkisi olmasa da örgütlenmenin başına geçmiştir.

Peşte-Piliş-Şolt eyaleti [= *comitatus*] Mahkemesi de hareketin başı olarak Nyéky'yi sorumlu tutmuş ve kendisinin Türklerle olan şüpheli ilişkisine işaret etmiştir. Mevcut bilgilerimize göre dava, tutuklanan Keçkemet köylülerinin kefaletle serbest bırakılması ile sonuçlanmıştır.[38]

Nyéky'nin kendine güveni, Keçkemet şehrinin büyük feodal beyi ve *potior* unvanına sahip Imre Koháry ile yakın ilişkisine de bağlanabilir. 4 Kasım 1677'de Koháry; Nyéky'yi kendi temsilcisi, *inspektor* olarak tayin etti. Amacı, Nyéky'nin hukuk sisteminin işleyişini kontrol etmesinden ziyade feodal yapının devam ettirilmesi için gerekli önlemleri alması idi. Bu bakımdan Nyéky'ye geniş görev yetkisi tanınmıştı. Söz konusu ruhsat alanı, Imre Koháry tarafından şöyle açıklanmaktaydı:

> Farklı şahısların önümüze getirdiği, zihnimizde birikmiş müşkülatların muhteviyâtlarını düşünüp nihayet sonuca vardık. Bu vasıta ile bazı meselelerde ortaya çıkan anlaşmazlıklar giderilecek, alışılageldik sürat tesis edilecek ve münasip durum sağlanacaktır. Pek çok nedenden ötürü şimdiye kadar olduğu gibi [davalar] bundan sonra da yargı düzenimizde unutulup gitmeyecektir. Bu vecihle derebeyliği otoritemiz, uygun hususlarda mevcudiyetini korur. En büyük günahkârlar, Hristiyan hukukuna göre cezalandırılacaktır böyle biline!..[39]

---

[36] Borosy, András, *Pest-Pilis-Solt Vármegye Közgyűlési Iratainak Regesztái-Igazságszolgáltatási Iratok*, 168.
"Nemes Nyéky Gábor Deák Instanciájára Szedet Tanúk Kecskemét Városában", 1678 Április 12. ["Soylu Kâtip Gábor Nyéky'nin Talimatı Üzerine Toplanan Tanıklar Keçkemet Şehrinde", 12 Nisan 1678.] Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, Koháry Rodinný Archív, Pars III. nr. 2047.

[38] Szakály, Ferenc, *"A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században"*, *Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, 63-66.

[39] "Considerelván azért már most elvégre a sok agyben gyűlt s közületek diversis civibus előnkbe hozott difficultásoknak mivoltát, úgy az igyesek között emanáltatott controvesiák eligazodásával is megismert rövédséget, hogy az jó alkalmatosságok sok okra nézve ennekutána is, mint eddig, ne lennének eltemetve praejudiciumunkra, azért az földes úri authoritásunk az érdemes dolgokban fenn maradna, s a ki legnagyobb, az vétkeseknek keresztyén törvény szerint való bűntetések ... végbe menne..." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási

İlave emir şöyle idi:

> En nâçiz kanununuzun icrası; ittifak terkipleri, vasiyetname maddeleri, yeminler [Nyéky'nin] haberi ve varlığı olmaksızın ... uygulamaya konulmasın.[40]

Yetki alanı, Nyéky'nin güvenliğini de garanti etmekte, şehir halkına kendisine karşı hiçbir hususta zorluk çıkartmaması buyurulmaktaydı. Ayrıca Nyéky'nin zararına olacak herhangi bir olay vukusunda ya da meselelerin Budin'e taşınması durumunda değerlendirme süreci şehir dîvânı tarafından gerçekleştirilecekti.[41]

Nyéky şehir dîvânının desteğini kazansa da[42] gerçekte suçların incelenmesi konusunda titizlik göstermemekteydi. Genellikle subaşının bilgilerini öne sürmekte ve şehir idaresini buna göre tertip etmekteydi. Konuyla ilgili şehir dîvânına tanık bilgisi gitmişti:

> ...Türk'ün buna teşne olduğunu anlayan Arzuhâlci Gábor'un subaşıyla uzunca işret ettiğini, şarap içtiğini ve onu gizlice etkisi altına aldığını görmüştür.[43]

Bir başka tanık, Nyéky'nin tüm gece ve gündüz Subaşı Pervâne'yi ağırladığını söylemekteydi.[44]

Arzuhâlci Gábor, bir el yazmasında Keçkemet nüfusunu üç kısma ayırmaktadır:

> Büyük mirasa konduklarını iddia eden; ancak [kimden kaldığı] hususunda vesika gösteremeyenlerin adları.
>
> Tarlalarının değerinin yüksek olduğunu vesika ile gösterenlerin adları.

Jegyzőkönyvek, 1677, fol. 11.

[40] "Legkisebb törvényetek szolgáltatása: amicabilis compositiók, testamentum tételek, esküttetések ... híre s jelen létele kívül ... végben ne mehessenek." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1677, fol. 11-12.
Fülek, 1677 November 4. Koháry Imre. [4 Kasım 1677, Filek. Imre Koháry.] Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 161-163.

[42] Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanık Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 11.
"...látta aztis, hogy Gábor deák az szubassával sokideigh iuot, borozot, kit észrevévén az török ezen fátenst, az cinterem által kergette." Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanık Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 11.

[44] Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanık Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 13. Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanık Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 14.

> Bir avuç toprağı olmayanların ve yüce beyin dış yörelerde ya da şehir arazisinde kendilerine yer göstermesi için yalvaranların adları.[45]

Feodal beyin ve vekilinin ellerindeki toprağı adil şekilde pay etmek üzere çabaladığı, son başlıktan anlaşılabilir. Öte yandan Nyéky, ekonomik yükü bahçe sahiplerinin üzerine yıkmak istemiştir. Bir tanık kendisinden şunu duyduğunu söylemektedir:

> ...sahradaki bahçelerde hakları olanların, Imre Kohári Bey'ime kelle vergisi ödemesi lazım gelir... aksi hâlde onu da kaybederler.[46]

Nyéky'nin Osmanlı sınırının dışından aldığı destekle Osmanlı Macaristanı'ndaki girişimleri, elbette büyük bir kurumsallaşmaya sahip Osmanlı idarî yapılanmasında kayda değer bir etki sağlamamıştır. Feodal beyin temsil ettiği vergi rejiminin ve hukuk düzeninin, Osmanlı hâkimiyetinin tam sağlandığı yerlere erişemeyeceği açıktır. Ancak Nyéky örneğinde görüldüğü üzere, Dîvân-ı Hümâyûn ve Habsburg yönetimi tarafından tam nüfuzun bina edilemediği bazı Macar şehirlerinde geniş yetkilerle donatılmış yerel idarecilerin tesiri hissedilmektedir. Öte yandan kaleye sahip ve soylular tarafından idare edilen vilayetlerde Macarlar, Osmanlı düzenine yakın bir istikrar yakalayabilmiştir.

3. Macar Serf Sisteminin Genel Özellikleri

Serf sistemiyle ilgili ulusal ve yerel düzenlemeler ile bunları uygulayan kurumlar ve değişken pratikler, toprak sahibi ve toprağı geçici olarak kullanan serfler arasındaki çerçeveyi belirlemektedir. Toprak sahibi, serflerin üretimini kendine mal ederken, feodal toplumun kendini korumak için en önemli aracı, toprak beyinin değiştirilmesine yönelik talebi olmuştur.

Mezkûr talep karşılanmadığında halk yer değiştirmeye mecbur kalmakta; nüfusun toprağa bağlanması durumunda ise artı değerin tasarrufu, temel anlamda toprak beyinin o anki politikasına tâbi kılınmaktadır. Nihayet toprak

---

[45] "Az kik állyttyák, hogy pénzes a kerj eörökségik, és levelet róla nem mutathatnak, azoknak nevek."
"Azoknak nevek, kik leveleket producáltak az aránt, hogj pénzes volna kertyek."
"Azoknak nevek, kiknek egy egy talpallatni feölde sinczen és köniörögh, hogj előföldet mutatna az úr eő nagysága nékik vagy az külső pusztákon, vagj az város feöldén." Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Kohárу Rodinný Archív, Pars III, 2041, fol. 17.
"...az akinek az mezei kertekhez igasságok vagionis, feipénzt kell adniok Kohári Imre uramnak...mert másképpen elvesztik azt is." Fülek, 1678 Március 4. Tanúvallatás Nyéky G. Ellen. [4 Mart 1678, Filek. G.(ábor) Nyéky Aleyhinde Tanık Sorgulaması.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Kohárу Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 25.

sahibi üretim koşullarını, sadece kendi çıkarları doğrultusunda garanti etmek istemektedir.

1514 yılında toplanan Macar Meclisi ve bunu takip eden Yargıç István Werbőczy'nin örfî hukuka dair *Hármaskönyv* adlı eseri, Macaristan'daki serfleri serbest yer değiştirme hakkından mahrum etmeyi amaçlasa da bu tip girişimler pratikte engellerle karşılaşmıştır.[47] Nihayet Kral I. János'un başkanlığında, 1530 senesinde toplanan Budin Meclisi'nde, serflerin özgür taşınma hakkı yeniden kabul edilmiştir.[48]

Şartları ve izlenecek usûlleri ise 1547'deki Trnava (Nagyszombat) ve 1556'daki Pojon meclisleri belirlemiştir.[49] Buna göre serfin taşınmak istemesi durumunda niyetine dair beyanda bulunması gerekmektedir. Ardından taşınmak isteyenlerin borçları ve mükellefiyetleri belirlenmiş, bunlar yerine getirildikten sonra serfin toprağını bırakmasına müsaade edilmiştir. Ancak başta *comitatus* idareleri olmak üzere feodal yapılanma serflerin toprağını bırakmasını mümkün mertebe engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla mevcut teorik çerçeve, pek de işlerlik kazanamamıştır.[50]

Özgür yer değiştirme hakkının geri verilmesinde Osmanlı egemenliğinin bir tesirinin olup olmadığının ve eğer olduysa bunun derecesinin tespiti zor görünmektedir. Ancak Osmanlı ilerlemeleri, özellikle On Beş Yıl Savaşları sonucunda bazı köyler boşalmış; kaçarak Macar Krallığı'na yerleşen köylüler vasıtasıyla nüfus yoğunluğu belli bölgelerde artmıştır. Ayrıca yeni yerleşimlerin derebeyleri tarafından desteklendiği takip edilebilmektedir.[51] Öte yandan Osmanlı idaresini bahane eden köylülere karşı toprak terki yasağının getirildiği vakalar da vesikalarda görülmektedir.[52]

Osmanlı egemenliğinde kalmış serflerin kayıtları, yaşam alanlarında değil askerî korumaya sahip yerlerde ya da uç kalelerinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla topraktan ayrılmak isteyen serflerin gerekli izni almak için Zala eyaleti [= *comitatus*] gibi uzak merkezlere gitmesi gerekmiştir.

Barta, Gábor-Fekete, Nagy Antal, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973, 235-239.

[48] Fekete, Nagy Antonius-Kenéz, Victor-Sólymosi, Ladislaus-Érszegi, Geisa, *Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellium anno MDXIV*, ediderunt: Victor Kenés et Ladislaus Solymosi, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1979, 546; Szabó, István, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", 294.

[49] Márkus, Dezső, *1526-1623. Évi Törvényczikkek*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899, 236-237.

[50] Györffy, György, *István Király és Műve*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983, 273.

[51] Dávid, Géza, "Magyarország Népessége A 16-17. Században", *Magyarország Történeti Demográfiája (896-1995). Millecentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 167.

[52] Káldy-Nagy, Gyula, *Török Adólajstrom Baranyából A XVI. Századból*, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966, 149.

Osmanlı tarafına geçen serfler, Macar Krallığı'na sadece vergilerinin yarısını göndermekle mükelleftir. Ayrıca köylülerin, Macar bölgesinden Osmanlı egemenliğindeki bir toprağa geçişlerinin zaman zaman engellendiği bilinmektedir.[53] Osmanlı egemenliğinin sınırında takip edilen tüm bu feodal gayretin ve devasa çaptaki göç dalgasının Macar tarafınca kontrol altına alındığına ilişkin de herhangi bir net işaret yoktur.[54]

Takip edilebildiği kadarıyla pazar kasabalarından gelen serfler, Macar Krallığı ve Partium'da memnuniyetle karşılanmışlardır. Gerçekleştirdikleri göçün sonucundan hoşnut olmayanlar, Osmanlı egemenliğinde bıraktıkları toprağa geri dönebilmekte, aynı ya da başka bir feodal aileye bağlılıklarını bildirebilmektedirler.[55]

Söz konusu şartlar altında Osmanlı Macaristanı'ndaki serflerin serbestçe seyahat edebildikleri söylenebilir. Vergilendirmenin dışında serfin feodal beyle olan ilişkisini; Osmanlı egemenliği, Habsburg idaresi ve Macar Krallığı'nın politik adımları belirlemiştir. 10 Temmuz 1629 tarihli bir vesika, mevcut duruma örnek teşkil etmektedir.

Buna göre Budin Beylerbeyi Murtaza Paşa, Budin'den kuzeydeki Balaşagermat'a (Balassagyarmat) nüfus nakletmek suretiyle buradaki tarımsal üretimi tertip etmek istemiştir. Ancak kendisine, Budin halkının daha önce *libertinus*[56] olduğu ve hiçbir zaman Balaşagermat'ta hizmet etmediği beyan edilmiştir. Sâbık ifade nedeniyle Kral Nâibi Miklós Eszterházy, Boğdanovçe (Bogdány), Torda ve Tôtfalu (Tótfalu; Piliş eyaleti [= *comitatus*]) yargıçlarını ve vatandaşlarını azarlamıştır:

> Sizin yaptığınız nasıl bir fenalıktır ki bundan evvel size kâfi ölçüde hizmet edenlerle etmeyenler için meseleniz olsun! [Germat Başkomutanı] János Kéri'ye size dair hak verildi, bilginize olsun!..[57]

---

[53] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 87-88.

[54] Göç dalgalarına dair rakamsal tahminler hakkında bk. Dávid, Géza, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, 57-61. Segedin'deki göçler hakkında bk. Kristó, Gyula, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, 552-569; Szakály, Ferenc, *Mezőváros és Reformáció, (Tanulmányok A Korai Magyar Polgárosodás Kérdéséhez)*, 172-218. Göçen köylüleri kabul eden şehirler hakkında bk. Zoltai, Lajos, *Vidékiek Beköltözése Debrecenbe 1564-1640 között*, Szent Királyi Város Könyvnyomdája, Debrecen, 1902; Kerekes, György, "Jövevény Alföldiek és Görögök Kassán 1660-1662-ben", *Századok*, XLV/4 (1911), 289-291; Novák, László, *Nagykőrös Története és Néprajza A XIX. Század Közepéig*, I, Arany János Múzeum Közleményei, Nagykőrös, 1994, 156-163.

[55] Kristó, Gyula, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, 554-556.

[56] Kamara serfi.

[57] "Michoda kédéstek vagion, rosszak, ti nektek abban, kit szolgáltatok az eleot s kit nem, hiszen elég, ha tudtotokra vagion, hogi teorvény adot Kéri Jánosnak benneteket." Lakompak, 1629 Július 10. [10 Temmuz 1629, Lakompak.] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Regestrata Acta, A 658, LI, fol. 7.

On Beş Yıl Savaşlarının yol açtığı tahribat, çiftçilerin değerini mümkün mertebe arttırdığından, köylülerin angaryaları hafifletilmiş ve topraklarına geri dönmelerine dair uygulamalarda esneklik sağlanmıştır. Askerî çatışmalarda önemli roller üstlenen *hajdú*ların ve uç kalelerinin birliklerine katılan serflerin geri döndürülmesi için büyük çaba sarf edilmiş, yerinde kalanlar ya da önceki toprakları yerine başka bir bölgeye yerleştirilenler, kalıtsal serfliğe geçirilmeye çalışılmıştır.[58]

Özellikle sonuncu yaklaşım, 1608 senesinde Pojon'da toplanan mecliste büyük destek görmüştür. Burada yürürlüğe konan kanunla serflerin taşınma hakkı kabul edilmiş ancak yürütmesi soyluların elindeki *comitatus* idaresine bırakılmıştır. Bu vasıta ile serflik sistemi kalıcı hâle getirilmiştir.

Taşınma hakkının, ilkesel olarak devam etmesine rağmen uygulamada işlevsiz hâle gelmesindeki temel neden, kanun yapıcıların toprak sahiplerine karşı izlediği politikadır. Böylece merkezî idare, Osmanlı varlığının tarımsal üretimde yaratacağı potansiyel değişikliklere karşı gerek serfleri gerekse toprak sahiplerini ayrı ayrı kullanmayı amaçlamış; ekonominin tamamen feodal beylerin hegemonyasına girmesini engellemeye çalışmıştır.

Öte yandan Osmanlı yönetiminde kalan serfler, normalde ödenmesi gereken verginin sadece yarısını toprak sahibine vermiştir. Dolayısıyla Macar Krallığı'nda yaşayan serfin, feodal beye getirisi daha fazla olmuştur. Ancak Pojon Meclisi, Osmanlı hükmüne giren topraklarda kalan serflerin, bulundukları yeri terk etmesini de yasaklamıştır.[59]

İrsî serflik sisteminin kuruluşuna paralel olarak, topraklarını bırakıp başka yerlere taşınmaya başlayan kalabalık gruplar da ortaya çıktı. Elbette On Beş Yıl Savaşlarının ardından Macaristan'daki çatışma durumu sona ermiş değildi. Özellikle 1640'lardan itibaren Osmanlı, Habsburg, Macaristan ve Erdel arasındaki harpler yeniden başladı. Sonu gelmeyen düşmanlık, Macaristan'ın pek çok yerinde gerek iş gücünün azalmasını gerekse günlük hayatın iflas ederek köylülerin belli bir toprakta kalıcı olamamasını beraberinde getirdi.[60]

Serflerin yerleştirilmesine dair vesikalar, öncelikle dağılmış nüfusun tespitini ve geri getirilmesini işaret etmektedir. Ayrıca Osmanlı egemenliğinde bulunan feodal beylerin, yabancıları da memnuniyetle kabul ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin *Ispán* András Szilassy 1630'da, Pánd ve Piliş (Peşte eyaleti [= *comitatus*]) bölgelerinde düzenin sağlanması için Tamás Hegedüs'ü görevlendirmiştir. Kendisi özellikle Eğri'nin alınmasından sonra (1596) kaçan serfleri bulacak ve bunları geri getirecekti. Ek olarak bir seferliğine başka yerlerden de yöreye insanlar getirip yerleştirmesi istenmiştir.[61]

---

[58] Hajdu, Lajos, *A Feudális Államszervezet és Jog Története*, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1989, 76.

[59] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 185.

[60] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 269.

[61] Dohna, 1630 Március 25. [25 Mart 1630, Dohna.] Magyar Országos Levéltár, E szekció:

Başka bir örnek, 1632 tarihine ait bir vesikada takip edilmektedir: Bálint Barcag, Mihály Kis ve Gergely Nagy eskiden yaşadıkları ve uzun savaşların ardından boşalmış Gelu'ya (Gyalu; Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*]) geri dönmek istediklerinde, derebeyleri István Orlé'ye kendisinden başka bir toprak beyine sığınmayacaklarını ve diğerlerine iyi örnek olacaklarını garanti etmişlerdir.[62]

Osmanlı topraklarındaki derebeyleri, başka yerlerden gelenleri, herhangi bir feodale bağlı olmamaları durumunda kabul edebilmekteydi. Bu kişiler temel olarak *hajdú* askerleri ve özgür Krallık kentleri ile uç kalelerinden gelen askerlerdi.[63] Uç kalelerindeki durumlarından memnun olmayan askerlerin, Osmanlı Macaristanı'na gelerek serf olması sık karşılaşılan bir durumdu.

Bu aşamada elimizde Modri Kamen'deki yaya ve süvari ordusunun 1670 seneli beyanı bulunmaktadır. Kale Beyi Bálint Balassi'nin zorbalıkları nedeniyle vesikaya şu kayıt düşülmüştür: "...aramızdakilerin çoğunun Türk boyunduruğu altına girmesi ve teslim olması gerekti..."[64]

Söz konusu tutumun doğruluğunu, Osmanlı vesikaları desteklemektedir. 1662'de Budin Valisi Boşnak İsmail Paşa ve 1674'te Eğri Beyi Ali Paşa, terhis edilmiş bir uç kalesi askerinin Dömşöd (Şolt eyaleti [= *comitatus*]) ve Yaskişer'e (Jászkisér; Yazgiya.) taşınmasına izin vermiştir.[65] 1683'te Budin Miralayı Hacı Mehmed tarafından István Kis için çıkarılan müsaadede şu satırlar yer almaktadır: "...birliğini Komârom adlı düşman kalede bırakıp boyun eğmiş ve cizye ödemeye razı gelmiştir..." Şahıs Alsónemedi'ye (Peşte eyaleti [= *comitatus*]) yerleştirilmiştir.[66]

1655 yılında gerçekleştirilen sınır incelemesi sırasında, Şâp (Sáp; Novigrâd sancağı.) yöresinden 70 yaşındaki serf Mátyás Sátoki "...Vâç'ta asker

---

Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Szilassy Család Levéltára, Missiles Series, E 63, V, fol. 13.

[62] "...egyebeknek is jó példát adván az eő nagysága és jobbágysága alá való édesítésre." Aktaran: Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 207.

[63] Rácz, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, 149.

[64] "...sokaknak közzülünk az török igája alá kelletett menni, s bé kellett hódolni..." Kékkő, 1670 Január 3. [3 Ocak 1670, Modri Kamen.] Aktaran: Benczédi, László, "Bányavidéki Várőrségek Folyamodványai Esterházy Pálhoz 1668-1681", *Történelmi Szemle*, IV/2 (1961), 162.

[65] Buda, 1662 Május 18 - Eger, 1674 November 20. [18 Mayıs 1662, Budin - 20 Kasım 1674, Eğri.] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Regestrata Acta, A 795, CXLIII, fol. 101; Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiból), (Török-Magyarkori Emlékek. Okmánytár. II.)*, 259-260.

[66] "...a Komárom nevű ellenséges várban csapatát odahagyva behódolt, a dzsizje fizetésére kötelezte magát..." Buda, 1683 Január 9. [9 Ocak 1683, Budin.] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXI, fol. 25. Ayrıca bk. Fekete, Lajos, "A Berlini és Drezdai Gyűjtemények Török Levéltári Anyaga", *Levéltári Közlemények*, VII/1-2 (1929), 106.

olduğum vakit."[67] şeklinde beyanda bulunmaktaydı. Péter Patay'ın Verşeg (Verség; Peşte eyaleti [= *comitatus*]) yöresinden 75 yaşındaki serfi András Csitári, başka bir sınır incelemesinde gururla şöyle demekteydi:

> ...bu topraklar eskiden boşken ve Vâç'ta Macarlar yaşarken ben Vâç askeriydim. Tura Gölü'nün ucunda hezârân yiğitle birlikte Türk de keserdim.[68]

Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal beyler, doğal olarak öncelikle ülkenin bu kısmında kalan köylerindeki nüfusu artırmayı amaçlamıştır. Bunun için Krallık cânibindeki kendilerine bağlı halkı, zaman zaman Osmanlı tarafına kaydırmışlardır. Örneğin Kuzey Peşte ve Heveş bölgeleri, özellikle Slovak köylerinden gelen çiftçilerle zenginleştirildiğinden mezkûr yörelerde artık nüfusun tümünün *Tóth* [Slovak] olarak adlandırıldığı köyler ortaya çıkmıştır. Nüfus kayıtlarında da dikkat çekici ölçüde fazla Slovak adıyla karşılaşılmaktadır. Ancak On Beş Yıl Savaşlarından önce ve hemen ardından buralarda Slovaklar yaşamamaktadır.[69]

Aslına bakılırsa yerel idareciler; yeni gelenlerin, eski topraklarını bırakma haklarının olup olmadığıyla ya da yörelerini terk etmeden önce beyleriyle ilişkilerini düzene sokup sokmadığıyla çok fazla ilgilenmemişlerdir. Dolayısıyla önceki borçları veya kaçak olmaları bir ölçüt teşkil etmemiştir. Öte yandan Osmanlı hâkimiyeti, topraklarına kaçan serflerin haklarını gözetme hususunda çok fazla etkili olamazken yeni gelen yerleşimcilerin durumu, derebeylik düzeninin adlî gündemine (*repeticio*) alınmıştır. Maalesef bu vesikalar temelinde Macar Krallığı'nın hangi bölümlerinden Osmanlı tarafına nüfus akışı gerçekleştiği açık biçimde takip edilememektedir. Ancak bu aşamada bazı örnekler sıralanabilir:

Mihály Károlyi 1629'da Vencsellő'den (Sabolç eyaleti [= *comitatus*]) Poroslô'ya (Poroszló) (Dış-Solnık)[70]; István Radoványi, 1641'de Berhida'dan

---

"...még mikor Váczon katona voltam." Szada, 1655 Július 10.[10 Temmuz 1655, Szada.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1655, fol. 45. Ayrıca bk. Horváth, Lajos, *Gödöllő Történetének Írott Forrásai, 1325-1711*, szerkesztette: Polónyi Péter, Városi Helytörténeti Gyűjtemény, Gödöllő, 1987, 144.

"...hogy még mikor az a föld régi időben puszta volt is, és Váczban mikor magyar lakot, én is váczi katona voltam, és az turai tó gaton töb vitézekel eggyüttörököt is vágtam le." Tura, 1657 Január 9. [9 Ocak 1657, Tura.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1657, fol. 69. Ayrıca bk. Horváth, Lajos, *A Galga-Mente Történetek Írott Forrásai, 1526-1686*, Petőfi Múzeum, Aszód, 1981, 97-98.

[69] Dezséri, Bachó László, *Gyöngyös Város A Török Hódoltság Idején*, 118-119. Osmanlı döneminde bölgedeki nüfus sayımları hakkında bk. Tringli, István, "A Váci Püspökség Török Kori Urbáriumai", *Váci Könyvek*, IV, szerkesztette: Kővári Klára, Vak Bottyán Múzeum Közleményei, Vác, 1989, 134.

[70] Nagykároly, 1629 Március 17. Bessenyey Boldizsár. [17 Mart 1629, Kere. Boldizsár Bessenyey.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma,

(Vesprîm sancağı) Polgârdi'ye (Polgárdi) (Alba/Fehér eyaleti [= *comitatus*])[71]; Balogvár Komutanı Ferenc Wesselényi ve István Hős, 1647'de Rimavska'dan (Rimaszécs) (Gömör eyaleti [= *comitatus*]) Seglid'e[72]; Bálint Batha, 1648'de Vata'dan (Novigrâd sancağı) Tápiószecső'ye (Peşte eyaleti [= *comitatus*]).[73]

Ráday András, 1651'de Herecsény'den (Novigrâd sancağı) Tápiószecső'ye[74]; István Egry, 1652'de Bersel'den (Nagybercel) (Novigrâd sancağı) Pişpek'e (Püspökhatvan; Peşte eyaleti [= *comitatus*])[75]; Tamás Palásthy, aynı sene Dṛeno'dan (Hont eyaleti [= *comitatus*]) Açа'ya (Acsa) ve Pişpek'e[76]; Endre Tar, 1670'te Náprágy'dan (Gömör eyaleti [= *comitatus*]) Jászfényszaru'ya (Yazgiya); Gáspár Jánoky, Alsóbatka'dan (Gömör eyaleti [= *comitatus*]) Jászfényszaru'ya[77]; Pál Malatinszky, 1675'te Rimabrezó'dan (Hont eyaleti [= *comitatus*]) Alattyán'a (Heveş eyaleti [= *comitatus*])[78] kaçan serfleri, yeni feodal beyden geri istemiştir.

Macar makamlarını özellikle Yukarı Macaristan'dan kaçan serflerin geri getirilmesi meselesi uğraştırmıştır.[79] Öte yandan yer değiştirenlerin çoğunluğunun Osmanlı Macaristanı'na komşu eyaletlerden [= *comitatus*] geldiği görülmektedir.

Yüzyılın ilk yarısındaki Habsburg karşıtı Macar hareketliliği, Yukarı ve Batı Macaristan'ın 1663-1664 Osmanlı seferleri sonucunda tekrar savaş alanına dönmesi, 1658 ve 1663 arasında Erdel ile Partium'u mustarip eden Türk ve Tatar akınları ve ayrıca yüzyılın ilk çeyreğindeki askerî muhteviyâta sahip Protestan mücadeleleri gibi nedenlerle Yukarı Macaristan'da kaos hüküm sürmüştür. Şartlar göz önünde bulundurulduğunda XVII. yüzyıl boyunca daha huzurlu bir coğrafya olarak görülen Osmanlı Macaristanı'na nüfus hareketi başlamıştır.

Károly Nemzetség Levéltára, Missiles Series, E 141, XV, fol. 32.
Veszprém, 1641 Január 12. Vámos I.-Batthyány Á. [12 Ocak 1641, Vesprîm. I.(stván) Vámos-Á. (dám) Batthyány.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1313, L, fol. 12.

[72] Oppel, Jenő, *Czegléd A Török Alatt*, Nagy Nyomda, Cegléd, 1908, 98.
Fülek, 1648 Május 14. [14 Mayıs 1648, Filek.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1648, fol. 6.

[74] Szécsény, 1651 Január 16. [16 Ocak 1651, Seçen.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1651, fol. 16.

[75] Szécsény, 1652 Mácius 21. [21 Mart 1652, Seçen.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1652, fol. 11.

[76] Váralja és Varbók, 1652 Március 21. [21 Mart 1652, Váralja ve Varbók.] Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1652, fol.10.
Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 323-325.

[78] Fülek, 1675 December 11. [11 Aralık 1675, Filek.] Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 17, V, fol. 80-81.

[79] Gyárfás, István, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, 319-327.

1636'da István Bethlen, Osmanlı yardımıyla I. György Rákóczi'yi tahtından etmeye çalışırken Budin paşasının harekete geçtiği haber alınmıştır. Olay üzerine Varadin Komutanı Yardımcısı Mihály Ibrány şöyle söylemektedir: "... aralarından gelebilenler ziyadesiyle buraya taşınmaktadır..."[80]

Yanova (Borosjenő) kentinin Osmanlıların eline geçmesi (1658) ile birlikte "...Oroş (Oros; Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) serfleri Döbröcsön (Debreçin = Debrecen) tarafına gitti..."[81] şeklinde bir kayda da rastlanmıştır. Bunun üzerine Toprak Beyi János Teleki'nin dul eşi Jánosné Teleki, oğlu Mihály Teleki'ye hitâben, "...onları bir yerde yakalarsan yurda göndermen gerekir..."[82] satırını kaleme almıştır.

Bir diğer örnek: 1661'de Cudaballa (Bekeş eyaleti[= *comitatus*]) sakinleri, Filek'te yaşayan hanımefendileri Erzsébet Aszalay'ı aramakta idi. Başta Tatar yağmaları olmak üzere askerî kargaşa nedeniyle toplam on beş kişi kaldıklarını ancak dağılmış dostlarının geri döneceğini ifade eden topluluk, o vakte kadar derebeyinden vergilerinin indirilmesini talep etmiştir.[83]

Yeniden başlayan Osmanlı savaşları taşraya fazla nüfuz etmese de Heveş ve Dış-Solnık ile Peşte-Piliş-Şolt kalelerinin nüfusu, göç ihtimaline karşı kayda geçirilmiştir. Bu anlamda Dış-Solnık'ta toplam beş köyün tamamen yok olduğu ve halkın eyalet dışına çekildiği tespit edilebilmektedir.[84] Yeni göç hareketine ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

II. György Rákóczi; 1652'de belirlenemeyen bir yerde yaşayan Balogh János Sarkadi'ye, karısı ve çocuklarıyla birlikte Osmanlı topraklarından Şarkad'a taşınması ve oradaki komutana bağlanması şartıyla soylu unvanı vermiştir.[85]

1653 senesinde, Hídvég'de (Şomogi eyaleti [= *comitatus*]) Kont Ádám Batthyány'den veba salgını nedeniyle vergi indirimi istenmiş, ayrıca şöyle kaydedilmiştir: "...buna ilaveten *hajdú* askerlerine de birkaç nefer gitti..."[86]

"...igen költöznek ide fel, az ki eljöhet közülük..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXIX, fol. 53. Ayrıca bk. Izsépy, Edit, "Ibrányi Mihály Váradi Kapitány Szerepe Bethlen István 1636. Évi Felkelésében", *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, IV, szerkesztette: Mátrai László-Tóth András-Vértesy Miklós, Egyetemi Könyvtár, Budapest, 1968, 278.

"...az orosi jobbágyok arra Döbröcsön felé mentek..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXIX, fol. 61.

"...ha valahul kaphadnád őket, haza kellene őket küldeni..." Székelyhíd, 1658 Október 2. [2 Ekim 1658, Sîkelhîd.] Gergely, Sámuel, *Teleki Mihály Levelezése, Codex Diplomaticus Sacri Romani Imperii Comitum Familiae Teleki de Szék*, I, 275.

[83] Fülek, 1661 Április 13. Aszalay Erzsébet. [13 Nisan 1661, Filek. Erzsébet Aszalay.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 36, XVII, fol. 7.

[84] Szakály, Ferenc, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, 247.

[85] Márki, Sándor, "A Sarkadi Hajdúk", 42.

[86] "...annakfelette hajdúságra is ment el néhány legény..." Hídvég, 1653 Február 12. [12 Şubat

Gyöngyöstarján'daki toprak sahipleri de askerî yükümlülüklerden dolayı kitlesel olarak topraklarından ayrılmaktadır:

> ...bazıları orduya, bazıları *hajdú* birliklerine katıldı. Ajnácskü'ye sekiz kişi, Bistriçe'ye (Beszterce; Bistriçebânya eyaleti [= *comitatus*]) veya Zoyom'a üç kişi, Nyírbátor'a dört kişi gitmiştir...[87]

Ayrıca başta askerler olmak üzere Osmanlı ya da Macar yerel makamlarında kriminal olaylar nedeniyle kayda giren kişiler için önceleri Vârad'da ve 1670'lerin sonundan itibaren Cenceş'te konaklayan kuruz birlikleri, büyük çekim merkezi arz etmiştir. 1675'te esir alınan ve Filek'te sorgulanan kuruz askerleri arasında Bekeş'ten (Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) iki ve Cenceş'ten bir tane olmak üzere üç askere rastlanmaktadır.

Bekeş'ten gelen kişiler, Osmanlıların askerî harekâtları nedeniyle topraklarını bıraktığını söylemiştir. Cenceş'ten gelen ise feodal bey hesabına lağımcı olarak çalışmaktaysa da derebeyi ile ters düşmesi nedeniyle toprağını terk etmek zorunda kalmıştır.[88] İlaveten Heveş - Dış-Solnık idaresi, 1678'de Recsk'ten gelen ve kuruzlara katılacağına ilişkin söylentiler olan bir asker hakkında inceleme başlatmıştır. Kâdı'nın kaydında şu ifadeye rastlanmaktadır:

> ...cumartesi günü Istók Gál, Recsk'te sarhoş hâlde sokakta dolaşmaktaydı. Şarabı fıçıyla taşır, kendine ahbap arardı. Lakin rast gelememiş ve György Bolyki'ye gidip oturmuştur. Ormandan eve gelen György Bolyki, onunla beraber içmeye başladı. Başkalarını da masaya oturmaya ve içmeye zorlayarak meye devam ettiler. Istók; kuruz askerlerinin arasına Recsk'den hangi yiğit giderse o, cengâverlerin başı olur, dedi. Diğerleri de benzer şekilde söylemiştir: "Ben olacağım!" İsyankârlığından önce Istók Gál, Filek'teki *hajdú* birliğine gitmek için hazırlanmaktaydı. Kâdı, askerlere tahkikat yapacağında Istók Gál onu kenara çekip şöyle dedi: "Ben kuruzlara değil Filek'e gidiyorum. Lakin burada Türk esirler olduğundan onların önünde kuruzlara gittiğimi söyledim. Gece yarısı altlarına at arabası çekmek istediler."[89]

1653, Hídvég.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1314, XIX, fol. 360.
"...ki katonaságra, ki hajdúságra. Immár elmentek Ajnácskűbe 8-an, Besztercére avagy Zólyomba harman, Nyírbátorba négyen..." Aktaran: Soós, Imre, *Heves Megye Községei 1867-ig*, Heves Megyei Tanács V. B. Népművelési Osztálya, Eger, 1975, 245.

[88] Fülek, 1675 Október 19. [19 Ekim 1675, Filek.] Štátny Archív v Bytči, Oravský Komposesorat-Koháry Rodinný Archív, Pars V. Inv. č. fol. 15-434.
"...hogy mikor szombat napon Gál Istók Recsken megittasodván, az utcán járt, korsóban hordozván bort, ha kit találna társul. Nem találván, ment be Bolyki Györgyhöz, ült le. Bolyki György hazamenvén az erdőről, övele kezdette el italát. Másokat is asztalhoz kényszerítvén ülni és itatni, úgy kezdettenek iszogatni. Mondá Istók, hogy azmely legény elmehet Recskrül az kuruczok köziben, azon legényeknek ő leszen hadnagyok. Az többi is hasonlóképpen mondotta: 'de én leszek.' Minekelőtte ezen rebelló nem volt, Fülekre készült hajdúságra Gál Istók. Midőn az bíró pirongatta volna az legényeket, Gál Istók őt félrehíván, úgy mondotta: 'én

Genel olarak verilere göre kargaşa esnasında serflerin büyük çoğunluğu, Osmanlı Macaristanı'ndan pek de isteyerek ayrılmamıştır. Ancak feodal beyleri tarafından yine onlara ait başka topraklara göç ettirilmişlerdir. Feodal beylere karşı köylünün gösterdiği gayret, ancak Erdel'e sınır bölgelerde istikrarlı biçimde muhafaza edilebilmiştir. Doğal olarak Macar nüfusunun Osmanlı Macaristanı'ndaki iskânı, Dîvân-ı Hümâyûn için de önem taşımıştır. Bu nedenle 1629'da Budin paşası, Nâib Miklós Eszterházy'ye şöyle söylemektedir:

> Macar beyi, serfi küçük bir nedene binaen egemenlikten [Osmanlı idaresinden], egemenliğin tesis edilmediği yere götürmesin. Teslim alınmış toprağın sefasını olduğu yerden sürsün. Serfin Türk beyinden herhangi bir zararı olursa [Macar beyi] şikâyetini vezire sunsun ve ancak onun için adalet sağlanmadığı takdirde serfi götürülebilsin.[90]

4. Osmanlı Macaristanı'nda Serfin Yurtluğa Bağlanması

Osmanlı Macaristanı'ndaki toprak sahibi feodaller, serfin toprağa bağlanmasına ilişkin yöntemler belirlerken Macar Krallığı'ndaki ve Erdel'deki pratikleri dayanak almışlardır. Böylece yurtluğa bağlama, yemin ya da kefil vesikalarıyla irsî serfliği devam ettirmek istemişlerdir.

Örnekler üzerinden hareket edilirse: Mátá Szabó, 1620'de István Nyáry'ye ait Cenceş yöresindeki bir toprağa, sadece belli kişilerin onayı sayesinde ve irsî serf olarak geçebilmiştir.[91] Mezőtúr'dan (Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*]) serf olarak gelen Gergely Kaza'nın, 1623'te Miklós Kállay ve eşi Judit Orlé hesabına "...dürüst, itaatkâr, yerini muhafaza eden, saf ve söz dinleyen serfi..."[92] şeklinde, yemin vesikası imzalaması gerekmiştir. Gergely Kaza, Dévaványa'ya (Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*]) geldiğinde kaçmak istese de beyi tarafından yakalanmıştır.[93] 1630'da János Trombitás'ın Nadköröş'ten gelen üç serfi, yazılı yemin sunmuştur:

---

nem kuruczok köze megyek, hanem Fülekre, de minthogy itt török rabok vadnak, azok előtt mondottam, hogy kuruczok közibe megyünk, éccaka szekeret akartak hajtani magok alá." Aktaran: Soós, Imre, *Heves Megye Községei 1867-ig*, 421-422.

"...hogy a magyar úr akármi kicsin okból el ne vigye a holdultságról a jobbágyot holdulatlan helyre, s hogy onnan élje a holdult földét hanem mi injuriája leszen a jobbágynak a török urától, tegyen panaszt reá a vezérnél, s ha igazat nem tesznek neki, úgy vihesse el." 1629 Április 6. "Budai Végezés A Holdultságról." [6 Nisan 1629. "Osmanlı Egemenliği Hakkında Budin Kararı."] Aktaran: Salamon, Ferenc-Szalay, László, *Galántai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország Nádora*, III, 542.

Besztercebánya, 1620 Július 8. [8 Temmuz 1620, Bistriçebânya.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Orczy Család Levéltára, Possessionaria G. (Gyöngyös), Missiles Series, P 1417, III, fol. 27.

92 "...igaz, engedelmes, helytartó, jámbor, szófogadó jobágia..."

93 Kesenye, 1623 Szeptember 30. [30 Eylül 1623, Kesenye.] Magyar Országos Levéltár, P

...başka bir toprak beyini ya da herhangi bir adla hitap olunabilir boş yerleri [aramamızın], dışarıda sefil olmamızın hikmeti, sadece yüce şevketlimizden sual olunur. Ne gizlice ne de açıkça hiçbir şekil ve hâlde [çiftlik] aramak istemeyiz. Sadece inâyetlimize ve gelecekteki nesline gerçek sadakatle, iki yüzlülük sergilemeksizin, ölene kadar hizmet etmek ve irsî ırgatları olmak isteriz...[94]

Yeni yerleşiminin viraneye dönmesinden ötürü András Udvardi, Szőny'e (Komárom eyaleti [= *comitatus*]) kaçmış ancak 1655'te Nadkörös'e geri dönmek zorunda kalmıştır. Sonunda beyi Péter Battik'e yetki vermiştir:

...ister Yas-Kumanların arasına ister uç yerlere olsun her nereye kaçarsam bu mektubumun yetkisiyle her yerde peşimde olsun ve inancı neyi gerektiriyorsa öyle cezalandırsın...[95]

1661'de Karácsond'a (Heveş eyaleti [= *comitatus*]) gelen serfler; toplu olarak eski beyleri olan Filek askeri János Mózik'e teslim olmuşlardır:

Péter Örzse ve oğlu Karácsond'dan ne kaçacak ne de başka beylere müracaat edecektir. [Aksi hâlde onları] János Mózik Bey'imin eline teslim etmekle mükellefiz. Bâdehû şevketlinin onlara ne isterse yapması rızasına bağlıdır. Eğer biz bunları teslim edemezsek, bir kişi dahi eksik olsa her birimiz János Mózik Bey'ime hiçbir itiraz olmaksızın yüzer gümüş taller ödemekle mükellefiz.[96]

1662'de Tiszapüspöki'den (Dış-Solnık eyaleti [= *comitatus*]) Toprak Beyi András Vas; László Fáy ve haleflerini "...sadık serfler olarak hizmet ederler..." şeklinde kabul etmekteydi.[97] 1669'da János Pápai'nin János Tót adlı

szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1600, II, fol. 143.

"...más földes urat vagy akármi nével nevezendő szabados helyeket, kin el idegenedéseinkre eő kegyelmétül ok találtatnék, nem akarunk titkon, sem nyilván keresni, sem semminémű szín és mód alatt, hanem is kegyelmedet és jövendőbeli maradékit igazán híven és képmutatás kévül holtigh akarjuk szolgálni és örökös jobbágy lenni..." Aktaran: Majlát, Jolán, *Egy Alföldi Cívis-Város Kialakulása. Nagykőrös Gazdaság- és Társadalomtörténete A Megtelepedéstől A XVIII. Század Végéig*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942, 30-31.

"...akár hová mennék is, akár jász-kunok köziben, végh helyekben, ezen levelemnek erejével mindenütt kergethessen..., s mint a féle hiti hagyót, úgy bűtethessen." Aktaran: Novák, László, "Nagykőrös Mezővárosi Fejlődése és Településrendszere A XVII-XIX. Században", *Tanulmányok Nagykőrös Történetéhez és Néprajzához*, szerkesztette: Novák László, Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei, Nagykőrös, 1978, 39.

[96] "Örzse Péter és fia Karácsondról el nem szöknek és más urakhoz folyamodnának, tartozunk őket Mózik János uramnak kezében adni. Annak utana őkegyelme szabadságában áll velek azt cselekedni, amit akar. Ha pedig mi ezeket elő nem adhatnánk, s egyik is meg nem lenne, minden személyenktül tartozunk letenni MózikJános uramnak minden perpetvar nélkül 100-100 ezüst tallérokat." Aktaran: Soós, Imre, *Heves Megye Községei 1867-ig*, 289-290.

[97] "...iámbor jobáiul szolgállia..." Aktaran: Benedek, Gyula, *Tiszapüspöki Története*, Damjanich János Múzeum, Szolnok, 1970, 47.

Dereçke'den (Derecske; Heveş eyaleti [= *comitatus*]) gelen serfi, I. Ferenc Rákóczi'nin topraklarına geçmek istemiştir. Bu kulun, János Pápai Bey'in itaatkâr, vergisini ödeyen serfi olacağına ve kaçmayacağına dair Rákóczi'ye üç kefil göstermesi gerekmiştir. Ancak Tót derhâl ortadan kaybolmuş ve dahası altı yıl boyunca izine rastlanmamıştır. Bu nedenle Pápai, kefillerine 40'ar forint ceza vermiştir.[98]

Örneklerde değişken bir durum görülmemektedir. Kaynaklar temelinde Osmanlılar orada yokmuş gibi serfler üzerinde hâkimiyet sağlanmış, halk bir sınırdan ötekine nakledilebilmiş ya da aynı yerleşim birimi içinde satılabilmiştir. Örneğin 1629'da Kata Orsolya Nagy şu veriyi aktarmaktadır:

> Şomogi'de, Bolondvâr (Bolondvár) yanında bulunan ve Bakácz Bey'ime ait olan Czehi adlı köyde Paál Thoth adında bir serfimiz bulunmakta idi. Onun ırgatlığına duyduğumuz ihtiyaçtan ötürü kendisini, oğulları, evi, otlağı, tarlası, bağları ve balıklı suyuyla birlikte bizim hesabımıza olan topraktaki Sándor Bakács'ın dul eşi Kata Pethő'ye satılmaya mecbur ettik... Alış 60 forint.[99]

Paralel bir örneğe Budin'in hemen güneybatısındaki Alba eyaletinde [= *comitatus*] rastlanmaktadır. Ádám Batthyány; Enyingli (Alba eyaleti [= *comitatus*]) serfi Gergely Nagy'ı, inek ticaretinde kullanmak istemiştir. Bu nedenle 30 taller değerindeki bir atla birlikte onu ve oğlunu 1654'te "...kendi yerindeki vergisi ile buna bağlı topraktan gelen tahıl ve diğer ondalık rüsûmla beraber..." satın almıştır.[100]

Diğer yandan Macar beyleri, Osmanlı Macaristanı'na kaçan serflerinin geri getirilmesi hususunda kendilerine o denli güvenmektedir ki bunların tekrar hükümlerine alınması için para ödemeye dahi razı gelmişlerdir. Örneğin Yanova'dan Yardımcı Komutan István Szilágy, 1623'te Zamord'dan (Zarând sancağı) Osmanlı topraklarına kaçan István Sturca adlı serf ve oğlu için 48 forint ödemiştir.[101] Belli bir ücret ya da hediye karşılığında nihai olarak

---

[98] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XVII, fol. 6.
"Volt oda által Omogiban, Bolondvár mellett leveő Czehi neww faluban, meli Bakácz uramé, egy Thoth Paál neww jobbágiunk, melj Thóth Paáll jobbágiunkra reá szorulván, készeretettünk eörökben el adni mind fiaival, házával, rétével, szántó földével, szőleivel és halászó vizeivel eggiwwt, a ki miszámunkra való feöldön volt Bakács Sándor özvegyének Pethő Katának... A vétel 60 Ft." 1629 Május 20. [20 Mayıs 1629.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Tallián Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XIX, fol. 11.

[100] "...az maga helétől való adózástul és ahoz tartozandó földektül való gabona és egyéb désmáktul..." Rohonc, 1654 Augusztus 18. [18 Ağustos 1654, Rohonc.] Aktaran: Jenei, Károly, "Iratok Fejér Megye Török Hódoltság Kori Történetéhez", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, VI, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1972, 190.

[101] Monok, 1671 Október 31. [31 Ekim 1671, Monok.] Magyar Országos Levéltár, E szekció:

serflikten kurtulanlar da olmuştur. Nadány Ailesi 1632'de Mezőmegyer'den (Bekeş eyaleti [= *comitatus*]) gelen ve Imre Lajos'tan kendilerine geçen iki serfin özgürlüğünün bedelini 13 kanca ve 3 at olarak belirlemiştir.[102]

Osmanlı Macaristanı'nda cereyan eden nüfus hareketini, büyük uzaklıklar ve ülkenin içinden geçen sınır nedeniyle tam kontrol altına almak mümkün olmamıştır. Öte yandan aynı nüfus hareketi sayesinde serflerin doğrudan toprağa bağlanması, toprak beylerinin amacı olmaktan çıkacak; bunun yerine istikrarlı verginin toplanabilmesine odaklanılacaktır. Böylece kısmî olarak özgürlüğünü sağlamış ve kendi problemlerine çözüm bulmaya çalışan bir tabaka ortaya çıkmıştır. Nihayet finans kaynağının odağına, toprak yerine serf yerleşmiştir.

5. Osmanlı Egemenliğindeki Soylu Sayısı

Bir önceki yüzyıldaki durumun aksine XVII. yüzyılda Osmanlı Macaristanı'ndaki soyluların sayısının ve günlük hayattaki etkilerinin gittikçe arttığı görülmektedir. Örnek olarak Peşte-Piliş-Şolt eyaletinin [= *comitatus*] soylu sayısı, 1635 ve 1681 yılları arasında şöyledir:

Tablo XI[103]

	1635	1647	1668	1681
Piliş Bölgesi				
Cezire-i Kovin	16	?	7	?
Torda	-	1	-	?
Tôtfalu	-	-	1	?
Toplam:	16	?	8	?
Vâç Bölgesi				
Fót			1	?
Vâç	5	4	3	?
Toplam:	5	4	4	?
Keçkemet Bölgesi				
Alsónemedi	-	-	-	3

Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Keglevich Család Egreskátai Levéltára, Missiles Series, E 33, II, fol. 22. Fülek, Szeptember 19. [19 Eylül, Filek.] Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves-Külső-Szolnok Vármegye, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 18, III, fol. 45-46.

[102] Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, I, Békésvármegye Közönsége, Gyula, 1896, 228.

[103] Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 16, I, fol. 74-78; Magyar Országos Levéltár, A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 19, I, fol. 92-103.

	1635	1647	1668	1681
Seglid	3	-	1	1
Yânoşhida	-	-	1	1
Keçkemet	4	8	7	10
Kôka	-	1	2	2
Nadköröş	-	10	24	24
Ócsa	-	3	2	2
Újszáz	-	-	1	-
Toplam:	7	25	36	41
Şolt Bölgesi				
Dunapataj	21	27	19	-
Şolt	-	2	-	?
Szalkszentmárton	-	2	2	?
Taş	-	3	3	?
Toplam:	21	34	24+2	?
Tümünün toplamı	49		75+2	
En az:	49	74	75+2	41

Kaynaklarda kendilerini soylu olarak tanımlayanlara da rastlanmaktadır. Ancak yukarıdaki rakamları sunan belgelerde bu kişiler saptanamamıştır. Mevcut durum, tek bir araziye sahip soyluların, genellikle hesaba katılmamasından kaynaklanmaktadır.[104] Peşte-Piliş-Şolt eyaletiyle [= *comitatus*] sıkı ilişkisi bulunan Heveş ve Dış-Solnık kaleleri, umumiyetle imtiyazlı toprakların sınırlarını belirlemektedir. Bu bölgede *nobilis* ve *armalist* nüfusunun yanı sıra tek topraklı beyler de ayrı olarak kaydedilmiştir.

Bu safhada soyluların hukukî durumlarıyla ilgili ifadelere de değinmek yerinde olacaktır. *Nobilis*: Eski Soylu. *Armalist*: Yeni soyluluk vesikası almış. *Seminobilis*: Yarı soylu. *Curialis*: Tek topraklı soylu.

Tablo XII[105]

Mátraalja Bölgesi	1647	1675	Fark
Alattyán (*Armalist*)	1	3	+2
Çâni (*Armalist*)	-	1	+1
Erk (*Armalist*)		1	+1
Füged (*Armalist*)	-	2	+2
Cenceş (*Armalist*)	?	95	?

[104] Bu kişilerin varlığına ilişkin bk. Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1654, fol. 16; Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1657, fol. 7; Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1678, fol. 2.

[105] Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 99, XXI, fol. 51, 54.

Mátraalja Bölgesi	1647	1675	Fark
Gyöngyöshalász (*Armalist*)	-	2	+2
Gyöngyöspüspöki (*Nobilis* ve *Seminobilis*)	-	10	+10
Gyöngyössolymos (*Armalist*)	1	-	-15
Gyöngyöstarján (*Armalist*)	5	2	-3
Halmaj (*Armalist*)	-	2	+2
Karácsond (*Armalist*)	2	7	+5
Nagyréde (*Armalist*)	-2	2	+2
Százberek (*Armalist*)	1	1	0
Tarnaméra (*Armalist*)		4	+4
Tarnaörs (*Armalist*)	2	2	0
Ugra (*Armalist*)	-	1	+1
Vámosgyörk (*Armalist*)	1	-	-1
Yazgiya:			
Jászárokszállás (*Armalist*)	?	5	?
Canfedâ (*Armalist*)	?	15	?
Ladányszentgyörgy (*Armalist*)		1	?
Toplam:	?	161	?
Tarna Bölgesi			
Átány (*Armalist*)		9	+9
Bekölcse (*Curialis*)		2	+2
Debrö (*Nobilis*)	2		-2
Domoszló (*Nobilis*)	1	1	0
Egerbócs (*Armalist*)	-	1	+1
Egerfarnos (*Curialis*)	2	8	+6
Erdőtelek (*Armalist*)		1	+1
Kişheveş (*Curialis*)	3	2	-1
Mezötarkān (Mezőtárkány) (*Armalist*)	1	1	0
Mikófalva (*Armalist*)	-	2	+2
Nagybátor (*Curialis*)	-	2	1
Nagyút (*Armalist*)	-	1	+1
Pázmánd (*Armalist*)	-	4	+4
Poroslô (*Armalist*)	-	1	+1
Szentdomokos (*Armalist*)		2	+2
Szenterzsébet (*Armalist* ve *Curialis*)	-	8	+8
Tarnalelesz (*Armalist*)	4	3	-1
Tarnazsadány (*Armalist* ve *Curialis*)	1	3	+2
Tenk (*Armalist*)	-	7	+7
Váraszó (*Curialis*)	-	2	+2
Verpelét (*Armalist*)	4	5	+1
Toplam:	20	63	+22
Alföld Bölgesi			
Apc (*Armalist*)	-	1	+1

Mátraalja Bölgesi	1647	1675	Fark
Kövest (*Armalist ve Curialis*)	2	6	+4
Midsen (*Curialis*)	-	2	+2
Pásztó (*Armalist*)	5	4	-1
Pétervásár (*Armalist*)	1	4	+3
Recsk (*Armalist ve Curialis*)	-	9	+9
Szentjakab (*Curialis*)	1	2	+1
Toplam:	9	25	+16
Dış-Solnık Bölgesi			
Dévaványa (*Armalist*)	14	?	?
Fegyvernek (*Nobilis*)	2	3	+1
Fokorú (*Armalist*)	-	2	+2
Kisköre (?)	-	1	+1
Körü (*Curialis*)	1	?	?
Kőtelek (*Curialis*)	-	?	?
Mezőtúr (*Armalist*)	4	9	+5
Tenyő (*Armalist*)		3	+3
Tiszabő (*Armalist*)	1	2	+1
Tiszabura (*Armalist*)	-	2	+2
Tiszaföldvár (*Armalist*)	-	1	+1
Tiszajenő (*Curialis*)	2		-2
Tiszanána (*Armalist*)	2	8	+6
Tiszapüspöki (*Nobilis*)		1	+1
Tiszaroff (*Armalist*)	-	1	+1
Tiszasüly (*Armalist*)	1	6	+5
Tiszaszajol (*Nobilis*)	-	2	+2
Tiszaszalók (*Nobilis*)	-	2	+2
Tiszaszöllős (*Nobilis*)		1	+1
Vezekény (*Armalist*)	1	3	+2
Büyük Kumanistan Bölgesi			
Kiskaba (*Armalist*)	-	1	+1
Kisújszallás (*Armalist*)		3	+3
Toplam:	27	?	?
Tümünün toplamı:	?	?	?
En az:	69	299	+110

Osmanlı egemenliğindeki ve Erdel'in etki alanına giren Yukarı Tisa'nın güney kısmındaki topraklarda soyluların sayısı dikkat çekicidir. Nâib György Thurzó tarafından kaleme alınan bir emirde, bu coğrafyada Krallığa bağlı soylular olarak on iki kişinin ismine rastlanmaktadır. [106] Vesika aynı zamanda askerî kargaşa nedeniyle kaçan nüfusun geri geldiğini de göstermektedir.

[106] Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, I, 240.

1677 senesine ait ondalık vergi kayıtlarına göre Tuna'nın öte tarafındaki Szigeth bölgesi ile Baranya eyaletindeki [= *comitatus*] yirmi iki köyde (Ábránfalva, Bozsika, Bödöcsfa, Dencsháza, Dinnyeberki, Fok, Hatvan, Ibafa, Katádfa, Kispéterd, Nagypéterd, Nádmelléke, Nagyyáty, Nemeske, Ökörd, Poklostó, Szakosfa, Sebini [Szebény], Szegedi, Szentdénes, Szenterzsébet, Szenmihályfa) şahıslar, Samartin başrahibine ödenmesi gereken ondalık vergiyi, "soylu" olduklarını öne sürerek reddetmişlerdir. Aynı kayıtta *curialis* kapsamına giren köylerin oranı %16'dır.[107]

Daha az nüfusa sahip Tuna-Tisa civarında da soyluların sayısı azımsanmayacak derecededir. 1663'te, Nadköröş'te János Pöczök'ün soyluluğunun kanıtlanması esnasında 85 yaşındaki Keçkemetli soylu Demeter Godán şöyle söylemektedir:

> Eskiden Baranya'da yaşadığım sırada János Pöczök Bey'imin atasının, seleflerinin ve her bir zürriyetinin düzenli vergi ödeyen soylu ve özgür kişiler olduğu açıkça malumumdu... ...bugüne dek oradaki tüm halefler, hakiki soylu kişilerdir...[108]

6. Osmanlı Egemenliği Döneminde Kurumsallaşan Macar Feodalizminin Temel Özellikleri

Osmanlı Macaristanı'ndaki toprakların gelirlerinden sınır boylarındaki Macar kaleleri kısmî fayda sağlayabilmiştir. XVI. yüzyılda göze çarpan bu durum, XVII. yüzyılda da değişmemiş; toplanan gelirler doğal olarak öncelikle kale komutanları ve diğer rütbeliler arasında bölüşülmüştür.[109]

Bu temelde soylular, sahipsiz toprakları keşfederek kral ya da kral nâibinden buraların kullanım ve vergi hakkını talep etmiştir. Başka bir yol olarak uç kalelerindeki soylular, uzakta yaşayan toprak sahiplerinden Osmanlı egemenliğindeki arazilerini ya satın almış ya da ipotek yoluyla mülkün kullanım hakkını edinmiştir.

Örneğin Yanıkkale şehrinden gelen Ádám Martonfalvi, 1652'de iki çift

---

[107] "Consignatio omnium pagorum Simeghiensium, qui jure tenentur monasterio S. Martini Sacri Montis Pannoniane decimis anno 1677. Connumerati per dominum Michaelem Recha." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Szilly Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1159, LXXXIX, fol. 7.

[108] "Nyilván tudom, mikor oda be Baranyába laktamis régenten, Pöczök János uramnak az attya, elei, minden nemzetiséghi igaz taxa fizető nemes, szabados személyek voltanak... ...s máighis odabe minden nemzetséghi igaz nemes személyek..." 1663 Március 14. [14 Mart 1663.] Pest Megyei Levéltár, Acta Nobilitaria, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1663, fol. 17.

[109] Németh, Béla, "Baranya Szent-Istvántól A Jelenkorig", *Baranya Múltja és Jelene*, II, szerkesztette: Várady Ferenc, Telegdi Ármin Könyvnyomdája, Pécs, 1898, 475-478.

"çelebi çizmesi" ve üç aba karşılığında Vesprîmli yiğit András Tolnay'dan Senmiklôş, Nyámád, Sasinkovo, Iccse, Győrke, Fejérvíz ve Őcsény'nin (Tolna eyaleti [= *comitatus*]) yarısını almıştır.[110] Osmanlı Macaristanı'ndaki toprakların kullanımıyla ilgili muhafız birlikleri de tesis edilmiştir. Örneğin Segedin civarındaki Macar Kamarası'nın topraklarını, XVII. yüzyılda Filek çavuşu işletmektedir.[111]

Macar Krallığı'na bağlı askerlerin, Osmanlı Macaristanı'ndaki toprak gelirlerine müdahalesine dair başka örnekler de bulunmaktadır. Buna göre Çanâd Piskoposu, 1653'te Seçen komutanları György Szegedi ve János Rácz'ı, Makô'daki bazı toprak sahiplerinin ineklerini almaları için Osmanlı Macaristanı'na göndermiştir.[112] Yine Çanâd Piskoposu'nun vekili, 1647'de Kont Ádám Batthyány'e iki kişi tayin etmiştir:

> ...biri János Ürögj, Şomogi'de çok marifetli bir kılavuzdur; diğeri János Fejér Vizi, onun da kılavuzluğu Tuna'da iyidir...[113]

Bu tip olaylarda elde edilen gelirlerin yarısı ya da üçte biri, görevi yerine getiren memurlara ait olurdu. Bunun yanı sıra kefil vasfıyla elde edilen hediyeler, toplanan haraçlar ve alınan esirler, sâbık görevliler için önemli bir gelir kaynağı idi. İstikrarlı olmamakla birlikte ticaret yolları üzerindeki uç kalelerinin ekonomik getirilerinden de yararlanmışlardır.[114] Neticede savunma hattının temelini teşkil eden uç kalelerinin askerleri, çoğu zaman aylarca ödeme alamamıştır.

Durum, mezkûr kitlenin eşkıyalığa yönelmesini beraberinde getirecektir. Konuyla ilgili olarak Péter Keglevics, 1649'da şunları kaleme almıştır:

> ...[Uç kalesi askerinin] hayatını idame ettirebilmek için köylere gitmesi gerekir. Vatan-

---

[110] Varga, Ádam-Boda, Ferenc, *Mőzs Község Története 1945-ig*, Tolna Nagyközség Tanácsa, Szekszárd, 1973, 64.

[111] Borovszky, Samu, "Szeged Története. Írta Reizner János. 1. köt., A Legrégibb Időtől A XVIII. Század Végéig. 2. Köt., A XVIII. Század Végétől Az 1879. Évi Árvízig. 3. Köt. Egyházak és Hitfelekezetek, Hatóság és Társadalom. 4. Köt., Oklevéltár. Név- és Tárgymutató, Szeged, 1900", *Századok*, XXXIV/7 (1900), 644.

[112] Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, 359.

[113] "...az egjgik Ürögy János az Somogjra igen jó kalauz, az másik Fejér Vizi János azis az Duna mellé jó kalauzságara..." Veszprém, 1647 Március 31. Csáktornyai István-Batthyány Ádám. [31 Mart 1647, Vesprîm. István Csáktornyai-Ádám Batthyány.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 8211, XXXVII, fol. 9.

[114] Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, I, 160-163; Dobos, Gábor, "Török-Magyar Rabok A Nyugat-Dunántúli Végeken", *Studium. Acta Iuvenum Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae*, II, szerkesztette: Dám László, Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem, Debrecen, 1971, 68.

> daşın neyi varsa zorbalıkla alır. Bâdehû eyaletlerde ve ülkede yiğit zümreye karşı büyük haykırışlar vardır...[115]

Benzer şekilde Ádám Batthyány 1662'de şu satırları yazmıştır:

> En müstesna yiğitler, ailelerini beslemek için köylere gitmeye ve başkasınınkini almaya mecburdur...[116]

Eğri'nin düşmesiyle birlikte uç kalesi hattı tarafından desteklenen Macar feodalizminin, Osmanlı Macaristanı'ndaki merkezî ve çok katmanlı yapısının son temsilcisi ortadan kalktı. Bunun yerine dağınık feodal beylerin hükmündeki arazi teşkilatı boy gösterdi. Öte yandan nadiren de olsa Tihany gibi bazı kaleler, XVI. yüzyılda edindiği toprakların bir kısmını XVII. yüzyılda da muhafaza edebildi.

Ancak söz konusu durum, doğrudan özel mülkiyet hakkına sahip feodaller denizinde sadece bir damladır. Kralın en fazla gelir getiren uç kalelerinin hatta devlet hazinesine bağlı toprakların, Filek Kalesi Başkomutanı Tamás Bosnyák gibi kişilere ipotek verilmesi; meselenin karakterini betimlemektedir.[117] Gelinen noktada uç kalelerinin gücünün azalması, feodal gelirlerin paylaşımındaki değişimi beraberinde getirirken süregelen askerî savunma ihtiyaçları, temelde Krallık Kamarası tarafından üstlenilmeye başlanmıştır.

XVII. yüzyılda kiliselerin ondalık vergilerini toplayan uç kalesi örnekleri gittikçe azalmıştır. Osmanlı Macaristanı'ndaki ondalık vergi hususu, genellikle her yerde ayrı ayrı derecelendirilmiş, ilaveten mülkî topraklardan elde edilen gelirin temel kalemlerinden biri hâline gelmiştir.[118] Macar savunma sisteminde tahribata yol açan bu durum, aynı zamanda Osmanlı Macaristanı'na sokulan feodal yapılanmanın bağımsız ve kontrolsüz bir biçim kazanmasına neden olmuştur.

Dönemin Macar feodal vergilendirmesi, nispeten basit bir temele oturmaktadır: Osmanlı Macaristanı'nda daha savaştan önce yaygınlık kazanan *summa* vergisi, tek seferde toplanmakta ve belli bir merkeze aktarılmaktadır. Bu yapının güçlenmesi; öncelikle vergi koyan tarafın ve vergi veren nüfusun

---

[115] "...Hogy életét megtarthassa, ki kell mennie a falukra. Erővel elveszi a polgarnak, az mije vagyon. Onnand aztán az vármegyékben, az országban is nagy kiáltás vagyon az vitézlő rendre..." Aktaran: Takáts, Sándor, *Rajzok A Török Világból*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915, 124-126.

[116] "A legjobb vitézek, hogy családjukat táplálhassák, kénytelenek a falukra menni s a másét elvenni..." Aktaran: Takáts, Sándor, *Művelődéstörténeti Tanulmányok A XVI.-XVII. Századból*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961, 39-40.

[117] Matunák, Mihály, *A Magyarbéli Bosnyák-Család Története*, Joerges Ágost Özv. és Fia, Körmöczbánya, 1895, 60-61.

[118] Fügedi, Erik, *Ispánok, Bárók, Kiskirályok*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986, 233.

coğrafî farklılıklarından doğan idarî gevşemelere, ayrıca toprak sisteminin ve nüfus yapısının savaşlar nedeniyle bozulmasına dayanmaktadır. Akabinde *summa* vergisi ödeyen yerler, başta sınır bölgeleri olmak üzere, tüm Osmanlı Macaristanı'nda yaygınlık kazanmıştır.[119]

Sadece *summa* vergisi ödeyen yerleşkelere nadiren rastlanmaktadır. Pek çok yöre, farklı türlerdeki vergi ve angaryaya tâbi kılınmıştır. Başlangıçta Yas ve Kuman bölgeleri gibi Osmanlı egemenliğinden önce de imtiyaza sahip yöreler, konumlarını muhafaza etmeye çalışmıştır. Ancak sâbık yerler, Eğri yönetimi tarafından Kale'nin Osmanlılarca alınmasına dek vergilendirilmiştir.

Örneğin 1637'de 12 Yas ve 3 Küçük Kumanistan yerleşiminden başyargıç ve kral nâibi toplam 1.191 forint 34 *denarius* toplamıştır. Bunlar arasında en çok vergiyi 373 forintle Canfedâ, 158,40 forintle Árokszállás ve 150 forintle Szabadszállás ödemiştir.[120] Osmanlı Macaristanı'nda Macar Krallığı'na *summa* yerine miktarı önceden belirlenmiş meta ve balıkla da ödeme yapan pek çok yer mevcuttur.

1634'te Krallık Kamarasına bir yıllığına yapılan ödemeler, bazı idarî bölgeler için şu şekildedir:[121]

Hont eyaletindeki [= *comitatus*] Nagymaros: 1 adet altın işlemeli yorgan, 1 adet İran halısı, Kamaradaki her görevliye birer çizme, 7 adet mersin balığı.

Çonrâd eyaletindeki [= *comitatus*] Segedin: 5 çift çizme, 100 sudak balığı, 40 kurutulmuş sazan balığı, 2 mersinbalığı.

Çonrâd eyaletindeki [= *comitatus*] Tâpe: 5 çift bağcıklı çizme, 50 sudak balığı, 10 büyük yayın balığı, 20 "sazlık balığı" ve 2 mersin balığı.

Bâç eyaletindeki [= *comitatus*] Martonos: 5 çift çizme, 65 kap kurutulmuş balık, 30 kap yayın balığı, 52 mersin balığı.

Bâç eyaletindeki [= *comitatus*] Martonos: 5 çift çizme, 65 kap kurutulmuş balık, 30 kap sazan, 50 mersinbalığı.

Feodallerin serflerden nakdî *summa* ile değişen miktarlarda ve özelliklerde hediyeler istemesi yaygın bir durumdur. Bunlar bazı bölgelerde 1651 yılına ilişkin olarak takip edilebilmektedir:

---

[119] Mákkai, László, "Robot-Summa-Taxa. (Az Örökös Jobbágyság Rendszerének Fejlődési Tendenciái A XVII. Század Második Felében)", *Történelmi Szemle*, VII/2 (1964), 334.

[120] Merényi, Lajos, "1637. Esztendőbeli Jövedelme Palatinus Urunk Ő Nagyságának A Jászok, Kiskunok és Bujaki Jószágbeliektől", *Magyar Gazdák Szemléje*, XII/3-4 (1905), 292-293.

[121] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Libertinorum, E 39, V, fol. 27.

Tablo XIII[122]

Yer adı	*Summa* (Ft)	Çizme (çift)	Av hayvanı (adet)	Terlik (çift)
Şomogivâr (Somogyvár)	26	2	-	-
Şegeş (Segesd)	100	-	2	2
Köröshegy	20	-	-	-
Gyugy	15	-	-	-
Tótszentmiklós	16	-	-	2
Lâtrân	45	-	-	2
Kálmáncsehi	25	-	-	2
Homokszentgyörgy	25	-	-	2
Yut (Jut)	15	-	-	2
Merçil (Marcali)	24	-	2	2
Lábad	44	-	-	2
Durdoş (Györgyös)	8	-	-	2
Csoknya	70	-	-	2
Kútfő	16			2
Tırnava (Tarnóca)	24	-	-	2
Darány	100			2
Zákány	7	-	2	2
Gyékényes	7	-	2	2
Bolyó	10	-	-	2
Komloş (Komlósd)	16	-	-	2
Heresnye	7	-	-	2
Péterhida	4	-	-	2
Gadány	14	-	-	2
Toplam:	631	2	8	40

Tablo XIV
1651-1652 Yılları Arasında Esterházy Ailesi'nin, Doğu Şomogi ile Batı ve Kuzey Tolna'da Bulunan Malikânelerinden Elde Ettiği Gelir[123]

Malikâne adı	Yerleşim sayısı	Toplam para	Çizme (çift)	Terlik (çift)
Tamâş	7	86	4	10
Ozora	21	211	14	27
Kopân	7	92	6	8
Şimontorna	10	154	6	14
Toplam:	45	543	30	59

[122] 1651 Jánuár 1. [1 Ocak 1651.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Festetich Család Levéltára, Pethő-Rész. Comitatus Simigiensis, E 155, XXV, fol. 12.

[123] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1125, LXXXIV, fol. 57.

Tablo XV
Macar Aristokratı Sándor Esterházy'nin, Çepel Adası'ndaki Topraklarının Geliri[124]

Yer adı	*Summa* (Forint)	Patiska	Külah	Çizme (çift)	Terlik (çift)	Pirinç lapası (okka)	Keten çuval	Yayın ya da mersinbalığı	Morina
Rácskevi	600	2	2	2	-	-	2	-	4
Senmiklôş	200	-	-	2	-	-	2	4	-
Makád	200	-	-	-	-	-	2	2	-
Tököl	150	-	-	-	6	6	-	2	-
Beçe	50	-	-	-	-	-	-	2	2
Toplam:	1.200	2	2	4	6	6	6	10	6

Tablo XVI
Ferenc Kátay'ın Hônad'daki Malikânesi ile Peşte ve Şolt Eyaletlerindeki [= *Comitatus*] Topraklarından Alınan Vergi[125]

Yer adı	*Summa* (taller)	Çizme (çift)	Pirinç lapası (kile)	Sazan (adet)
Nagykata	196	4	2	-
Nadköröş 1/4'ü	262	5	-	-
Sırbobran 1/2'si	10	1	-	-
Senmartin 1/3'ü	10	1	-	-
Böd	15	-	-	20
Toplam:	493	11	2	20

Yukarıdaki tablolarda yer alan metalar, en revaçta olanlardır. Bunların yanı sıra feodal beyler, güneyden gelen meyveler ve baharatlar ile Osmanlı ülkesinden gelen eşyaları da kabul etmişlerdir. Örneğin 1648'de Ádám Batthyány 100 taller nakit para, 10 adet kırmızı halı, 10 kızıl ve 10 mavi deri karşılığında, Alba eyaletindeki [= *comitatus*] serflerle anlaşmıştır.[126]

1657'de Piliş eyaletindeki [= *comitatus*] Bia'da serfler, toprak sahipleri János Csetényi'nin hanımına ve Pál Farkas'a 100 forint ve 6 çift kırmızı terliğe ilaveten yılda üç kez birer okka pirinç lapası, birer okka incir, birer okka kuru üzüm ve birer okka sabun vermeyi kabul etmiştir.[127] Sâbık hususta daha ay-

[124] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 3275, III, fol. 2.

[125] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 3275, III, fol. 3.

[126] Pinkafői Kastély, 1648 Szeptember 15. [15 Eylül 1648, Pinkafeld Hisarı.] Aktaran: Károly, János, *Fejér Vármegye Története*, III, Csitári K. és Társa, Székesfehérvár, 1899, 215-216.

[127] Nógrád, 1657 Május 1. Farkas Pál. [1 Mayıs 1657, Novigrâd. Pál Farkas.] Magyar Országos

rıntılı verilere ulaşılmış olup 1658'de Esterházy'ye verilen hediyeler ve bunların değeri aşağıdaki gibidir:[128]

2 İran halısı	: 28 taller = 50,40 forint
2 top patiska	: 16 taller = 28,80 forint
4 kental mersin balığı	: 24 taller = 43,20 forint
2 çift astarlı çizme	: 6,80 forint
2 çuval (= 33 okka) keten	: 7,85 forint
Kuru üzüm ve incir	: 3,20 forint
Toplam	140,25 forint

Verilerden takip edilebildiği üzere hediyelerin toplamı, şehrin ödediği yekûn *summa* vergisinin çeyreğine ulaşmaktadır. Elbette *summa*, gümrük ve dokuzda birlik gibi vergi tiplerini kapsamamaktadır. Örneğin dokuzda birlik vergi hakkında, 1629 yılı malumatlarında Cenceş'in çeyrek kısmı için 42 forint, Pata'nın yarısı için 52 forint, Tarkān'ın (Tarján) yarısı için 10 forint ödendiği tespit edilmektedir.[129]

7. XVII. Yüzyılda Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki Vergilendirme Girişimleri

Erdel'in Osmanlı Macaristanı'ndaki konumunun güçlenmesi, öncelikle 1566 senesinde Göle'nin düşüşünü izleyen yıllarda kendini gösterdi. O zamana kadar Erdel'in vergi faaliyetleri, Osmanlı Macaristanı sınırında son bulmaktaydı. Yine başlarda Büyük Macar Ovası'nın güneybatı kısımlarının sınırında Erdel'in ciddi askerî girişimlerde bulunabileceği bir kalesi de mevcut değildi. Dolayısıyla bu coğrafyada malî teşkilatlanma sağlayacak durumda olmayan Erdel'in yerini, güney bölgelerine iktisadî müdahalelerde bulunan Eğri Kalesi almaktaydı.[130]

On Beş Yıl Savaşlarının ilk yıllarında söz konusu durum temelden değişmiştir. Zira Erdel Hükümdarı Zsigmond Báthory, Habsburg idaresi ile ittifak

---

Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Szilly Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1159, LXXXIX, fol. 64.

[128] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 197, XCIX, fol. 51.

[129] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Koháry Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, "Urbarium arcis Szecheniensis anni 1629 die 10 Mai reformatum", P 8983, II, fol. 15.

[130] Petercsák, Tivadar, "Az Egri Vár: Valóságos és Eszmei Érték", *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae*, XXXIII, szerkesztette: Sándor Gebei, EKF Líceum Kiadó, Eger, 2006, 263.

yapmıştır. Kendisini bölge Sırpları da takip etmiş, böylece Maroş ve Temeşköz'deki şehirler ele geçirilmiştir.[131] Sonuç olarak 1595-1596'da Tisa'dan Eflâk'a kadar uzanan ve Yukarı Tisa'nın güneyinde kalan Osmanlı hâkimiyeti, pratik olarak çökmüştür. Kale sisteminden Osmanlıların payına düşen ise güneyde Tımışvâr ile kuzeye doğru Göle olmuştur. Sarvaş ve Bekeş palankaları, Osmanlı birlikleri tarafından yakılmış ve kuvvetler Göle'ye kaydırılmıştır.[132]

Ancak Osmanlı kuvvetleri 1596'da Çanâd ile Naylak'ı (Nagylak), 1598'de Fellak'ı ve 1605'te Vilâgoş'u geri aldı.[133] Böylece en batıya düşen yerlerde yani Dîvân-ı Hümâyûn egemenliğindeki Macar topraklarının denetlenmesinde rol oynayan en önemli kalelerde hâkimiyet sağlandı. Mevcut durumun sürdürülmesinde Lipova Kalesi büyük önem arz ettiğinden Dîvân-ı Hümâyûn, Gábor Bethlen üzerinde olağanüstü diplomatik baskı oluşturmak suretiyle Haziran 1616'da Kale'yi ele geçirdi.[134]

Lipova'nın kaybedilmesi Erdelli Macar feodalizminin, Osmanlı egemenliğindeki topraklarda ortadan kalktığı anlamına gelmemekteydi. Yöredeki mevcut toprak rejimi devam etmiş, merkezi ise Yanova'ya taşınmıştır. Osmanlılar Yanova'da da hâkimiyet sağlamak istese de muvaffak olamamıştır. [135] Dolayısıyla Osmanlı Macaristanı'nda Lipova ile Yanova; Zigetvar, Göle ve Eğri'nin üslendiği rolü devralmıştır.[136]

On Beş Yıl Savaşlarından sonra Macar ekonomik yapısında karşılaşılan en çarpıcı değişim, tarım kentlerinin sayısındaki artış olmuştur. İvme kazanan meselenin gelişimi hakkında birkaç örnek sıralanabilir: O zamanlar henüz boş olan Vâşârel'i savaş zamanında Varadin Komutanı Pál Nyári ele geçirmiştir. Nyári 1607'de öldüğünde dul eşi ve kızları, toprakla ilgilenememiş ve burayı 3.000 forint karşılığında Lipova Komutanı János Lugosy'nin Zatmâr ve Bereg'de bulunan topraklarıyla takas etmişlerdir.[137]

Erdel Hükümdarı Gábor Báthory; 1609'da henüz iskân olmamış Bekeş kentini, János Nádudvary ve Mihály Teleki'ye bağışlamıştır. Aynı sene Şar-

---

[131] Fenyvesi, László, "A Temesközi-Szörénységi Végvárvidék Funkcióváltozásai (1365-1718)", *Végvárak és Régiók A XVI-XVII. Században, Studia Agriensia*, XIV, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Szabó Jolán, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1993, 254.

[132] Sebestyén, Mihály, *Erdélyi Fejedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1994, 8-14.

[133] Fodor, Pál, *Vállalkozásra Kényszerítve, Az Oszmán Pénzügyigazgatás és Hatalmi Elit Változásai A 16-17. Század Fordulóján*, História-Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete-Magyar-Török Baráti Társaság, Budapest, 2006, 221.

[134] Csetri, Elek, *Bethlen Gábor Életútja*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992, 75.

[135] Lukinich, Imre, *Erdély Területi Változásai A Török Hódoltság Korában, 1541-1711*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1918, 353-354; Scherer, Ferenc, *Gyula Város Története*, I, Gyula M. Város, Gyula, 1938, 243-245.

[136] Márki, Sándor, *Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, II, szerkesztette: Jancsó Benedek, Monographia Bizottság, Arad, 1892, 396.

[137] Borovszky, Samu, *Egy Alajbég Telepítései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, 93.

kad Komutanı Márton Vörös'e de Şarkad kentinin yarısını vermiştir.[138] Komşu Göle kenti ise 1608'de Balázs Kozsma, János Mándy ve Balázs Márkuś tarafından yönetilmeye başlamıştır.[139]

Bu temelde XVII. yüzyılın başındaki Osmanlı Macaristanı'nda Erdel etkisinde bir toprak rejimi kurulmuş oluyordu. Mevcut yapı içinde Habsburg varlığına husûmet duyan Erdel hükümdarları; Osmanlı idaresindeki Macar topraklarında, Yukarı Tisa'da bağımsız erkler gibi faaliyet göstermiştir. Hatta Şepeş (Sepes) Kamarası 1600'de Segedin sakinlerini Erdel'e vergi ödemeleri nedeniyle tehdit etmiştir.[140] Segedin halkının reddetmediği bu hususa ilişkin 1602 yılına ait bir kayda rastlanmıştır:

> ...yüce kral hazretlerinin irsî ve hakiki vergi ödeyen serfleriydik, şimdi de öyleyiz. Bundan önce vergimizi Eğri Kalesi'ne verirdik. Eğri'nin alınmasından sonra Türk İmparatorluğu'nda yaşadığımızdan beri kral, hükümdara denk olduğundan [Osmanlılara karşı ittifak yaptıklarından] ödemelerimizi Erdel Hükümdarı için Lipova Kalesi'ne yaptık. Lakin hezârân *hajdú* yüzünden kendi yurdumuzda barınamaz olduk. Mevcudiyetimiz gayesiyle şüphesiz zât-ı âlînin [Macar Kralı'nın] sahipliğine sığınmamız gerekmiştir. Ve onun hükmünü bulmamız hasebiyle kendisi, fukaralığımıza bakıp iyi niyetiyle tediyemizi üç yüz forint tayin etmiştir. Bâdehû Voyvoda Mihály Erdel'de muhafaza temin ettiğinde onu da bulduk. O da acziyetimize merhamet edip şevketinden tediyemizi iki yüz forint yaptı. Şimdi biz de yüce efendiden [Macar Kralından] benzerini görür ve idrak ederiz. Buna binaen Habsburg hükümdarının sadakatine geri dönmek isteyen lakin nereye vergi ödeyip kimden himaye alacağını soranlar vardır...[141]

---

[138] Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, II, 34-37; Márki, Sándor, "A Sarkadi Hajdúk", 49.

[139] Gyulafehérvár, 1608 Június 8. [8 Haziran 1608, Erdel Belgradı.] Aktaran: Haan, Lajos, *Diplomatarium Békésiense*, Lauffer Vilmos Kiadása, Pest, 1870, 213-214.

[140] Kassa, 1600 Február 3. [3 Şubat 1600, Kaşa.] Aktaran: Reizner, János, *Szeged Története*, IV, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, Szeged, 1900, 166.

[141] "...hogy kyrály eő feölséghének my eöreökeös igaz adó fizeteő jobághy voltunk és vagyunk és Eger várához volt fizetéswnk ennek eleöte, Eger vétele utan penigh, my ulta teöreök byrodalmában az ulta fizetwnk az erdély feyedelöm számára, Lippa várához, myvell hogi kyrály eő feölséghével egyes volt, eő feölséghétwll figeöth, más az penigh, hogi az sok haydúságh myat my házunkbanis maradhatatlanok voltunk, kételenségh alath eő feyedelemséghéth keölleték mögh maradásunkért mögh találnonk, azért mögh találván eő feyedelemségéth, szögénységwnketh mögh tekyntvén, jó akarattyából engede mögh fizetéswnketh három záz foryntra, annak utánna penygh Myhály vayda hogy Erdélyben férkeözet és eőtetis meögh találván, eőys az zeögénységérth meög szánván, keögyelmességébeöll engedé fizetéswnketh két záz forintra, azért mastan imár miis látván és értvén, hogy eő feölséghétwll el hasonlooth, vissza akarnak térni a Habsburg-uralkodó hűséggére, s ezért kerdik, hogy hová adózzanak és honnan várjanak védelmet..." Szeged, 1602 Március 25. Tehenes Gergely Főbíró-Magyar Kamara. [25 Mart 1602, Segedin. Başyargıç Gergely Tehenes-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Szeged, E 186, LXXVI, fol. 22.

Dahası Segedin halkı, 1609'da hem Erdel'e (Lipova ve Yanova'ya) hem de Budin'in kuzeybatısına düşen ve Macar Krallığı'na bağlı Tokay'a vergi ödemeye zorlandıklarına dair Erdel hükümdarına şikâyette bulunmuştur. Bunun üzerine hükümdar, Vâç Komutanı István Dóczy'yi Segedin'i korumakla görevlendirmiştir.[142]

Erdel'in yayılmacı politikası Segedin yanındaki Tâpe'nin durumunda da takip edilebilmektedir. Tâpe idaresi "...ülkenin kargaşa içinde olduğu devirde, Gábor Bethlen zamanında o; askerler ne alırsa kendilerine aittir, buyurmuştur..."[143] şeklinde bir zabıt düzenlemiştir. Bu vasıtayla kent, bir seferliğine Varadin komutanları Mihály Szöllősy ve Pál Török'e vergi ödemiş; sonucunda yıllar sonra dahi tahakkümlerinden kurtulamamıştır.[144] 1612 tarihli bir vesikaya göre Keçkemet ile Seglid, Eğri'nin düşmesinden itibaren (1596) Erdel tarafından vergilendirilmiştir.[145]

Elbette Macar Krallığı, Macar topraklarının Erdel etkisine girmesini hoş karşılamamıştır. Bununla birlikte Tisa boyundaki Varadin, Şarkad, Yanova, Lipova, Lugoş ve Karânşebeş'ten batıya, Tuna'ya doğru Erdel nüfuzu yayılmaya başlamıştır.

Mevcut süreçte Makô gibi Erdel idarî teşkilatına gönüllü olarak bağlanmak isteyen kentler dahi takip edilebilmektedir.[146] Makô'nun Lipova'ya vergi vermeye başlamasına, Macar Kamarası'ndan itiraz gelse de kent idaresinin cevabı nettir:

> ...azametli tanrı, diğer eyaletlerle birlikte Lipova ve Yanova'yı Hristiyanlara teslim ettiğinden beri yüce Erdel hükümdarlarının himayesinde olur ve onları dinleriz...[147]

1600'lü yılların ortalarına doğru Macar Krallığı'ndaki feodallerin bölgedeki toprak edinimine ve buradaki nüfusun arttırılmasına yönelik çabalarına rağmen Erdel'in etkisi, Yukarı Tisa'da kalan Osmanlı Macaristanı'nda ve Partium'da hissedilir ölçüde artmıştır. Dahası mezkûr yörelerin kuzeyindeki vila-

---

[142] Pozsony, 1609 December 16. II. Mátyás. [16 Aralık 1609, Pojon. II. Matthias.] Aktaran: Reizner, János, *Szeged Története*, IV, 167-168.

[143] "...Bethlen Gábor ideiben, mikor az ország meg háborodot volt, akkor mondotta az katonáknak: az mit kaphat, bírja..." Győr-Moson-Sopron Megye, Soproni Levéltára, SL SVL, Ladula XXXI. et FF. Fasciculus 2, no: 58.

[144] Tápé-Magyar Kamara. [Tâpe-Macar Kamarası.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Tápé, E 164, CVIII, fol. 35.

[145] "Tentabantur praeterea oppida quendam censum ad Agriam solvere, se diam ad Transylvaniam contra veterem morem exigi dare." Aktaran: Reizner, János, *Szeged Története*, IV, 160.

[146] Trócsányi, Zsolt, *Erdély Központi Kormányzata 1540-1690*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 207.

[147] "...mioltától fogván az úristen őfelsége Lippát, Jenőt az többi tartományokkal együtt körösztyén kézben engedte, azuttál fogván az erdélyi fejedelmek ő nagyságuk alá voltunk foglaltatván és oda halgatunk..." Aktaran: Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, 356-357.

yetler, Erdel idaresine geçmiş; sonuç olarak *hajdú* kentleri de Erdel "tarafında" yer almıştır.[148] Böylece Yukarı Tuna'da, Bihar eyaleti [= *comitatus*] gibi yörelerde Erdel Hükümdarlığı'nın varlığını kırmak mümkün olmayacaktır. Erdel'in Osmanlı-Habsburg çekişmeleri arasında daha istikrarlı bir günlük hayat vadetmesi de gelinen noktada etkili olmuştur.

Öyle ki dönemin Macar sicillerinde, Osmanlı topraklarındaki muvâzeneyi anımsatır şekilde, Osmanlı timar sistemi uygulanıyormuşcasına Erdel'deki toprak sahiplerinin sipahi olarak anıldığı olmuştur:

> ...Vásárhelylilerin sipahisi, Yanova'da değil bizim sarayımızda yaşamaktadır...[149]
> ...boş yerlerden yararlanan Macar sipahilerinin ve diğerlerinin görevi, Türk sipahilerinin huyuna gitmek olsun...[150]

Ancak güneye gelindiğinde Segedin, Makô ve Vâşârel civarında bulunan Çonrâd eyaletinin [= *comitatus*] ve Çanâd sancağının köylerinde özellikle Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen'in ölümünden sonra Macar Krallığı'nın gittikçe artan alan kazanımı takip edilmektedir.[151] Zira Bethlen'in ardından I. György Rákóczi ve Dîvân-ı Hümâyûnun ilişkisi henüz pekişmemiş, dahası Osmanlı ve Erdel kuvvetleri arasında yer yer silahlı mücadeleler gerçekleşmiştir.[152]

Yine XVII. yüzyılın ortalarına doğru Erdel'in, Osmanlı kuvvetlerine karşı bölgede gerilemesine ilişkin en somut kayıt Çanâd sancağı ile ilgilidir. Buna göre Çanâd sancağı topraklarında faaliyetlerde bulunan Çanâd Alaybeyi Ali Paşa; 1640'lı yılların başında Pojon'daki Macar Kamarası'na, Sırp çiftçilerin lehine başvuruda bulunmuştur. Hatta 1650 ve 1660'lı yıllarda alaybeyi tarafından nüfusu arttırılan köyler, Erdelliler yerine Semendire'deki (Szendrő) uç

[148] Várad, 1625 Szeptember 13. Bethlen Gábor-A Nevezett Falu Bíráinak és Esküdteinek. [13 Eylül 1625, Varadin. Gábor Bethlen-Adı Geçen Köy Muhtarlarına ve Yeminlilerine.] Aktaran: Bunyitay, Vince-Málnási, Ödön, *A Váradi Püspökök A Számüzetés s Az Újraalapítás Korában (1556-1780)*, 398.

[149] "...nem is Jenőben lakik az vásárhelyieknek az szpaeiájok, hanem magunk udvarában..." Dés, 1618 Január 6. Bethlen Gábor-Temesvári Pasa. [6 Ocak 1618, Dej. Gábor Bethlen-Tımışvâr Paşası.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Bethlen Gábor és A Porta", *Magyar Történelmi Tár*, IV/14 (1881), 620-621.

[150] "...tartozzanak az magyar szpáhiak és egyebek is, kik az puszta helyeket élnek, kedveket keresni az török szpáhiáknak..." Beszterce, 1633 November 26. Rákóczi György instrukciója Toldalaghy Mihály számára. [26 Kasım 1633, Bistriçe. György Rákóczi'nin Mihály Toldalaghy'ye talimatı.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Levelek és Okiratok I. Rákoczy György Keleti Összeköttetései Történetéhez*, Knoll, Budapest, 1883, 170.

[151] Keserüi, Dajka János, "Bethlen Gábor Nemzetsége, Jelleme és Tettei", *Erdély Öröksége: Erdélyi Emlékírók Erdélyről, A Fejedelem, 1613-1629*, IV, szerkesztette: Makkai László, Franklin Társulat, Budapest, 1941, 4.

[152] Szilágyi, Sándor, *I. Rákóczy György, 1593-1648*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1893, 103.

kalesi memurları olan Mihály Széll ve Ferenc Dobóczy tarafından vergilendirilmiştir.[153]

Elbette bu durum, Erdel'in bölge köylerindeki girişimlerini sonlandırdığı anlamına gelmemektedir. Yukarı Macaristan'daki toprak sahiplerinin, pek çok yerde Erdel'in vergilendirme talepleriyle mücadele etmeleri gerekmiştir. Öyle ki malî faaliyetlerinin çapı genişleme eğilimi gösteren Erdel, Segedin'i dahi vergilendirmeye başlamıştır. Örneğin Varadin Komutanı János Tóth; Hajdúújfalu'da yaşayan János Deli'den alınan Százegyház (Çanâd sancağı) adlı köyün, Segedinliler tarafından kontrol altına alınmak istenmesine dair 1655'te II. György Rákóczi'ye şikâyette bulunmuştur.[154]

8. Osmanlı Bağlılığının Erdel'e Etkisi

Erdel'in Osmanlı Macaristanı'nda malî ve dolayısıyla idarî yayılmasının engelle karşılaşmadığı söylenemez. Osmanlı Macaristanı'nda cereyan eden aralıksız yağma akınları, esir alınan askerler, serf ve köylülerin vergiye bağlanması ve imzalanan antlaşmalara rağmen kesintisiz süren sınır boyu mücadeleleri Osmanlı, Habsburg, Macar ve Erdel ilişkilerini özetlemektedir.[155]

Öte yandan Osmanlı Macaristanı'nın vergilendirilmesi hususunda ortaya çıkan Osmanlı-Erdel anlaşmazlıkları, Dîvân-ı Hümâyûnda bir eyaletteki geçici çekişmeler olarak değerlendirilmiştir. Erdel'den Dîvân-ı Hümâyûna gönderilen elçilerin kayıtları ile fermanlar göz önünde bulundurulduğunda Erdelliler ve uç bölgelerindeki Türkler, yüce sultanın evlatları olarak addedilmiştir.

Dolayısıyla meselelerin giderilmesinde Dîvân-ı Hümâyûn bir taraf olmaktan ziyade son kararı veren bir mekanizma olarak kendini göstermiştir. Nihayetinde toprak anlaşmazlıkları sonuca bağlanırken iki devlet arasında bir mutâbakat söz konusu olmamış; Osmanlı Devleti'nden gelen emir, belirleyici olmuştur.[156]

Teşkil edilen idarî ve hukukî yapılanmaya kıyasla fiiliyatta Macar feodalizminin yerel temsilcilerinin ve Erdellilerin Osmanlı Macaristanı'nda gösterdikleri faaliyetler, incelenmeye muhtaçtır. Vergi toplama konusundaki çekişmeler ve halka yüklenen vergiler gibi faktörler göz önünde bulundurulduğun-

---

[153] Borovszky, Samu, *Egy Alajbég Telepítései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, 99.

[154] Kolozsvár, 1655 Február 25. [25 Şubat 1655, Kaloşvâr.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiból), (Török-Magyarkori Emlékek. Okmánytár. II.)*, 349-350.

[155] Kosáry, Domokos, *Bevezetés A Mágyar Történelem Forrásaiba és Irodalmába*, I, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951, 295.

[156] Biró, Vencel, *Erdély Követei A Portán*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár, 1921, 8.

da özellikle en bağımsız şekilde hareket edilebilen Gábor Bethlen zamanında Erdel, çeşitli sınırlamaları aşabilmiştir.

Erdel'deki toprak sahiplerinin Osmanlı Macaristanı'ndaki vergi politikalarını gösteren veriler, genel olarak halka yüklenmiş *summa* ya da çiftçi başına talep edilen *taxa* vergilerini işaret etmektedir. Adı geçen rüsûma, ayrıca istenen hediyeler de eklenmelidir.[157] Elbette serflerin mükellef kılındığı vergiler bunlardan ibaret değildir. Erdel idaresi, doğrudan ulaşabildiği yörelerde malî yapılanmasını olabildiğince güçlü şekilde teşkilatlandırmaya özen göstermiştir. Hatta ondalık verginin toplanmasının Erdel yönetimi tarafından üstlenilmesi, sadece devletin değil, aynı zamanda feodal beyin de aynî vergiyi tahsil edebilmesini kolaylaştırmıştır. Öyle ki Göle ve Tımışvâr ağaları bu nedenle Dîvân-ı Hümâyûna şikâyetlerini sunmuş ve I. György Rákóczi'yi suçlamıştır:

> ...Yanova'nın sorumluluğunu iki çocuğa vermiştir. Ve onlar Yanova'da öyle uygunsuz işler yapmaktadır ki Erdelliler düşman olduklarında dahi böyle davranmamıştır. Tüm Tımışvâr Paşalığında ve Göle sancağında, her yanda ondalık vergi toplarlar. Ondalık vergi iki kez alındığında ise biri kral için tahsil edilir, diğerini de soylu adam kendisine talep eder... ...sipahiler kendi mallarına gittiklerinde üzerlerine çullanırlar, yakaladıklarını keserler, eğer kendisini alamazlarsa tüm malına el koyarlar...[158]

Erdel'deki aristokratların 1633 senesinde, "...teslim olmuş [Osmanlı egemenliğindeki] köyler arasında hangileri Gábor Bethlen zamanında iki tarafa da ondalık vergi verdiyse şimdi de versin..."[159] biçimindeki taleplerine karşı Budin paşasının cevabı şöyledir:

> ...mevcut dilek, Gábor Bethlen zamanında âdetse şimdi de uygundur lakin vesikada yoksa aykırıdır. Ve bu meselenin adı, kayda [iddianızdan] başka düşülmüştür. Zira uç bölgelerinin yiğitleri bize başvurup "Gábor Bethlen bize geldi ve ondalık vergiyi zorla aldı" derler. O vakit uç bölgelerindeki soylular Gábor Bethlen'e varmış, meseleyi

[157] Karácsonyi, János, *Békésvármegye Története*, II, 161; Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 319; Borovszky, Samu, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, 125.

[158] "...Jenőt két gyermekre bízta, s azok oly mód nélküli való dolgogat cselekednek Jenőből, hogy mikor ellenségek voltak is az erdélyiek, azt nem cselekedték, egész temesvári passaságban, gyulai szancsokságban mindenütt dézmál s két dézmát veszen penig, egyiket király számára, másikot az nemes ember veszi magának... ...ha jószáokban az spáhiák ki mennek, reá ütnek, ha kaphatják, levágják az spáhiát, ha magát nem kaphatják, minden javát elviszik..." Konstantinápoly, 1632 Október 8. Szalánczy István Kapitiha Jelentése. [8 Ekim 1632, İstanbul. Kethüdâ İstván Szalánczy'nin İhbarı.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziai Összeköttetéseinek Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, VI/4 (1883), 663.

[159] "...hogy az hódolt faluk közül kik Bethlen Gábor idejében is kétféle adtanak dézmát hogy most is megadják..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 42, XVII, fol. 17.

malumatına sunmuştur. Kendisi rıza göstermemiş hatta bunu dileyen ya da talep eden muhterem komutanları tehdit etmiş ve onları bu meseleden men etmiştir. Şimdilerde Yanova komutanı da fukaranın zararına iş yapar; ondalık vergi ister... ...bu nedenle fakirler toprağını bırakmış ve büyük kısmının kaçıp gizlenmesi gerekmiştir. Mesele nedeniyle Türk yiğitlerinin zâyiatı çoktur...[160]

Birkaç ay sonra Erdellilerin Osmanlı Macaristanı'nda ondalık vergi toplaması meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Budin paşasının isteği açıktır:
...sadece Lipova civarındaki sekiz köyün değil, aynı zamanda Göle civarındakilerin de ondalık vergisi tümden kaldırılsın...[161]
Hükümdar mesele karşısında geri adım atmak ve idarî alandaki fikrini değiştirmek zorunda kalmıştır: "...Göle civarındaki köyler terk edilecekse şevketli efendi hiç olmazsa Lipova civarındakileri bıraksın."[162] Neticede hükümdar, Köröş-Maroş arasındaki bazı köylere ondalık vergi muafiyeti tanımak zorunda kalmıştır.[163]

Elbette bu tip düzenlemeleri Erdelli Macar feodaller, irsî haklarının kısıtlanması olarak değerlendirmekteydi.[164] Sonuç olarak bir önceki sene Kethüdâ István Szalánczy; Tımışvâr, Lipova, Göle ve Solnık'taki Türklerin varlığı nedeniyle iki sınır düzeni arasında sıkışan ve iki tarafa da vergi ödemek zorunda kalan köylülerin, her iki cânibe de ondalık vergi ödemesini talep etmişti:

---

[160] "...ha az mostani kívánság Bethlen Gábor idejében szokás volt, most is illendő, de ha az diplomában nincsen: ellene vagyon, most annak mást nevet költvén; mert az végeknek vitézi hozzánk jöttenek azt mondván, hogy Bethlen Gábor az dézmát erővel vötte meg rajtok, akkor is végbeli főrendek Bethlen Gáborhoz mentenek, az dolgot értésére adták, nem is engedte, sőt az melt kapitányok kévánták avagy kérték volna is, őket megfenyegette, és arról el is tiltotta. Mostanság az jenei kapitány is az szegénségnek injuriát tevén, az dézsmát tőlök kérvén..., mely miatt az szegénséget elidegenítvén, jobb résznak el kell búdosni, mely miatt az török vitézek igen megbántódtanak..." 1633 Július 22. Budai Pasa-Erdély Rendjei. [22 Temmuz 1633. Budin Paşası-Erdel Soyluları.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875, 189-190; Haan, Lajos-Zsilinszky, Mihály, *Békésmegyei Oklevéltár, Számos Hazánk Beltörténetére Vonatkozó Adatokkal*, Tettey Nándor és Társa, Budapest, 1877, 220-221.

[161] "...hogy nemcsak Lippa körül való 8 falunak is minden dizsmája oda legyen, hanem az Gyula körül valóknak is..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 122, LVIII, fol. 6.

[162] "...ha az Gyula körül való falukot elhadnák, bár kegyelmetek az Lippa körül valókat oda engedne..." Somkerek, 1633 Oktober 20. Rákóczi György-Toldalaghy Mihály, A Budai Basához Küldött Követ. [20 Ekim 1633, Somkerek. György Rákóczi-Mihály Toldalaghy, Budin Paşası'na Gönderilen Elçi.] Aktaran: Szilády, Áron-Szilágyi, Sándor, *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, 195-196.

[163] *I. Rákóczy György és A Porta. Levelek és Okiratok*, szerkesztette: Beke Antal-Barabás Samu, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888, 328.

[164] Makkai, László, *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)*, 557.

...Türk kalelerinin arkasında yer alan, teslim olmuş [Osmanlı egemenliğindeki] köyler, Macar beylerine sadece *summa* ödesin, Macar kalelerinin ardındaki köyler de Türk beylerine sadece *summa* ile tâbi olsun.[165]

Erdel Hükümdarı'nın tavrı da bu öneri ile paralellik göstermektedir. Zira 1633'te I. György Rákóczi elçi olarak Mihály Toldalaghy'yi aşağıdaki tavsiye mektubu ile birlikte göndermiştir:

...baştan beri [Bocskai ve Bethlen zamanından beri] Macar tarafına ondalık ve diğer vergileri veren köyler, bundan böyle de aynı usûlle vergi ve ondalık ödesin... mezkûr köylerin durumu ise bâdehû aynı vechle düzenlensin yani ne Türk ne Macar sipahiler ne de başkaları, oralara gidip, bir kötülüğe mahal verecek usûlde davransın. Muhtar o köylerin ondalıklarını, rüsûmunu her iki taraf için toplasın. Eğer iki tarafa da vergi ödemezse, [topraklarını] terk ederse sipahi derhâl köye varmasın. Eğer o köy vergisini bir yıl sonra dahi vermezse her iki sipahi birbirini haberdar etsin. Bir yıl boyunca alışılageldik vergiyi ödemeyenler, hangi tarafa vergisini ödemediyse ödemeye zorlansın. Şayet muhtar öyle de temin edemezse Türk sipahi, yanına uç beyinden ve benzer şekilde Macar sipahi paşalardan, beylerden güç tedariği sağlayıp köye gitsin. Onlarla pazarlık yapıp netice alsın.[166]

Barış antlaşmaları Osmanlı Macaristanı sınırlarındaki Osmanlı sipahilerini caydırmamıştır. Durum dolayısıyla Macar feodaller, Osmanlı hudutları içinde kalan serfleri için hak iddia etmekten zamanla vazgeçmiştir.[167] Mevcut memnuniyetsizlik, Erdel Hükümdarı'nın Göle ile ilgili kaleme aldığı bir vesikada takip edilebilmektedir:

---

[165] "...az mely holdolt faluk penig az török varak hátok megett vadnak, azok az magyar uraknak csak summával tartozzanak; az szerént az mely faluk az magyar varak hátok megett vadnak, azok is az török uraknak csak summával tartozzanak." 1632 Április 14. [14 Nisan 1632.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziai Összeköttetéseinek Történetéhez", 666.

[166] "...hogy az mely faluk eleitől fogva az magyar részre dézmát és egyéb adózást adtak, ezután is azon módon adózzanak és dézmáljanak... az megnevezett faluknak állapotjok penig ezután ilyen módon rendeltessék, hogy sem az török, sem magyar szpahiák és mások is ki ne menjenek, azért, hogy abból valami gonoszság ne következzék, hanem az olyatén faluknak dézmájokat, adójokat mind az két részre az bíró vegye meg, hogyha penig mind az két részre nem lenne adózások, hanem elhagyatnak, mindjárt az szpahia az faluba ne menjen, ha egy esztendő múlva az adaját be nem adja is azon falunak, mind az két szpahia egymásnak hírt adván, hogy esztendeig az szokott adót meg nem adták, az melyik részre meg nem adták az adót, erőltesse reá, hogy adják meg, ha úgy is be nem szolgáltatná az bíró, az török szpahia kész erőt kérvén az végbeli kapitántól melléje, hasonlóképpen az magyar szpahia is passáktól, békektől, az faluba menvén, véllek megalkudván, jussát vegye meg." Beszterce, 1633 November 26. [26 Kasım 1633, Bistriçe.] Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziai Összeköttetéseinek Történetéhez", 670.

[167] Makkai, László, *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)*, 561.

...memurlarımız Yanova'da zahîre talep etmiştir. Bu münasebetsiz bir vaziyet değildir. Zira onların her ne isterlerse yapmalarına, herhangi bir hakiki gerekçe olmaksızın fukaraları derhâl angaryaya sürmelerine, târumâr etmelerine Macar beyleri karşı koymamaktadır. Onlar ki Maroş'un berisindekilere keyiflerine göre her şekilde hizmet ettirirler. O köyler bizim de İmparatorluğumuzda bulunsa dahi onlara hükmedemeyiz. İşte sınır boyundaki Türklerin bir tarafa hazırlık yaptıkları yerde egemenlikte [Osmanlı idaresinde] bulunan fakirlerin kimisine şayka parası, kimisine araba parası yüklenmiştir. Dezna'ya (Dézna) doğru bizim İmparatorluğumuzda alışılageldik tüm vergilerin fazlasını toplamışlardır. Biz ise makbûl komşuluğun devam ettirilmesi için buna karşı koymadık...

...Şarkad'a palanka kerestesi taşınmaktadır, bu da uygunsuz bir vaziyet değildir. Ancak onlar hem Lipova'ya hem de Göle'ye, bazı binaların inşasına binaen kereste talep etmektedir. Bizim İmparatorluğumuzda boyun eğmiş [Osmanlı idaresindeki] köylerden ve tüm Debreçin tarafından istedikleri kadar nakliye yaparlar.[168]

On Beş Yıl Savaşlarının bir etkisi olarak, Macaristan'daki egemenlik alanlarında değişimler baş göstermiştir. Bu nedenle Gábor Bethlen zamanında hükümdarlık, Tımışvâr paşasına mevcut pratiği iletmiştir:

...Maroş'un iki tarafı Macar soylularının hükmüne girmiştir... [Halk] her ne zaman isterse Köröş-Maroş arasındaki kalelerin binalarına ve komutanlarına gider...[169]

Ancak Tımışvâr Paşası; Bocskai zamanında kabul edilen, Maroş halkının hem Krallığa hem de Hükümdarlığa vergi vermemesi esasına vurgu yapmış ve Bethlen'in tavsiyesini reddetmiştir.[170] Aslında söz konusu mesele, daha önce

[168] "...Jenőben hogy élést kévántak tisztviselőink, az sem ill, mert lám ők akár mire, minden igaz ok nélkül, az szegénységet minjárt saczoltatják, húzzák, vonják, s az magyar urak sem tartnak abban ellent, ők az Maroson innét valókkal, valamit kedveknek tetszik, mindent praestáltatnak velek, az faluk az mi birodalmunkban is lévén, miért nem parancsolhatnánk nekik, lám mikor a végbeli törököknek valaméky felé való készületek találkozott, hol sajka pénzt, szekér pénzt vetvén fel az hódoltságon levő szegénységre, egész Deszni felé az mi birodalmunkban csak mind felszedték az szokott adójok felett, de még is mi nem ellenzettük az jó szomszédságnak megtartása kedvéért... ...Sarkadra, hogy palánkfát hordjanak az nem illetlen dolog, holott ők mind Lippára, Gyulára valami éppületre való fák kívántatnak, a mi birodalmunkban levő hódolt falukkal egész Debrecen felől is annyit hordatnak, aminnyit akarnak." Sárospatak, Október 14. Rákóczy György-Szalánczy István Kapitiha. [14 Ekim, Sárospatak. György Rákóczi-Kethüdâ István Szalánczy.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 116, XXXIX, fol. 14.

[169] "...hogy a Maros két fele behódoltanak a magyar nemeseknek... és Körös-Maros közi varak épületeire béjárnának kapitányokhoz, a mikor kívántatnéjok..." Temesvár, 1620 Január 5. Ibrahim Basa-Bethlen Gábor. [5 Ocak 1620, Tımışvâr. İbrahim Paşa-Gábor Bethlen.] Aktaran: Mikó, Imre-Szász, Károly, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, 336-337.

[170] Temesvár, 1620 Január 5. Ibrahim Basa-Bethlen Gábor. [5 Ocak 1620, Tımışvâr. İbrahim Paşa-Gábor Bethlen.] Aktaran: Mikó, Imre-Szász, Károly, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, 336-337.

Dîvân-ı Hümâyûn tarafından düzenlenmiş ve 1619'da Kethüdâ Tamás Borsos, İstanbul'da bilgilendirilmiştir:

> ...Erdel soyluları arasında, eski barış zamanında her kim malında irsî ve hukukî hakka sahipse, imtiyazı şimdi de geçerli olsun. Lakin onlar da yüce çâsârın sınırındaki kalelere tâbi köylere huzur versin ve barış böyle korunsun. Ne var ki benim [daha önceki bir] fermanımdan malumunuz olduğu üzere bazılarının eski barış ve sükûnet zamanında teslim olan, yüce çâsârın kalelerinin hükmettiği köylerden vazgeçmek istemediğini işitirim. Şimdiki savaş zamanında Tımışvâr ve Beçkerek'te öyle ya da böyle hâkim oldular. Benim vesikama [rağmen] şimdi de [o köylere] boyun eğdirmek isterlerse işin sonu iyi olmayacaktır.[171]

Bu vasıtayla eskiden beri Macar tarafına vergi ödeyen yerler ile On Beş Yıl Savaşları sırasında Dîvân-ı Hümâyûn tarafından yeniden vergiye bağlanmış Osmanlı Macaristanı'ndaki yöreler arasında sabit bir ayrım yapılmış ve başka herhangi bir müdahalenin kabul edilemez olduğu belirtilmiştir.[172] Erdel hükümdarları alınan bu karara uyacaktır. Örneğin 1618'de Bethlen, Tımışvâr paşasına hitaben şu satırları kaleme almaktadır:

> ...bizim bilgimiz ve isteğimiz dâhilinde değil köyleri kaleleri almak, yüce çâsârın İmparatorluğunda hiç kimseye zerre zarar veremezler...[173]

Öte yandan Bethlen'in dış politikasında taktiksel yaklaşımlara çokça rastlanmaktadır. Nitekim bir sene sonra 1619'da Erdel idaresi Beçkerek'ten vergi toplamaya başlayacaktır.[174] Elbette bu tip gelişmeler münferit olarak değer-

---

[171] "Ha kinek az Erdélyi nemesség közül micsoda rendi s igazsága volt jószágához az régi békességben, most is helébe maradjon, azonképpen azmeddig az hatalmas császár határába az várakhoz faluk holdolva voltak, azoknak is ők békét hadjanak s maradjon így meg a békesség. De valamint értették volt az én írásomat, azfelől is ím hallom, hogy az hatalmas császár váraihoz való holdolt falukot ők nem akarják bébocsátani, azkik az régi békességnek s frigynek idején béholdoltak, ők penig azkiket ez mostani háboruságnak idején idealá imígy-amúgy bírtak, Tömösváron alól, Becskereken alól is, az én levelemmel most is holdoltatják és bírni akarják. Így nem leszen jó dolog." Konstantinápoly, 1619 Május 6. [6 Mayıs 1619, İstanbul.] Kethüdânın basılan günlüğünden: Borsos, Tamás, *Vásárhelytől A Fényes Portáig (Emlékiratok, Levelek)*, sajtó alá rendezte: Kocziány László, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972, 235-236.

[172] Almási, Gábor, "Bethlen és A Törökösség Kérdése A Korabeli Propagandában és Politikában", *Bethlen Gábor és Európa*, szerkesztette: Kármán Gábor-Kees Teszelszky, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke-Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest, 2013, 357.

[173] "...az mi hírünkkkel, akaratunkkal nem hogy falukat, városokat hódoltatnának, de csak egy tikmony kárt is hatalmas császár birodalmában nem tesznek senkinek..." Aktaran: Szilágyi, Sándor, "Bethlen Gábor és A Porta", 620-621.

[174] Szilágyi, Sándor, "Bethlen Gábor Fejedelem Uralkodásának Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, II/2 (1879), 238.

lendirilebilir. Zira Bethlen'den sonra Erdel Hükümdarlığı, Habsburgların da baskısıyla Tisa boyundaki topraklardan geri çekilmeye başlamıştır. Aynı durum Yukarı Macaristan'da da geçerlidir; Maroş sınır hattındaki Erdel faaliyetleri, süreklilik gösteremeyen askerî keşiflerden öteye geçememiştir.[175]

9. Macaristan'daki Osmanlı Hukuk Sisteminin İstifhâmı

Feodal Devir'de yerel yönetici sınıfının hükmü; idarî ve hukukî bir örgütlenme olarak boy göstermekte, bu vasıtayla gündelik yaşamı düzenleyici bir yapıyı temsil etmektedir. Derebeylik çatısı altında neşet eden Macar kurumları, Osmanlı egemenliğine katılan topraklarda elbette geri plana çekilmiş ve kamu idaresindeki etkileri mümkün mertebe ortadan kalkmıştır. Öte yandan Osmanlıların ele geçirdiği kalelerden kaçan soylular, eski topraklarındaki hukukî ve mülkî haklarını kaybetse de bağlarını korumak maksadıyla serfleriyle temas hâlinde kalmaya çalışmışlardır.

Örneğin eski düzende serfler üzerindeki yargı hakkı öncelikle toprak sahibine aittir. Söz konusu yapıya son verilse de Osmanlı egemenliğinin dışında kalan kale sahibi soylular, Osmanlı yerel yönetiminin meseleleri çözememesi durumunda ya da ölüm cezası gibi konularda adlî işleyişe müdâhil olmaktan geri kalmamıştır. Dolayısıyla feodal bey, etkisini yargı sahasına yaymaya başlayacak, hukukî yaptırım gücünü ele geçirmeye gayret edecektir.[176]

Feodaller Macar Krallığı'nda da askerî kurumların faaliyetlerine benzer şekilde nüfuz etme imkânı bulmuştur. Böylece Osmanlı egemenliğinde yaşayan serflere karşı işlenen suçların infazı hususunda güç elde etmeye çalışmışlardır.[177] Elbette tüm bunlardan Osmanlı egemenliğindeki Macar topraklarında Macar feodalizminin adlî ve idarî işlevlerinin açıkça sürdürüldüğü ve bu nedenle Macar köylülerinin günlük hayatında kargaşanın egemen olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Zira durum temel olarak, Osmanlı egemenliğinin yarattığı bir dönüşümü işaret etmektedir. Tolna Rektörü Pál Túri, bu durumu şöyle yansıtmaktadır:

> ...[Müslüman tebaa ile birlikte] yaşamaya imkân doğan yerlerde olduğu gibi burada, Tolna'da da evvela esbak idarî intizam perişandır. Türk *magistra*lar zâhir olmuştur: Hukukî iktidara sahip kādı'nın tayin ettiği subaşı adındaki inzibatların kılavuzu, tutuklama ve hapsetme gerektiren fiilleri husûle getirenleri tetkik etmektedir. Bu

[175] Kovács, Katalin Anita, "Bethlen Gábor Külpolitikai Törekvései Ügynökhálózata Tükrében", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*, szerkesztette: Dáné Veronka-Horn Ildikó-Lupescu Makó Mária-Oborni Teréz-Fogarasi Enikő-Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014, 154.

[176] Hajnik, Imre, *Bírósagi Szervezet és Perjog Az Árpád- és A Vegyes-Házi Királyok Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899, 77.

[177] Dávid, Géza, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, 80.

maksatla sokaklarda dolanmaktadır. Ameldârlar toprak kiracısını murâkabeye yeltenmektedir.[178]

Bölgesel bir niteliğe sahip olsa da Túri'nin kaydından anlaşıldığı üzere Dîvân-ı Hümâyûnun idaresi ve hukuk rejimi, eski Macar düzeninin yerine geçmiş ve günlük yaşamı denetleme becerisine sahip olmuştur. Öte yandan Túri'nin çizdiği resmin tüm Macaristan'a genellenmesi zor olacaktır. Zira Macaristan'daki idarî ve adlî makamları temsil etmek üzere Dîvân-ı Hümâyûn tarafından birkaç yüz kādı, kādı yardımcısı ve subaşı, pek de tanınmayan bir nüfusa ve coğrafyaya tayin edilmiştir. Söz konusu şartlar altında Macar yerleşimlerinin günlük hayatında dramatik bir yetki değişimi sağlanamamıştır.[179]

Her şeyden evvel askerî ve kamusal yönetimin birbirine bağlı yapısı içinde kādı, gelirlerin arttırılması ve ordunun iaşesinin karşılanması gibi sorumluluklarda istikrarın sağlanmasıyla mükellefti. Türkler genellikle geniş topraklara ve yoğun nüfusa sahip kalelere yerleştiğinden bu yörelerdeki kādılar kolaylıkla ve sürekli olarak civar halkı denetleyebilmekteydi. Ancak hüküm altına alınan her bölgede Osmanlı karakolu olmadığından bu eksikliği yaşayan havâlilerde aynı sıkıyönetim tarzı uygulanamamaktaydı.[180]

Elimizdeki Macar kaynaklarına göre Osmanlı idaresi, toplam dört tarım bölgesinde hâkimiyetini tam anlamıyla tesis edebilmiş ve buralarda kādılık kurumunu kurmuştur: Macar nüfuslu Keçkemet[181]; önemli oranda Slav ve Türk nüfusuna sahip Tolna[182]; Slav, Macar ve Türk nüfusundan oluşan Cezire-i Kovin[183] ve halkın çarpıcı şekilde şehrin merkezinde iskân olduğu, ayrıca Türk tüccarlarının da yerleştiği Makô.[184] Buradan görüldüğü üzere Tuna-Tisa hattındaki çoğu yer denetim dışı kalmıştır. Türk idaresini mümkün mertebe abartan Túri de şunları yazmaktadır:

---

[178] "...ubi et simul habitandi datur copia, ut hic, id est in Tholna, primum status politicus dissipatur ac Magistratus Turcici creantur, ac praetoriale quindem munus Kadia, Officialis summi Emeng, Lictorum passim in plateis vagancium, si quid vinculis et carcere dignum videant audiantve Zubasa, publicani Amandar occupant." Aktaran: Kathona, Géza, *Fejezetek A Török Hódoltsági Reformáció Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 61.

[179] Koltai, András-Sunkó, Attila, *Magyar Udvari Rendtartás (Utasítások és Rendeletek 1617-1708)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001, 107.

[180] Hegyi, Klára-Zimányi, Vera, *Az Oszmán Birodalom Európában*, Corvina Kiadó, Budapest, 1986, 93.

[181] Somorjai, Ferenc, *Kecskemét*, Medicina Kiadó, Budapest, 2007, 73.

[182] Szakály, Ferenc, *Források Tolna Megye XVII. Századi Történetéhez*, Különlenyomat A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V, Szekszárd, 1975, 272.

[183] Miskei, Antal, *A Csepel-Sziget és Ráckeve Mint Királyi és Szultáni Birtok (15-18. Század)*, Líceum Kiadó, Eger, 2016, 132.

[184] Fenyvesi, László, *Makó Mint Hódoltsági Nagyváros A 16. Szazadban*, Makói Múzeum Baráti Kör Kiadványsorozata, Makó, 1989, 24.

> Macaristan'ın tüm şehirlerinin ahvâlini, tek bir seferde anlaman için alâmetler şunlardır: Evvela, bir Türk'ün dahi yaşamadığı yerler; sâniyen, sadece idarecinin olduğu yerler; sâlisen kādı'nın olduğu yerler ve râbian oğlanları vergi diye aldıkları yerler.[185]

Aslında kādı'nın olduğu yerlerde Osmanlı idaresi yerel yapılanmaya fazlaca müdahale etmemekteydi. Bu vasıtayla muhtesip, şehrin ve pazarın düzenini sağlar; ticaretten elde edilen gelir doğrudan hazineye aktarılırdı.[186] Kādı'nın yaşadığı kasabalardaki adlî meselelerin halli konusunda 1591 ve 1601 yıllarındaki Keçkemet şehrine ilişkin kayıtlar, açık bilgiler sunmaktadır. Buna göre Osmanlı yönetimi loncaların işleyişi hususunda, ayrıca miras ve boşanma gibi kamu idaresiyle ilgili meselelerde, yerel yönetime doğrudan karışmamış; daha ziyade kādıyı özerk bırakmıştır.[187]

Soygun, hırsızlık, yaralama ve cinâyet gibi fiilleri bağlayan cezaî işleyişte karar verici son makam, esasen Budin Dîvânıdır. Sadece küçük meselelerde ya da kādı'nın makamında bulunmadığı zamanlarda şehir yönetimine hüküm yetkisi tanınmıştır.[188] Bu bakımdan kent idaresi, vergilerin toplanması ve suçluların Budin'e götürülmesi gibi kādıya yardımcı bir fonksiyon üstlenmektedir.

Adlî meselelere dair bazı Macar vesikalarına bakıldığında, "...Keçkemetli hâkimler ve vatandaşlar huzurunda mesele böyle oldu."[189], "...yargıç efendim para cezası verdi."[190] şeklindeki ifadeler dikkat çekicidir. Zira bu örneklerden, karar makamının açıkça kādı değil, Macar hâkimi olduğu anlaşılmaktadır. "Tamás Karácson boşandığı karısına, kādı önünde hakaret ettiği için para cezasına çarptırılmış ve 4 forint ödemiştir."[191] biçimindeki kaydın benzerlerine de ulaşılmaktadır. Buna göre büyük ihtimalle kādı'nın onayına ihtiyaç duyulmayan hukukî meselelere ek olarak gerek kādı'nın gerekse Macar yerel yargısının muamele ettiği davalar bulunmaktadır.

---

[185] "Hic conspicere quasi in pictura potes, quo in statu omnia oppida Ungariae versentur. Signa haec sunt. Gradus primus est, ubi nullus Turca versatur. Secundus, ubi officialis tantum. Tertius, ubi Praaetor. Quartus, ubi pueri decimantur." Aktaran: Kathona, Géza, *Fejezetek A Török Hódoltsági Reformáció Történetéből*, 65.

[186] Káldy-Nagy, Gyula, *A Gyulai Szandzsák 1567. és 1579. Évi Összeírása*, Békés Megyei Levéltár, Békescsaba, 1982, 49.

[187] Somorjai, Ferenc, *Kecskemét*, 77.

[188] Papp, Sándor, "Muszlim és Keresztény Közösségek, Egyházak és Államok Autonóm Rendszerei Az Oszmán Birodalomban", *Keletkutatás*, XXXVI/2 (2011), 42.

[189] "...ez dolog lett az kecskeméti bírák előtt és polgárok előt." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 19, XCVII, fol. 52.

[190] "....vett bíró uram bírságot." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1601, fol. 11.

[191] "Karácson Tamás fizetettbírságot illen dolgokért, hogy az elvált feleségét a kádia előtt megszidogatta, fizetett flor. 4." Aktaran: Hegyi, Klara, *"Török Közigazgatás és Jogszolgáltatás-Magyar Városi Autonómia"*, 248.

Keçkemet'te kamu ve ceza hukuku ile ilgili bazı dava kayıtlarına ulaşılmıştır. Bu belgelerde Dîvânın müdâhil olduğu davadan ne kadar hüccet aldığı, kādı'nın sicile işlediği masraf, davalıya verilen değnek cezası ya da tevkifhaneye gitmemek maksadıyla davalının ödediği para cezası hakkında bilgiler mevcuttur.[192]

Ancak medenî hukukla ilgili davalarda kādı'nın varlığı tartışmalıdır. Sadece resmin tahsili konusunda ise Macar vesikaları kādı'nın varlığından söz etmemektedir. Öyle görünmektedir ki tahsil edilmiş haraç ve para cezalarının önemli bir kısmı, Macar Şehir Dîvânı tarafından Budin'e gönderilmektedir.[193]

Özellikle küçük kabahatler ile ilgili meselelerde, bir üst hukukî işleme gerek duyulmadığı anlaşılmaktadır. Zanaatkârlar konusunda ise Dîvân-ı Hümâyûn, zümrenin denetimini elinde tutmak istemiştir. Bu çerçevede Keçkemet şehrine ilişkin belgelerde, lonca başının seçilmesinde ve loncaya üye kabul edilmesinde kādı'nın rol oynadığı takip edilmektedir.[194]

Nihayet eldeki veriler, Osmanlı idaresinin Macaristan'daki yerel hukukî yapıyı doğrudan kendi yönlendirmesine almaktan ziyade mevcut hukuka paralel bir idarî örgütlenmeyi benimsediğini işaret etmektedir. Ceza hukukuna ilişkin meseleler Budin Dîvânının tekelindedir. Ancak bu hususta da uyum takip edilmektedir. Örneğin 1600'de, Keçkemet'te ölüm cezasının verilmesi şehir meclisinin toplanması koşuluna bağlanmıştır. Ayrıca infazının gerçekleştirilmesi için Budin'den izin alınmıştır.[195]

Muhtemelen savaş şartlarının yarattığı Osmanlı hegemonyasının rıza gösteren tavrı, subaşıların görev yerlerine varmalarını ve suçluların nakillerini zorlaştırmıştır. Mevcut seyrek bilgiler dâhilinde Osmanlı egemenliğindeki Macar kırsal kentlerinde yaşayan vatandaşlar, kādıya rağmen aralarındaki toprak ve miras meselelerinde şehir idaresine başvurmuştur. Şüphesiz davalarda ilerleme kaydetmek amacıyla zaman zaman tarafların kādıya başvurduğu da görülmektedir. Örneğin 1575'te Cenceş şehrindeki Péterné Nagy István ev ve bağ mirası konusunda öncelikle Hatvan'daki kādıya başvurmuştur.[196]

Tüccarların Osmanlı, Macar ve Habsburg hukukuyla sürekli temas hâlinde olması ticarî meselelerde çeşitli kanunî zorlukları da beraberinde getir-

---

[192] Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 80; Schwáb, Mária, *Az Igazságszolgáltatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, 86.

[193] Örneğin şehir dîvânı, Budin paşasının subaşısının da imzasının olduğu Keçkemetli kuyumcuların 1557 tarihli lonca mektubunu, ilaveten aynı şehirdeki kürkçülerin 1559 yıllı mektubunu tahrir etmiştir. Bk. Mészáros, László, "Kecskemét Gazdasági Élete és Népe A XVI. Század Közepén", *Bács-Kiskun Megye Múltjából, A Késői Feudalizmus Kora*, II, szerkesztette: Iványosi-Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai, Kecskemét, 1979, 103-114.

[194] Somorjai, Ferenc, *Kecskemét*, 81.

[195] Hornyik, János, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, 92-94.

[196] Gyöngyös, 1575 Július 5. [5 Temmuz 1575, Cenceş.] Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Zápisy zastupitelstva, 1569-1586, fol. 159.

miştir. Alacaklıların tahsilât yapabilmek için borçluların komşu topraklardaki para edecek mallarını kaçırması ise adlî işleyişte yeni problemlere neden olmuştur.[197] Söz konusu pratikten en fazla etkilenenler, Osmanlı egemenliğindeki Macarladır. Bu maksatla gerek Osmanlıların yönettiği topraklardaki şehir meclisleri gerekse Osmanlı gümrüklerindeki memurlar, ayrıca Macar Krallığı ve Erdel meclisleri şikâyetlerin çözümü için çaba göstermiştir.

Osmanlı egemenliği dışında kalan tüccarlar ise kendileri açısından risk gördükleri mezkûr topraklarda iş yapmaktan kaçınmıştır.[198] Öte yandan Macar Krallığı'ndaki şehir meclisleri, ticarî meselelerde Osmanlı idaresinde kalan kentlerdeki adlî kurumları, kendilerine denk müesseseler olarak tanımaya başlamış; bunun neticesinde Macar taraflar arasında bir dayanışma gelişmiştir. Tolna Şehir Meclisi belgeleri arasında bu hususla ilgili önemli bir kayda rastlanmıştır:

> Şevketliniz elbette inanınız ki gerekirse Hristiyan çâsârına varırız da hiçbir şekilde sabır çekmek istemeyiz. Bizim ülkemizde bunu dile getirecek, söyleyecek cesarette insan yoktur. Haşmetliniz her birimize af bahşetsin. Lakin herhangi biri dahi önümüzde böyle bir kelâmı ve böyle bir kabalığı kudretliniz hakkında sarf edemez. Ederse biz azametlinizin dostluğu için tahammül göstermeyiz. Hatta yabancı hükümdarın vasıtasıyla da cezasını çektiririz. Tanrı bizi bu imparatorluk altında buluşturduğundan ve yabancı hükümdarlar bizi yönettiğinden şâhaneniz bizim kötü insanlar olduğumuzu düşünmesin.[199]

Belgenin devamında konunun halli için Hídvég beyine başvurulduğu yazılmaktadır.

Başka bir belge, Hont eyaletindeki [= *comitatus*] Péter Trombitás, Miklós Kis ve Tamás Kis'in Trnava'daki tüccarlara karşı açtığı dava ile ilgilidir. 1575 senesinde kovuşturmanın artık hem Macar kralına hem de Budin paşasına gittiği görülmektedir.[200]

---

[197] Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Zápisy zastupitelstva, 1569-1586, fol. 161.

[198] Szakály, Ferenc, "Adalékok Gyöngyös XVI. Századi Kereskedelmi Kapcsolatainak Történetéhez", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XII, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1990, 134.

[199] "Bizonnyal meghigyje ti kegyelmetek, hogy soha semmiképpen el nem akarjuk szenvedni, ha szinte az keresztény császart kell érette érnünk is. Mert még minekünk az országban nem volt ember, ki azt merte volna mondani, az kit az mondott az ember. Megbocsássa ti kegyelmetek mind fejenként, de ha valamely ember ti kegyelmetek felől ezféle dolgot és ilyen rútságot zóllana mielőttünk, mia az ti kegyelmetek barátságáért el nem szenvednénk, hanem még az idegen fejedelemmel is megbűntettetnénk. Ne vélje ti kegyelmetek, hogy mi gonosz emberek volnánk, miért ez birodalom alá hozott minket az isten, és ez idegen fejedelmek bírnának velünk." Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Zápisy zastupitelstva, 1556-1564, fol. 321.

[200] Újvár, 1575 Augusztus 7. [7 Ağustos 1575, Ûyvâr. (Temeş eyaleti).] Magyar Országos Levéltár,

Osmanlı Macaristanı'ndaki alacaklılar, taleplerini zaman zaman doğrudan kādıya da iletmiştir. Ancak Macar kaynaklarının sunduğu örnekler temelinde, Macaristan'da Osmanlı adlî sisteminin işleyişi ve kādı'nın rolü hakkında daha ayrıntılı verilere ulaşılamamaktadır. Kādı'nın olmadığı Macar yerleşimlerindeki kamu idaresine ve yargı sürecinin işleyişine dair şehir arşivleri az miktarda bilgi vermekte, bu nedenle meselelerin detaylarına inilememektedir.

Elimizdeki kaynaklara göre Osmanlı egemenliğinde yaşayan serfler, yerel idarenin kararından memnun kalmamaları durumunda Macar Krallığı'nda yaşayan toprak sahipleri ya da onlar tarafından görevlendirilen kişiler vasıtasıyla şikâyetlerini gidermeye çalışmıştır. Hatta bir engelle karşılaşmadıklarından en önemsiz meseleleri dahi bu yolla çözmeye gayret etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Mezőtúr Şehir Meclisinin 1570 yılı kayıtlarında şu örneğe rastlanmaktadır:

> Biri János Kaitár, diğeri ise kardeşi Imreh Kaitár olmak üzere iki dürüst kişi bize gelmiştir. János Kaitár, huzurumuzda kardeşinden talepte bulunmuştur. Imreh Kaitár'a onların atalarından Mester'deki evlerinin yarısı, toprağıyla birlikte miras kalmıştır. Imreh Kaitár, kardeşinin müşteki olması sebebiyle ağabeyinin payını verdiğini ya da bedelini ödeyerek memnun ettiğini kanunî zamanda kanıtlayamamıştır. Adalet, konutun yarısının toprağıyla birlikte onun olduğuna hükmetmiştir. Ki o, mal sahibi kardeşi Imreh Kaitár ile aynı kandan gelmektedir.[201]

Bir başka örnekten takip edilebildiği üzere 22 Nisan 1575'te, Mezőtúr'da yaşayan bir serf; çiftlikteki vekile karşı kendini garanti altına alabilmek maksadıyla talebini doğrudan Derebeyi János Kállay'a götürmüştür:

> Geçtiğimiz günlerde dul bir kadından tarlasıyla birlikte bir bahçecik aldım. Mezkûr dul hanım senin beyliğinin serfidir. Zevci öldüğünden beri bu yerleri ekip biçtim, toprağı onun için de sürdüm. Üstünde bitenle yetimlerini geçindirdiğinden, mıntıkasından bu sene her şeyi almadım. Benim de ödediğim gibi yüce efendimizin âşar vergisini ödemiştir. Bu bahçeyi bana verdiğini komşuları bildiğinden, artık toplam üç kişi arazi-

---

N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 94, XXVIII, fol. 105.

[201] "Jövének mi eleönkben az két igaz embereők, ez Kaitár János egi feleöl, más feleöl penig az öw eöche, ez Kaitár Imreh, és ez Kaitár János keresé my eleöttünk az ew eöcchén, az Kaitár Imrehen az ew attioktul marat Mester zállásának felét mind feöldével egietemben. Mivel hog ez ew eöcche, al peöres lévén, meg nem bizoníthatá teörvénnek ideién, hog az ew báttiának részétt ki atta volna avag fizetésével ki elégíteötte volna, teörvéni vgi leléi hog az zállásának fele mind feöldével egietemben eövé, és ollian vér benne, mint tulaidon az ew eöcche, Kaitár Imreh." Túr, 1570 Május 26. Kalmár Gáspár és Cseke László főbírák. [26 Mayıs 1570, Tür. Başyargıçlar Gáspár Kalmár ve László Cseke.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 169.

nin gelirini alıp beni buradan atmak ister. Ne mutlu ki bu yeri onlara vermedim. Zira toprağı sürmekten gayrı kazancım yoktur ve başka işlerle geçinemem.[202]

Toprak sahibinin bu tür şikâyetleri çözüp çözmediği konusunda bilgi bulunmamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı yayılması sonucunda geleneksel Macar hukuk sisteminin ve kamu idaresinin Macar toplumundan uzaklaştığı tespiti de zorlama olacaktır. Elimizdeki zayıf kaynaklara dayanarak ne Osmanlı ne de Macar idaresinin, toplumun hukukî gereksinimlerine tam anlamıyla cevap veremediği söylenebilir.

Aslında kādı'nın faaliyet gösterdiği Osmanlı Macaristanı'ndaki bu durum şaşırtıcıdır. Zira Macar yönetiminin, Osmanlı ilerlemesi karşısındaki güç kaybı olağandır. Ancak Dîvân-ı Hümâyûnun egemenliğini genişlettiği XVI. yüzyılda, vergilendirmenin yeniden düzenlenmesi ve süreklilik kazandırılması aşamasında, Macar toprak sahibinin kuvvetini sürdürmesi dikkat çekicidir.[203]

Macaristan'daki Osmanlı idaresinin, Balkanlarda hükmettiği topraklara kıyasla daha uzak ve kargaşanın alevlenip hızla yayılabildiği bir ülkede egemen olduğu bilinmektedir. Öte yandan Dîvân-ı Hümâyûnun, Balkanlardaki büyük toprak parçalarını kendi idarecileri aracılığıyla küçük toprak parçalarını ise primkürler, knezler ve kocabaşılar vasıtası ile yönetmekten ziyade kontrol ettiği görülmektedir.

Toplumsal yansıma sonucu kurulmak yerine, toplum üstü bir idarî yapı olarak boy göstermesi bu durumu doğal kılmaktadır. Macaristan'da da benzer bir siyaset izleyen Dîvân-ı Hümâyûn, şehir ve köylerdeki mevcut idarî yapılanmanın kendi vekillerini seçme hakkını garanti altına almıştır.[204] Seçilmiş yerel idareciler ise verilen imkânların sınırlarını mümkün mertebe zorlamış hatta ihtiyaç durumunda hukukî talepte bulunmak maksadıyla İstanbul'a kadar gitmişlerdir. Örneğin Segedinliler nakliyede kullanılacak inekleri için para talep ettiklerinden 1565 senesinde İstanbul'a temsilcilerini göndermişlerdir.[205]

---

[202] "Ez el múlt napokban vettem vala egy kertechkét, mind sántó fwdéwel egietemben, egy eözwegh azzonitwl, mely eözwegh azzonys uraságod jobbágia, ezért mj wta az ura megh holt, az feöldeket mind éltem, eő nekys zántottam, minden idén nem hattam, hanem az árwáit awal tartotta, az mi rajta lett, és wraságodnak is dézmáiátt ugian megh adta, minth zintén én hog meg attam. Azért az kerty zomzédy megh twdwán, hog nekem atta az kerteött, hárman le akariák az pénzétt teny és engeöm ki akarnak beleöle zínleni, bizoniwal hog eöreömest nekik nem engedném, mert ninchen min élnöm, mertt én az sántásval, eggiébbel nem tudom életeömett keresnem." Tür, 1575 Április 22. [22 Nisan 1575, Tür.] Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 483.

[203] Salamon, Ferenc, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, 271.

[204] Hegyi, Klára, "A Török Adminisztráció és Az Alföldi Mezővárosok", *Falvak, Mezővárosok Az Alföldön*, szerkesztette: Novák László-Selmeczi László, Arany János Múzeum, Nagykőrös, 1986, 310.

[205] Káldy-Nagy, Gyula, *Szulejmán*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974, 117.

Osmanlıların Macaristan'daki idarî teşkilatlanması, ceza hukukunun uygulanması konusunda da mutlak egemenliği sağlayamamıştır. Soylular da ceza hukukunun icrası ile uğraşmadığından Macar Krallığı'nın söz konusu alana sızması kolaylaşmıştır.[206] Medenî hukukun işletilmesinde ise durum farklı olup bu mevzuda Osmanlı kādıları ve Macar yerel idaresinin faaliyetleri öne çıkmıştır.[207] Muhtemelen coğrafî olarak kādı'nın uzağında kalan yerlerde Macar toprak beylerinin tesiri artmıştır.

Osmanlı Macaristanı'ndaki soylu sınıfı, miras ve ticaret alanlarındaki yürütmeyi denetim altında tutmaya çalışmıştır. Krallık zamanı Macar hukukunun pratikte devam ettirilmesinden ibaret olan asillerin idaresindeki yerel Macar hukuku, bu şekilde meşruiyetini ve işlerliğini muhafaza etmek istemiştir.[208] Neticede Türk ve Macar makamları zaman zaman birbiriyle rekabete girmiştir.

Söz konusu çekişmenin yanı sıra Macar hukukunun egemen olduğu vakitlerde alınan kararların, yer yer Osmanlı idaresi altında da devam ettirildiği görülmektedir. Böylece hukukî bir süreklilik de vücuda gelmiştir. Mevcut durum özellikle bir sınır meselesi hasebiyle iyi şekilde takip edilebilmektedir.

Macar Krallığı Devri'nde sınırları belirlenen Vârşân'daki (Várság) bazı yerleşimlerin konumunu, Osmanlı makamları kendi yönetimleri altında onaylamış ve bu nedenle Macar makamları ile ihtilâfa dâhil olmuşlardır. İlgili konu, 5 Eylül 1575 tarihli bir belgede izlenmektedir:

> Tisa'da Vârşânlılar, bir kısım toprak ve çayır nedeniyle bu sene Kengyellilerden davacı olmuştur. Nice kral zamanında Tisalı Vârşânlılar, bu toprak ve çayırdan istifade etmiştir. Ve yüce çâsâr bu toprağı, Macar krallarından almıştır. O vakitten beri Kengyelliler, Vârşânlılardan kalan toprak ve çayırı, zorbalıkla yıldan yıla işgal etmiş ve buralara iskân olmuştur. Vârşânlılar artık burayı paşanın isteği hasebiyle talep etmekte, hakiki kanunlarına göre haklarını aramaktadır. Bilinmesi lazım gelir ki bu toprak ve çayırın gerçek şahitleri bizleriz. Bu toprak ve çayır mine'l-kadim Vârşânlılarındır. Pál Túri Illési, hemşehrisi Ferencz Magori, Keçkemetli Ferencz Adorián, Canfedâlı Kovácz Gáspár ve hemşerisi László Fazekas olarak, beşimiz birden yemin ederiz ki Macar beyler, yargıçlar ve soylular Kral Lajos'un izniyle Kengyel ve Vârşân arasındaki sınırı yenilediklerinde biz orada idik Bu nedenle hâlis inancımıza göre ant içeriz ki Tisa-Vârşân ve Kengyel arasındaki sınırlar bunlardır. Vârşânlıların bahsi geçen hudutlara dek yaşadıklarına dair bizim dışımızda da pek çok köy ve kentten meseleyi alenen

[206] Barna, Attila-Horváth, Attila-Máthé, Gábor-Tóth, Zoltán József, *Magyar Állam és Jogtörténet*, szerkesztette: Horváth Attila, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás Tudományi Kar, Budapest, 2014, 45-46.

[207] Zétényi, Zsolt, *A Történeti Alkotmány, Magyarország Ősi Alkotmánya*, Magyarországért Kulturális Egyesület, Budapest, 2010, 231-232.

[208] Bogdándi, Zsolt-Fejér, Tamás-Jakó, Klára, *Hivatalnok Értelmiség A Kora Újkori Erdélyben és A Magyar Királyságban*, I, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020, 61.

bilen canlı tanıklar vardır. Senmiklôş'tan Pál Rácz, Cibakházalı Benedek Faragó, aynı yerden Amburus Pettiéni, hemşerisi Ferencz Karmasi, Nagy tarafından Tamás Törös, István'ın evinden László Gál ve bunlar gibi pek çok kişi, samimi inançları mûcibince tanıklık yemini etmiştir. Kendileri bu toprak ve çayırın Vârşânlıların olduğunu ve onlar tarafından tasarruf edildiğini bilmektedir. Ezcümle hakiki inancımızın gereği ve başlıca tanıklar olmamız hasebiyle ikrâr etmemiz icap eder ki ezelden beri Tisa-Vârşânlılar sâbık toprak ile çayırı sürmüş ve orada yaşamıştır.[209]

Metinden anlaşılacağı üzere Kral II. Lajos zamanında verilen, daha sonra paşa tarafından devam ettirilmesi onaylanan ve tanıklar tarafından tasdik edilen düzenin sürdürülmesi; hukukî devamlılığın sağlanması yönünde bir talep söz konusudur. Hukukî teselsül o denli önemsenmiştir ki Osmanlı idaresi kendi egemenliğinden önce basılmış mühürleri kabul etmiştir. Bundan ötürü Dîvân-ı Hümâyûn hükmü altındaki Macarlar, mühürlerini mümkün mertebe muhafaza etmiş; kaybı durumunda derhâl yenilemiştir.[210]

Osmanlı egemenliğindeki idarî makamlar, genel kullanımda yer etmiş ve halkın hukukî alışkanlıklarını yansıtan Macar adlî kaynaklarından yararlanmıştır. Örneğin Keçkemet şehrindeki yargı kararlarında Protestanlar için temel hukuk kaynağı olarak kabul edilen İncil'in yanında, St. István ve St. László kanunları ile Werbőczy tarafından kaleme alınan *Tripartitum*[211] temel alınmıştır.[212]

[209] "Az Tiza varsániak ez eztendőben pörlének az kengieliekel néminemw föld és rét felől, mely földet és rétet sok kiraliok ideiében az tiza varsániak bírtak és hogi az hatalmas czázár ez földet az magiar királioktwl meg wette, az úta fogva hatalmassággal esztendőről esztendőre az varsániaktwl az megmaradot földet és rétet el vették és élték az kengieliek. Ezt immár az varsániak, az passa akarattiából föl indétván, igaz törvényi szörént keresték, meli földnek és rétnek tanú bizonsági mi vagiwnk, tudnia illik. Túri Illiési Pál, ugian ottan Magori Ferencz, keczkeméti Adorián Ferencz, jász beréni Gáspár Kovácz, ugian ottan Fazekas László, hogi eleitwl fogva varsániaké volt az föld és az rét, és my eöten vallást tezwnk róla, hogi ot voltwunk, mikor az magiari urak, az ítélő mester és nemes népek Laios király engödelméből meg wyétották Kangiel és Varsáni közöt való határokat... Azért my még is vallást tezwunk róla igaz hitwunk zörént, hogy azok voltak az határok Tiza Varsáni és Kengiel közöt. My kívülünk is vannak sok falukból és városokból eleven tanúk, kik tugiák bizonnial, hog élték az varsániak mind az meg nevezöt határokig, mint kik volnának szent miklósi Rácz Pál, czibak házi Faragó Benedek és ugian ottan Pettiéni Amburus, ugian ottan Karmasi Ferencz, Nagy réven Törös Tamás, István házáról Gál László és ez félék sokak vannak, kik igaz hitök szörént tanú vallást töttek róla, tudván, hogi az Tiza varsániaké volt az föld és rét és azok bírták. Azért mys megis mondgiuk igaz hitwnknek vallása szörént, hogi bírták és élték az megmondot földet és rétet eleitwl fogva a Tiza varsániak, azért ennek fwképpen mi wagiwunk tanú bizonsági." Magyar Országos Levéltár, P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 474.

[210] Jankovich, Miklós, "Buda Város Keresztény Tanácsa A Török Hódoltság Korában", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XIV, szerkesztette: A "Budapest Története" Szerkesztőbizottsága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 147.

[211] Macarca: *Hármaskönyv* [Üçlü Kitap]. Baş yargıçlıktan kral nâibliğine yükseltilen István

Ayrıca Macar serhat kalelerinin uzağında kalan bölgelerde bazı arkaik karar verme yöntemlerine de başvurulabilmiştir. 1620 senesine ait bir olay, bahis konusu meselede önem taşımaktadır. Tanıklar, Bekeş şehrinden eski Yargıç István Tarhos ve Doboz kentinden András Pák'ın kavgaya tutuştuğuna dair ifade vermektedirler:

> Emlőstöny'de önde gelen iki kişi, kıyasıya münakaşa etmekteydi. Hatırladığım kadarıyla Bekeş'teki kamın, Doboz'daki kam ile kavgaya tutuştuğunu söylediler. Dobozlu kam, Bekeşli kamın üstesinden geldi, buna mukābil her iki taraf da müteâdil surette hudutta gezinmektedir.[213]

1651 senesinde kaleme alınan başka bir vesikadan takip edildiği üzere aynı tanık ifadesinden konunun Türklerin dahliyle sonuçlandığı ancak sınırın Macar âdetlerine göre belirlendiği anlaşılmaktadır:

> Bâdehû Bekeşliler mesele hakkında [Göle] beye başvurdu. Sınıra dair öylece çekiştiklerinden nihayet daimî bir çözüm bulmak isterlerdi. Bey, bahsin sürmesi ihtimaline karşı sınırı adil biçimde halletmek maksadıyla Dobozluların beyini, Cafer Bey'i çağırttı. Sonra her iki taraftan da pek çok yaşlı ve genç geldi.[214]

54 yaşındaki Dobozlu tanık Tamás Sáros, bir konu hakkında mağdur olarak ifade vermektedir:

> Beni Kosdér köyünde yakaladılar. Pál Márkus adlı kişi, keçi söğüdü dalı ile beni bir güzel dövdü ve [sınır bölgesinde bulunması kastedilerek] hatıram bâki kalsın diye yaşlılar beni oracıkta bıraktı.[215]

Werbőczy'nin 1504'te, Alsópetény'de derlemeye başladığı ve 1514'te tamamladığı örfî hukuk bütünüdür. Latince tam başlığı, *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* [Şanlı Macaristan'ın Örf ve Âdet Hukukunun Üçlü Eseri] şeklindedir. Muhteviyatta, Macar yasalarını ve geleneksel Macar düzenlemelerini derlemek; sistemleştirerek yazıya dökmek amaçlanmıştır. Werbőczy, István, *Tripartitum. A Dicsőséges Magyar Királyság Szokásjogának Hármas Könyve, Latin-Magyar Nyelvű Kiadás*, szerkesztette: Gazda István, fordította: Csiky Kálmán, Téka, Budapest, 1990.

[212] Schwáb, Mária, *Az Igazságszolgáltatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, 97.

[213] "Az Emlőstönynél két fő ember erősen megbirkózának, emlékezvén meg, azt mondották, hogy az békési tátus a dobozi tátussal meg birkózott, az dobozi tátos bírja vala meg a békési tátost, egyenlőképpen mind a két fél járta a határt." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1620, fol. 63.

[214] "Annak utánna a békésiek a békhez menének a dolog felől, hogy úgy veszekedtenek a határ felől és eligazítanák egyszer örökösen, a bék hivatta Czáfor béket, az doboziak urát, hogy egyenlőképpen keresnék ki az határt, ha veszekednének felette. Annak utánna mind a két helybül ugyan sokan voltanak az öreg emberek, iffiú emberek is." Pest Megyei Levéltár, Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1651, fol. 7.

[215] "Kosdér Szigettyénél engemet megragadának, s egy Rekettye vesszővel egy Márkus Pál nevü

Bu eski Macar yöntemini[216] Osmanlı yerel idareleri de benimsemiştir. Örneğin Eçed Beyi Ali Paşa, Eçed-Hort sınırını belirlemede aynı usûle başvurmuştur.[217]

10. Osmanlı Yönetiminde Macaristan'ın Nüfus Yapısındaki Değişimler

XVI ve XVII. yüzyıllarda yabancıların Macaristan'a göçünü, kralın ya da feodal beylerin çıkarlarından ziyade Dîvân-ı Hümâyûnun askerî politikası, dolayısıyla bu politikanın egemenlik amaçları yönlendirmiştir. Dolayısıyla öncelikle Almanya, Fransa, İtalya hatta Habsburg idaresindeki Çek topraklarından Macaristan'a yönelen köylü ve zanaatkârların göçü durmuştur.[218]

Öte yandan Osmanlı egemenliği vasıtasıyla Rumenler gibi çeşitli milletler, güney ve doğu yönünden Macaristan'a giriş yapmıştır. Bu sayı, XVI ve XVII. yüzyıllarda Eflâk ve Boğdan'dan gelenlerle birlikte gittikçe artmıştır. Özellikle Eflâk Voyvodası Mihály'in ve Habsburg İmparatorluğu Generali Giorgio Basta'nın politikası, 1603 yılı içinde Rumenlerin göçünde artışa neden olmuştur.[219]

Dönemin Habsburg Hükûmeti; Rumenlerin Macaristan'a göçünü, ülke güvenliğinin tehlikeye girmesi şeklinde değerlendirmektedir. Bu nedenle Çâsâr Rudolf, General Basta'yı Rumenleri ve Rusinleri kent ve hisarlardan uzak tutması için görevlendirmiştir.[220] Rumenler başta Erdel'e yerleşmişlerdir. Ancak mezkûr halkın Macaristan'a göçünü, Osmanlıdan himaye kazanmak maksadıyla Erdel'e gelmek istedikleri şeklinde, kesin olarak netleştirebilecek bir kaynak bulunmamaktadır.

Macaristan'a yönelik bir diğer göç dalgası, 1541'den sonra özellikle Balkanlar üzerinden gerçekleşmiştir. Daha önce başlayan ve güneyden gelen Slav göçü, bu vasıtayla kitlesel bir hâle ulaşmıştır. Söz konusu nüfus hareketi,

---

Ember éngemet erőssen megvere, és meghagyák az Öreg Emberek, hogy megemlékezzem rólla." Aktaran: Haan, Lajos, *Békés Vármegye Hajdana*, Lauffer Vilmos, Pest, 1870, 224-225.

[216] Takács, Lajos, *Határjelek, Határjárás A Feudális Kor Végén Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 151.

[217] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 27, XCV, fol. 21.

[218] Szakály, Ferenc, "A Török Uralom Mérlege", *História*, XVI/4 (1994), 8-9.

[219] Linger, András, "Magyarország Népessége A Népszámlálások Alapján", *Magyarország Történeti Demográfiája 896-1995. Millecentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 307.

[220] Ágoston, Gábor, "Ideológia, Propaganda és Politikai Pragmatizmus: A Habsburg-Oszmán Nagyhatalmi Vetélkedés és A Közép-Európai Konfrontáció", *Történelmi Szemle*, XLV/1-2 (2003), 13.

XVI. yüzyılın ilk yıllarında Macarların desteğiyle devam etmiştir.[221] Özellikle feodallerin işine gelen bu akım ile Hırvatistan'daki köylüler Batı Macaristan'a kaydırılmıştır.

Zrínyi, Frankopan, Batthyány, Erdődy ve Nádasdy aileleri bu sayede Hırvatistan'daki serflerinin bir kısmını Tuna'nın yukarısına taşımıştır. Nihayet XVI. yüzyılda 60-100 bin arası Hırvat köylü, Macaristan'a taşınmıştır. Takip edilebildiği kadarıyla Şopron (Sopron) eyaletinde [= *comitatus*] 51, Vaş (Vas) eyaletinde [= *comitatus*] ise 54 köye Hırvatlar yerleşmiştir.[222]

Güney Slavlarının Macaristan'daki iskânlarının yönünü, bundan böyle Osmanlı idaresi belirleyecektir. Sâbık nüfusun bir kısmı, Osmanlı birliklerine martolos olarak tayin edilmiş; dolayısıyla Macaristan'daki palankalarda vazifelendirilmiştir. Diğer bir kısmı ise yine Osmanlı toprağını işlemekle görevlendirilmiştir. Ayrı bir kol da Balkanlardan Macaristan'a gönüllü olarak giriş yapmıştır.[223] Tolna eyaletindeki [= *comitatus*] Grábóc Ortodoks Manastırının 1580 civarını kapsayan yıllıklarında şu satırlara rastlanmaktadır:

> ...o zamanlar hükümran Türk Çâsârının emriyle Türkleri, kendi toprak beylerini izleyen pek çok Sırp Macaristan'a geldi. Yanıkkale'ye kadar kentleri ve köyleri meskûn kıldılar. Kapoş yanındaki Kopân Sahrası ile Kapoşvâr'ın (Kaposvár) kentinde dahi yerleşimler tesis ettiler, ibadethaneler ve binalar inşa ettiler.

Bizim Hristiyanlarımız Dalmaçya'dan gelip yerleşti, en çok burada yaşamaktan hoşnutlardı. Aralarından bazısı, yurtlarını görmek üzere geri döndü. O vakit bize dediler ki bu Macar toprağı çok güzel ve verimlidir, buğdayı bereketlidir. Dalmaçya'da ise o zamanlar büyük bir kıtlık egemendi; biz de açlık yüzünden bu ülkeye gelmeye niyetlendik...[224]

---

[221] H. Németh, István, "Háború és Népesség A Kora Újkori Magyarországon (16-17. Század)", 139.

[222] Kitanics, Máté-Végh, Andor, "Horvát Letelepedés Magyarországon A Késő Középkorban és A Koraújkorban", *Népek-Maszkok-Európa. A Busójárás Európai Háttere*, szerkesztette: Hoppál Mihály, Európai Folklór Intézet, Budapest, 2011, 137.

[223] Szabó, József, "A Dél-Dunántúli Délszláv (Horvát, Szerb és Szórványos Szlovén) Bevándorlások Nyelvi és Néprajzi Nyomai A Földrajzi Nevekben: 7. Rész", *Magyar Nyelvőr*, CXL/3 (2016), 291.

[224] "...sokan jöttek szerbek ebbe a Magyarországba, követve a törököket, saját földesuraikat, a török császár parancsára, aki akkor uralkodott, és benépesítették egész Győrig a városokat és falvakat és településeket teremtettek, templomokat épületeket emeltek: így a koppányi mezőn a Kapos mellet és magában Kaposvárott is; a mi kereszténveink eljöttek Dalmáciából és letelepedtek, és leginkább itt szerettek lakni. Közülük néhányan visszatértek, hogy lássák hazájukat, és értesítettek bennünket, hogy ... ez a magyar föld nagyon szép, gabonatermő és termékeny, Dalmáciában pedig akkor... nagy éhség uralkodott, hogy eljöjjünk erre a földre az éhség miatt..." Aktaran: Fenyvesi, László, "Az Igali Portya és A Körmendi Kótyavetye Balkáni Tanulságai", *Magyar és Török Végvárak 1663-1684*, szerkesztette: Bodó Sándor-Szabó Jolán-Dobó István, Vármúzeum, Eger, 1985, 205.

Balkan ülkelerindeki soyluların bir kısmının Müslümanlığa geçmesi, özellikle köylülerin gönüllü olarak martoloslara katılması ve kitlelerin yine gönüllü olarak timarlı sipahilerin hizmetine girmesi, ciddi bir eğilim olarak takip edilmektedir.[225] Söz konusu mesele pek çok iç neden çerçevesinde değerlendirilebilir. Ancak Macaristan dâhilinde tarihsel gelişim süreci önem taşımaktadır:

Aslında Mohaç'ta sadece Orta Çağ Macar Devleti yıkılmamış, aynı zamanda Balkan milletleri arasındaki Macar Krallığı'nın Osmanlıları durdurabileceğine dair inanç da ortadan kalkmıştır. Osmanlı'nın zaferi ise topluma, egemen güçle anlaşmaktan başka imkân bırakmamış ve bunu, Macaristan'a yönelen göç takip etmiştir.

Başta Sırplar olmak üzere yeni gelen halk, Macarlarca belgelendirilmemiştir. Buna sıkça yer değiştirmeleri de eklenince haklarında sayısal olarak net bir veriye ulaşmak pek mümkün olmamaktadır. Arşivlerin işaret ettiği geniş çerçeveye bakılacak olursa örneğin Kopân sancağına ait 1582 seneli bir vesikada sonradan gelen Sırpların 89 köye yerleştiği bilgisine ulaşılmaktadır.[226]

Güneyden gelen Slavlar, başta Macaristan'ın güney kesimleri olmak üzere özellikle ülkenin Osmanlı-Macar savaşları nedeniyle boşalan yerlerine iskân olmuştur. Bunlar arasında evvela Baranya, Tolna, Bâç-Bodrog eyaletleri [= *comitatus*] gelmektedir.[227] Martoloslar ise bu hattın kuzeyine doğru yönelmiştir. Estergon'da 1543 senesine ilişkin 1.058 martolos kaydedilmiştir.[228] Osmanlı askerlerinin iaşe ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla muhafız birliklerinin konak yerleri yakınına güneyden gelen Slavlar yerleştirilmiştir. Bu bakımdan Şiklôş civarında 3.600 ve Peçûy civarında 2.700 yeni Güney Slavı nüfusuna rastlanmaktadır.[229]

Bahsi geçtiği üzere Macaristan'a gelen Sırpların bir kısmı Osmanlı kuvvetleri içinde düzenli olarak martolos görevini üstlenirken büyük çoğunluğu ise yarı askerî yarı hür köylü kümeleri olarak sınır güvenliği ile iç güvenlik kapsamında hizmet vermiştir. Edindikleri *condominium* [irsî mülkiyet hakkı] neticesinde yükümlü oldukları vergilerden de kaçınmaya çalışmışlardır. Daha kesin bir ifadeyle Sırplar, Osmanlılar için vergi yükümlülüklerini yerine getirirken Macar derebeylerinin vergi taleplerini ya reddetmiş ya da en aza in-

---

[225] Horn, Ildikó, *Hit és Hatalom, Az Erdélyi Unitárius Nemesség 16. Századi Története*, Balassi Kiadó, Budapest, 2009, 269.

[226] Aktaran: Vujicsics, Sztoján, *Magyarországi Szerbek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1988, 3-5.

[227] Fényes, Elek, *A Magyar Birodalom Nemzetiségei és Ezek Száma Vármegyék és Járások Szerint*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1867, 48-66.

[228] Hegyi, Klára, "Magyar és Balkáni Katonaparasztok A Budai Vilájet Déli Szandzsákjaiban", *Századok*, CXXXV/6 (2001), 1281.

[229] Hegyi, Klára, "Pécs Török Katonasága", *Pécs A Hódoltság Korában*, szerkesztette: Szakály Ferenc-Vonyó József, Kronosz Kiadó, Pécs, 2012, 137.

dirmişlerdir.[230] Tolna eyaletinde [= *comitatus*] bulunan Födvâr Manastırının başrahibi, 1630 senesine ait beyanında şu notu düşmektedir:

> ...Födvár'da şimdi Macarlar ve Sırplar yaşamaktadır. Macarlar, onları intizam hâlinde tutmam ve kilisenin tebaası olarak tanımam için benim müsâmahamla hediyelerin dışında yıllık 20 Macar forinti ödemektedir... Sırplar, Türklerle ittifak hâlindedir; bu nedenle para vermezler ve itaat etmek istemezler...[231]

Başrahip, yakındaki Kemlid (Kömlőd) bölgesi hakkında da açıklama yapmaktadır:

> ...Sırpların yaşadığı Kemlid köyü de Manastıra bağlıdır. İtaat altında kalmaları için hediyelerin dışında yıllık, toplam 6 Macar forinti öderler...[232]

Budin'in Osmanlılar tarafından alınmasından önce Macar Kralı János Szapolyai'nin saray papazı olan György Szerémi de Sırplar hakkında bilgi vermektedir:

> ...bunlar da ziyade ticaretle uğraşmaktaydı. Her zaman bol olan mallarını Macaristan'a getirirlerdi. Çadırlarında daima bir iki Türk bulunur ve hizmetlerinde Türklere sadakatten şaşmazlardı.[233]

Osmanlı fetihleri ile birlikte Macaristan'a Yunan göçü de başlamıştır. Ancak Yunanların Macaristan'a gelişi bir iskân politikasından ziyade gönüllü olarak gerçekleştirilen bir akın olmuştur. Benzer şekilde Ermeniler, Bulgarlar, Arnavutlar ve Makedonlar da ülkeye göç etmişlerdir. Bu milletlerin önemli bir kısmı Hristiyan Ortodoks olup ticaretle uğraşmaktaydılar. Sâbık kitleler hakkındaki spesifik bilgi, maalesef daha geç bir dönemde kaleme alınmıştır. 1815'e gelindiğinde Oroşhâza (Orosháza) hakkında András Skolka, şu satırları kaydetmektedir:

---

[230] Hegyi, Klára, "Etnikum, Vallás, Iszlamizáció. A Budai Vilájet Várkatonaságának Eredete és Utánpótlása", *Történelmi Szemle*, XL/3-4 (1998), 241.

[231] "...Földvárt most magyarok rácok lakják, a magyarok az én elnézésemből, hogy renben tartsam őket és elismerjék, hogy egyházi alattvalók, az ajándékokon kívül évi 20 magyar forintot fizetnek... A rácok a törökkel vannak egyezésben, s azért nem fizetnek és engedelmeskedni sem akarnak..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 6, XLI, fol. 29.

[232] "...Az apátsághoz tartozik Kömlőd falu is, melyet rácok laknak, akik hogy engedelmesek maradjanak, az ajándékokon kívül mindössze évi 6 magyar forintot fizetnek..." Heves Megyei Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 6, XLI, fol. 29.

[233] "...ezek is nagyon kereskednek. Mindig bőven voltak áruik, elhozták Magyarországra, és sátraikban mindig volt egy-két török, s így folyton híven szolgáltak a törököknek." Vakanüvisin yayımlanan notlarından: Szerémi, György, *Magyarország Romlásáról*, Erdélyi Laszló fordítását átdolgozta: Juhász László, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 65.

> ...Yunanlar ağleben bankerlikten geçinir ve dükkân işletir. Bir Macar için banker ve Yunanın aynı manaya gelmesi bu nedenledir. Macar insanı her dükkân sahibine Yunan der, bu herhangi bir milletten de olabilir. Yunanlar ticaretin ve vurgunculuğun her dalına Yahudiler gibi dâhil olmuştur. Hususta farklı ve doğuştan gelen bir kabiliyete sahip olduklarından parasız kalmazlar. İlaveten olağanüstü çalışkan ve yorulmazdırlar. Tam da bundan ötürü Ermeniler gibi çoğu kez ziyadesiyle muvaffaktırlar. ...Doğu-batı yönlü mürüru ve yerli ticaretin anahtar mevkilerini zapt etmişlerdir. Sultanlık egemenliğinin muhafazasından da istifade etmişlerdir. Elbet çeşitli beynelmilel misaklar da Macaristan'daki faaliyetlerine yardımcı olmuştur. Daire-i ihtiyarları ülkenin büyük kısmına sirâyet etmiştir. Öte yandan ağırlık noktaları boyunduruğa [Osmanlı Macaristanı'na] düşmüştür. Mátyás Bél'in Çanâd eyaletindeki [= *comitatus*] Yunanlara dair tespitini, umumiyetle geçerli görebiliriz: Hiçbir yerde eksik olmazlar çünkü ticaret için her meskeni tavattun ederler.[234]

Yunan tüccarlar Barasu'dan (Brasso) başlayıp, Bihar, Borşod, Zemplîn, Abaûy, Heveş eyaletlerini [= *comitatus*] kapsayarak Yas-Kuman bölgesi ile Peşte eyaleti [= *comitatus*] üzerinden Şopron ve Zala eyaletlerine [= *comitatus*] kadar yayılmışlardır.[235] İlk Yunan tüccar yerleşimleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Barasu'da tespit edilmektedir. Bu noktadan itibaren ticarî kaygılar dolayısıyla ülkenin tümüne uzanmışlardır.

Ancak söz konusu tüccar sınıfının büyük bir kitleyi temsil ettiği söylenemez. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında dahi sayıları iki bini geçmemektedir. Küçük yerleşimlerde sadece bir iki aile bulunmaktadır. XVII. yüzyılda ise büyük bir ticaret kenti olan Debreçin'de otuz Yunan ailesinin yaşadığı tespit

---

[234] "...a görögök többnyire kalmárkodásból élnek és boltokat tartanak; innen van, hogy egy magyar számára a kalmár és a görög szinonimák. A magyar ember minden egyes bolt tulajdonosát görögnek nevezi, tartozhat az akármelyik néphez is. Ezek a görögök a kereskedés és spekuláció minden ágába beleárják magukat, mint a zsidók és mivel ehhez különleges, mintegy veleszületett ügyességgel rendelkeznek és nincsenek is pénz nélkül, emellett rendkívül tevékenyek és fáradhatatlanok, éppen azért úgy, mint az örmények, legtöbbször igen jól boldogulnak. ...Kezükhöz ragadták a kelet-nyugati irányú tranzit- és a hazai kereskedelem kulcspozícióit. Élvezték a szultáni hatalom védelmét, de a különböző nemzetközi szerződések is elősegítették magyarországi működésüket. Hatáskörük az ország nagy részére kiterjedt, súlypontra azonban a hódoltsági területre esett. Általánosabban érvényűnek tekinthetjük Bél Mátyásnak a Csanád megyei görögökre vonatkozó megállapítását; sehol nincs belőlük hiány, mert a kereskedés kedvéért mindenütt letelepülnek." Aktaran: Soós, István, "Skolka András: Orosháza Topográfiai Leírása 18 15", *A Békés Megyei Múzeumi Kutatások Eredményeiből. Tanulmányok és Forrásközlemények*, XI, szerkesztette: Szabó Ferenc, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 1988, 160.

[235] Borbély, Zoltán, "A Nemesi Társadalom Struktúrája és A Hétköznapi Élet Keretei Felső-Magyarországon A 17. Század Első Felében", *J. Újváry Zsuzsanna. Oszmán-Magyar Viszony A 16-18. Században: Tanulmányok A Magyar Királyság és Az Oszmán Birodalom Népeinek-Magyarok, Törökök, Rácok, Tatárok, Zsidók, Görögök és Egyéb Népek-Hétköznapjairól; Egyén és Közösség Viszonya*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2020, 203.

edilmiştir. En çok Erdel'e ve burada da özellikle Görge (Gyergyószentmiklós), Csipszépvíz, Erzsébetváros, Gerla gibi şehirlere yerleşmişlerdir.[236]

Ticaret imkânı Yahudileri de Macaristan'a çekmiştir. Aslına bakılırsa Yahudilerin Kârpât (Kárpát) Havzası'na göçleri, Yahudiye'den ayrılmalarından itibaren (66-140) süregelmiştir. Bunu izleyen dönemlerde kuzey ve batıdan sürekli olarak havzaya hareketleri devam etmiştir. Orta Çağ'ın sonunda yaklaşık 20 Yahudi yerleşkesi takip edilebilmektedir, nüfusları ise 20 bin civarındadır.[237] Öncelikle Budin, Estergon, Yanıkkale, Trnava, Tata, Kismarton, Güns (Kőszeg) ve Şopron gibi büyük kentlere iskân olmuşlardır.

Osmanlı egemenliği Yahudi yerleşimlerinde yeni bir cereyana neden olmuş, başta Belgrad olmak üzere Balkanların çeşitli yörelerinden Macaristan'a göç başlamıştır.[238] György Szerémi söz konusu göç dalgasını, Budin merkezli olmak üzere Osmanlı egemenliğine bağlamaktadır:

> ...Türk çâsârının Yahudileri, Budin'deki Yahudileri ziyarete gelirdi. Onlar her ne duyup malumat edinirlerse hemen İstanbul şehrine koşup Macarların ihtilâfları hakkındaki her şeyi çâsâra sadakatle anlatırlardı. Ve onlar gizlice Türk mallarını Budin'e getirirlerdi, ahmak Macarlar da nereden getirdiklerine hayret ederdi.[239]

11. Yok Olan ve Yeniden Kurulan Yerleşimler

Macaristan'daki yerleşim sisteminin ihdası, XV. yüzyılın sonuna gelindiğinde tamamlanmıştır. Bu dönemde, Kârpât Havzası'nda toplam 19 bin yerleşim ve burada yaşayan 4 milyonluk bir nüfus tespit edilebilmektedir. Yerleşim yeri ve toplam nüfus oranından anlaşılacağı üzere devir itibarıyla küçük köylerden oluşan bir düzen hâkimdir.

Mezkûr nüfusun ülkeye orantılı olarak dağıldığı varsayılırsa her bir yerleşimde 210 kişinin yaşadığı düşünülebilir. Elbette nüfus dağılımı homojen gerçekleşmemiştir. Ülkede birkaç binlik nüfusa sahip şehirlerden, birkaç aileyi kapsayan ufak köylere kadar çeşitli yapılanmalar mevcuttur. Yine de ge-

---

[236] Rácz, Szilárd, "Erdély, Partium és Bánság Városainak Fejlődése és Pénzintézeti Funkciói A Dualizmusban", *A Régió Tízpróbája*, szerkesztette: Ricz András-Takács Zoltán, Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2015, 231.

[237] Jehuda, Don-Magos, George, "A Magyarországi Zsidóság Demográfiai Fejlődése", *Történelmi Szemle*, XXVIII/3 (1985), 438.

[238] Fekete, Lajos, *A Hódoltság Török Levéltári Forrásai Nyomában*, szerkesztette: Dávid Géza, Körösi Csoma Társaság-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1993, 118-119.
"...a török császár zsidói el szoktak jönni a budai zsidókhoz, s bármit hallottak és megtudtak, midjárt szaladtak vissza Konstantinápoly városába, s mindent híven előadtak a császárnak a magyarok viszályairól. És ők titkon különböző török árukat hoztak Budára, s az együgyű magyarok csodálkoztak, honnan hoztak." Vakanüvisin yayımlanan notlarından: Szerémi, György, *Magyarország Romlásáról*, 65.

nelleyici bir yaklaşımla Macaristan'da nüfusun %90'ının, üç yüz kişiden az nüfusa sahip köylerde yaşadığı söylenebilir.[240]

Tüm Macaristan'ı dolaşmış Estergon Piskoposu Miklós Olah'ın nakline göre köyler; nehir boylarında ya da verimli düzlüklerde, birbirini izleyen yoğunlukta, 1-3 kilometre arayla kurulmuştur.[241] Ancak Büyük Macar Ovası'nın tümünde aynı sıklıkta bir yerleşim yapısı takip edilememektedir. Bâç-Bodrog eyaletindeki [= *comitatus*] köyler, birbirinden 4-5 kilometre ile ayrılmıştır.[242] Nadköröş ve etrafındaki komşu topraklarda ise köyler, 4-8 kilometrelik mesafeyle kurulmuştur.[243]

Oláh'ın 1536 yılına ilişkin kayıtlarında Kumanların, Kuman-Kıpçaklarya (Kunság) bölgesinin genelinde bulunduğu nakledilmektedir. Olah, batıda Başka'ya (Bacska) geçtiğinde ise pek çok kentin olduğunu ve her yerin köylülere ait hasatlarla bezendiğini yazmaktadır.[244]

Köylerin hukukî durumu, dönemin hiyerarşik düzenine göre üç şekilde vücuda gelmiştir: Serf köyleri geneli temsil etmektedir. Bunu az miktardaki *oppidium* [pazar kasabası] izlemektedir. En seyrek karşılaşılan grup ise *civitas* [özgür kral kenti] yerleşimleridir.[245]

Nicelik olarak bakıldığında XVI. yüzyılın başında 19 bin yerleşimden 18 bininin serf köyü olduğu görülmektedir. Toplam 800-900 pazar kasabasından yaklaşık 30'u, özgür kral kentinin ayrıcalıklarından yararlanabilmiştir.[246] Macaristan'da XIV ve XV. yüzyıllarda kök salan söz konusu yapı, bir yüzyıl içinde tüm ülkeyi içine alacak şekilde gelişmiştir: Pazar kasabaları küçük ticaret merkezleri hâline gelmiş ve her biri 15-20 serf köyünü içine almıştır.[247]

XV. yüzyılın sonuna doğru, yeni köylerin inşasına paralel olarak, Macar yerleşim sistemindeki eski iskânların ortadan kalktığı gözlemlenmektedir.[248] Bu bakımdan Macar tarih yazımında genellikle karşılaşılan Osmanlı fetihle-

---

[240] Erdei, Ferenc, *A Magyar Parasztttársadalom*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941, 36.

[241] R. Várkonyi, Ágnes, "Oláh Miklós Esztergomi Érsek A Kereszténység Védelmében", *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*, II, szerkesztette: Beke Margit, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága Kiadványai, Budapest, 2004, 26.

[242] Pánya, István, "Bodrog Vármegye Története", *Történeti Földrajzi Közlemények*, IX/1-2 (2021), 37.

[243] Novák, László, *Nagykőrös Története és Néprajza A XIX. Század Közepéig*, I, 205.

[244] Kuun, Géza, *A Kúnok Nyelvéről és Nemzetiségéről*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1885, 35.

[245] Bácskai, Vera-Nagy, Lajos, *Piackörzetek, Piacközpontok és Városok Magyarországon 1828-ban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 94.

[246] Szilágyi, Miklós, *Mezőváros és Paraszti Kultúra. Történeti-Néprajzi Dolgozatok Az Alföldi Mezővárosokról*, Nagykun Hagyományőrző Társulás, Kisújszállás, 2012, 159.

[247] Körner, Zsuzsa-Nagy, Márta, *A Városrendezési Szabályozások Története Magyarországon*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004, 33.

[248] Gyáni, Gábor-Kövér, György, *Magyarország Társadalomtörténete A Reformkortól A Második Világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 61.

riyle birlikte köylerin boşaldığı fikri, gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Elbette savaş dönemi, yerleşim yapısını zayıflatmıştır. Aşağıdaki satırlarda bu konu örneklerle açıklanacaktır.

Mohaç'tan önce Macar yerleşim yapısındaki en büyük yıpranma, Tatar akınları nedeniyle gerçekleşmiştir. György Györffy'nin araştırmalarına göre bu konudaki en büyük tahribatı, 1241-1242 arasında Büyük Macar Ovası ve Tisa boyu almıştır. O zamanlar yok olan köylerin oranı Çanâd'da %80, Çonrâd eyaletinde [= *comitatus*] %75'tir. İlaveten Bekeş ve Bodrog eyaletleri de [= *comitatus*] yerleşimlerinin yarısını yitirmiştir. Bunların bir kısmında eski hayat yeniden renklenme imkânı bulurken bir kısmında bir daha toparlanma gerçekleşmemiştir.[249]

İç ve dış zıtlıkların neden olduğu köy yerleşimlerindeki yıkıma ilaveten çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerin de nüfusu olumsuz yönde etkilediği dönemsel olarak söylenebilir. Bu aşamada öncelikle küçük nüfusa sahip, kilisesi olmayan köylerin ortadan kalktığına tanık olunmaktadır. Ancak durum, aynı zamanda nüfusun da yok olduğuna işaret etmemektedir. Pek çok kez sadece nüfusun yer değiştirmesi söz konusudur. Bu bakımdan serfler daha korunaklı ya da hayatlarını daha güvende sürdürebilecekleri yerlere göç etmiştir.[250] Ancak köylerin bu tipteki yok oluşu ya da tekrar kuruluşu hususunda, kaynak araştırmaları yeterli veriyi sağlayamamaktadır.

István Szabó'nun Zatmâr, Bihar ve Ugoça eyaletlerinde [= *comitatus*] gerçekleştirdiği incelemelere göre her beş köyden biri daha Mohaç'tan önce ortadan kalkmıştır.[251] Bu rakam ülke çapına genellenebilir olmamakla birlikte köylerin verdiği mücadeleyi göstermesi bakımından anlamlıdır. István Szabó'nun işaret ettiği üzere Macaristan'da, XV. yüzyıla gelindiğinde köylerdeki serf yerleşimlerinin yarısı boşalmıştır. Kendisine göre bu olgunun arka planında başta veba olmak üzere tekrarlayan salgın hastalıklar ve kentlerin çekim etkisi yer almaktadır. Süreç genellikle sadece mevcut yerleşimlerin sayısını seyrekleştirmiş, köylerin tümden yok olmasına nadiren neden olmuştur.[252]

Köylerin ortadan kalkması, tarihsel seyir içinde vuku bulan çeşitli olaylar neticesinde gerçekleşmiş ve yoğunluk itibarıyla değişiklik göstermiştir. Örneğin XVII. yüzyılın başında Osmanlı fetihlerinin etkisiyle Debreçin yakın-

---

[249] Benda, Kálmán, "A Pannon Térség Városainak és Mezővárosainak Fejlődése és Jelentősége A 16-19. Században", *Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion 'Mogersdorf'*, szerkesztte: Horváth Ferenc-Ruzsás Lajos, Vas Megye Tanácsa Művelődésügyi Osztálya, Szombathely, 1974, 5-7.

[250] Vári, András, "Kelet- és Nyugat-Európa Agrártársadalmi Dualizmusa-Tavalyi Hó?", *Korall*, XI/15-16 (2004), 121.

[251] Szabó, István, *Ugocsa Megye. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok A Magyar Népiségtörténet Keretéből*, szerkesztette: Mályusz Elemér-Hóman Bálint-Domanovszky Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937, 303.

[252] Szabó, István, *Ugocsa Megye. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok A Magyar Népiségtörténet Keretéből*, 382.

larındaki yaklaşık elli köy ortadan kalkmıştır.[253] Ya da Nadkörös sınırında 21 yerleşimin izine rastlansa da Tatar akınlarının etkisi sonucu bunlardan sadece beşi, Osmanlı Dönemi'ne ulaşabilmiştir.[254] Şomogi eyaletindeki [= *comitatus*] Nagybajom'da 11 yerleşimin altısı, daha Mohaç'tan önce boşalmıştır.[255]

Karşıt bir eğilim olarak XV. yüzyılın sonuna kadar Kârpât Havzası genelinde Macar yerleşimlerinin sayısında artış gözlemlenmektedir.[256] Türk egemenliğinin başladığı yerlerde tarihsel süreklilik yerini Osmanlı idarî sisteminin geleneklerine bırakmıştır. Krallığın varlığını muhafaza ettiği coğrafyada ise Orta Çağ yerleşim sistemi bozulmadan devam etmiştir.

Mohaç Savaşı'nı takip eden yıllarda Macar yerleşim sistemindeki değişimlerin izi sayısal olarak sürülebilmektedir. Örneğin Bâç-Bodrog eyaletinde [= *comitatus*], 1522'de *decimator* memurları [ondalık vergi tahsildarı] 264 yeri vergilendirmekteydi.[257] 1720'ye gelindiğinde memurlar artık sadece 55 yerde takip edilebilmektedir.[258] Başka bir ifadeyle yerleşimlerin %79,2'si Osmanlı egemenliğinin yarattığı dönüşüme dâhil olmuştur. Ülkenin bu kısmında köy ve pazar kasabalarının sayısı düşmüştür. II. Joseph zamanında kayda alınmış tahrir belgelerinde 102 yerleşim kaydedilirken, Osmanlılar zamanında bu oran %61,4 daha azdır.[259]

Yazkumanistan bölgesinin yerleşim yapısında da benzer bir azalma takip edilmektedir. Yöre hisarlarının Osmanlı birliklerine karşı güçlendirildiği 1557'de Yazkumanistan'da toplam 49 yerleşim, Hármaskerület şehrinden gelenlere ev sahipliği yapmıştır. Bu oran 1720'de 23'e düşmüştür.[260] Dolayısıyla Osmanlı egemenliği, meskûn yerlerin neredeyse yarısının ortadan kalkmasını beraberinde getirmiştir.

---

[253] Demkó, Kálmán, *A Felső-Magyarországi Városok Életéről A XV-XVII. Században*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890, 19.

[254] Galgóczy, Károly, *Nagy-Kőrös Város Monographiája*, Nagy-Kőrös Város Közönsége, Budapest, 1896, 15.

[255] Solymosi, László-Mikóczi, Alajos, *Nagybajom Története, A Koraközépkortól Napjainkig*, Nagybajom Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kaposvár, 1979, 324-325.

[256] Kocsis, Károly, "A Magyar Etnikai Térszerkezet Változásai A Honfoglalástól Napjainkig", *Tér és Társadalom*, X/1 (1996), 80-83.

[257] Gubitza, Kálmán-Reiszig, Ede-Winkler, Pál-Kozma, László-Bársony, István, *Bács-Bodrog Vármegye*, I, szerkesztette: Borovszky Samu, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909, 243.

[258] Gubitza, Kálmán-Reiszig, Ede-Winkler, Pál-Kozma, László-Bársony, István, *Bács-Bodrog Vármegye*, I, 258.

[259] Iványi, István, "Bács-Bodrogh Vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára", *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, I, szerkesztette: Dudás Gyula, Bittermann Nándor és Fia Könyv- és Könyvnyomda, Zombor, 1895, 7.

[260] Kocsis, Gyula, "A Város A Török Hódoltság Idején (1526-1699)", *Jászberény Története A Kezdetektől A Reformkorig*, szerkesztette: Pethő László, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2014, 85.

Osmanlı hegemonyası Tuna'nın yukarısındaki yerleşim sisteminde de etkisini göstermiştir. Özellikle Tuna boyundaki Budin'i ve Ösek'i (Eszék) bağlayan askerî yol civarında yaşayan nüfus, Osmanlı ordularının da yolunun üstünde olması nedeniyle ciddi oranda azalmıştır.[261] Baranya eyaletinde [= *comitatus*], XV. yüzyılın sonunda 650 yerleşim bulunmaktadır. 150 yıl sonra ise bu rakam 286'ya düşmüş[262], dolayısıyla %44 oranında gerileme gerçekleşmiştir.

Büyük Macar Ovası'nda en büyük etki Bekeş, Çanâd ve Çonrâd'da gözlemlenmektedir. XVI. yüzyılın başında, bu üç bölgede 188 yerleşim kaydedilmiştir. 1570'te ise bu sayının 23'e düştüğü takip edilmektedir. Yüzyılın sonuna varıldığında sayıları ancak 38'e yükselmiş, ortadan kalkan yerleşimlerin oranı %87,8'i bulmuştur. Bu miktar özellikle Çanâd'da zirveye ulaşmıştır. XVI. yüzyılın ortasında Çanâd'daki yerleşimlerin sayısı 76 iken XVIII. yüzyılın başında üçe inmiştir.[263] Bölgede %96,2'lik bir düşüş söz konusudur.

Yukarı Tuna'nın yerleşim sisteminde en çok Tolna eyaleti [= *comitatus*] kayıp yaşamıştır. Burada Orta Çağ'da mevcut 500 köyden yalnızca 28'i XVIII. yüzyılın başına ulaşmış, havâli Çanâd'a benzer bir kaderi paylaşmıştır. Yüzyılın sonunda ise bu eyalette 78 yeni yerleşim kurulmuştur.[264]

Aslında Rákóczi Bağımsızlık Savaşı'nın ardından Viyana sarayında Osmanlı idaresinin Orta Macaristan'ı tamamen boşalttığı konuşulmaktaydı.[265] Habsburgların Fransız Komutanı Savoy Prensi Eugen, 1717'de elçilik görevi için Dîvân-ı Hümâyûna gitmeye hazırlanan Viyana'nın İngiltere büyükelçisinin eşine nehir yolunu kullanmalarını, Budin ve Ösek arasının karla kaplı olduğunu, civarda bir ev dahi bulamayacaklarını, korkunç soğuktan ise pek çok insanın öldüğünü söylemektedir.[266]

Ancak elçi çiftin tecrübeleri farklıdır. Kara yoluyla seyahat etmişlerdir. Mohaç civarına geldiklerinde elçinin eşi; her yerde sıcak bir fırın gördüğünü, halkın gıda konusunda bir sıkıntı yaşamadığını kaydetmektedir.[267] Öte yandan nüfusun azalması, köylerin boşalması gibi hususlar hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

---

[261] Gárdonyi, Albert, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", 31-32.

[262] Juhász, Péter, "Egy Példa A Népességcserére A Délvidék Pusztulása A Török Háborúkban", 25.

[263] Marjai-Szabó, László, "A Török Uralom Hatása Az Alföldi Településekre", *Délvidéki Szemle*, III/1 (1944), 277-280.

[264] Kalmár, Gusztáv, "A Török Uralom Hatása A Dunántúl Népességére", *Föld és Ember*, IX/2 (1929), 52-53.

[265] R. Várkonyi, Ágnes, *Két Pogány Közt*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1968, 127.

[266] "...egyetlen házat sem fog találni, a rettenetes hidegtől pedig már sokan meghaltak..." Aktaran: Szamota, István, *Regi Utazások Magyarországon és A Balkán-Félszigeten, 1054-1717*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1891, 446.

[267] Szamota, István, *Regi Utazások Magyarországon és A Balkán-Félszigeten, 1054-1717*, 446-447.

Osmanlı egemenliğinin ardından Macaristan'daki eski yerleşim sistemi tekrar kurulmamıştır. Gerçekte bu durum oldukça şaşırtıcıdır. Zira nüfus yeniden yükselişe geçmiş, dahası monarşinin sağladığı geniş coğrafî şartlar altında eski düzenin baştan tesis edilmesi için gerekli imkânlar hâsıl olmuştur. İmparatorluk idaresi ise Segedin, Debreçin gibi büyük ölçüde boşalmış şehirlerin bir daha bayındırlaştırılmasını teşvik etmiştir.[268] Dönemin toprak düzeni, toplumsal yapısı ve hukukî şartları gibi faktörlerin toplu olarak ele alınması, bu duruma cevap verecektir. Dolayısıyla Osmanlı hâkimiyeti ve Macaristan'daki nüfus düşüşü arasında doğrudan bağ kurmak, meselelere tam anlamıyla açıklık getirememektedir.

Feodal yapıda devlete bağlı topraklar bulunsa da toprağın idaresi, öncelikle toprak beyleri ile Kilisenin kontrolündedir ve nihayetinde tasarrufçunun yönetimi, devlet nüfuzunu kendi sınırından dışlamaktadır.[269] Tebaanın nereye yerleştirileceğine, dolayısıyla hangi topraklara nüfus kaydırması yapılacağına ve nerelerin boş bırakılacağına yalnızca feodal hâkim karar verebilmektedir. Bu anlamda Krallık egemenliği, bir tek kendine ait topraklarda hüküm sürebilmektedir. Toprak sisteminin devamı ya da yeniden canlandırılması tamamen soyluların insafına bırakılmıştır. Feodal yapı ise köylerin yeniden ihyası yerine, toprakların kiraya verilmesini daha kârlı bulmuştur.[270]

Köylerin diriltilmesi yerine artık Macaristan'daki Osmanlı timarlıları dahi arazilerini kiraya vermeye başlamıştır. Dîvân-ı Hümâyûn Macar topraklarında nüfusun arttırılmasına gayret ettiyse de kiraya verilen toprak, sipahiye daha fazla malî fayda sağlamıştır. Özellikle Macaristan'ın güneyinden ortasına kadar; Nadkörös, Sabotka ve Keçkemet'te XVI. yüzyılın ortasından itibaren bu pratik yaygınlaşmıştır.[271] Osmanlıların Macaristan'dan çekilmesinin ardından Macar feodaller de köylerin yeniden kurulmasını sadece belli seviyelerde desteklemiş, serflerini ıssız yerlerden ziyade hayatın kesintisiz devam ettiği yörelere yerleştirmeyi daha kârlı görmüşlerdir.[272]

---

[268] Baranyi, Béla, *Compendium, Válogatott Tanulmányok A Regionális Tudomány Köréből*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017, 233.

[269] Dokunulmazlık hakkı/ilkesi. Eckhart, Ferenc, *A Földesúri Büntetőbíráskodás A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954, 119.

[270] Szabó, István, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", 301.

[271] Beluszky, Pál, *Magyarország Településföldrajza*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003, 72-101.

[272] Mihályi, Péter, *Fejezetek A Korai Magyar Privatizációk és Államosítások Történetéből, 17-18. Század*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-Tudományi Intézet, Budapest, 2015, 12-13.

12. Toprağını Terk Eden Feodaller ve Şehre Taşınan Armalı Soylular

Orta ve Yeni Çağ Macaristanı'nı soyluların ülkesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.[273] Avrupa'da feodal dönem kapanmaktadır. Fransa nüfusunun yalnızca %0,5'i ve İngiltere nüfusunun yalnızca %2'si soylu sınıfında yer almaktadır. Bu rakam Macaristan'da %5'i bulmuştur. Öte yandan XVIII. yüzyılın sonuna doğru soyluların nüfusa oranı %8'e varan komşu ülke Lehistan, Macaristan'ı geçmekte, hatta Lehlerin katışıksız olarak yaşadığı yerlerde bu rakam, %16'ya kadar yükselmektedir.[274]

XV ve XVI. yüzyıllarda soylular, bütün Macar toplumunun %2,5-3'ünü teşkil etmişlerdir. Ülkedeki dönem nüfusunun 3,5-4 milyon olduğu düşünülürse 125 bin kişinin soyluluk ayrıcalıklarından yararlandığı söylenebilir.[275] Toplumsal sınıfların ortadan kaldırıldığı evrede 1839 nüfus sayımına göre 11 milyonluk Macaristan nüfusunun 600.000'ini, yani halkın %5'ini soylular teşkil etmektedir.[276]

Mohaç'ı izleyen evrede Macar soylu sınıfı tarihinde köklü değişimler gerçekleşmiş, bu vasıtayla Orta Çağ Macar soylularının sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Demek ki soylu sayısındaki dikkat çekici artış, Osmanlı Macaristanı'nın kuruluşu ve bunu takip eden yeniden inşa zamanı ile kesişmektedir. Kaçınılmaz olarak akla gelen soru, söz konusu değişimin Osmanlı idaresi ile bağlantısının olup olmadığıdır.

XIII. yüzyıldan itibaren kök salan Macar soylu sınıfında yer alabilmek için iki ihtimal bulunmaktadır: Toprakta ilk hak hukuku ve krallık ihsanı. Kârpât Havzası'ndaki toprakların Macar beyleri tarafından kolonileştirilmesi, henüz yurt tutma döneminde başlamıştır. Bu evrede edinilmiş topraklar kuşaktan kuşağa geçmiştir.[277] *Donatio* yani toprağın kral tarafından ihsan edilmesi ilkesi, daha sonraki yüzyıllarda askerî başarılar dolayısıyla uygulanmıştır.

---

[273] Maksay, Ferenc, *Urbáriumok. XVI-XVII. Század*, 563.

[274] Rutkowski, Jan, *Poddaństwo włościan w XVIII wieku w Polsce i niektórych innych krajach Europy*, skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Poznań, 1921, 99.

[275] Benda, Kálmán, "A Habsburg-Abszolutizmus és A Magyar Nemesség A 16. és 17. Század Fordulóján", *Történelmi Szemle*, XXVII/3 (1984), 451.

[276] Borsi-Kálmán, Béla, "Tények és Gondolatok A 19-20. Századi Magyar Társadalomfejlődés Néhány Jellegzetességéről", *Eszmék, Forradalmak, Háborúk; Vadász Sándor 80 Éves*, szerkesztette: Béla Háda, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új-és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010, 63.

[277] Macaristan'da aristokrasinin kurumsallaşması üzerine bk. Tóth, István György, "Karddal Szerzett és Piacon Vett Armálisok: A Végváriak Útjai A Nemességbe A 18. Század Elején", *A Végvárak és Végváriak Sorsa, (1699-1723)*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1991, 47.

İki tabakanın soylular sınıfına evrilmesindeki en büyük ortak nokta, toprak mülkiyetinin soyluluk sağlamasıdır. Ancak söz konusu başlangıç evresinde Krallık tarafından soyluluk vesikası verilmemektedir. Bunun yerine örfî hukuk ön planda tutulmuş, *donatio* daha sonraki süreçte yürürlüğe konmuştur.[278] Soyluluğa dair en önemli hakların başında ise şahsî özgürlük ve vergi muafiyeti gelmektedir. Buna karşılık soylu sınıfının üstüne düşen en büyük görev, ordunun finansmanını sağlamaktır.

XVI. yüzyılda feodal mülkiyetin dörtte üçü, toplam nüfusun yirmide birini oluşturan soyluların elinde bulunmaktaydı. Ignácz Acsády'nin 37 vilayetin 1533 yılındaki durumunu konu alan incelemesine göre laik soylular hanelerin %79'unu elinde bulundurmakta, arta kalan %21 ise Kilise, Krallık ve kentler arasında paylaşılmaktaydı.[279]

Soylu sınıfının niceliksel gelişimiyle ilgili yaklaşık sayılar verilebilmektedir. Ayrıca kroniklerdeki veri azlığından kaynaklanan öngörülebilir farklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin Macaristan'da, XV. yüzyılın sonunda Ferenc Maksay 125 bin, István Szabó ise 150 bin soylunun olduğunu öne sürmektedir.[280]

Macar feodal toplumu başlangıçtan itibaren tabakalardan meydana gelmektedir. Bir mezraya sahip olan soyluya *unius sessionis* [tek dönem = küçük toprak sahibi] denir.[281] Büyük toprak sahipleri *possessionatus* unvanını almaktadır.[282] Hukukî birliği ve *una eademque* [tek ve aynı = soyluların özgürlüğü] hakkını mülk belirlemektedir. Küçük toprak sahipleri genel olarak soylu sınıfının üçte ikisini temsil etmektedir. XV ve XVI. yüzyıllarda yaşayan soyluların bir diğer önemli özelliği; toprak mülkiyetinin kendilerini üretim mekânlarına bağlaması, bu nedenle köylerde yaşamalarıdır.[283]

Macaristan'ın Osmanlı egemenliğine giren toprakları, İmparatorluğun klasik ekonomik rejimine adapte edilmeye çalışılmıştır. Böylece soyluluk hukukuna ait önceki tüm düzenlemeler ve ayrıcalıklar resmî olarak son bulmuştur. Toprak mülkiyeti artık sultanın egemenliğine geçmiştir. Soylular ise Osmanlı idaresinin gözünde vergi muafiyetine sahip kişilerden ötesini ifade

---

[278] Acsády, Ignácz, *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890, 69.

[279] Acsády, Ignácz, *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után*, 71.

[280] Maksay, Ferenc, "'Sok Nemes Országa'", *Mályusz Elemér Emlékkönyv*, szerkesztette: H. Balázs Éva-Fügedi Erik-Maksay Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1984, 277-295; Szabó, István, "A Jobbágy Megnemesítése", *Turul*, LV/1-2 (1941), 13.

[281] Kalmári, Váradi János, *A Régi Magyar Zászlósságrul Való Nyomozások*, Belnay Örököseinek Betűivel, Posony, 1830, 193.

[282] Szijártó, M. István, *Nemesi Társadalom és Politika, Tanulmányok A 18. Századi Magyar Rendiségről*, Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2006, 159.

[283] Pálffy, Géza, *Hungary between Two Empires 1526-1711*, translated: David Robert Evans, Indiana University Press, Bloomington, 2021, 63.

etmemiştir. Neticede soyluların her türlü ayrıcalığı ve hukukî imtiyazı, yeni yapılanmanın dışında bırakılmıştır.[284]

Osmanlı ilerleyişinin neden olduğu, feodal beylerin ülkenin başka yerlerine kaçması durumu, özellikle 1541 Budin Kuşatması'yla başlamış ve Dîvân-ı Hümâyûnun Macaristan'daki nihai sınırlarına ulaşmasına dek devam etmiştir.[285] Fetihçi idare, Macar toplumsal yapısının üst tabakasını geri plana itmiştir. XVIII. yüzyılın başında Bâç-Bodrog eyaletindeki [= *comitatus*] durumu Mátyás Bél şöyle ifade etmektedir:

> ...bir kısmı kadim kökeniyle ve bir kısmı gösterdiği gayretlerin şanıyla bu yörenin şerefini ibda ederdi. Mezkûr şahsiyetler vaktiyle noksan değildi... Lakin daha sonra kuvvetlenen Türk savaşları, bu havâliyi sadece yekpâre nüfusundan değil aynı zamanda soylu erkeklerinden de tecrit etti. Bir buçuk yüzyıl boyunca eski hayatın izini neredeyse hiç idrak edilemeyecek kadar sildi. Buradaki cüzî soylunun varlığının esbâb-ı mûcibesi budur.[286]

Mátyás Bél'in Bâç-Bodrog eyaletine [= *comitatus*] dair zabıtlarında geçen tecrübelerinin münferit olmadığını, 1715 tarihli Bekeş eyaleti [= *comitatus*] kayıtları göstermektedir. Zira eyaletin bu tarihteki yeniden inşası sürecinde tek bir soylu dahi bulunamamış, idarecilerinin belirlenmesi amacıyla Bihar eyaletinden [= *comitatus*] destek istenmiştir. Hatta vesikalara göre Bekeş eyaletinden [= *comitatus*] kaçışlar o denli geniş çaplı olmuştur ki köylülerden başka kimse kalmamıştır.[287] Çanâd'da da durum benzerdir.

Bu çerçeveden bakıldığında yeni düzenlemelerin Macaristan'ın toplumsal gelişimini daha insanî bir yöne sevk ettiği düşünülebilir. Çünkü serflerin toprak beyine olan bağlılığı, soyluların kaçmasıyla son bulmuştur. Ancak genel anlamda Macaristan'daki sınır mücadeleleri ve yerel direnişler durdurulamamıştır. Böylece baş gösteren politik boşlukta vergilendirme usûllerinde kesin bir değişim görülmemiştir. Feodaller terk ettikleri toprakları uzaktan

---

[284] Szakály, Ferenc, "Magyar Birtokadományozások A Török Hódoltságban", *Európa Vonzásában, Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. Születésnapjára*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1993, 53.

[285] Fodor, Pál, "Magyarország Kelet és Nyugat Között: A Török Hagyaték", *Rubicon*, XXIV/9-10 (2013), 105.
"...hajdan nem hiányoztak azok, akik egyrészt ősi származásúak, mástrészt viselt dolgaik hírneve folytán e vidék dicsőségétnövelték... De a később megerősödő török háborúk ezt a vidéket nemcsak a lakosaitól fosztották meg teljesen, hanem a nemes férfiaitól is, és másfél századon keresztül úgy kimerítették, hogy a régi életnek a nyoma is alig látható. Ezért van az, hogy igen kevés nemes van itt." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 137, LIV, fol. 217.

[287] Karácsony, János, *Békésvármegye Története*, I, 328.

vergilendirmeye devam ederken köylüler yerel Osmanlı idaresine de vergi ödemekle mükellef kılınmıştır.[288]

Osmanlılardan kaçan soyluların, Macar Krallığı ve Erdel Hükümdarlığı olmak üzere gidecekleri iki adresi bulunmaktadır. Tabiî olarak Osmanlı müdahalesinin olmadığı yerlerdeki mülk sahipleri daha avantajlı konuma gelmiştir. Kaçan beyler, akrabalık bağının olması durumunda söz konusu avantajlı kesimin koruması altına girmişlerdir.[289]

Küçük toprak sahiplerinin kendilerini başka yöntemlerle güvence altına alması gerekmiştir. Bunlardan bir kısmı, küçük çaplı askerî birlikler kurarak civar köylere müdahale etmiş; yağma yoluyla gelir elde etmeye çalışmıştır. Coğrafyadaki istikrar, en çok bu tip örgütlenmeler tarafından tehdit edilmiştir. Ayrıca mezkûr feodal beyler çaplarını büyütebilmeleri durumunda uç kalelerine konuşlanmışlardır.[290]

1828 yılına ait tahrir kayıtlarına göre dört bin serf mezrasına dağılmış soylu arasında Osmanlılardan kaçanlar da bulunmaktadır. Şehirlere yerleşmek için de mücadele veren bu kitleyi, Macar Krallığı'nın devlet mekanizması bünyesine katmaya çalışmıştır. Bu bakımdan Macar Meclisi, 1552'den itibaren kaçan soyluların meselelerini düzenleyen kabul edilmelerine, ev almalarına ve vergi muafiyetlerine dair çeşitli kanunlar çıkarmıştır.[291]

Ancak soyluların şehirlere özgürce taşınma hakkı, ancak 1647'de kabul edilecektir. Ayrıca yer değiştiren soylular, yeni yerleşim yerlerinde toplumsal statülerini garantileyecek olan taşınabilir mallarına nadiren sahip çıkabilmişlerdir. Bunlar, genel olarak soyluluk vesikasına sahip ancak ihsan edilmiş toprağı olmayan *armalist* sınıfına girmişlerdir.[292]

Armalist sınıfının Osmanlı fetihleriyle olan bağlantısı dikkat çekicidir. Macaristan'da soylu sınıfına yükselme konusunda XVI. yüzyıldan itibaren yeni bir süreç başlamıştır. Doğal imkânlar tükendiğinden toprak mülkiyetiyle birlikte gelen soylu unvanı verilmesi süreci son bulmuştur. Vaktiyle ülkenin geneline yayılan Krallığa ait blok mülkler, artık özel idareye geçmiştir. Yeni

---

[288] Kaposi, Zoltán, "Magyarország Gazdaságtörténete 1700-1848", *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A 20. Század Közepéig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 1996, 256.

[289] Pálffy, Géza, "Pozsony Megyéből A Magyar Királyság Élére. Karrierlehetőségek A Magyar Arisztokráciában A 16-17. Század Fordulóján (Az Esterházy, A Pálffy és Az Illésházy Család Felemelkedése)", *Századok*, CXLIII/4 (2009), 854.

[290] Szabó, István, *Jobbágyok, Parasztok; Értekezések A Magyar Parasztság Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 233.

[291] Dominkovits, Péter-Pálffy, Géza, "Küzdelem Az Országos és Regionális Hatalomért. A Nádasdy Család, A Magyar Arisztokrácia és A Nyugat-Dunántúl Nemesi Társadalma A 16-17. Században", *Századok*, CXLIV/5 (2010), 1107.

[292] Kempelen, Béla, *Magyar Nemes Családok*, X, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1915, 226.

toprak bağışları sadece parçalanan çiftlikler durumunda ya da müsâdereler yoluyla gerçekleşmiştir. Krallık ise soyluluk vesikası vermeye devam etmiştir.[293]

Macar yönetiminin toprak vermeden soyluluk vesikası yani arma vermesi bir dönüm noktası olmuştur. Artık asalet sadece bireylere dair bir kavram hâline gelmiştir. Öte yandan mevcut durum, soyluya ait olmayan araziyi, soylu mülkü yapma hususunda yetki sağlamamıştır. Toprak mülkiyeti ediniminden ziyade kişisel bir karaktere bürünen asalet kazanma süreci ile armalı soylular, Latince ifadeyle *armalist* sınıfı ortaya çıkmıştır.[294]

Asillik olgusunun Krallık vesikasına dayandırılmış söz konusu usûlünde soyluluk hakları irsî olarak haleflere de geçmekteydi. Kaynakların sunduğu verilere göre *armalist* uygulamasına ilişkin ilk kanun, 1595'te çıkartıldı ve XIX. yüzyıla kadar toplumda sınıf atlamanın önemli araçlarından biri oldu.[295]

Gerek Macar kralı gerekse Erdel hükümdarı tarafından verilen soyluluk vesikaları nedeniyle eyalet başına yüzlerce soylu düşebilmekteydi. Örneğin Abaûy eyaletinde [= *comitatus*] 1564-1711 arasında 733, Borşod eyaletinde [= *comitatus*] 1512-1723 arasında 616, Heveş ve Dış-Solnık eyaletlerinde [= *comitatus*] 1655-1683 arasında 174 *armalist* bulunmaktadır.[296]

Armalist rütbesinin edinimi, sadece Macar Krallığı ve Erdel Hükümdarlığı'nda değil, az sayıda da olsa Osmanlı Macaristanı'nda da gerçekleşmiştir. Örneğin Peşte eyaletinin [= *comitatus*] 1647 seneli tahrir kayıtlarına göre Pataj'da 14, Nadköröş'te 10 ve Keçkemet'te 8 soylu bulunmaktadır. 20 yıl sonra Keçkemet bölgesi soylularının sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır.

Osmanlı idaresi, toprak alamamalarından ötürü Macar Ovası'ndaki kent nüfusunun asil unvanı edinmesine yasaklama getirmemiştir.[297] Hatta 1606 seneli Zitvatoruk Antlaşması'nda Osmanlı Macaristanı'ndaki toprak sahibi soylular, vergi yükümlülüğünden kurtulmuşsa da bu karar *armalist* sınıfına uygulanmamıştır. Dolayısıyla söz konusu kesim, Osmanlı idaresinin gözünde aristokrasiyi temsil etmemiştir. Daha ziyade vergi ödeyen tebaa olarak değerlendirilmiştir.[298]

Arma sahibi asiller, XVIII. yüzyılın başına kadar köklerini neredeyse tamamen serf toplumundan almaktaydı. Bununla birlikte devlet ve kent idaresindekiler, askerî mevki sahipleri ve münevverler gibi toplumun çeşitli

---

[293] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 63.

[294] H. Németh, István, *Várospolitika és Gazdaságpolitika A 16-17. Századi Magyarországon*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2004, 90.

[295] H. Németh, István, *Várospolitika és Gazdaságpolitika A 16-17. Századi Magyarországon*, I, 94.

[296] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 341.

[297] Rácz, István, *Városlakó Nemesek Az Alföldön 1541-1848 Között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 115.

[298] Gerics, József, *A Korai Rendiség Európában és Magyarországon*, szerkesztette: Nagy Tiborné, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987, 66.

kesimlerinden gelen bireyler de asil unvanı edinmeye gayret etmiştir. Soylu titri verilmesinin bu denli kitlesel bir uygulamaya dönüşmesi sonucunda yeni düzenin hukukî bir yapıya dayandırılması zorunluluk hâline gelmiştir.

Daha önceki yüzyıllarda soyluluğun şartı olan *meritas* [erdem], öncelikle askerî başarıyı öngörmekteydi. Hatta bir Türk başının getirilmesi, soyluluk vesikasının alınması için yeterli olabilmekteydi. İlaveten ilmî ya da bir başka faziletli davranış ile asil unvanı elde edilebilmekteydi.[299]

Zamanla serf, feodal beyden arma; bey ise kraldan soyluluk satın alabilir duruma gelmiştir. Öte yandan birinin asil unvanı alabilmesi için toprak beyinin desteğini sağlaması gerekmekte, bunun için de muazzam miktarlara ulaşan aynî ya da nakdî ödemeyi yapması lazım gelmekteydi. Söz konusu ücrete, Krallık makamına verilecek olan itibar bedeli de eklenmektedir. Bu bakımdan soyluluk unvanı için sadece yüksek gelirli topraklardaki serfler girişimde bulunabilmiştir.[300]

Armalist en iyi durumda bireysel özgürlüğü garanti edebilmektedir. Toprak sahibi bey, elindeki toprağı çok nadiren serfin adına yazdırmıştır. Ancak unvan almış *armalist*, özgür taşınma ve toprak mülkiyeti hakkı olmak üzere iki temel edinimi sağlamıştır. Elbette soylu unvanının alınması, serfin başlı başına toplumsal yükselişini ifade etmemiştir. Hukukî olarak taşınma hakkı elde etmiş olsa da serf, eski toprağında kalmaya ve beyine vergi ödemeye devam etmiştir.[301]

Serfin çıkarlarına hizmet eden soyluluk vesikası edinimi, *donatio* [toprak ihsanı] olmaksızın gerçekleştiğinden serfleri soyluluk almaya iten faktör önem kazanmaktadır. Aslına bakılırsa mesele saygınlık sağlamakla ilgili değildir. Serf, özellikle yurtluğa bağlama yönteminin genellik kazandığı evrede özgür taşınma hakkı almak amacıyla *armalist* uygulamasına yönelmiştir. Serflere soyluluk unvanı verilmesinde kraldan aldığı yetkiyle eyaleti idare eden aristokrasinin çıkarları öncelikli olmuştur.[302]

İngiltere ve Fransa'daki eski soylu sınıf, yerlerini almaya çalışan kentlileri ve zengin köylüleri arka plana itmeye çalışmıştır. Buna karşılık Macaristan'da topraksız, çiftçi kökenli soylular herhangi bir karşı tavra mâruz kalmaksızın kabul edilmiştir. Serflerin özgürlükleri için ödediği para, malî zorluk çeken büyük toprak sahipleri için iyi bir gelir kaynağı olmuştur. Ev vergisini üstlenmeleri durumunda eyaletlerdeki soylular da *armalist*leri kabul etmiştir. Krallık

[299] Esztergom Prímási Levéltára, Acta Radicalia, Missiles Series, Ladula MMDCLVI, fol. 28-29.

[300] Papp, Klára, *Biharország Jobbágynépe, A Magánbirtok és Jobbágysága A XVIII. Században*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998, 95.

[301] Kaposi, Zoltán, "A Magyarországi Nagybirtokrendszer Változásai (1700-1945)", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Récsei Balázs, Bősze Sándor Kiadó, Kaposvár, 2001, 95-98.

[302] Szekfű, Gyula, "A Magyar Nagybirtok Történeti Szerepéről", *Magyar Szemle*, II/1 (1928), 313.

egemenliği ise bedava askerlik hizmeti verenlerin sayısını bu şekilde arttırabilmiştir.[303]

*Armalist*lerin toplumsal konumlarının yanı sıra etnik bileşenleri de dikkat çekicidir. Öncelikle Macaristan'daki soylular, sadece Macarlardan oluşmamaktaydı. Örneğin Niredhâza (Nyíregyháza) kentinde rastlanan Trstyansky, Meško, Bukovisky gibi Slovak soyadları XVI ve XVII. yüzyıllarda Macar olmayanların soylu statüsüne yükseldiğini göstermektedir.[304]

XVII. yüzyılın sonuna doğru ise Sırp aileler, özellikle ülkenin güney bölgelerinde ön plana çıkmıştır. Segedin ve Sabotka'da Slav kökenliler artık çarpıcı sayılara yükselmiştir. Hatta Roglatica, Borsód, Csávoly, Katymár, Mateovics gibi bazı yörelere sadece güney Slav topraklarından gelen soylular yerleşmiştir.[305] Bu bakımdan Slav aristokrasisinin, Macaristan'ın güneyinden ortasına kadar yayıldığını söylemek mümkündür.

13. Hajdú Askerlerinin Durumu

Hajdú sınıfının çıkış noktası, dönemsel ve mekânsal olarak tarım toplumunun gelişimine denk gelmektedir. Batı Avrupa kentlerinin Macar Ovası'ndaki hayvancılığa rağbet göstermesi, yöre ekonomisini olağanüstü derecede kalkındırmıştır. Bu sayede yurt dışına yıllık yaklaşık on bin adet sığır satan Macaristan'da büyüyen ticaretin idaresi için yeni bir toplumsal sınıf teşekkül etmiştir.

Tarım kentlerinin hâli vakti yerinde bu sınıfı, boş arazilerde mülk edinmeye başlamıştır. Söz konusu gelişme feodal bağları da zayıflattığından hayvan tüccarları öncelikle toprak beyine ödenen serf vergisini yıllık *census* ile değiştirmiştir. Hatta üretim yaptıkları çiftliklere ücretli işçiler almaya başlamışlar ve nihayet bu ücretli işçilerden *hajdú* sınıfı ortaya çıkmıştır.[306]

Hajdú terimi resmî olarak ilk kez 1514 yılında yürürlüğe konan kanunlarda Latince *hajdo*, Macarca ise *hajdú* şeklinde kayda geçirilmiştir.[307] Erdel

[303] Zmora, Hillay, *Monarchy, Aristocracy and State in Europe, 1300-1800*, Rotledge, London-New York, 2001, 49.

[304] Hajnal, Béla, "Nyíregyháza Népességfejlődése", *Nyíregyháza, Előadások A Város Újratelepítésének 250. Évfordulóján*, szerkesztette: Frisnyák Sándor, Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, 2003, 159-161.

[305] Zimányi, Vera-Prickler, Harald, "Konjunktúra és Depresszió A XVI-XVII. Századi Magyarországon Az Ártörténet és A Harmincadbevételek Tanúságai Alapján; Kitekintés A XVIII. Századra", *Agrártörténeti Szemle*, XXI/1-2 (1974), 133.

[306] Istvánffy, Miklós, A *Magyarok Történetéből*, szerkesztette: Székely György, fordította: Juhász László, Magyar Helikon, Budapest, 1962, 223.

[307] Mikó, Gábor, "A Corpus Juris Hungarici és 16. Századi Törvényhozásunk Okleveles Emlékei", *Micae Mediaevales. Tanulmányok A Középkori Magyarországról és Európáról*, szerkesztette: Kádár Zsófia-Mikó Gábor-Péterfi Bence-Vadas András, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2011, 77.

Hükümdarı István Bocskai, Habsburg egemenliğine karşı verilen savaşlarda kendisine destek olmaları nedeniyle yaklaşık bir yüz yıl sonra bu kesimi, "daima hatırlanması gereken erdemlere sahip olanlar" şeklinde tanımlamış ve onlara topluca soylu hakları verip toprak bağışlamıştır.[308]

Diğer bir yüzyılın ardından II. Ferenc Rákóczi, tarihsel önemlerini yücelterek "bir zamanlar Türklere karşı sınır muhafızlığı" yaptıklarını söylemiştir.[309] Hükümdar, toplumdaki hukukî rollerini de açıklamış ve durumlarını "çiftçilerden daha iyiler, lakin soylular kadar etmezler"[310] şeklinde betimlemiştir.

Hajdú askerlerinin toplumsal konumu ve tarihsel rolü zamanla çarpıcı biçimde değişmiştir. Bir zamanların fakir sığır çobanları; toprak sahibi, askerlik hizmeti veren ve silahlarını yeri geldiğinde sultana, yeri geldiğinde çâsâra karşı çeviren özgür köylüler hâline gelmiştir.

Hajdú askerlerinin feodal dönem Macar toplumundaki gelişimi, özellikle Osmanlı egemenliğindeki Doğu Avrupa'da ve buraya sınırdaş olan yerlerde gözlemlenmektedir. Bu anlamda Eflâk Prensliği'nde *hajduc*, Sırbistan ve Bulgaristan'da *haidut*, *haidutin*, *haiduk*; Yunan coğrafyasında ise *kleft* adıyla bilinen toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır.[311] Hedefleri de mevcut politik havaya paralel olarak değişkenlik göstermiştir. Ayrıca Macaristan'ın batıda Habsburg, güneyde ise Osmanlı imparatorlukları tarafından kuşatılması, *hajdú* birliklerinin güçlenmesini teşvik etmiştir.[312]

Osmanlı egemenliğinden kaçan serfler, XVI. yüzyılın ortasından itibaren *hajdú* sınıfının temel insan kaynağını oluşturmuştur. Vaiz Mihály Sztáray, *hajdú* askerlerinin bu dönemdeki durumunu şöyle tasvir etmektedir:

> Türklerce yerlerinden edilmiş zavallı serfler, toprak beyinin bazısı merhamet etmediğinde ve onlara yaşayabilecekleri bir toprak vermediğinde bölüklere ayrılıp hayatlarını yağmayla kazanırlardı. *Hajdú*lar ıssızda gezinirken mümkün olursa Türk yakalarlardı ancak daha çok fakir halkın sırtından geçinirlerdi.[313]

---

[308] Szabó, István, *Hajdúság Kialakulása*, Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportja, Debrecen, 1956, 14.

[309] "...valaha a török határőrei voltak..." Aktaran: Nagy, László, "Hajdúsors Az Magyar Romlásnak Századában", *Vármegyék és Szabad Kerületek*, I-II, szerkesztette: Radics Kálmán, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, Debrecen, 2001, 61.

[310] "...jobb, mint a parasztoké, de nem ér fel a nemesekével..." Aktaran: Nagy, László, "Hajdúsors Az Magyar Romlásnak Századában", 64.

[311] Szabó, István, *Hajdúság Kialakulása*, 15-16.

[312] Rácz, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, 74.

[313] "Azok a szerencsétlen jobbágyok, kiket a török kiűzött lakóhelyükről, ha valamely földesúr nem könyörült rajtuk, s nem adott nekik földet, hogy megélhessenek, csapatokba verődtek, s rablásból tengették életüket. Mint hajdúk kóborolták be a pusztákat, törököt fogtak, ha lehetett, de nagyobbára szegény népen élősködtek." Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores = Magyar Történelmi Emlékek*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1857, 33.

Yüzyılın sonuna gelindiğinde Kral Nâibi István Illésházy, sadece Türklerin değil aynı zamanda Almanların önünden kaçan köylüler nedeniyle de *hajdú* askerlerinin sayısının arttığını kaydederek söz konusu görüşü tamamlamaktadır.[314]

Osmanlı egemenliğinden kaçan köylüler, *hajdú* askerlerinin insan kaynaklarından birini oluştururken XVII. yüzyılda bu durum değişmiştir. Osmanlı idaresinin nüfuz etmediği ancak On Beş Yıl Savaşlarında zarar görmüş Macar Ovası'nın doğu ve kuzeydoğu sınırları, özellikle Bihar, Sabolç, Zarând ve Arad yerleşimleri, *hajdú* birliklerine katılımın en çok olduğu coğrafyalar hâline gelmiştir. Aynı zamanda Ung, Ugoça, Maramureş (Máramaros), Zemplîn, Bihar gibi uzak savaş meydanlarından da iştirakler olmuştur.[315] Toprak beyinin yüklediği ağır angaryalar nedeniyle bu kitlelerin yurtluğunu bıraktığı, dönem kaynaklarında takip edilebilmektedir. Özgür köylü statüsü vadeden kentler ise *hajdú* toplulukları için mıknatıs işlevi görmüştür.[316]

Kálló Komutanı András Lónyay, 1610'da Kral Nâibi György Thurzó'ya yazdığı mektupta köylülerin *hajdú* kentlerine yerleşme nedenini "...büyük hürriyet arzulamaktalardı ve üzerlerine yüklenmiş pek fazla angaryadan bıkmışlardı..."[317] şeklinde açıklamaktadır. Dolayısıyla *hajdú* sınıfının kurulmasında ülkenin iç dinamiklerinden gelen kışkırtıcı ögeler de etkili olmuştur.

Hajdú toplumunun temel tabakasını sadece serfler teşkil etmemekteydi. Aralarında soylular, şehirliler, Sekeller, Kumanlar ve uç bölgelerinden gelen askerler de bulunmaktaydı. Bu kitleler, bir şekilde yabancı orduların, iç savaşların ya da doğal nüfus artışının yarattığı baskı nedeniyle toplumda tutunamamışlar ve *hajdú* birliklerinden medet ummuşlardı.[318]

Hajdú askerleri düzenli orduya alınmamakta, ihtiyaç dâhilinde desteklerinden yararlanılmaktaydı. Hiçbir idareye bağlı olmayan bu grupların temel hayat dinamiğini ise yine savaşlar oluşturmakta, bu bakımdan faaliyetleri özellikle Osmanlı sınırlarında yoğunluk kazanmaktaydı.

XVI. yüzyılda *hajdú* birliklerinin yeni bir katmanı ortaya çıktı. *Krallık hajdúları* adındaki bu kol, diğer paralı askerlerle birlikte kralın daimî kuvvetleri

---

[314] Pálffy, Géza, "Pozsony Megyéből A Magyar Királyság Élére. Karrierlehetőségek A Magyar Arisztokráciában A 16-17. Század Fordulóján (Az Esterházy, A Pálfy és Az Illésházy Család Felemelkedése)", 859.

[315] Györffy, István, *Hajdúböszörmény Települése*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1927, 15.

[316] Györffy, István, *Hajdúböszörmény Települése*, 16-17.

[317] "...nagy szabadságokat elkívánták és az rajtok tött sok ínséget elunták..." Aktaran: Szilágyi, Sándor, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores = Magyar Történelmi Emlékek*, 467.

[318] Papp, Klára, "Hajdúk Története-Hajdúk Emlékezete", *Történeti Tanulmányok*, XXI, szerkesztette: Bárány Attila-Papp Klára, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2013, 11.

olarak uç kalelerine yerleştirilmekteydi.[319] XVII. yüzyıla gelindiğinde *hajdú* askerlerinin bulunmadığı tek bir uç kalesi kalmamıştı.

Hajdú birliklerinin bir diğer tipi; para ve ganimet karşılığında savaşan, feodal beyin şahsî ordusunda görev alan kuvvetlerdi. Kazandıkları ayrıcalıklar sonucunda bir sonraki yüzyılda Sajó-Hernád, Yukarı Tisa ve Yukarı Tuna'da kendi yerleşim bölgelerini tesis etmişlerdi.[320]

Hajdú askerlerinin yukarıdaki satırlarda ele alınan statüsünü, XVII. yüzyılın sonuna kadar kendilerine tanınan ayrıcalıklar belirlemektedir. Mevcut imtiyazların hukukî dayanağını, Erdel Hükümdarı István Bocskai 1605'te resmîleştirmiştir. Böylece on bin *hajdú* askeri için özgürlük, soyluluk ve toprak verilmiştir. Elbette bu düzenleme, dönemin *hajdú* birliklerinin sayısına kıyasla küçük bir kesimi kapsamaktadır. Ancak sonuç olarak Debreçin civarında yedi, Bihar eyaletinde [= *comitatus*] ise yirmi *hajdú* kenti kurulmuştur.[321]

Yılda iki ay hükümdarın ordusunda ücretsiz askerlik yapmaları karşılığında Bocskai *hajdú* askerlerini serflerin üstlendiği her türlü angaryadan muaf tutmuştur. Aslına bakılırsa Bocskai'nin tanıdığı hukukî haklar bireysel değil müşterektir. Bu bakımdan uygulama sadece *hajdú* kentlerinde sürdürülebilmiştir.[322]

Öte yandan *hajdú* kitlesine toprak verilmesi, edinimlerinin dönemin feodal değerleri içinde irsî hâle gelmesine de neden olmuştur. Böylece bir çoban toplumu, fiilî ve hukukî açıdan özgür, kendi toprağına sahip, dolayısıyla savaşmadığı zaman kendini çiftçilikle finanse eden askerî bir kuvvet olarak tanınmıştır.[323]

XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlılara karşı *hajdú* birliklerinin katılmadığı hiçbir mücadele gerçekleşmemiştir. Habsburg İmparatorluğu Generali Giorgio Basta 1597 tarihli mektubunda *hajdú* birliklerinin yeniçerilere karşı hiçbir millette görülmedik bir istekle mücadele ettiğini kaydetmektedir.[324] Hatta *hajdú* kuvvetleri akınlarıyla Osmanlı birliklerinin sürekli tetikte kalmasına ne-

---

[319] Papp, Klára, "A Bihari Hajdútelepek Küzdelme A Privilégiumok Megtartásáért-Visszaszerzéséért", *Rendi Társadalom-Polgári Társadalom*, V, szerkesztette: Erdmann Gyula, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1994, 308.

[320] Pálffy, Géza, "Győztes Szabadságharc Vagy Sokféle Sikert Hozó Felkelés? A Magyar Királysági Rendek és Bocskai István Mozgalma (1604-1608)", *Századok Füzetek*, III, szerkesztette: Pál Lajos, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2009, 43.

[321] Rácz, István, *A Hajdúk A XVII. Században*, 156.

[322] Papp, Klára, "'Az Hajdúsággal Mégyen Erdélyi Fejedelemségre', Báthory Gábor és Kora (1608-1613)", *A Hajdúváros Böszörmény. Tanulmányok A Hajdúk Böszörménybe Telepítésének 400. Évfordulójára*, szerkesztette: Nyakas Miklós, Polgármesteri Hivatal, Hajdúböszörmény, 2010, 81.

[323] Orosz, István, "Bocskai István és A Hajdúk", *Kisebbségkutatás*, XIII/3 (2004), 342.

[324] Nagy, László, *A Bocskai Szabadságharc Katonai Története*, szerkesztette: Bárkány Lívia, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 251.

den olmuştur. Bu nedenle İbrahim Peçevî ve Naîmâ, XVI-XVII. yüzyılın dönemecinde Budin'den Belgrad'a kadar 500-600 kişi olmaksızın bir palankadan diğerine geçmenin mümkün olmadığını kaydetmektedir.[325]

XVII. yüzyılın yağma akınları, ayrıcalıklı kentlerden ziyade *hajdú* kentlerinden çıkmıştır. Neticede Osmanlı egemenliği öncelikle bu kentlerin gücünün kırılmasına yoğunlaşmıştır. Özellikle sınır koruma rolü üstlenmeleri ve Erdel yollarını tutmaları nedeniyle Debreçin sancağı ve Bihar eyaleti [= *comitatus*] yakınındaki *hajdú* kentleri, Osmanlılar için daha fazla dikkat çekmiştir. Bu nedenle Naîmâ, *hajdú* kentlerinin kontrol altına alınması durumunda Erdel'in dize getirilmesinin kolaylaşacağını yazmaktadır.[326] Nihayet Seydî Ahmed Paşa'nın Nisan 1660'taki seferi, *hajdú* şehirlerinin büyük oranda zayıflamasını sağlamış, böylece Bihar'daki yirmi *hajdú* kenti Osmanlı idaresine geçmiştir.[327]

14. Serflerin Toplumsal Durumu ve Sözleşmeli Serfliğin Yayılması

Serflerin toplumsal durumunu, temel olarak toprak beyi ile olan ilişkisi belirlemiş; kilise ve devlete vergi ödeseler de bu makamlara şahsî bağlılıkları olmamıştır. Ulusal kanunlarca belirlenmiş vergilerini düzenli olarak ödedikleri sürece devlet ve kilise idaresiyle sorun yaşamamışlardır. Serflerin feodal beyle olan ilişkisi çeşitli katmanlara sahip olup devlet yalnızca feodal beye ödenen dokuzda birlik vergiyi belirleyebilmiştir. Bunun dışındaki nakdî vergi, angaryalar ve hediyeler beyin merhametine bağlı kılınmıştır. Vergi yükümlülüklerinin yanı sıra serfin, feodal beyin adlî yetkilerini de göz önünde bulundurması gerekmiştir.[328]

Serfe dair imtiyazları irsî olan toprak beyinin bu konumunu, çiftlik üzerindeki mülkiyet hakkının devamlılığı belirlemektedir. Bu kapsamda istikrarın sağlandığı bir toprak rejiminde serfler; feodaller ve sığır tüccarları arasında pay edilmiştir.[329] Feodal beyin toprağının büyüklüğünden ve serf sayısından bağımsız olarak, serfin toprağa bağlılığında farklılıklar göze çarpmaktadır:

---

[325] Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, II, hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, 145; Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, I, çeviren: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967, 101.

[326] Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, I, 101.

[327] Nyakas, Miklós, *A Bihari Kishajdú Városok Története, Bocskai-Szabadságharc 400. Évfordulójára*, V, szerkesztette: Nyakas Miklós, Juhászné Lévai Katalin Kiadó, Debrecen, 2005, 244.

[328] Zimányi, Vera-Prickler, Harald, "Konjunktúra és Depresszió A XVI-XVII. Századi Magyarországon Az Ártörténet és A Harmincadbevételek Tanúságai Alapján; Kitekintés A XVIII. Századra", 133.

[329] Acsády, Ignácz, *A Magyar Jobbágyság Története*, szerkesztette: Földes Béla, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908, 16.

Özgür taşınma hakkına sahip serflere *colonus liberae migrationis*, irsî serflere ise *hereditarius* denilmiştir. İlk grup devlete ve feodal beye olan borcunu ödediği takdirde başka bir beyin idaresine girebilmiştir. Diğer grup ise toprak beyinin mülküyle birlikte miras bırakılmıştır.[330]

Osmanlı egemenliği dışında kalmış Macar coğrafyasının en karakteristik özelliği, Orta Çağ feodal geleneklerini devam ettirmesidir. Ek olarak yöre, Osmanlı savaşlarından kaçan serfler nedeniyle de muazzam bir nüfus artışıyla yüzleşirken, bu durum köylülerin olabildiğince bölünmüş topraklarda yaşamasını beraberinde getirmiştir.[331]

Feodal beyin topladığı ondalık vergi dahi keyfî şekilde belirlenmiştir. İlaveten yedide birlik vergi de aynî olarak talep edilebilmiştir. Hatta Abaûy eyaletindeki [= *comitatus*] Korlát'ta beşte birlik, Györgyi'de ise üçte birlik aynî vergi toplanmıştır. Angarya uygulaması da dramatik şekilde artmıştır.[332] Torna sancağındaki Szögliget ve Szény'de feodal beyler, keyfî biçimde yürürlüğe angaryalar koymuş; uygulama haftada altı güne kadar yükseltilmiştir.[333]

Vergilendirme usûlü serfler arasında derin bir ayrım yaratmaktaydı. Yeni Çağ Macaristanı'nda serfler; toprak beyine vergilerini *usus* [örfî], *urbarium* [beyin belirlediği şartlar] ya da *contractualist* [sözleşme] temelinde ödemekteydi.

Aralarında en ağırı *usus* tipi vergilendirme idi. Böylece toprak beyinin idaresindeki topluluğun hakları, rüsûm miktarı ve türleri keyfe göre istenildiği zaman değiştirilebilmekteydi. *Urbarium*, toprak beyinin serfler üzerindeki keyfî müdahalelerini kısmen de olsa sınırlandırmaktaydı. Zira bu yolla toprak beyi tarafından belirlenmiş serf yükümlülükleri kayda geçirilmekteydi. Yine de şartlar feodal idare tarafından belirlendiğinden *urbarium* da tek taraflı idi.[334]

Sistemin en gelişmiş biçimi, serf ve bey arasındaki ilişkinin sözleşme ile belirlenmesi olmuştur. Bu düzenleme, teknik olarak feodal bey ile serf arasındaki bağı doğrudan düzenlemekteydi. Ayrıca serf; yeni uygulama sayesinde *usus* ve *urbarium* temelinde yönetilen kesimin aksine genel anlamda angaryalardan muaf tutulmuş, özgür taşınma hakkını satın alabilmiştir.

Elbette uygulamada sözleşme sistemi beklentileri tam anlamıyla karşılayamamıştır. Zira iki eşit taraf arasında tesis edilmemiştir. Bu nedenle pratikte feodal beyin kesin kontrolünü zayıflatmaktan uzaktır. Ayrıca söz konusu söz-

---

[330] Zimányi, Vera, *A Rohonc-Szalonaki Uradalom és Jobbágysága A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 139.

[331] Szende, Katalin, *Otthon A Városban. Társadalom és Anyagi Kultúra A Középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 2004, 195.

[332] Szakály, Ferenc, *Virágkor és Hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990, 217-218.

[333] Acsády, Ignácz, *A Magyar Jobbágyság Története*, 22.

[334] Sápi, Vilmos, *A Mezőgazdasági Bérmunkásság Jogviszonyai Magyarországon A XVI. Századtól 1848-ig*, szerkesztette: Scherer Norbert, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 32-35.

leşmeler, devlet ya da eyalet idaresinin müdahalesi olmaksızın hazırlanmıştır. Yine de *urbarium* düzenine kıyasla serflerin yükü azalmış, hukukî alanları kısmen de olsa genişlemiştir.[335]

Sözleşmeye dayalı hukukî ilişkinin kuruluşu, XVII. yüzyıldan itibaren takip edilebilmektedir.[336] Böylece iş gücünü garanti eden toprak beyi, sağladığı hukukî avantajlarla da serf göçünü teşvik etmiş; bu kanunun geçerli olduğu yerler cazibe merkezi hâline gelmiştir. Zira serfler sözleşme vasıtasıyla vergi zorunluluklarını mâkûl ölçülerde tutabilmişler ve irsî serfler taşınma hakkı edinmişlerdir.

Sözleşmeye dayalı vergilendirme, yerel halkın cemaatleşerek feodal beye borcunu ortaklaşa ve tek seferde ödemesine de imkân yaratmıştır. Bu ödeme tipinde bir serfe düşen meblağ, *urbarium* ya da *usus* uygulamasına göre çok daha az miktarda olup bireysel bağlılık ilişkisini de zayıflatmıştır. Çünkü vergi ödeme esnasında serf, doğrudan feodal bey ile muhatap olmamış; tutar cemaatin temsilcisi tarafından teslim edilmiştir.[337]

Serflerin sözleşmeli hukukî yapısı, Osmanlı Macaristanı'nda kendine geniş bir yayılma alanı bulmuştur. Bu anlamda Osmanlı idaresinin ve Macar Krallığı'nın çatısı altında feodal bir vergi tipinin sürekli hâle geldiği söylenebilir. Nihayet zamanla serflerin aynî, nakdî ve angarya olarak ödediği vergiler coğrafî farklılıklarını yitirmiştir. Mezkûr rüsûm; serf lehine tek seferde ve nakdî olarak, *taxa* adıyla ödenir hâle gelmiştir. Osmanlı idaresi de has topraklarda toplu vergi ödenmesine izin vermiştir.[338] Nitelikleri dolayısıyla bu yerlerin gümrük geliri bulunmamakta, köylerinde vergi memurları yaşamamaktadır.[339]

1562-1570 arasındaki kısa dönem içinde Osmanlılarca alınan Keçkemet, Cezire-i Kovin, Nadköröş, Nagymaros ve Seglid'de bu tip vergilendirmeye geçilirken -söz edildiği üzere- Macar toplumu, Macar Krallığı'na da vergi ödemeye devam etmiştir. Çok geçmeden Debreçin, Miskofça (Miskolc) ve Cenceş; Arad eyaletindeki [= *comitatus*] Simánd; Zoyom eyaletindeki [= *comitatus*] Korpona [= *processus*] ve Gömör-Kişhont (Kishont) eyaletindeki [= *comitatus*]

---

[335] Sápi, Vilmos, *A Mezőgazdasági Bérmunkásság Jogviszonyai Magyarországon A XVI. Századtól 1848-ig*, 38.

[336] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 352.

[337] Makkai, László, "A Magyar Városfejlődés Történetének Vázlata", *Vidéki Városaink*, szerkesztette: Borsos József, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1961, 63.

[338] Szakály, Ferenc, "Egy 'Világtörténeti Curiosum': Magyar Adóztatás A Török Hódoltságban", *Valóság*, XXII/5 (1979), 31.

[339] Dávid, Géza, "Hódoltsági Városaink és Népességszámuk Alakulása A 16. Században", *Gazdaságtörténet-Könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. Születésnapja, (Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kötetek)*, I, szerkesztette: Buza János, BKÁE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Budapest, 2001, 105.

Rimas-zombat (Rimaszombat) [= *processus*] gibi yerler *taxa* uygulaması içine alınmış, böylece düzenli vergi ödeyen serflerin sayısı artmıştır.[340]

Taxa, kişi başı vergi ödemeye kıyasla yükümlülükleri azalttığından şehirlerde büyük avantaj sağlamıştır. *Taxa* miktarı yıldan yıla değişmemiştir. Bu nedenle serfler için *taxa* uygulanan kentlere göç, bir kâr aracı hâline gelmiştir. Böylece kentlerde nüfus ve üretim artışı gerçekleşmiştir. Öyle ki Osmanlıların Macaristan'dan geri çekiliş sürecinde, 1685'te *taxa* uygulayan kentler, Macar hazinesine 122 bin Ren sikkesi değerinde aynî ve nakdî savaş desteğinde bulunmuştur.[341]

Coğrafî uzaklıktan dolayı aynî verginin toplanıp nakledilmesi pek mümkün olmadığından Macar Krallığı'na kaçan feodal beyler de Osmanlı idaresindeki serflerin toplu vergilendirilmesini desteklemiştir. Ayrıca bu vasıtayla toprak beyi; hukukî geçerliliğini, mülkî devamlılığını ve serfleri üzerindeki egemenliğini sürdürebilmiştir.[342] Ne var ki sözleşmeli hukukî ilişkinin kâğıda geçirilmesi XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda bir kısım serf, genel olarak beye yine örfî alışkanlıklara göre vergi ödemiştir.[343]

[340] Mérei, Gyula, "Mezőgazdasági Árutermelés és A Parasztság Helyzete Magyarországon A Feudalizmus Válságának Elmélyülése Idején", *Századok*, XC/4-6 (1956), 609.

[341] Buza, János, "A Tallér és Az Aranyforint Árfolyama, Valamint Szerepe A Pénzforgalomban Magyarország Török Uralom Alatti Területén A XVII. Században", *Történelmi Szemle*, XX/1 (1977), 89.

[342] Varga, J. János, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, 165-167.

[343] R. Várkonyi, Ágnes, "Agrárstruktúra és A Föld Birtokbavételének Problémái Magyarországon A Török Kiűzése Után", *Történelmi Szemle*, XIII/1 (1970), 24.

III. ERDEL HÜKÜMDARLIĞI VE OSMANLI HİMAYESİ

1. Erdel Hükümdarlığında Soylu Toplumu

Erdel hukuken 1526 Mohaç Muharebesi'nden önce Erdel Voyvodalığı, Osmanlı egemenliği zamanında ise Erdel Hükümdarlığı olarak varlık göstermiştir. Macar Kralı II. Lajos'un Mohaç'taki çatışmalarda hayatını kaybetmesi nedeniyle[1] Erdel Voyvodası János Szapolyai, Macar soyluları tarafından İstolni Belgrad'da I. János adıyla kral ilan edilmiştir. Yeni idare, Sultan Süleyman tarafından da desteklenmiştir.[2]

Ancak dokuz yıl önce 1515 yılında Macar Kralı II. Vladislav, Leh Kralı Sigismund ve Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian arasında düzenlenen I. Viyana Kongresi, Erdel tarihinde çekişmeli bir sürecin başlamasını beraberinde getirecektir. Sâbık Kongre'de, henüz 1506 senesinde doğan II. Lajos'un, I. Maximilian'ın torunu ve Ferdinand'ın kardeşi Mary ile; Ferdinand'ın ise Vladislav'ın kızı Anna ile evliliği üç hükümdar tarafından onaylanmıştır.[3]

Evlilik sözleşmesinden doğan haklarından ötürü Macar tahtının Ferdinand'a karşı muhafaza edilmesi amacıyla başta Fransa olmak üzere müttefik edinmeye çalışan I. János'un aleyhine Ferdinand, Temmuz 1527'de kuvvetlerini Macaristan'a sevk etmiş ve Budin'i almıştır. Eylül ayında ise Tokay'da, Szapolyai'nin ordularını bozguna uğratmıştır.[4]

Mağlubiyetin ardından Erdel'e kaçan yeni kral, Dîvân-ı Hümâyûndan yardım istemek zorunda kaldı.[5] Öte yandan Macar toprakları, Dîvân-ı Hümâyûn tarafından Habsburg egemenliğinin Orta Avrupa'da yayılmasına karşı direnç noktalarından biri olarak değerlendirilmekteydi. Böylece Ferdinand'ın Macar hâkimiyetini sağlamasının ardından Osmanlılar, Macar sınırına hücumlar düzenlemeye başladılar.[6]

Nihayet Szapolyai'nin elçi heyeti, Sultan'la ittifak yapmak amacıyla 1528

Yıldız, Yusuf, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013, 68.

B. Szabó, János, *A Mohácsi Csata*, Corvina Kiadó, Budapest, 2006, 173.

Török, Pál, "A Mohácsi Vész Diplomáciai Előzményei", *Mohács Emlékkönyv·1526*, szerkesztette: Lukinich Imre, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926, 153.

Kohler, Alfred, *Ferdinand I., 1503-1564, Fürst, König und Kaiser*, C. H. Beck, München, 2003, 170-171.

Horváth, Mihály, *Adalékok János Király Külviszonyainak Történetéhez (Kisebb Történelmi Munkái)*, I, Ráth Mór, Pest, 1868, 364.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970, 16-17.

senesinin başında Kaloşvâr'dan İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.[7] Hieronymus Łaski'nin önderlik ettiği diplomatik heyet, kısa sürede görevini tamamlamış; 29 Şubat 1528'de Sultan, János Szapolyai'nin ittifak talebini kabul ederek, ahidname vermiştir.[8]

Ne bu vesikanın ne de 1529'da Budin'in Osmanlı yönetimi tarafından alınmasından sonra János Szapolyai'ye verilecek nişanın orijinal metnine ulaşılamamıştır. Hakikiliği müphem olsa da vesikanın Latince suretinde, İslâm hukukuna göre dâru'l-ahd sınırlarına dâhil edilen ülkenin, XVI. yüzyılda vücuda gelmiş sosyo-politik ve kültürel yapısını sürdürmesine imkân tanınmıştır. Ayrıca Erdel, Dîvân-ı Hümâyûnun onayı ve vergi verme koşulu ile serbest kral seçimi ayrıcalığına kavuşmuştur. Erdel yönetimi, hükümdarın çıkarlarını temsil etmek maksadıyla İstanbul'a elçi gönderme hakkını da edinmiş; ancak dış politikadaki eylemleri için Dîvân-ı Hümâyûndan onay alınması şartı konmuştur.[9]

Temelleri atılan vasal Erdel Hükümdarlığı'nın kesin sınırları, 16 Ağustos 1570'te Çâsâr II. Maximilian ile imzalanan Speyer Antlaşması ile belirlenmiştir. Muâhede sayesinde Erdel'in batı ve kuzeybatısını kapsayan, zaman içinde Habsburg ve Erdel yönetimi arasında çekişmelere neden olacak Partium bölgesinin de hudutları, bir eyalet birliği şeklinde tespit edilmiştir. Yeni Erdel Devleti'nde krallık ve voyvodalık geleneklerinin bileşenleri, simbiyoz özellikler gösterse de temelde Kral Mátyás Dönemi'nin sosyal politikası varlığını korumuştur.[10]

Krala karşı 1467 senesinde baş gösteren ayaklanmanın bastırılmasının ardından büyük toprak sahiplerinin hakları doğrudan iptal edilmiş ve voyvodalığın toprak üzerindeki egemenliği genişlemiştir.[11] Öte yandan merkezkaç kuvvetlerin, sarayın ekonomik düzenlemelerine aşina olması nedeniyle feodal beylerin topraklarının merkezî idareye geçmesi, Erdel'deki feodalizmi sonlandırmayacaktır.

Szántó, Imre, *"Magyarország Népeinek Harca A Török Hódítók Ellen, 1526-1541"*, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus*, LXI, szerkesztette: Szántó Imre, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 1977, 63-64.

Matthias, Bel, *Adparatvs Ad Historiam Hvngariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium*, Joannis Paulli Royer, Posonii, 1735, 158.

Matthias, Bel, *Adparatvs Ad Historiam Hvngariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium*, 158-159. Erdel Hükümdarlığı'nın kuruluşuna dair daha geniş bilgi için bk. Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "János Szapolyai'den Gábor Bethlen'e Kadar Erdel Diplomasisi ve Bâb-ı Âli'deki Varlığı".

[10] Oborni, Teréz, "Az Erdélyi Fejedelemség Állama és Politikai Berendezkedése", *Korunk*, XXIV/3 (2013), 9-10.

Kubinyi, András, "Erdély A Mohács Előtti Évtizedekben", *Tanulmányok Erdély Történetéről. Szakmai Konferencia Debrecenben 1987. Október 9-10*, szerkesztette: Rácz István, Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1988, 63-73.

Macar Krallığı vasallığından Habsburg müdahalesinin başlamasına dek Erdel'de halk ve aristokrasi üç gruptan oluşmaktaydı: *Natio Hungarica* [Macar milleti], sınır savunmasında görev alan *natio Siculica* [Sekel milleti] ve aristokrasiyi temsil eden *natio Saxonica* [Sakson milleti].[12] Osmanlı İmparatorluğu egemenliği de dâhil kendi hukuk düzenlerini ve ayrıcalıklarını koruyan bu üç grubun varlığı, Erdel Hükümdarlığı tarafından da desteklenmiştir.[13] Dönem dönem Erdel Hükûmeti nezdinde imzalanan sözleşmelerle de mezkûr toplulukların hukukî konumları garanti altına alınmıştır.[14]

Nihayet Erdel kanunlarına göre ülke üç milletten oluşurken dört dine de ibadet özgürlüğü tanınmıştır. Eğer önceden edinilmiş haklarında, muhtariyetlerinde ve dokunulmazlıklarında bir millet zarara uğrarsa diğer iki millet sadakatleri ve zorunlulukları doğrultusunda hükümdar ile onun nâzırlarını meclis huzurunda *de facto* ilan edecektir. Herhangi bir şikâyetleri dâhilinde üç millet de birbirine yardım edecek, dayanışma hâlinde olacaktır.[15]

Çizilen hukukî çerçeve, Osmanlı egemenliği zamanında da devam etmiştir. Buna göre yeni hükümdarın Osmanlı onayı neticesinde tahta oturmasını müteakip, üç milletin temsilcileri ahidname maddelerini gözden geçirmiş ve tümü üzerine yemin etmişlerdir.[16]

Osmanlı idaresinin de hesaba kattığı üzere Erdel Hükümdarlığı'nda soyluların mülklerinin ve haklarının muhafaza edilmesi hem içtimaî düzenin temelini oluşturmakta hem de siyasî iktidarın sürekliliğini sağlamaktaydı.[17] Ancak Erdel idarî yapısındaki istikrar, Hükümdarlığın son zamanlarında ortadan kalktı.

Erdelli Kont Miklós Bethlen'in hayat hikâyesinden anladığımız kadarıyla, XVII. yüzyılın bitimine doğru cereyan eden sürekli savaşlar sonucunda Erdel'de "alt", "orta" ve "üst" aristokrasi tabakaları ortaya çıktı. Toprakları gittikçe büyüyen feodallere ilaveten parçalanarak küçülen arazilerdeki derebeylerinin varlık mücadelesi baş gösterdi.[18] Ayrıca Karlofça Antlaşması'na doğru

---

Endes, Miklós, *Erdély Három Nemzete és Régi Vallása Autonómiájának Története*, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest, 1935, 172.

[13] Tagányi, Károly, "Megyei Önkormányzatunk Keletkezése", *Értekezések A Történelmi Tudományok Köréből*, XVIII, szerkesztette: Pauer Imre, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900, 400.

[14] Sebestyén, Mihály, *Erdélyi Fejedelmek*, 60.

[15] Oborni, Teréz, "Rendi Nemzetek, Nemzetiségek Együttélése A Kora Újkori Kárpát Medencében", *A Közös Haza Konfliktusai, A Kárpát-Medence Népei és Kelet-Középeurópai Kapcsolataik*, szerkesztette: Ujváry Gábor, Kodalányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2014, 18.

[16] Szabó, Péter, *Az Erdélyi Fejedelemség*, Vince Kiadó, Budapest, 2000, 33-34.

[17] Bónis, György, *Hagyomány és Haladás Az Erdélyi Jog Fejlődésében*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1944, 7.

[18] Oborni, Teréz, "Rendi Nemzetek, Nemzetiségek Együttélése A Kora Újkori Kárpát Medencében", 23.

nüfusun önemli kısmı Hükümdarlık'tan Eflâk'a kaçmak zorunda kaldı.[19]

Erdel'deki sosyal dönüşüme rağmen soylular edinimlerini Hükümdar Mihály Apafi yönetimine de (1661-1690) kabul ettirmişler; dolayısıyla siyasî ve sosyal otoritelerini muhafaza etmişlerdir. Öyle ki Erdel Hükûmeti elçi göndermek ve antlaşma yapmak gibi meselelerde Erdel Meclisinin onayını almak zorundaydı. Hükümdarın danışmanları yine Meclisin onayı ile göreve gelebilirdi. Üç milletin önderlerinin aldığı ortak karar ise hükümdar tarafından geri çevrilemezdi. Ayrıca Sekeller ve Saksonlar kendi temsilcilerini kendi seçer, hükümdar bu milletlere angaryalar yükleyemezdi.[20]

Sekeller ve Saksonlar otonom varlıklarını korumada başarılı olurken Erdel idaresi benzer şekilde kontluklara da müdahale edememiştir. Ayrıca Erdel Meclisinin, eski tanıdıkların ya da akrabaların bir araya gelmesiyle oluşmasından ötürü, ülke toprakları hükümdar, Meclis üyeleri ve diğer beyler arasında bölüşülmüştür.[21]

1498'de, Macar Krallığı'nda yürürlüğe konan kanunlar; aralarında János Szapolyai, Erdel Voyvodası Bertalan Drágffy ve György Báthory gibi eyalette idarî hakka sahip kişilerin de bulunduğu baronları tecrit etti. Ulusal idarede makama sahip ancak rütbeleri irsî olmayan baronlar yerine 42 aileden oluşan bir gruba hükümdardan bağımsız sancak kurma yetkisi verildi. Ayrıca Erdel'deki voyvoda ve Sekel *ispán* için yükümlülükler getirildi.[22]

1549 ve 1552 arasında ülkenin büyük kısmını kapsayan bir tahrir kanunu hazırlandı. Bu kanundan anlaşıldığı kadarıyla Bihar eyaletindeki [= *comitatus*] 11.329 hanenin önemli bir kısmı, dinî idareye bağlı idi: 3.204 hane ile Katolik Varadin Piskoposluğu ve 1.449 hane ile Varadin Katedrali.[23]

Kiliseye bağlı olmayan toprak sahiplerinin en büyük temsilcisi János Török olup sadece Debreçin'de 1.218 haneye sahiptir. Komşu eyaletlerdeki mülkiyete geçmiş araziler ve bunların nüfusu göz önünde bulundurulduğunda Drágffy Ailesi de laik mülk sahipleri arasında dikkat çekmektedir. 1552 senesine ilişkin, Bertalan Drágffy'nin elindeki 217 hanenin kaydına ulaşılabilmektedir.

Ács, Zoltán, *Nemzetiségek A Történelmi Magyarországon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986, 142.

[20] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1556-1576*, II, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876, 95-96.
Ballabás, Dániel, "A Magyar Nemesség Társadalmi Tagolódása (16-20. Század)", *Genealógia*, II, szerkesztette: Kollega Tarsoly Isván, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2013, 10-11.

[22] 1498 yılında yürürlüğe giren 20 sayılı kanun maddesi, sancak kurma şartlarını da ayrıntılandırmaktadır. Buna göre başrahibin varlığı ile uygun sayıdaki askerin ve Hristiyanın mevcudu esas kabul edilmiştir. Vilayet idaresinin *pecunia exercitualis* [harp bedeli] vergisi topladığı yerlerde, sancak kurma yetkisi yine vilayete verilmiştir. Bk. Kubinyi, András, *Változások A Közép-kor-Végi Magyarországon*, História Könyvek, Budapest, 1993, 109.
Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 239.

100 haneden fazlasını barındıran mülk, genellikle eyalet niteliği kazanmaktadır. Bu durum hesaba katılırsa Partium'daki Bihar eyaletinde [= *comitatus*] yaşayan toprak sahiplerinin kayda değer egemenliği hâiz olduğu görülecektir. Mevcut durum şahıslar üzerinden incelendiğinde Ferenc Bajony'nin 373 haneli, Mihály Telegdy'nin 142 haneli ve Miklós Telegdy'nin 257 haneli mülklere sahip olduğu açığa çıkmaktadır.[24]

Orta-Solnık (Közép-Szolnok) eyaletinin [= *comitatus*] 1.299 hanesinden 350'si, 1549 senesinde Gáspár Drágffy'nin hanımına aitti. 278 hane Varadin Piskoposu György Fráter'in ve 126 hane Mihály Jakchy'nin idaresinde idi. Dolayısıyla 100 haneyi geçen mülkiyet hakkındaki oran %58'i bulmakta, 0-10 haneyi hâiz küçük toprak sahiplerinin oranı ise %25'te kalmaktaydı.

11-100 arasındaki haneden mürekkep, orta büyüklükteki mülklerin oranı Krasna (Kraszna) eyaletinde [= *comitatus*] %44 (363 hane) idi. 823 hanenin %34'ü (287 hane), 100 haneden fazlasına sahip beyin idaresindeydi. Bu aşamada hükmündeki hanelerin sayısı 287'yi bulan András Báthory öne çıkmaktadır. Şomyô kentinde, aynı aileden Farkas Báthory 13, Imre Báthory 31, János Báthory 9 ve hanımı Miklosné Báthory 14 haneli toprağa sahiptir.[25]

2. Hükümdarın Yetki Alanı

Erdel Hükümdarlığı'nda egemenliği, Devlet ve Kilise arasındaki iktidar dengesi belirlemekteydi. Yönetimin temeli, Voyvodalığın geniş toprak mülkiyetine dayanmaktaydı. XVI. yüzyılın ortasında Katolik Kilisesinin elinde bulunan topraklar da Devlet'e devredildi. Böylece Varadin piskoposlarının ve Varadin Ruhânî Meclisinin devasa mülkleri, hükümdarlığın *fiskus* [hazine] makamına geçti.[26]

Böylelikle 1660 yılında zapt edilinceye dek Hükümdarlığın batı muhafazasındaki temel direklerinden biri olan ve Osmanlı İmparatorluğu sınırında yer alan Varadin Kalesi'nin taşınması ve güçlendirilmesi için gerekli sermaye yaratıldı. Benzer durum Erdel Belgradı (Gyulafehérvár) Piskoposluğu ve buradaki I. János'un eşi Kraliçe Izabella'nın ikâmet ettiği saray için de geçerli idi.[27]

Katolik mülkiyetin ortadan kalkması ve Kilisenin uzuvlarının Devlet'ten ihraç edilmesi, Katolik Kilisesi'nin mülkiyet hakkının genişlemesini ve bu-

[24] Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, 239-259.

[25] Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, 239-251.

[26] Szilágyi, Ferenc, "Nagyvárad, Mint A Tiszántúl Központi Szerepkörű Városa", *Régiókutatás Szemle*, IX/1 (2017), 10.
Bicsok, Zoltán, "A Nemes Városok Kialakulása Erdélyben", *Korunk*, XIX/11 (2008), 72.

nun devlet idaresine sirâyet etmesini imkânsızlaştırdı.[28] Öte yandan Erdel Protestan Kilisesinin temsilcileri, Erdel Meclisinde boy gösterseler de Macar Krallığı'ndaki Katolik makamlar gibi politik ve idarî açıdan hiçbir zaman belirleyici rol üstlenemediler.[29]

János Zsigmond'un (1540-1571) ardından Erdel hükümdarları, makamlarına gelebilmek için artık toplumsal desteğe ihtiyaç duymaya başladılar. Aynı zamanda XVII. yüzyılın ortasına kadar Partium'daki ya da Krallık'taki büyük toprak sahibi ailelerden gelen siyasetçiler, kendilerini Osmanlı ile Macar Krallığı yönetimlerine ve Erdel aristokrasi sınıfına kabul ettirmeye çalıştılar.[30]

Bu suretle Báthory, Bocskai ve Rákóczi aileleri ile Imre Thököly'nin Erdel'deki politik yükselişinin tesadüften ziyade büyük toprak sahibi aristokratlar olmalarından kaynaklandığı görülmektedir.[31] Hatta Báthory ve Rákóczi aileleri, Erdel yönetimindeki mevkilerinin irsî olması için büyük çaba göstermişlerdir. Gábor Bethlen'in başlattığı, toprak bağışlarının incelenmesi ve bazı arazilerin devletleştirilmesi politikası da aslında kendi ailevî mülkiyet hakkının genişletilmesi amacını taşımıştır.[32] Öte yandan aristokrasinin Erdel idaresinde yer almaya başlaması, Osmanlı İmparatorluğu'na olan bağlılığı da arttırmış; Krallığın ve Hükümdarlığın etkisinden uzaklaşan idareciler, Dîvân-ı Hümâyûnun çıkarlarına hizmet etmeye başlamışlardır.[33]

---

[28] Kruppa, Tamás, "A Katolikus Megújulás Ügye Erdélyben A Báthory-Korszakban (1580-1605)", *Catholice Reformare, A Katolikus Egyház A Fejedelemség Korában*, szerkesztette: Diósi Dávid-Marton József, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója-Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest-Kolozsvár, 2018, 146; Marton, József-Jakabffy, Tamás, *Az Erdélyi Katolicizmus Századai*, Gloria Kiadó, Budapest, 1999, 19-23.

[29] Péter, Katalin, *Papok és Nemesek; Magyar Művelődéstörténeti Tanulmányok A Reformációval Kezdődő Másfél Évszázadból*, szerkesztette: Benda Kálmán, Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995, 9.

[30] Köpeczi, Béla-Makkai, László-Barta, Gábor-Bóna, István, *Erdély Rövid Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, 167.
Örneğin István Bocskai'nin babası György Bocskai, Bihar kentinde yaşayan bir aristokrattır. Aile, 1599'da Bihar'daki hanelerin %23'ünü ele geçirmiştir. Hükümdar Zsigmond Rákóczi'nin Zemplîn şehrinde bir soylu olan babası János Rákóczi, askerî alanda gösterdiği başarı ve ticaretten elde ettiği sermaye dolayısıyla baron mevkisine ulaşmıştır. Ardından Borşod eyaletinde [= *comitatus*] *comes* olmuştur. Báthory Ailesi'nin Eçed şehrindeki kolu, Macaristan'da bir kariyer tesis etmiş olsa da Gábor Báthory, ailenin her iki kolunun mal varlığını kendisine bağlamıştır. Dahası ekonomik alandaki merkeziyetçi politikası, Hükümdarlığın diğer ailelerini de kuşatmıştır. I. György Rákóczi Hükümdarlık'taki en büyük toprak sahibi, aynı zamanda ülkenin Krallık'ta kalan kısmının en zengin soylusudur. Toplam otuz iki malikânesinden on ikisi, Erdel'de bulunmaktadır.

[32] Jakó, Zsigmond, "Az Erdélyi Püspökség Középkori Birtokairól", *Erdély A Keresztény Magyar Királyságban. Erdélyi Tudományos Füzetek*, CCXXXI, szerkesztette: Dávid Gyula, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2001, 105-106.

[33] Bk. Papp, Klára, *Erdélyi Fejedelmek*, Tóth Könyv- Kereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2006.

3. Erdel Soyluları

A) Partium'daki Büyük Toprak Sahipleri ve Yabancı Soylular

Habsburg Arşidükü Ferdinand'ın Macar Kralı olması ile birlikte, Kral Dîvânına benzer şekilde, bağımsız Macar Krallık Sarayı da ortadan kalkmıştır.[34] Bunun yerine Alman, Çek, Macar ortaklığıyla idare edilen bir saray yönetimi vücuda getirilmiştir. Sabık yapılanmada Macar Krallığı'nın askerî, haricî ve malî politikalarına; Osmanlılara karşı verilecek mücadelelere ilişkin meseleler görüşülmüştür. XVII. yüzyılın sonuna kadar sarayda Erdel ile ilgili konular da ele alınmış, bu vasıtayla Krallığın bir parçası olarak görülen Voyvodalığın zaptedilmesi amaçlanmıştır.

Aslına bakılırsa Erdel Hükümdarlığı; Habsburg egemenliğine tepki duyan, aile kurmak ya da kişisel kariyer yapmak isteyen siyasetçiler için bir çekim merkezine dönüşmüştür. Bu konuda çarpıcı örnekler verilebilir: Şopron eyaletindeki [= *comitatus*] soylu bir aileden gelen Mihály Csáky, Erdel Piskoposu János Gosztonyi'nin desteğiyle Krakov'da (Kraków) öğrenimini tamamlamıştır. 1539'dan başlayarak Erdel'de, Kilisenin çeşitli makamlarında bulunmuştur. Kraliçe Izabella'nın yanında dîvân sekreterliği ve János Zsigmond Szapolyai'nin (Macar Kralı II. János) hocalığını yapmıştır. Zamanla Erdel Dîvânını kendisi toplamaya başlamıştır. Nihayet yetmiş köy edinmiş ve Evanjelik Kilisesinin en önemli yöneticilerinden biri hâline gelmiştir.[35]

Gáspár Göncruszkai Kornis, Hust (Huszt) kenti komutanlığına atanmış; Maramureş eyaletinde [= *comitatus*] başcomes mevkisine getirilmiştir. Zigmond Báthory'nin hükümdarlığı zamanında, Erdel Belgradı'nda Başkomutan Ferenc Geszty, János Gálfi, Miklós Zólyomi ve tanınmış başka önderlerin komşuluğunda konak inşa ettirerek etkisi büyük beyler arasına girmiştir.[36]

---

[34] Yeni idarenin, Macar soyluları için imkânlar yaratmaya çalışması, aslında beyleri kendi etki alanına alma gayretinden ibarettir. Öte yandan asiller Osmanlılar aleyhine sürdürülen savaşlarda görev alırken aynı zamanda Habsburg yönetimine karşı da öfke beslemişlerdir. İlaveten Pojon'da bulunan Krallık Dîvânı ile Kral Nâibliği makamları, eski Macar Krallığı'nın ve Macar Dîvânının işlevini telafi edememiştir. Bu durum Beç hükmü altında mevki kazanımını ve mülk edinimini yavaşlatmıştır. Bk. Pálffy, Géza, "A Bécsi Udvar és A Magyar Rendek A 16. Században", *Történelmi Szemle*, XLI/3-4 (1999), 364.

[35] Jakó, Zsigmond, *Társadalom, Egyház, Művelődés. Tanulmányok Erdély Történelméhez*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1997, 91-96; Horn, Ildikó, *Hit és Hatalom, Az Erdélyi Unitárius Nemesség 16. Századi Története*, 161-170.

[36] Kendisi Kasım 1594'ten Mart 1595'e kadar Bocskai'nin yerine, geçici olarak Varadin başkomutanı mevkisine de getirilmiştir. Bk. T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, Doktori Disszertáció, Eötvös

Üçüncü eşi Anna Horváth vasıtasıyla Erdel'in en zengin kişilerinden biri olmuş; Tarnava (Küküllő) eyaletindeki [= *comitatus*] Lernut (Radnót) topraklarında mülk edinmiştir.[37]

Erdel Hükümdarlığı, Gáspár Kornis'in oğlu Zigmond Kornis'e 1613'e kadar Macar Krallığı topraklarında emekli aylığı bağlamıştır. Kendisi ayrıca müteveffa Kont Illesházy'nin eşi Katalin Pállfy'nin yanı sıra Şepeş Dîvânının Başkanı ve eniştesi Ferenc Daróczy'nin desteğini kazanmıştır.[38] Kariyeri Gábor Bethlen'in hükümdarlığa gelmesinin ardından doruk noktasına ulaşmıştır. Zarând sancağı ve Bihar eyaletinin [= *comitatus*] başcomes mevkisine, Hükümdarlığın generallik makamına ve yine Hükümdarlığın danışmanlığına getirilmiştir. Mevcut mülklerine ilaveten Gábor Bethlen tarafından şahsına Bihar'daki Balanoş malikânesi ve Zarând'daki Deszni verilmiştir.[39]

Erdel Hükümdarlığı'na yerleşmiş Macaristanlı toprak beyleri arasında ailevî bağlar aracılığıyla Macar Krallığı'nda mülk edinmeye çalışanlar da bulunmaktaydı. Örneğin Erdel'e János Szapolyai ile gelen Komutan Tamás Nádasdy, aristokrasi sınıfından Orsolya Kanizsay ile yapacağı evliliğe güvenmiştir. Zira hanım, erkek kardeşi olmadığından aile mirasının tümünü devralmıştır.[40] XVII. yüzyılda Kuruz Komutanı István Csáky ya da Kral Nâibi Ferenc Wesselényi de benzer yolu takip etmiştir.

B) Mevki Edinenler

XVI ve XVII. yüzyıllardaki Macar Krallığı'nda kont unvanının verilmesi, egemenlik politikasının bir aracı hâline gelmiştir. Habsburg hükümdarları irsî kont unvanını, aristokrasi üzerindeki geleneksel egemenliklerinin pekiştirilmesi amacıyla vermiştir. Erdel Hükümdarlığı'nda bu tip bir terfi, sadece belli bir yörenin geçici olarak Habsburg idaresine geçmesi ya da Erdelli soyluların Krallıkta mevki edinmeleri ve bu sayede Krallık muhafazası altına girmeleri durumunda gerçekleşmiştir.[41]

Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2007, 41-64.

Bey, diğer eşi Geszty aracılığıyla ele geçirdiği Deva (Déva), İlia (Marosillye) ve Branişka (Branyicska) topraklarını hükümdara geri vermiş; karşılığında Rodna'yı (Radna) almıştır. Bk. T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 70.

[38] T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 142-145.

[39] T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 193-194.

[40] Péter, Katalin, "Kanizsay Orsolya (1520-1571)", *Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. 100 Portré A Magyar Történelemből*, szerkesztette: Rácz Árpád, Rubicon Aquila Könyvek, Budapest, 1999, 67-68.

Pratiğin işlerlik kazanmasının XVII. yüzyılın sonunda Erdel'in Habsburg idaresine girmesiyle başladığı söylenebilir. Bk. Papp, Klára, "Nemesi Társadalom Az Erdélyi Fejedelemségben",

Zsigmond Luxemburgi'nin Bihar eyaletinde [= *comitatus*] toprak verdiği Csáky Ailesi, XV. yüzyılda, Erdel Hükümdarlığı'nda dikkat çekici bir konuma ulaşmış; XVI. yüzyılda ise Hükümdarlık'ta kariyer inşa etmiştir.[42] István Csáky, Erdel'de kayda değer mülk edinmiş; ayrıca iki kez başkomutan unvanı almıştır. Çağdaşları Hükümdarlık hanesine en yakın kişi olarak kendisini göstermiştir. Aynı zamanda XVII. yüzyılın başında, 1603'te Erdel'deki topraklarının büyük kısmını ipotek ettirip Macaristan'da mülk edinmeye başlamıştır. Böylece Yukarı Macaristan'a taşınmayı ve varlık almayı teşvik etmiştir. Nihayet 1605'ten önce dayandığı malî ve politik temeller dolayısıyla kont unvanı almıştır.[43] Ancak Gábor Bethlen'in ölümünden sonra oğlu, siyasî olarak aynı başarıyı devam ettiremeyerek Macar Krallığı'na çekilmek zorunda kalmıştır.

Oğul Csáky Macar Krallığı'nda nispeten kısa süre içinde idarî mevki kazandı: 1632'de Semendire başkomutanı oldu. 1633'te kaleye bağlı toprakların idaresine getirildi.[44] Saray için gösterdiği hizmetlerin karşılığı olarak kont unvanı aldı ve 1645'te Krallık defterdarlığına tayin edildi.[45] Kendisinin üçüncü çocuğu László Csáky, kariyerini hükümdarlıkta inşa etmeye gayret etti. O ve ailesi, sülalenin Erdel kolunu bina etti ve kont unvanını alanlar, unvanlarını Erdel'de kullandı.

1588'de Felsővadász'taki Zsigmond Rákóczi de kont unvanı aldı. Kendisi Bocskai zamanında idareci, Bocskai'nin ölümünün ardından Erdel Hükümdarı oldu.[46] Kısa süreliğine Erdel tahtına oturan Rhédely Ferenc'e (2 Kasım 1657-8 Ocak 1658) 13 Ocak 1659'da I. Leopold kont unvanı verdi. Erdelli toprak beyleri arasında Wesselény Ailesi 1646'da, Rákóczi Ailesi ise 1664'te aynı dereceyi elde etti. Yöresel kont sıfatı da bulunmaktaydı. Kral Ferdinand tarafından 1541 senesinde Tamás Nádasdy'ye "Fogaraş (Fogaras) Kalesi'nin irsî kontu ve hür beyi..." unvanı verildi.[47]

Erdel'de Krallık hazinesi tarafından bağışlanan toprakların sahipleri, *liber*

Korunk, XXIV/3 (2013), 38.

[42] Papp, Klára, *Az Erdélyi Csákyak*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011, 178.
Pálffy, Géza, "Utak Az Arisztokráciába-Bárói Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", *Speculum Historiae Debreceniense*, IV, szerkesztette: Papp Klára-Püski Levente, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2009, 15.

[44] Hornyák, Gyula, *Galvács: Fejezetek A Falu Történetéből*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 17.

[45] Pálffy, Géza, "A Grófi Cím A 16-17. Századi Magyarországon és Erdélyben", *"...ÉltünkMi Sokáig Két Hazában..." Tanulmányok A 90. Éves Kiss András Tiszteletére. Speculum Historiae Debreceniense*, IX, szerkesztette: Dáné Veronka-Oborni Teréz-Sipos Gábor, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 181.

[46] Pálffy, Géza, "Utak Az Arisztokráciába-Bárói Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", 13.

[47] "Fogaras várának örökös grófja és szabad ura... Aktaran: Pálffy, Géza, "Utak Az Arisztokráciába-Bárói Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", 18.

baronatus [özgür *comes*] denen farklı bir hukukî konuma sahipti. Söz konusu düzenleme, Erdel ve Partium'da ne *comes*in ne de herhangi bir eyalet idarecisinin hükmünün olmadığı topraklarda özgür kont statüsünü mümkün kılmaktaydı.

Meclis 1607'den itibaren *liber baronatus* kurumuna karşı düzenlemeler gerçekleştirse de XVII. yüzyılın başındaki idarî kararın sonucu olarak Miklós Bocskai, Görgény ve Veç'te (Vécs); Pongrác Sennyei ise Gelu'da *liber baronatus* sıfatıyla toprak edinmiştir. Böylece kendilerini eyalet idaresinden muaf tutmuşlardır.[48]

İmparatorluk prensi olarak tayin edilmiş hükümdarlar, Habsburg Devleti'nden ayrı bir statü kazanmıştır. Buna göre 1594'te Zsigmond Báthory ve 1622'de Macar Kralı unvanından vazgeçen Gábor Bethlen, İmparatorluk prensi unvanını almıştır.[49]

C) Erdel Eyaletlerinde Başcomes Uygulaması

Macaristan'daki pratiklerden farklı olarak hükümdar, Kilise ile bağı olmayan yerel ve büyük toprak sahipleri arasından eyaletlere ikişer başcomes atamaktaydı.[50] Bu durumda eyaletlerdeki toprak büyüklüğünden bağımsız şekilde atamadan yararlanan tüm şahıslar göz önünde bulundurulmalıdır. İç-Solnık eyaleti [= *comitatus*] örneğinde toprak yerine soyluların sahip olduğu serf sayısı dikkate alınmış, böylece XVI. yüzyıl soylularının toplumsal tabakası belirlenmiştir.[51]

XVIII. yüzyılda köy sınırı dışındaki topraklardan pay edinimi, eski serf mezralarının sayısına bağlı hâle getirilmiştir. Dolayısıyla irsî serflerin sayısı, köy sınırı hâricinde kalan toprakların paylaşımında öne çıkmıştır. 75'ten fazla serfe sahip kişiler, büyük toprak sahibi olarak değerlendirilmiştir. Kayıtlarda bu konuda dikkat çekici şahıslara rastlanmaktadır:

---

[48] Erdel yönetimi, Miklós Bocskai'nin Görgény ve Veç'teki mülkleriyle ilgili olarak István Bocskai tarafından pratik edilmiş kanunları uygulamıştır. 1609'da Sennyei'ye toprak bağışlanması sırasında da Hükümdar Gábor Báthory, Sennyei'nin şahsını ve köylerini merkezî idarenin yükümlülüklerinden muaf tutmuştur. Bk. Dáné, Veronka, *Az Őnagysága Széki Így Deliberála*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006, 40.

[49] 1681'de Kral Nâibi Pál Esterházy de "İmparatorluk prensi" unvanını aldı. 1701'de hükümdarlık haklarından vazgeçen II. Mihály Apafi'ye de "Kutsal Roma Germen İmparatorluğu prensi" unvanı verildi. Bk. Papp, Sándor, "Szabadság Vagy Járom? A Török Segítség Kérdése A XVII. Század Végi Magyar Rendi Mozgalmak Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVI/3-4 (2003), 652-654.

[50] Maksay, Ferenc, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, 1-5.
J. Újváry, Zsuzsanna, "Polgár Vagy Nemes? A Kassai Patrícius-Polgárok Házassági-Társadalmi Kapcsolatai A XVII. Században", *Századforduló-Ezredforduló-Hetvenedik Évforduló. Ünnepi Tanulmányok Zimányi Vera Tiszteletére*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcseszettudományi Kar, Piliscsaba, 2001, 414.

Kristóf Keresztúry 420, István Csáky 138, Ferenc Kornis 123, István Haller 97 ve István Apafi 75 serfe sahiptir. 10-15 serfi bulunan, orta büyüklükte toprak sahibi olarak değerlendirilmiştir. Örneğin 37 soyludan 17'si, on ve daha az serfe sahiptir. Küçük toprağı hâiz, çoğunluğu oluşturan kişilerin ise 2-5 serfi bulunmaktadır.[52] Ancak mevcut yapılanma, İç-Solnık eyaletinden [= *comitatus*] başka yerde uygulanmamış; neticede yayılma imkânı bulamamıştır.

4. Eyalet [= Comitatus] Soyluları

Hükümdarlığın eyaletlerinde [= *comitatus*], Erdel aristokrasisinin genelini oluşturan orta çaplı soylular ikâmet etmekteydi. Birkaç köyü hâiz büyük toprak sahiplerine nazaran bu grup; küçük, dağınık, zaman zaman köyün içinde kalan ya da köyün bir kısmını kapsayan topraklara sahipti. Erdel köylerinde birçok soylu ailenin malikâne inşa etmesi bu durumla açıklanabilir. Küçük toprakların kârı, yurtluk sahibi nüfusun topraklarındaki *allodium* yapısına bağlı tarım hasatından ve aynî vergi tahsilinden sağlanmaktaydı.[53]

Mevcut yapılanmada nakliye büyük öneme sahiptir. Köylerdeki nakliyat, feodal yapının ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirilen posta hizmetlerini, malikânenin iaşesini, üzümün işlenmesi için gerekli malzemeleri ve hammadde ile hazır ürünün taşınmasını kapsamaktadır. Feodal beyin aynî vergiyi başka köylerden getirmesi durumunda, nakliyenin değeri daha da artmaktadır.[54]

Planlı evlilikler, velayetler, ipotekli olmaları nedeniyle dönemsel olarak kullanılabilen topraklar ve akrabalık ilişkileri vasıtasıyla oluşturulması muhtemel potansiyel ağ, eyaletlerin soyluları için olağanüstü öneme sahiptir. Elbette küçük toprak sahiplerinin kademe atlamak maksadıyla kullandığı yöntemler, büyük toprak sahiplerinin gayretlerine benzerlik göstermektedir. Ancak ulaşılacak hedefler ve ailenin büyütülmesi neticesinde hesaba katılabilecek sonuçlar, çok daha mütevazıdır.

Aile üyelerinin kişisel yetenekleri ve hırsları dolayısıyla varabilecekleri en üst makam, eyaletlerdeki idarî mevkilerdir. İki başhâkim ve iki *comes* mevkisi, yardımcı hâkimlik makamları ile defterdarlık ya da muhassıllık eyalet idaresinde başta gelen dereceler arasındadır. Mevcut makamlar meslekî tecrübe gerektirdiğinden temel olarak uzun süreli görevlendirmeler garantilene-

[52] Jakó, Zsigmond, "Belsö Szolnok és Doboka Magyarsága Az Újkorban", *Szolnok-Doboka Magyarsága*, szerkesztette: Szabó T. Attila, Minerva-Nyomda Rt. Kolozsvár, Dés-Kolozsvár, 1944, 88.

[53] Papp, Imre, "Elisabeth Magnou-Notier: A Feudalizmus Válsága", *Klió*, VI/2 (1997), 69.

[54] Pálffy, Géza, "A Bécsi Udvar és A Magyar Rendek A 16. Században", *Történelmi Szemle*, XLI/3-4 (1999), 354.

bilmiştir. Aristokratlar bu sayede ilişki ağlarını genişletmiş ve kariyer yapmak için fırsat edinmişlerdir.[55]

Eyalet idaresinde yer alan memurların maaşları da dikkat çekici olup soylular bu yolla da topraklarından sağladıkları geliri arttırmışlardır.[56] Ayrıca başcomeslerin dışında itibarlı soyluların Erdel Meclisinde başyargıç, yardımcı *comes*, *notarius* [noter] gibi temsilciler bulundurmaları; eyalet yönetiminde ağırlık kazanmalarını sağlamıştır. Bazı kalelerde üstlendikleri görevler de çıkar alanlarını genişletmiştir. Örneğin Hust kentinin Komutanı Gáspar Kornis, görevlilerinden biri olan Miklós Gávay'ın toprak talebini desteklemiş, kendisi de yapılacak bağıştan nemalanmayı amaçlamıştır: "...Hükümdar ona birkaç toprakçığı veriversin..."[57]

Varadin, Kaloşmanaştur (Kolozsmonostor) ve Erdel Belgradı'ndaki *conventus* topluluklarının [cemaat dîvânları] kâtipleri de hükümdarlık memurluklarına atanmışlardır. Kariyerleri boyunca *requisitor* [savcılık] görevinin yanı sıra öğretmenlik, çeşitli memurluklar, *notarius* gibi hizmetleri de üstlenmişlerdir. Başarıları sıklıkla ödüllendirilmiştir. Örneğin Kaloşvâr'daki Arzuhâlci Márton'a (1575-1600) Kaloş (Kolozs) eyaletindeki [= *comitatus*] bir toprak bağışlanmıştır.[58]

Konuyla ilgili çok sayıda örnekten bazıları şöyledir: György Szentiványi (1577-1613), Ferenc Borbély'in boş evini ipotek almıştır. István Szőllősi *armalist* statüsündeki mülkünün yanına yeni bir toprak edinmiştir.[59] István Pálfi (1627-1667) 1636'da yıllık 500 çuval kaya tuzu almıştır. Benzer şekilde József Kászoni (1646-1659) "...Dej'de, şimdi çürümüş hâldeki evinin binaları için..." 4.000 çuval kaya tuzu almıştır.[60] Ayrıca Bálint Benkő, Gábor Szőllősi ve Boldizsár Rákosi, mülklerini çarpıcı ölçüde arttırmıştır.[61]

Kaloşvâr sakini János Balásfi, önceleri hükümdarın dîvânında hizmette bulunmuştur. Bu nedenle Hükümdar István Báthory'den *armalist* unvanı (1582) ve ardından soyluluk vesikası almıştır. Daha sonra Torda eyaletin-

---

[55] Dáné, Veronka, *Az Őnagysága Széki Így Deliberála*, 43-66.

[56] Jeney-Tóth, Annamária, *"...Urunk Udvarnépe..." Udvar és Társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor Fejedelemsége Idején A Kolozsvári Számadáskönyvek Tükrében*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2012, 252.
"...egynéhány jószágocskát kanyarítson neki a fejedelem..." Kornis Gáspár Gávay Miklósnak, Gyulafehérvár. 1577 Június 1. [Gáspár Kornis'ten Miklós Gávay'a, Erdel Belgradı. 1 Haziran 1577.] Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 12, XIV, fol. 1.

[58] Pakó, László, "Prókátorok Kolozsváron A 16. Század Utolsó Évtizedeiben", *Certamen. Előadások A Magyar Tudomány Napján Az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*, szerkesztette: Egyed Emese-Pakó László-Weisz Attila, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2013, 261.

[59] Kővári, László, *Erdély Nevezetesebb Családai*, Barráné és Stein Bizománya, Kolozsvár, 1854, 133.

[60] "...mostani megromlottdesi hazanak épületire..." Aktaran: Bogdándi, Zsolt, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", *Erdélyi Múzeum*, III/4 (2010), 57-67.
Bogdándi, Zsolt, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", 57-67.

deki [= *comitatus*] Kékbükk *praedium*[62] birimi (1584) ve nihayetinde Erdel Belgradı'nda vergiden muaf bir taş ev kendisine bahşedilmiştir.[63] Coğrafyaya genellenebilir misaller de vâkidir: Erdel Belgradı'ndaki Papaz Meclisinin 32 arzuhâlcisinden 14'ünün ve 26 *requisitor*undan 17'sinin birden fazla evi bulunmaktadır.[64]

Osmanlı fetihleri, hainlik nedeniyle gerçekleştirilen toprak hacizleri ve Türkler tarafından esir alınan kişilerin fidye masrafları, kurulu düzeni sarsacak düzeyde olsa da feodal ilişkilerin geleneksel siyasî ve beşerî yapısı muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Gerek büyük gerekse küçük toprak sahipleri, temelde özel hizmetler sonucunda kişisel bağlar oluşturabildiğinden ve bu sayede aristokrat aileler mevkilerini yükseltebildiğinden, hükümdar ve sarayla tesis edilmiş iyi ilişkiler daha da değerlenmiştir.[65]

5. Soylu Unvanı Edinenler: Armalistler

Daha önce değinildiği üzere Macar Krallığı'nda XVI. yüzyıldan itibaren bireysel özgürlüğün tanınmaya başlaması ve bu çerçevede *armalist* usûlü ile asillik unvanının verilmesi, soylu toplumunun dönüşümünde en büyük etkiyi teşkil etmiştir. Toprak bağışı yapılmaksızın soyluluğun ihsan edilmesi, serf toplumunda da etkisini dikkat çekici ölçüde göstermiştir. Serfe sahip aristokratlar, doğal olarak imtiyaz verilmesinin yalnızca kendi rızalarıyla gerçekleşebileceğine dair haklarına bağlı kalmak istemiştir.[66]

Öte yandan özellikle bir malikânenin özel hizmetlerini karşılayan serfler; *exemptio* adıyla bu vazifelerden muaf tutulabilmiş, ayrıca *manumissio* adıyla bireysel özgürlüklerini de temin edebilmişlerdir. Varadin'in Yardımcı Komutanı Ferenc Gyulay'ın, Bálint Padrah ve István'ın serf ve köylü angaryalarından muafiyeti hakkında düzenlediği vesika, bu durumu kanıtlamaktadır:

> ...onlara öyle bir serbestiyet tanımıştır ki cümle özgürlük vermiştir. Böylece her iki kolda bulunan zürriyetleri de her şekilde, her yerde ve her nereye gidip gelmek ister-

---

Feodal beyin elindeki küçük yerleşim yeri. Pazar kasabaları ve kentler bu yapıdan türemiştir. Bk. Orosz, István, "A Hegyaljai Mezővárosok Társadalma A XVII. Században", *Agrártörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Szabó István, Tankönyvkiadó, Debrecen, 1960, 51.

Erdélyi Történelmi Adatok, Az Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei, VIII, mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi: Bogdándi Zsolt-Gálfi Emőke, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2006, 18.

[64] Gálfi, Emőke, *A Gyulafehérvári Hiteleshely Levélkeresői (1556-1690)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015, 175.

[65] T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 28.

[66] Szabó, István, "A Jobbágy Megnemesítése", 15.

lerse serâzâttırlar... serf yükümlülüklerinden muaf tutulmaları ve hürriyetleri için önümüzde 200 tam değerli çâsârlık talleri vermiş ve ödemişlerdir.[67]

Toprak sahibinin, *armalist* statüsü için başvuracaklara itimatname verme yetkisi de bulunmaktaydı. Örneğin 1652'de László Csáky, Margitta'da yaşayan István Oláh'a, serfi için "...talebimiz üzere yüce efendiden, *armalist* kazanması maksadıyla..."[68] notunu taşıyan bir mektup göndermiştir.

1583'te Siget'teki (Máramarossziget) *Servitor* [malikâne yöneticisi] Gáspár Kornis ile János Szalai ve eşi *armalist* vesikası almıştır. 1587'de Arzuhâlci Pál Adorján, hükümdar tarafından *armalist* mertebesine yükseltilmiştir.[69] Bir başka örnek: Kaloşmanaştur'daki *conventus requisitor* [dinî idareci] topluluğu üyesi Imre Torda (1608-1619) ve István Szőlősi, hizmetlerinin karşılığı olarak soyluluk vesikası almışlardır.[70]

Resmî makamlardaki hizmet, soyluluk vesikası alınmasına vesile olabilmekteydi. Örneğin Kristóf Keresztúry, István Báthory'nin onayı ile 1573 senesinde Tuz Kamarasının *comes* makamına getirilmiştir. Ayrıca kendisine Senbenedek'te (Szentbenedek) mülk verilmiştir.[71] Şôimi'de *provisor* [iaşe memuru] olarak görevli Miklós Sárándi, kardeşi János ile birlikte 1605'te Hükümdar Bocskai'den *armalist* unvanı almıştır.[72]

Hükümdar István Báthory; 1583'te Szinye kentindeki Máté Affa'ya, Hükümdarlık Dîvânında gerçekleştirdiği hizmetleri nedeniyle soyluluk vesikası vermiştir.[73] 1608'de Gábor Báthory, János Nádudvary'nin soyluluk vesikasını "saray hizmetleri" nedeniyle yenilemiş ve ona arma bağışlamıştır.[74]

Erdel hükümdarlarının, rahiplik görevi vesilesiyle de soyluluk vesikası verdiği bilinmektedir. Örneğin Hükümdar Gábor Bethlen, Keserű kentindeki János Dajka'ya ve Milota kentindeki János Nagy'a soyluluk vermiştir. I. György Rákoczi, Gelu Vaizi István Hidvégi'ye 1639'de soyluluk vesikası vermiştir. I. Mihály Apafi; önce Varadin'de, daha sonra Debreçin'de görev yapan Öğret-

"...felszabadította, annyira, hogy tellyes szabadságot engedett nekiek, úgy mindkét ágon levő maradékaiknak, mindenütt és minden helyen, valahol akarnak, menésre, jövésre ... mely efféle jobbágyi kötelességek alól való feloldozásért és elbocsátásért ... mielőttünk ... 200 egész mértékű és folyó jó császári tallérokat adtanak és fizettenek." Győr-Moson-Sopron Megye, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Osváth Hagyaték, Vegyes Iratok, A, Ladula IV Fasciculus 3, no: 12.

"...ő felségétől commendációnkra armálist is nyerhessen..." Aktaran: Papp, Klára, *Várostörténeti Források-Erdély és A Partium A 16-19. Században*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005, 69.

[69] T. Orgona, Angelika, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái Az Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, 29.

[70] Bogdándi, Zsolt, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", 69. Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009, 14.

[72] Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 36.

[73] Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 30.

[74] Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 58.

men Tóth György'e ve Kisbaczon'da görev yapan Öğretmen Mihály Benkő'ye soyluluk vermiştir.[75] Askerî hizmet dolayısıyla ödül olarak bahşedilen pek çok *armalist* vesikası da mevcuttur.

Erdel vesikaları durumunda niyet belgelerine her zaman rastlanmamaktadır. Ancak Bihar eyaleti [= *comitatus*] idaresine bağlı Méhkerék'te ikâmet eden Dalmi Ailesi'nin, 1641'de soylu sınıfına yükseltilmesi için düzenlenmiş bir niyet vesikası tespit edilebilmiştir.[76]

Tavsiye vesikasını hâiz olmadan da soylu sınıfına yükseltilen bazı kişiler bulunmaktadır. Örneğin Fogaraş kentindeki Binbaşı János Balogh, 1609'dan başlayarak Báthory Ailesi'nin hizmetinde dört yıl geçirmiş ve bu nedenle *armalist* unvanı ve Fogaraş'taki evi için vergi muafiyeti ile ödüllendirilmiştir. Benzer şekilde Hükümdarlık kuvvetlerinde tüfekçilerin ikinci komutanı olarak görev yapan Ábrahám Belényesi, Erdel Belgradı'ndaki evi için vergi muafiyeti almıştır.

6. Sekeller ve Hajdúlar

Macarca konuşan ancak köken çalışmalarında Türk nitelikleri ön plana çıkan Sekeller, daha XI. yüzyılda Erdel'de ve Macaristan'da kurumsallaşmalarını tamamlamıştır.[77] Macar Krallığı topraklarında yaşayan Sekel nüfusunun bir kısmı, ülkenin batısında yer alan uç kalelerindeki kontların savunma gayeleri için görevlendirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu topluluk, temel olarak angaryaları üstlenen kale milleti ve serf statüsünde sayılmıştır.

Sekellerin içinde özgürleşen köylüler olmakla birlikte batıdaki Sekellerin yerel yöneticilere yoğun idarî ve ekonomik tâbiiyetleri bulunmaktadır. Ancak aynı zamanda *serviens regis* [kralın uşağı] statüsüne yükselme ihtimalleri de mevcuttur.[78]

Nüfusları daha büyük sayılara ulaşan doğu topraklarındaki Sekeller ise XIII. yüzyılın başından itibaren Sekel kontlarının idaresi altına girmiştir. Sekel kontları, Sekellerin komutanları, aynı zamanda en yüksek adlî memurlardır. Bu cihetle Sekel yerel otonomisinin birincil himayecileridir.[79]

Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 72-124.

[76] Szálkai, Tamás, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, 11. Kolumbán-Antal, József, *Székely Honfoglalás, Avagy Mikor Költözhettek A Székelyek A Kárpát-Medencébe*, Litera-Veres Kiadó, Székelyudvarhely, 2008, 56-57.

[78] Györffy, György, "A Magyar Nemzetségtől A Vármegyéig, A Törzstől Az Országig: I. Rész", *Századok*, XCII/1-4 (1958), 80.

[79] Jakó, Zsigmond, "A Székely Társadalom Útja A XIV-XVI. Században", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 23.

Sekellerde ortak köken bilinci mevcut olduğundan doğuda, Erdel'de derebeylik yerine toprağın ortak kullanımına dayalı bir toplumsal düzen ihdas edilmiştir. Derebeylik rejiminin dışında kalmak karşılığında Sekeller, Macar ordusunun insan kaynağı ihtiyacını karşılama görevini üstlenmişlerdir.[80] Adlî kurumlarını kurma yetkileri de bulunduğundan belli bir dereceye kadar Macar idaresi altında imtiyaza sahip olmuşlardır.

Bütün bunlara rağmen askerî alanda yardımcı bir millet olarak görülen Sekellerin toplumsal statüsü, Macar ve Alman milletlerine kıyasla oldukça düşüktür. Savaş alanındaki işlevleri ise nüfuslarının yoğun olarak takip edilebildiği Erdel'de önem kazanmıştır.[81]

Sekeller kendi aralarında üç ayrı kısma bölünmüşlerdir: *Priores*: yetenekliler. *Primipilus*: süvariler. *Qui nomine Communitatis tenentur, simplices scilicet et subditi aliorum*: basit ve başkalarının idaresindeki toplum üyeleri.[82] Üç parçalı toplumsal yapının idaresi, başında Sekel kontunun bulunduğu *Universitas Siculorum septem sedium Siculicalium* [Yedi Sekel Tahtı Birliği] vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. 1460'tan sonra Erdel voyvodasının önderliğini üstlendiği bu kurum, *szék* [taht] denilen yedi şehirden meydana gelmektedir.[83]

Erdel Hükümdarlığı'nın kurulmasını takiben Sekellerin mükellefiyetlerinde dikkat çekici değişiklikler olmuştur. Sınır muhafazasında üstlendikleri rol yerine, yeni devletin harp örgütlenmesinde yer almışlar ve askerî angaryaya tâbi tutulmuşlardır. Tüm Sekeller için geçerli olan feodal beylerin buyruğuna girmeme koşulu ise askerî görevlerin yerine getirilmesine bağlanmıştır.[84] Ancak bütün nüfusun askerliğe uygun olmaması, Sekel toplumundaki serf sınıfı oranının yükselişini kaçınılmaz kılmıştır.

Sekel Ayaklanması'nın ardından 1562'den itibaren Erdel soylularının Sekelistan'da toprak edinmelerine ilişkin bir imkân doğmuştur. Bununla birlikte Sekeller muhafaza ettikleri haklar olarak, Erdel'in tüm eyaletlerinde soyluluk vesikası alabilmiş, mülk edinebilmiş, evlilik bağı kurabilmiş, sahibi oldukları toprağı genişletebilmiş ve meslekî ilerleme sağlayabilmişlerdir. Do-

---

[80] Blazovich, László, "Az Andreanum és Az Erdélyi Szászok Az Etnikai Autonómiák Rendszerében A Középkori Magyarországon", *Erdélyi Múzeum*, LXVII, szerkesztette: Kovács Kiss Gyöngy, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005, 14.
Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, Hargitaváralja J. SZ. K.-Franklin Társulat Bizománya, Budapest, 1927, 18-19.

[82] Györffy, György, "A Magyar Nemzetségtől A Vármegyéig, A Törzstől Az Országig: I. Rész", 80.

[83] Engel, Johann Christian von, *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer: Geschichte von Serwien und Boßnien, nebst einer fortsetzung der denkmähler Ungrischer Geschichte und der historischen literatur der Ungrischen Nebenländer*, III, Johann Jacob Gebauer, 1801, 41; Çapraz, Hüseyin Şevket Çağatay, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Egemenliğinde Erdelli Sekel Toplumu", *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*, editör: Bülent Bayram, Paradigma Akademi, Çanakale, 2018, 79.

[84] Egyed, Ákos-Magyari, András, *A Székelység Története A 17-19. Században. Tanulmányok*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001, 89.

layısıyla Sekellerin özgürlük haklarındaki değişimlere paralelel olarak Sekel soylularının yükselişi de takip edilebilmektedir.[85]

Hajdú askerleri ve Sekeller arasında bir noktada gerçekleşen kesişim, dikkat çekicidir. Esasen sığırtmaçlıkla geçimini sürdürmüş *hajdú* sınıfı, XVI. yüzyılda çeteleşerek XVIII. yüzyıla kadar Macaristan tarihinde aktif rol oynamıştır. Bocskai Ayaklanması sırasında harekete destek veren *hajdú* kuvvetleri, hizmetlerinin karşılığı olarak toprak almıştır. Bunun sonucunda, Erdel sınırında özel *hajdú* yerleşimleri de ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyılın başında Bihar eyaletindeki [= *comitatus*] küçük *hajdú* kasabaları da bunlara katılmıştır. İlaveten bireysel olarak soylu sınıfına dâhil olmuş *hajdú* askerlerinin sayısı gittikçe artmıştır.[86]

Gábor Báthory, ikinci *Hajdú* Ayaklanması'nın önderi András Nagy'a Nagybajom Kalesi'ni ve buraya bağlı mülkleri bahşetmiştir. Nagy'ın emrindeki komutanlara da mülk verilmiştir. Bu vasıtayla Gábor Bethlen'in; Sekellerin ve *hajdú*ların desteğini kazanması mümkün olmuştur. Kendisi her iki ayrıcalıklı askerî sınıfla ayrı ayrı anlaşmalar gerçekleştirmiştir.[87] Varadin idaresine alınarak net sayıları kayda geçirilen *hajdú* birlikleri sayesinde Erdel Hükümdarlığı'nın batı ucu, askerî açıdan güçlendirilmiştir.[88]

Neticede savaş yeteneğine sahip Sekellerin ve *hajdú* birliklerinin özgürlüğü, Erdel'in otonom yapısına bağlıdır. Söz konusu grupların üyeleri soylu sınıfına yükselmeyi hedeflerken birçoğu amacına ulaşmış; bireysel olarak soylu sınıfına dâhil edilmiş hatta mülk edinebilmiştir.[89]

7. Sekel Soylu Sınıfının Ortaya Çıkışı ve Gábor Bethlen Zamanında Sekel Asilleri

Erdel Hükümdarlığı'nın tahtına Gábor Bethlen çıktığında Sekel toplumu yüzyılın başında edindiği özgürlük ve ayrıcalıklarla yaşamaktaydı. Mevcut yapının sürdürülmesine yönelik kanunlar, 24 Ekim 1613'te Gábor Bethlen'in tahta çıkış şartları arasında ve alışılageldiği üzere kayda geçirildi.[90]

---

[85] Balogh, Judit, *A Székely Nemesség Kialakulásának Folyamata A 17. Század Első Felében*, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005, 254.

[86] Szendrey, István, *Hajdú-Szabadságlevelek*, Hajdúböszörmény Város Tanácsa, Debrecen, 1971, 197.

[87] Demény, Lajos, "A Székely Község Kiharcolja Szabadsága Visszaállítását", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 98-101.

[88] Papp, Sándor, "Bethlen Gábor, A Magyar Királyság és A Porta (1619-1621)", *Századok*, CXLV/4 (2011), 968.

[89] Hermann, Gusztáv Mihály, *Náció és Nemzet. Székely Rendi Nacionalizmus és Magyar Nemzettudat 1848-ig*, Teleki László Intézet-Proprint Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003, 132.

[90] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI,

Aynı vesile ile toplanan Erdel Meclisinde Sekel toplumunun cümle özgürlüğünün tasdiki için sâbık milletin koyun resmi verme zorunluluğu kaldırıldı. Savaş zamanında ise sadece hükümdarın emri durumunda orduya katılmaları kararlaştırıldı. Bunun dışında Sekellerin ev ihtiyaçları için idareden yeteri miktarda tuz almalarına imkân sağlandı ve hâkimlerini her yıl değiştirebilmelerine yeniden izin verildi.[91] Bir sonraki senenin şubat ayında, Gábor Báthory'nin himayesinde toplanan mecliste, Barasu'ya kaçan Macar beylerine ve Sekel soylularına uygulanan *proscriptio* [sürgün] cezasının kaldırılması kararı alındı.[92]

1615'te Sekellerden koyun resmi alınmamasına dair kanun tasdik edilmiş, dahası kararın kapsamı genişletilmiştir:

...Sekellik sınırlarındakiler; kendileri [Sekeller], serfler, çobanlar ve rençberler, *fiscus* [devlet hazinesi] için öşür dâhilinde ödenecek ne kanatlı hayvan ne tahıl ne de herhangi başka bir vergiye tâbidir.[93]

Osmanlı baskısı altında hükmeden Gábor Bethlen, Dîvân-ı Hümâyûnun beklentilerini toplumsal bir tepki yaratmadan gerçekleştirmek istemiştir. Bu bakımdan ilk düzenlemelerinde Erdel toplumunun her tabakasına karşı tavizkâr olmuştur.[94] Dolayısıyla idaresinin ilk yıllarında Sekellere tanınan ayrıcalıkların, politik bir yön değişimini işaret etmediği söylenebilir. Erdel ordusunun omurgasını Sekeller oluşturmamakla birlikte, Erdel idaresi için Sekellerin askerî desteği önem arz etmiştir. Öte yandan Hükümdar diplomatlarını, özellikle Sekel soyluları arasından seçmiştir.[95]

İlia'da doğan Bethlen'in ailesi, buradaki Sekellerle sıkı bağlar içinde yaşadığından Bethlen Erdel'deki toplumsal çekişmeye bizzat tanıklık etmiştir. Daha önceki Báthory Hanedanlığı gibi bir servete sahip olmadığından hükümdarlığının başında kolay hareket ettirilebilen ve Erdel hazinesi için malî açıdan fazla yük oluşturmayan Sekel kuvvetlerinin desteğini kazanmaya gayret etmiştir.[96] Ancak yönetiminin ilerleyen yıllarında aynı politikayı sürdürmeyecektir.

---

szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880, 359.

[91] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI, 361-362.

[92] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI, 416.

[93] "...az székelységnek határiról se barom, se gabonabéli, se semmi egyéb bonumokról, se magok, jobbágyok, pásztorok és majorok Fiscus számára való dézsmaadással nem tartoznak." Aktaran: Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 248.

[94] Demény, Lajos, "Bethlen Gábor Székely Politikája", *Történeti Tanulmányok*, II, szerkesztette: L. Nagy Zsuzsa-Veress Géza, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 1993, 35.

[95] Kristó, Gyula, *Nem Magyar Népek A Középkori Magyarországon*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003, 265.

[96] Balogh, Judit, "Bethlen Gábor Víziója A Székely Társadalomról", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 219-220.

Zsigmond Báthory'nin (1601-1602) ve daha sonra István Bocskai'nin (1605-1606) özgürlük vesikalarında dile getirdikleri Sekel vergi muafiyeti, Gábor Bethlen zamanında da geçerliliğini sürdürmüştür. Ayrıca kendisi Hükûmetin sırtlandığı ekonomik yükün hafifletilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla bir kamu hazinesi kurmaya niyetlenmiş ve her soyludan iki forintlik vergi talebinde bulunmuştur. Söz konusu uygulama için Sekel soylularının da desteğini kazanmak istemiştir.[97]

1616 senesinde toplanan Segesvâr (Segesvár) Meclisinde, önceleri *primipilus*[98] ve yaya olan ancak daha sonra serf statüsünde beye bağlanan Sekellerin, eskiden olduğu üzere eyalet serfleri gibi vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır.[99] Bu uygulama, Bethlen tarafından öngörülen düşüncenin temellerini yansıtmaktadır. Zira kolayca savaşa sürülebilecek askerî güce ve Erdel nüfusundan gelen vergiye ihtiyaç duyulmuştur.

Bu amaçla hükümdar, tüm Sekel toplumunun sayısının zabta geçirilmesini emretmiştir. 1614'te Sekellerden düzenli vergi toplanması amacıyla en ayrıntılı vergi kaydı hazırlatılmıştır. 380 yerleşimin dâhil edildiği sayımda 20.196 kişi tespit edilmiştir. Bölünmemiş toprakları işlemeleri durumunda baba-oğul ya da iki kardeş tek kişi sayılmıştır. Orduya katılım ise sadece birisi için zorunlu kılınmıştır.[100]

Tatbik sayesinde *avitici* [birkaç kuşaktır serf olanlar] nüfusu ile beye yeni tâbi olan Sekeller de tespit edilmiştir. Kayıt yöntemiyle zorla serf yapılan ve aldıkları adlî hükümler neticesinde serflik cezasına mâruz kalan Sekeller de saptanmıştır.[101] Ancak serf yapılanların beye tâbilik derecesi tam olarak nitelendirilmemiştir. Bu konuya dönemsel olarak bir mahkeme kaydı ışık tutmaktadır:

Arzuhâlci István Péterfi, Jakabfalú'daki müteveffa Mártón István'ın eşini, evlilik dışı iki çocuk doğurması nedeniyle rahibe karşı savunmuş; boyunduruğa bağlanarak teşhir edilmesine karşı çıkmıştır.[102] Arzuhâlciye göre Margit Hanım, tazminat olarak talep edilen üç forintlik cezayı ödemiş ve haftada bir günlük angaryayı yerine getirmiştir. Makara, bal mumu ve çizme vermiş, iş görmüş ancak serf olarak hizmet etmeye karşı çıkmıştır.

Sekellerin serflik hakkındaki tutumuna, Komutan Kelemen Béldi de bir mektubunda değinmektedir:

Imreh, István-Pataki, József, *Kászonszéki Krónika 1650-1750*, Európa Könyvkiadó-Kriterion Könyvkiadó, Budapest-Bukarest, 1992, 77.

98 Sekeller arasında, *primor* (= baş-Sekeller) tabakasından sonra gelen oluşum.

99 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880, 388.

100 Nagy, István, "A Székelyföldi Megyék Önkormányzati Forrásai", *Tér és Társadalom*, XXIII/3 (2009), 191.

101 Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 56, VIII, fol. 1.

102 Imreh, István-Pataki, József, *Kászonszéki Krónika 1650-1750*, 77.

Hür Sekeller serf olmaya tastamam razıdır, lakin sadece her bir savaş bitene dek. Harbin sonu gelir gelmez derhâl tâbiiyeti terk ederler...[103]
1614'te Vargiş'ten (Vargyas) Mihály Dániel, Udvarhelyszék Generali János Petki'ye benzer bir hususta mektup yazmıştır:

> Bundan önce özgür iradesiyle kendini dört forinte satan da vardı. Elbet şimdi de bu vecih üzeredirler lakin hizmet etmek istemezler. Zira namussuzluk etmek için değil sadece ağır hizmetten kaçınmak için kendilerini satarlar...[104]

Bu bilgiler temelinde Sekel soylularının ve serflerinin birbirine tezat oluşturan bir hareket alanına sahip olduğu görülmektedir. Hatta soylunun toprağında hizmet etse dahi serfin kendisini özgür Sekel olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. 1614 seneli sayımın tecrübeleri neticesinde selefi Gábor Báthory gibi Gábor Bethlen de Sekel serflerini frenlemeyi amaçlamıştır. Ancak söz konusu politikası Sekel soylularıyla çekişmesini beraberinde getirmiştir. Sekel başkomutanının Hükümdar'a yazdığı mektuptaki satırlar, mesele hakkında bilgi vermektedir:

> ...özgür Sekeller vaziyetlerini açıklamak maksadıyla yüce efendiyi Mediaş'ta (Medgyes) bulduklarında azametli bey onlara dört fıkra ihsan etti. Bunlar arasında kimsenin hür Sekeli tâbiiyetine alamayacağı, satamayacağı, satılanların ise serbest bırakılacağı, Sekellerin görevlerinin gerektirdiği durumlarda şahsen savaşa gideceği, bunu ihmal etmeleri durumunda ise hürriyetlerinin alınacağı ve serf yapılacağı mevcuttur. Ben bu fıkraları her *szék*te duyurdum. Soylu adamın tek bir *szék*te dahi onları nasıl olur da öfkelendirebildiğini hiç anlamam. Esasen soylular, eskiden kalma serflerini idare etmek ister lakin yapamazlar. Zira başta Háromszék'te olmak üzere buna izin verilmez.
>
> Sâbık meselenin halli üzere şevketli efendi, Gáspár Szuhay Bey'imle birlikte beni, soylular ve özgür Sekeller arasında bir tahdit koymamız malumatıyla gönderdi. Buna göre her iki tarafın hududunda durmasına daha önceki gibi birbirlerini kıymaya koşmamasına dair zaruret bulunmaktadır. Aynı zamanda bu, yüce beyimizin ülkeye varmasından kısa süre önce kendi malı nedeniyle Ferenc Beldi'nin öldürülmesi hususunda da geçerlidir. Yüce efendimizin talimatına göre Szuhay Bey'imle iş yapmak isteriz lakin pek mümkün görünmemektedir. Bizi bile Háromszék'de öldürmek istemişlerdir; "Biri soylu adamın ya serfidir ya da serfi değildir," derler. Ancak [soylular; serflerin,]

---

[103] "A szabad székelyek kész örömest lennének jobbágyok, de csak addig, amíg tart egy-egy hadjárat; mihelyt a háborúnak vége, mindjárt fölszabadítják magukat..." Aktaran: Connert, János, *A Székelyek Alkotmányának Históriájának Históriája, Különösen A XVI. és A XVII. Században*, Retegh Pál és Társa Könyvnyomtató Intézete, Székelyudvarhely, 1907, 164-165.

[104] "Oly is vagyon, az ki szabad akarattya szerént azelőtt 4 forintért adta el magát. Most immár megváltaná magát ugyan; nem akarja szolgálni, mert nem latorságért atta magát el, hanem csak az súlyos szolgálat előtt..." Magyar Országos Levéltár, E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 117, XLVII, fol. 73. Ayrıca bk. Kelemen, Lajos, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, Báró Daniel Gábor Kiadó, Kolozsvár, 1913, 9-10.

> aralarında yaşamalarına izin vermezler. Hatta bu tarz bir irsî serf, [kendi] beyine hizmet etmek isterse onları topyekûn keserler ve idarenin sükûnetini böyle sağlarlar.[105]

Vesikada Sekel toplumunun gücü ve potansiyel reaksiyonlarının soylu sınıfa etkisi görülmektedir. Öyle ki söz konusu kesim sadece aristokrasiye değil aynı zamanda kendilerinin serfleştirilmesine izin veren Sekellere de karşıdır. Başkomutan mektubunda şu satırlara da yer vermektedir:

> ...bu serf tüccarlarına yaptıkları gibi [Sekeller] ...karıları ve çocuklarıyla birlikte her birini [soyluyu] kesecek... yüce efendi... soylu sınıfın özgür Sekelleri öfkelendirdiği, kimisinin güzel sözle, kimisinin ordu toplama bahanesiyle onları serf yapmak istediği, mallarına el koyduğu hususunda yazmaktadır...[106]

Gábor Bethlen, neticede Sekel toplumundaki serf sayısının artışının önüne geçmek istemiştir. Bu amaçla 1614'teki Mediaş Meclisinde tavsiyelerini bildirerek eski serfler ile yeniler arasında ayrıma gitmiştir: Meclisin toplanmasından önce serf olanlar, eski serf olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu tarihten sonra özgür Sekellerin serf yapılarak orduya katılmalarının engellenmesi yasaklanmıştır.

Özgür Sekelleri idaresine alan soyluların, dört yüz forint ceza ödemesi kararlaştırılmıştır. Bu karara uymayan soyluların topraklarının, yaptırıma mâruz kalmaksızın Sekellerce yağmalanmasına izin verilmiştir. Ayrıca derebeyi

---

[105] "...mikoron a szabad székelyek Medgyesen megtalálák felségedet állapotjuk felől, négy articulust ada felséged ki nékik: az többi között azt is, hogy senki szabad székely el ne köthesse és adhassa magát, ha ki el adta volna is, felszabaduljon, és ha mikor szolgálatjok kívántatik, személyük szerint az hadba menjenek, ha ki penig elnegligálná azt, szabadsága elvétessék és jobbággyá tétessék. Ezeket az articulusokat én minden székben publicáltam, nem is értettem, hogy nemes ember őket háborítaná egy széken is, hanem őstől maradt saját jobbágyát akarná az nemesség bírni köztök, de nem bírhatja, mert nem engedik, főképpen Háromszéken. Mely dolgoknak igazgatására engemet felséged Szuhay Gáspár urammal be is bocsátott volna ilyen informátióval, hogy az nemesség és a szabad székelység között valami limitatiót tennénk, hogy mindenik fél az övével contentus lévén, tartanák határokba magukat és ne üldöznék, kergetnék egymást halálra mint azelőtt; és ugyan akkor is, meg is ölék Béldi Ferencet az maga saját jószágáért csak kevéssel az előtt, hogy felséged be jütt volna az országba. Mi felséged instructiója szerint akarnánk dolgunkban Szuhay urammal procedálni, de akkor nem lehete, mert magunkat is csaknem megölének az Háromszéken, és azt mondák, hogy vagy jobbágya vagy nem jobbágya az nemes embernek valaki, de ők azt köztük lakni nem engedik, sőt az féle régi ősi jobbágy ha az urának akar szolgálni, mind levágják egy gyűlésbe őket, úgy hagyának békét neki az igazgatásnak." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, közzétette: Demény Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 1897, 212-213.

[106] "...mind feleségestől, mind gyermekestől le vágják, úgy mint ez e jobbágykeresőket. Ir felséged ... az felől, hogy az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenyítékkel jobbággyá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván..." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 213.

tarafından alıkonan serfin, orduya geri gönderilmesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda soylulara, serflerinin on kişiden az olması durumunda, bunların atlı ve tam teçhizatlı olarak orduya gönderilmesi mecburiyeti getirilmiştir.[107]

Bethlen'in Sekelleri kendi yanına çekmesi mümkün olmadı.[108] Toplumsal gerginlik dolayısıyla 1614 yazına gelindiğinde, Háromszék'teki Sekellerin çoğu Bethlen'in hükümdarlığını tanımaktan kaçındı.[109] Nihayet Hükümdar 1615 sonbaharında toplanan mecliste feodallere karşı Sekel serflerinin özgürleştirilmesine dair karar çıkarttı. Kaynaklarda bu durum şöyle geçmektedir:

> Şevketli yüce beyimiz arzında, Sekel meselesinin ziyadesiyle nizamsız ve usûlsüz olduğunu belirtmektedir. Artık kudretli efendinin onları iyi vechile idare etmesinin, aralarındaki her ihtilâfı çözmesinin zamanıdır. Özgürlükleri esasında istikbâldeki hizmetleri için her şeyi hayırlı ve aşikâr hâle getirsin ve nizama soksun. Bundan sonra da hürriyetleri mukābilinde şikâyet etmeksizin yaşasınlar. Daha önce söz verdiği üzere, inâyetli efendiye tüm ülkece yalvarırız.[110]

Bundan sonra Hükümdar, Sekellere karşı ihmal ve zorbalığı yasaklayan bir kanun çıkardı. Hak ihlâline uğrayan Sekel serfinin zararının giderilmesi sorumluluğu, *szék* makamına devredildi. Konuya dair 1615/29 sayılı kanun şu şekildedir:

> İçimizdeki vicdansızlıklar pek çok türlüdür. Bazıları diğerinin eski mirasına haksızca el koymaktadır. Mağdur ise muktedire karşı kendini kurtarmak, muktediri savuşturmak ve mülkiyet hakkını muhafaza etmek için güçsüzdür. Bu nedenle insanlar hâllerine razı gelmesin, haklarından vazgeçmesin. Beyimizin böyle meselelerin vuku bulduğu yerlerdeki temsilcilerine, zorbanın ilk kanun gününde yargılanması üzere emredeceğine dair karar aldık. Zulümle temin edilen ve henüz bir yılı doldurmayan haksızlıktan, muktedir vazgeçsin. Eğer tahakküm sahibi, bizim adaletimize itiraz edecek olursa uygun bir usûl arasın. El koyma durumundan kaynaklanan mağduriyet, Voyvoda Mihály'in gelişinden sonra gerçekleşmişse Sekeller arasında bin altı yüz iki yılında Mediaş'ta yazılan ve bundan sonra da teyit edilen kanun maddesi geçerli kılınsın.[111]

---

[107] "...tíznél aább végig valóról is uraik egy-egy jó lovas szerszámos embert..." Aktaran: Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, IX/2 (1908), 234.

[108] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI, 422-423.

[109] Demény, Lajos, *Bethlen Gábor és Kora*, Politikai Kiadó, Bukarest, 1982, 11.

[110] "Jelenti Nagyságod propositiójában kegyelmes urunk, hogy az székelységnek dolgát igen rend és mód nélkül valónak értené lenni, kiket hogy Nagyságod, ideje levén hozzá, jó móddal eligazíthasson, és minden egyenetlenségeket közöttök complanáltasson, és jövendő szolgáltatására szabadságok szerént mindent jó és bizonyos állapotban hagyjon és rendeljen, kivel ezután is szabadságokban panasz nélkül élhessenek, egész országul könyörgünk nagyságodnak, az mint meg is ígérte Nagyságod." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 290.

[111] "Sok kiváltképpen való hatalmaskodások is közöttünk; némelyek másnak régi örökségét

Tüm bunlara rağmen zorbalığa mâruz kalan Sekeller, Sekel soyluları tarafından idare edilen mahkemelere nadiren başvurmuştur. İlginçtir ki 1615'in Ocak ayında István Kende'nin yönettiği ayaklanmaya karşı Sekel kuvvetlerine ihtiyaç duyan Bethlen, gönüllü olarak savaşan Sekellerin savaş zamanı dışında geçici serfliği kendi istekleriyle kabul ettiğinin farkına varmıştır.[112]

Öte yandan Sekel askerî liderlerinin konumu, István Bocskai zamanından itibaren önem kazanmıştır. Bulundukları makamları istismar edecek kadar genişleyen egemenlikleri sayesinde işlerine geldiği gibi Sekellerin bir kısmının orduya katılmamasına göz yummuşlardır. Nihayet Sekel başkomutanı şu emri buyurmuştur:

> ...yurdunu bırakmaya kimse cesaret etmesin. İster yaşlı ister genç, herkes şahsen iştirak etsin. Para, birilerinin muhtelif usûllerdeki ihsanı, keyfiyet ya da dostluk gibi nedenlerle her kim yurdunu terk etmeye yeltenirse o şevketliler cezasız kalmayacaktır...[113]

Söz konusu bilgilere göre Sekeller arasında Erdel idaresinin nüfuz edemediği bir ilişki ağının mevcudiyeti görülmektedir. Sonuç olarak bir kısım Sekel, nihai şekilde serf sınıfına hapsolmaktadır. Tam da bu nedenle Gábor Bethlen, soylu sınıfının Sekeller üzerinde kolayca tahakküm kurabildiğini, vaatlerle ve ordu toplama bahanesiyle toplumu serfleştirdiğini söylemektedir.[114] Buna karşılık Sekel generaline ait veri oldukça çarpıcıdır:

> ...hür Sekeli serf olarak zorla idaresine alan [sadece soylu değildir], aynı zamanda özgür Sekel zorla kendini serf olarak soylu adama bağlamaktadır özgür Sekelin yoksulluğu bilhassa Maroş ve Udvarhelyszék'te öyle bir merhaleye ulaşmıştır ki, itirazım olmasa hepsi kendini serf olarak satar...[115]

---

potentia mediante el foglalják; az spoliatus penig erőtlen lévén az potentiarius ellen maga megoltalmazására és kiűzésére, hogy azért ne praescribáljon és a miatt sokak igazságokban meg ne fogyatkozzanak: végeztük, hogy Nagyságod parancsoljon az tisztviselőknek, a hol effélék találtatnak, az spoliatusnak instantiájára első törvény napján, megbizonyítván, hogy hatalmasúl foglalták el és esztendőt nem töltött benne, mox et defacto cum poena maioris potentiae restituáltassék; ha mi igazságát praetendálja hozzá az potentiarius, keresse suis modis. Régi potentiákban penig és spoliatiókban, kik Mihály vajda bejövetele után történtenek, az ezer hatszázkét esztendőben Medgyesen emanáltatott és azután is confirmáltatott articulus tartassék az székelység között." *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, 285-286.

[112] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 295.

[113] "...senkit hon hagyni ne merészeljen, hanem minden ember, vagy öreg, vagy ifjú, maga személye szerint eljöjjön, mert ha fizetésért vagy egyé úton valakiket adományét, kedvért, barátságért hon hadni tapasztaltatik, kegyelmetek büntetés nélkül nem marad..." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 303.

[114] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 307.

[115] "...foglalja erővel magának a szabad székelyt jobbágyul, hanem ... a szabad székely erővel ...

Elbette her özgür Sekelin kendini serf olarak satmak istemesi abartılı bir tespittir. Ancak pek çok Sekelin geçici de olsa serf hizmetini talep ettiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra halk arasında en çok zorbalık uygulayanlar, soylulardan ziyade hızla zenginleşmek isteyen, rekabetçi ve bu bakımdan olabildiğince çok serf edinmeye çalışan *primipilus* sınıfıdır.

Topraklarına kıyasla serf sahiplerinin hükmettiği kulların oranına bakılacak olursa kadim soylulardan çok, yeni zenginlerin idaresinde daha fazla kişinin olduğu göze çarpmaktadır. Eski serf sahipleri arasında *primor* aileler olsa da nicelikteki büyüme bu sınıfta değil, soylu sınıfına yeni yükselmiş ya da toprağı bağış yoluyla edinmiş kişiler arasında fark edilmektedir.[116]

Gelişmeler Gábor Bethlen'in hükümdarlığı zamanında Sekel soylu sınıfının kuruluşuna dair önemli bir süreç yaşandığını göstermektedir. Özellikle bu dönemde adları daha sonra soylular ve idareciler arasında anılacak aileler güç kazanmıştır. Söz konusu tabaka içinde serf edinimini saldırganca körükleyen ya da serf yörelerindeki toprakları idarelerine geçirmeye çalışan *primipilus* sınıfı da boy göstermiştir.[117]

1614 tarihli sayıma göre soyluların oranı bütün Sekelistan'da toplam %1,9'dur. Hatta Csíkszék, Gyergyószék ve Kászonszék'te bu oran %1'i dahi geçmemektedir. Ancak atla hizmet edenlerin ya da *primipilus* sınıfının oranı, toplam Sekellerin %20,8'ine tekâbül etmektedir. Özgür Sekeller, tüm Sekel toplumunun %53,41'ine denk gelmektedir. *Jobbagiones avitici* [kadim serf] sınıfı, toplam serflerin %11,55'ini oluşturmaktadır. Özgür taşınma hakkına sahip ya da henüz toprağa bağlanmış serfler ise Sekellerin tümüyle karşılaştırıldığında %3,9 ile küçük bir orana karşılık gelmektedir.[118]

1614 seneli sayımın ardından hazırlanan ve sadece Udvarhelyszék'i kapsayan 1627 yılına ait sayımda beş yüz aile özgür Sekel sınıfına geçirilmiştir.[119] Bu kesim temelde 1614'ten sonra serf olmuştur. Pek çok durumda serflerin kime ait olduğu da kaydedilmiştir. Buna göre Udvarhelyszék'te en çok serf, 24 kişi ile András Kaczio'nun idaresinde olup topluluğa el konmuştur. Ferenc Kornis'ten 17, János Bíró'dan 14, György Bíró'dan 10, István Mag'dan 6, Márton Sigmond'dan 5, Ferenc Farkas'tan 4, Gergely Szabó'dan 2; Péter Gál, Márton Miklós ve Pál Rádai'den birer serf, benzer şekilde merkezî idare tarafından haczedilmiştir.[120]

köti magát jobbágyul az nemes embernek ... a szabad székely a szegénység miatt, főképpen Maros és Udvarhelyszéken annyira jutott, hogy ha nem tartanék ellent benne ... mind jobbágyul adná magát..." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 314-315.

[116] Garda, Dezső, *Székely Hadszervezet és Faluközösség*, Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós, 1994, 42.

[117] Györffy, György, *A Magyarság Keleti Elemei*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990, 27.

[118] Balogh, Judit, *A Székely Nemesség Kialakulásának Folyamata A 17. Század Első Felében*, 254.

[119] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 50, IX, fol. 7.

[120] Imreh, István-Pataki, József, "A Székely Falu Gazdasági-Társadalmi Szerkezete A XVI. Század

En saldırgan serf sahipleri, az miktarda serfe sahip olan beyler olmuştur. Soylulara karşı başkaldırı ise genellikle en zengin *primipilus* sınıfından ya da kadim soyluların arasına dâhil olmak isteyen asillerden gelmiştir.[121] Bu kapsamda Sekel generali, hükümdara gönderdiği mektupta şu satırlara yer vermektedir:

> Öyle atlıya [*primipilus*] rast gelirim ki benden çok Sekel serfi vardır. ...Voyvoda Mihály zamanından beri kendine serf edinmeyen atlı ya nâ-mevcuttur ya da ehemmiyetsizdir. Şimdiki özgür Sekellerden soylu olanlar ise onun serfine ve hayvanına sahip olduğu ve onun yağıyla şiştiği için yüce efendimizin önünde kadim soylu adamın çocuklarından nefret eder ve onları suçlar...[122]

Gábor Bethlen asker ve vergi kaynağını istikrarlı tutabilmek amacıyla Sekellerin özgürleşmesini desteklemeye devam edecektir. Bu bakımdan daha önce belirtildiği üzere Sekel serflerini vergiye bağlamayı denemiştir. Örneğin 1616 seneli Segesvâr Meclisinde özgür köylüden serfe dönüşen Sekellerin de saray masrafları için vergi ödeyeceği belirtilmiştir.[123]

Ancak vergiden muaf tutulma hedefiyle baş gösteren köylü ayaklanmaları sonucunda bu plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[124] Neticede ertesi sene toplanan Meclis, mezkûr vergi meselesini söz konusu dahi etmemiştir. 1618 sonbaharında Bethlen, serflerden alınacak vergiyi tekrar gündeme getirmişse de bunun için ayrı bir kanun hazırlanmamıştır.[125] Düzenlemeye göre:

> ...hayvan sahibi beyler ve hayvansız kilise soyluları, atlılar, kızıl süvariler, özgür Sekeller ve ezelden beri tuğların altından alınıp sahiplenilmiş serfler saray vergisi olarak, her saban için bir forint, yarım saban için 120 para ödeyecektir. Sığırı olmayanlar da 20 para verecektir. Bu hususta hükümdara göre Sekel soyluları söz vermiştir.[126]

Végén és A XVII. Század Elején", *Székely Felkelés*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 211.

[121] Imreh, István, *A Rendtartó Székely Falu. Faluközösségi Határozatok A Feudalizmus Utolsó Évszázadából*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973, 113.

[122] "Oly lófejet is találok, hogy nálamnál több jobbágya vagyon székely, és nincs avagy igen kevés vagyon lófő, az ki magának jobbágyot nem szerzett ... Mihály vajda idejétől fogva... Az mostani szabad székelyből lött nemes penig miért gyűlöli s miért vádolja felséged előtt az ős nemes ember gyermekét! azért, hogy annak jobbágyát és jószágát bírja, és annak zsírjával hízódik..." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 341.

[123] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, 392.

[124] Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 248.

[125] Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 234-235.

[126] "...a székely nemesek a fejedelem szerint megígérték, hogy a portai adóba minden ekétől egy forintot, fél ekétől 120 pénzt, marhátlan embertől 20 pénzt adnak a jószágos fő és jószágtalan egyházi nemes emberek, lófejek, veres darabantok, szabad székelyek, és eleitől fogva zászlók alól csinált s elfoglalt jobbágyok." Aktaran: Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 234-235.

Yeni nizama rağmen vergi toplama meselesi tekrar başarısızlığa uğramıştır. 1619 Mayıs ayında toplanan Mecliste XVII. kanun maddesi Sekeller arasındaki serflere ilişkin olarak tertip edilmiştir. Bu vasıta ile 1614 tarihli Mediaş Meclisinden sonra serfleşmiş Sekellerin, beylerinden geri alınması ve özgür Sekeli serfleştiren beyin 400 forint ceza ödemesi kararlaştırılmıştır.[127] Lakin Sekellerin serfleştirilmesinin önüne geçilemediğinden 1620 Nisan ayında Sekel serflerinden toplanacak vergi meselesi bir kez daha görüşülmüştür. Buna göre serf olmuş her Sekel, yılda en az bir sefer vergi ödeyecektir.[128]

Eylül 1621'deki Mecliste Sekeller, Bethlen'den üzerlerindeki malî yükün azaltılmasını talep ettiğinden bu karar da sonuç getirmeyecektir.[129] Öte yandan Otuz Yıl Savaşları sırasında, Hükümdar tarafından tesis edilmiş paralı ordunun masrafları nedeniyle Hükümdarlığın Sekellerden istifade etmesi zorunluluk hâline gelmiştir. Lakin Hükümdar, Sekellere tesir etme hususunda tam başarı sağlayamamıştır. Hatta kardeşine yazdığı mektupta şöyle söylemiştir:

> ...Sevgili kardeş beyim, Sekellerin ortak angarya üstlenme hususunda başvurdukları hileleri idrak ettikçe öfkeyle hayrete düşerim.[130]

Bethlen'in ordusunda Sekel *primipilus* ve kızıl süvariler sayıca çoğunluğu oluşturmaktadır. Yani Sekel serf cemiyetinin muhafazasında ısrarcı olan taraf, ekseriyeti temsil etmektedir. Bu nedenle Bethlen öncelikle askerî hizmetleri gerçekleştirmeyen ve vergi yükümlülüğünü yerine getirmeyen Sekel serflerini vergiye bağlamak istemiştir.[131]

1622 Eylül ayında toplanan Bistriçe Meclisinde Hükümdar'ın önerilerinin dayanak noktası da bu mesele olacaktır:[132] Kendisi, Sekelistan'daki serflerden haneye göre vergi toplanmasını öngörmüştür. Ayrıca borçtan dolayı angaryaya girmiş serflerin, borçlarını ödemeleri durumunda kurtarılacağı da belirtilmiştir.[133] Nihayet Hükümdar, Voyvoda Mihály'in idareye gelişinden sonra irsî serflerin vergilendirmeye tâbi tutulmamasını talep etmiştir.[134] Gábor Bethlen,

---

[127] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1608-1614*, VI, 517.

[128] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, 491.

[129] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1614-1621*, VII, 505.

[130] "...Az székelység minemű subterfugiumokat keressen az közönséges teher viselésben, jól látom, kin bosszúsággal csudálkozom édes öcsém uram." Aktaran: Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 230.

[131] Lukinich, Imre, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", 230.

[132] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1621-1629*, VIII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1882, 104-105.

[133] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1621-1629*, VIII, 106.

[134] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1621-1629*, VIII, 114.

temsilcileri vasıtasıyla Sekellerin sayımını da gerçekleştirmiştir.[135]

Sekel serflerinin özgürleştirilmesi, az sayıda serfe sahip olan Sekellerin merkezî otoriteye karşı tavır almasına yol açacaktır. Daha önceki senelere ilişkin olsa da konu hakkında çarpıcı bir veriye de ulaşılmıştır. Buna göre Mihály Dániel, 6 Haziran 1606'da Udvarhelyszék Generali János Petki'ye şöyle yazmaktadır:

> ...Serflere dair yoksul soylularla derdim büyüktür, beyim. Şimdi de pek çoğu, serf olacağımıza kesilmeği yeğleriz, der.[136]

Sekel serflerinin özgürleştirilmesi, içlerindeki askerî bilinci de güçlendirdi.[137] Neticede Bethlen'in amacı, özgürleştirilen serflerin orduya dâhil edilmesi idi. Bu maksatla Hükümdar'ın kendisi de soyluların zorbalıkla serfleştirdiği kişileri kurtarmaya gayret etti. Örneğin 1625'te Marosszék Generali János Gáspar'ın Sekellere yönelik tahakküm girişimleri durduruldu.[138] Serfleri hızla idaresine katan Pál Ugron için de aynı durum gerçekleşmiş, Mediaş Meclisinden sonra hükmüne aldığı köylülere el konmuştur.[139]

1622 seneli Meclisin kararlarına, bunu takip eden sayıma ve el konulan serflere rağmen 1627'de gerçekleştirilen Udvarhelyszék sayımı, *primipilus* ve yaya sınıfındaki beylerin sayısının iki katına çıktığını göstermektedir. Ancak serflerin miktarı, daha öncekinin üçte ikisine inmiştir.

Öte yandan *Királyi Könyvek* [Krallık Kitapları] kaynaklarında Gábor Bethlen'in soyluluk verdiği 44 kişiye ve geniş çaplı bağışlarına da rastlanmaktadır. Zira serfleştirmeye karşı siyaset izleyen Erdel Beyi, kendi taraftarlarını söz konusu düzenlemelerin nispeten dışında bırakmıştır. Örneğin Hükümdar, 1615'te Zágon şehrindeki Péter Jankó'ya irsî serflerini elinde tutabilmesi için iki kez vesika vermiştir.[140] Bir yıl sonra yine aynı Jankó Ailesi'ne ayrıcalık tahsis etmiş ve daha önce özgür olan Sekellerin serf yapılması hakkını tanımıştır.[141] İki yıl sonra Jankó Ailesi üç serf mezrasını idaresine almıştır.[142] 1621'de Lécfalva'daki iki serf Pál Gyárfás'a verilmiştir.[143] 1618 Boğdan Seferi'ne yeter-

---

[135] Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 251; *Erdélyi Országgyülési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1621-1629*, VIII, 318, 493, 495.

[136] "Az jobbágyság felől vagyon uram nagy gondom az szegény nemes emberekkel. Sok azt mondja most is, inkább kész hogy levágják, hogy mint jobbággyá legyen." Aktaran: Kelemen, Lajos, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, 9-10.

[137] Kelemen, Lajos, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, 53-54.

[138] Direcţiile Judeţene ale Arhivelor Naţionale Maramureş, Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Mureş, Dosarele Politice, nr. 168/B, fol. 38.

[139] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 382.

[140] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 293-295.

[141] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 343.

[142] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 366.

[143] *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627*, IV, 398.

siz teçhizatla katılan Aranyosszék köylerinin pek çok sakini, Mózes Székely'e hibe edilmiştir.[144]

Mevcut durum gerçekte öylesine yaygınlık kazanmıştır ki söz konusu bağışlardan yararlanmayan soylu ailesi neredeyse kalmamıştır.[145] Ağustos 1625'te András Geréb'e, tüm mülklerine ilişkin bağış vesikası verilmiştir. Bunların içinde Geréb'in Filiaş'taki (Fiatfalva) toprakları da bulunmaktadır.[146] András Geréb'in soyunun tükenmesiyle birlikte Filiaş, Mózes Székely'e devredilmiştir.[147]

Simon Péchi 1615'te köyleriyle birlikte Balázsfalva'yı ve iki yıl sonra Lernut Kalesi'ni idaresine almıştır.[148] Bethlen'in en yakın danışmanlarından biri olan Ferenc Mikó; Csíkszereda yanındaki Jigodin'i (Zsögöd), Péter Donáth'a ait yöredeki serflerle birlikte ele geçirmiştir.[149] İlaveten Mihály Toldalaghy, Tamás Borsos, Ders şehrinden Ferenc Petki, Ábránfalva'dan Pál Ugron, Ferenc Balássi, Farkas Alárd, Mihály Dániel ve Bögöz'den Ferenc Farkas hibelerden önemli pay edinmişlerdir.[150]

Aslında feodal yapının çözülüp merkezî idarenin güçlendirilmesine ilişkin Gábor Bethlen'in aklındaki fikir, daha ziyade yakın geçmişte serf edinimi gerçekleştirenlere temas etmektedir. Dolayısıyla 1623'te kendi bağımsızlığı için mücadele veren *primipilus* sınıfı ve fakir soylular, mülkiyet haklarının devlet tarafından el konulmasına karşı çıkmışlardır.[151] Bu durum Háromszék cemaati tarafından yazılan mektupta da görülmektedir. Nisan 1623'te düzenlenen söz konusu vesika, Erdel Belgradı'ndaki Meclise gönderilmiştir:

> Bundan önce soylu adamın, eksiği olması hâlinde *primipilus*tan ve kızıl süvariden, irsî serfini yerleştirebileceği boş yer alma hürriyeti vardı. Böyle yerlere şimdi el konmaktadır. Yine *primipilus* ve yaya, soyludan iktisap sağlayabilirdi. Yüce ve kudretli efendimiz bu hürriyetin muhafazasının, içimizdeki devamının bir yolunu bulsun ve bu türdeki el koymaya son verilsin Aramızda soylu adamın ya da *primipilus*un,

---

[144] Connert, János, *A Székelyek Alkotmányának Históriájának Históriája, Különösen A XVI. és A XVII. Században*, 168.

[145] Szádeczky-Kardoss, Lajos, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, 179.

[146] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 50.

[147] Jakab, Elek-Szádeczky-Kardoss, Lajos, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1901, 341-342.

[148] Jakab, Elek-Szádeczky-Kardoss, Lajos, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, 337.

[149] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 50.

[150] Magyar Országos Levéltár, F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 53.

[151] Gindely, Antal-Acsády, Ignác, *Bethlen Gábor és Udvara*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1890, 212.

parayla yahut miras aldığı toprağına yerleştirdiği Sakson, Romen gibi yabancı milletler, ayrıca Macaristan'dan getirilmiş ve şehirlerden alınmış, serfler bulunmaktadır. Ne geçmişte ne de şimdi hiçbir mirası olmayan bunlar da nihayet haczedilir. Artık yabancı kökenli serflerin, soylu adamın ve *primipilus*un elinde kalmasına dair elde bir garanti yoktur. İhtiyaçları nedeniyle şehirden gelip soylu adamın toprağına yerleşenler yine asilden iç edilmiştir. Bâdehû büyük kısmı da toprağını bırakıp kaçmıştır. Atadan kalan yerlere yerleştirilen Sekellere de el konmuştur. Hükümdar onların da bağışlanması için teminat versin.[152]

Metnin devamında beylerin, merkezî idarenin tavrı nedeniyle gördüğü zararlar ayrıntılı olarak dile getirilmektedir. Bu şikâyetler arasında Mediaş Meclisinden önce efendilerin hizmetine girmiş olmasına ya da bir yerde yarım asırdır serf hayatı yaşamasına rağmen başka beylerce el konulmuş köylülerin durumu başı çekmektedir. Ayrıca Bethlen'in memurlarının, miras kalan topraklara dahi el koyması hakkında örnekler sıralanmaktadır.

Bir *primipilus* ya da soylunun serfini öldüren serfler de geri istenmektedir. *Primipilus*ların seferlere yeterli teçhizat desteği sağlamamasından ötürü, yaya sınıfına dâhil edilmeleri de rahatsızlıklar arasındadır. Şikâyet mektubu özellikle Gábor Báthory zamanında yükselişe geçen soyluların taleplerini içerirken beylerin ellerindeki toprağın büyüklüğü ve sahip oldukları serf sayısı, mevcut isteklerindeki ısrarı arttırmıştır.

8. Gábor Bethlen Devri'nde Sekel Davaları

Szék merkezlerinde görüşülen davaların tetkiki Sekel toplumu içindeki ilişkilerin anlaşılması bakımından ilginç bilgiler sunmaktadır. Söz konusu davalara dair vesikalar Romanya'daki Udvarhelyszék Arşivinde bulunmakta olup günümüze eksiksiz biçimde ulaşmıştır.[153]

---

[152] "Ezelőtt ilyen szabadságunk volt, hogy nemes ember fogyatkozott lófű embertül és veres darabanttól puszta helyet megvehetett, melyre ősjobbágyát rá szállíthatta, most az olyanok connumeráltattak. Vicissim az lófű ember és drabant is vehetett fogyatkozott nemes embertől. Kegyelmetek ő felségét találja meg, hogy az szabadság maradjon meg köztünk s afféle connumeratio szálljon le ... Vadnak köztünk idegen nemzetségből aquirált jobbágyok is, úgy mint szász, oláh és Magyarországból hozott és városokból szállott, kiket az nemes ember, vagy lófű ember pénzen vött, vagy őstől maradt helyre szállított; mostan azok is recuperáltattanak, kiknek semmi örökségek köztünk nem volt, s nincsen mostan is, supplicandum est, hogy afféle idegen nemzetbeli jobbágy maradjon kezénél az nemes embernek és lófűnek, ne is connumeráltassék. Városokból is szállottanak nemes ember földére szükségek miatt, kik recuperáltattak az nemes ember kezéből, sok el is bujdosott ezután. Akiket pedig őstől maradt helyekre szállítottanak székelyt, azokat is connumerálták. Suplicandum hogy ő felsége azokat is condonálja." *Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1635-1653*, VI, szerkesztette: Szádeczky Lajos, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1897, 70-75.

[153] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 56, VIII, fol. 4.

Dava verilerini József Pataki ve Lajos Demény yayımlamaya başlasa da[154] bu çaba üçüncü cildin ardından son bulmuş ve nihayetinde Gábor Bethlen zamanına ulaşılamamıştır.[155] Davaların incelenmesi ile Sekel soylularının faaliyet usûllerinin ve çevreyle ilişkilerinin gösterilmesi amaçlanmaktadır.

1613 ve 1619 yılları arasında düzenlenen dava vesikaları, Sekel soyluları açısından enteresan bilgiler sunmaktadır. Soyluların en üst tabakası ve en önde gelen *primor* aileler, bu davalarda nadiren boy göstermiştir. *Szék* yöneticisi olan soyluların serf sayılarına bakıldığında Ferenc Kornis, Ferenc Balássi, Mihály Balássy, András Geréb, Jánosné Petki, Pál Ugron, Simon Péchi, Péter Dániel, Mihály Dániel, András Bögözi, Zsigmond Kékedi, Ferenc Pálffy, György Maróthy, András Lippai ve Miklós Semién isimleri öne çıkmaktadır.[156]

Szék bölgelerindeki baş memurlar ise bu yıllarda Farkas Kamuti, Menyhért Nagy, Pál Ugron, Miklós Semién, András Bögözi, Ferenc Pálffy, Ferenc Benchér, Albert Tarcsafalvi, János Sentmártoni, György Maróthy, Tamás Benedekffy, Ferenc Pálffy, Ferenc Farkas, Mihály Toldalaghy ve Sámuel Alia adlarıyla takip edilmektedir.[157]

İster davalı ister davacı olsun, dava kayıtlarında bireyin soylu sınıfa mensup olduğuna ilişkin not, muhakkak düşülmüştür. En zengin soylulardan ziyade, genellikle fakir soylular ile mülkünü ve serf sayısını genişletmeye çalışan *primipilus* mensuplarının adları dava konusunu teşkil etmiştir. İncelenen davalar genellikle üç gruba bölünebilmektedir.

İlk gruptakiler her eyalette karşılaşılabilecek meseleler olup umumiyetle miras ile ilgilidir. Bilhassa mevcut mirasın özelliklerinin sıralandığı kayıtlar dikkat çekicidir. Bu vasıtayla Sekelistan'daki soyluların ne tip edinimler gerçekleştirdiği görülebilmektedir. Örneğin Kecset'teki Farkas Gálffy'e karşı, bir mirasın kendisine düşen payı hususunda dava açan János Benedekffy, taleplerini şöyle sıralamaktadır:

---

[154] *Székely Oklevéltár, Udvarhely Széki Törvénykezési Jegyzőkönyvek 1569-1591*, I, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1872; *Székely Oklevéltár, 1520-1571*, II, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1876; *Székely Oklevéltár, 1270-1571*, III, szerkesztette: Szabó Károly, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1890.

[155] Yayımın durdurulması, el yazmalarının bir kısmının okunamayacak durumda olması ve dava kâtiplerinin takip edilemeyen kayıt usûlleri ile de açıklanabilir.

[156] 1614 ve 1627 sayımları temelinde. Bk. Balogh, Judit, "Bethlen Gábor és A Székely Városok", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor Trónra Lépésének 400. Évfordulóján Rendezett Konferencia Tanulmányai (Kolozsvár, 2013. Október 23-24.)*, szerkesztette: Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015, 590.

[157] Jakab, Elek-Szádeczky-Kardoss, Lajos, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, 332.

...yüz forint ederi olan dizginli, eğerli, çullu, kementli güzel bir benekli at; ayrıca kızım Margit'e yüzük için 14 forintlik taş...[158]

Jánosné Ilona Péter, babası János Imreh'ten kendisine kalan hisse için Mihály Kedei'ye dava açmıştır. İfadesine göre babası, ona şunları bırakmıştır:

...on dokuz balya buğday, dört buçuk balya yulaf ve bazı ev eşyaları vardı o kadar domuz arasından küçük olanı benim hakkımdır. Bana vermiş olduğunu kabul etmemekteyim. Bilmek gerek ki bana bir domuz, bir tavuk ve iki küfe buğday teslim buyurmuştur, bunun dışında diğerlerini de dilemekteyim...[159]

En büyük serf sahipleri hariç, Sekel soylularının malî durumu oldukça değişkendir. Bu bakımdan tahsil edilemeyen borçlara dair hukukî talepler, davaların bir diğer önemli kolunu oluşturmaktadır. Örneğin saygın Petki Ailesi'nin üyelerinden biri olan Farkasné Petki, 1612'de Mihály Kedei'den aldığı 75 forintlik borcu ödeyemediğinden mahkemeye çıkartılmıştır.[160]

XVII. yüzyılda *primipilus*tan soylu sınıfına yükselmiş bir Sekel olan Bogárfalva'daki András Lippai örneğinde kaydedildiği üzere, çarpıcı varlık birikimi de imkânlar dâhilindedir. Ölümünün ardından mirası hususunda yıllar süren çekişmeler yaşanmıştır. Davalı, Bogárfalva'da yaşayan ve András Lippai'nin mülkünü miras alan János Fancsal'dir. Ayrıca daha önce temin ettikleri malî kaynağı kaybetmemek amacıyla 1622 ve 1626 arasında kendisi aleyhinde pek çok kişi davacı olmuştur. [161]

İddiâlara göre davacılar arasındaki András Sebestyén, Lippai'ye bir tay vermiş ancak ücretini alamamıştır.[162] Ferenc Fondor kendisine 15 forint karşılığında iki kısrak vermiştir.[163] Farkaslaka'da yaşayan János Mihály 10 forint ve ayrıca 20 forint değerinde at vermiş, mukābelesini şimdi talep etmektedir.[164] Benzer bir istek 25 forint veren Péter Andrássi'den de gelmiştir.[165]

Söz konusu miktarları borç olarak nitelendiren davacıların hiçbiri, András Lippai'nin serfi değildir. Öte yandan borç ya da hediye vermek, bireyler

[158] "...egy fejér szeplős lovat fékestől, nyergestől, pokrocostól, pányvástól mely meghérth volna száz forintot és mégh egy leányomnak Margitnak 14 forint gyűrűbe való követ..." Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 33, IV, fol. 3.

[159] "...tizenkilenc kalongya búzát, ötödfél kalongya zabot, valami házbeli eszköz volt ..., disznó micsoda, annak kicsinye az én részem, ez mit ebben megadott azt nem kérem, tudniillik énnekem egy disznótt adott meg benne egy tyúkot, és két véka búzát adott, ez kíűl az többit csak megkévánom..." Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 33, IV, fol. 127.

[160] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 34, IV, fol. 26.

[161] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 37, II, fol. 73, 75, 79, 83, 93, 97.

[162] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 75.

[163] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 79.

[164] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 83.

[165] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 93.

arasındaki karşılıklı çıkarları ve bağları güçlendirmektedir. Elbette bu durum sadece ilgili kişilerin ölümüne dek sürmekte ve bireyler idareciye karşı bir bağlılık duymamaktadır.

Davaların arta kalan kısmı, genel itibarıyla boşanmalar ile Sekel soylusu ve serfleri arasındaki çekişmeleri içermektedir. Örneğin Ferenc Kornis tarafından açılan davada, Kornis'e karşı kendilerini azat ettiklerini beyan eden serflerin durumu görüşülmüştür.[166] Mihály Kedei, "sefaletten kurtarmasına rağmen" ne aynî ne de nakdî vergi ödeyen Andrásfalva'daki András Tibaldi'yi dava etmiştir.[167] Serf konumundaki Simon Szász ise hizmetinin karşılığını ödemediği iddiasıyla György Kosa Bey'i dava etmiştir.[168]

Bu tip davalar, pek çok durumda serflerin haklarını savunabildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Gelinen noktada Sekellerde serflik, sadece belli bir zaman diliminde gerçekleştirilen hizmet olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca serflerin irsî statüye geçmesi ya da bu statüden çıkması mümkün görünmektedir. Zira toprak beyi ile serf arasındaki bağ, istismara açık ve kopmaya hazırdır. Örneğin Sekel soylusu Albert Tarcsafalvi, Farkaslaka'daki eski serf András Pakó'yu, kendisinin samanından para kazanmakla beraber bunu reddetmesi nedeniyle dava etmiştir.[169]

Soylunun serfi için kendi topluluğuna karşı geldiği davalar da bulunmaktadır. Genellikle bu tavrın nedeni, köydeki serf cemaatinin serfe tarım arazisi vermesi ya da soylunun, toprak kullanım hakkını miras bırakmasıdır. Örneklere bakılacak olursa: Almás'taki Mihály Fábián, serflerine tarım arazisi verilmesi için Almás idaresini dava etmiştir.[170]

Szentmihály'deki Máté György, dava açmak suretiyle köylüleri için saman kullanım hakkı istemiştir.[171] Simon Péchi ise başka köylere yerleştirdiği serflerinden dolayı pek çok kez köy idareleriyle sürtüşmeye girmiş ve meseleyi mahkemeye taşımıştır. Mesela 1615'te Ulah kökenli serflerinin öldürülmesinden dolayı Martonosfalva idaresini dava etmiştir.[172] Yine Péchi, köy sakinlerinin hayvanlarını çalması ve bir serfini kaçırmasından ötürü Sákod halkını dava etmiştir.[173]

Örneklerin sayısı arttırılabilir: András Bögözi, Máté Olah adlı Árvátfalva'daki serfi lehine, yargı yoluyla toprak edinmek istemiştir.[174] András Lippai'nin serfi, saman ambarının ve ahırının yakılmasından dolayı şüphelen-

[166] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 16.
[167] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 26.
[168] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 2.
[169] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 59.
[170] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 23.
[171] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 37.
[172] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 219.
[173] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 315.
[174] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 229.

diklerine dava açmıştır.[175] Dönemin en büyük serf sahiplerinden biri olan Ábránfalva'daki Pál Ugron, köydeki dört evinde yaşayan serflerine toprak talep etmiştir. Ancak talebinin reddedilmesi nedeniyle 1615'te Szentlélek'teki Muhtar István Barto'yu dava etmiştir.[176] András Bögözi'nin serfinin dövülmesi dolayısıyla suçluların cezalandırılması için *szék* idaresi, mahkemeye başvurmuştur.[177]

Benzer şekilde János Deák Kristóf'un István Veres adlı serfinin dövülmesi nedeniyle bey, *szék* idaresine müracaat etmiştir.[178] Péter Szombatfalvi, serflerini yerleştireceği tarım arazisi almak maksadıyla dava açmıştır.[179] Soylu cemaatinin tutumunun, özgür taşınma hakkı ediniminde ciddi bir belirleyici olduğu da eklenmelidir. Albert Tarcsafalvi'nin hizmetine aldığı serfe, yedi yıl boyunca taşınma hakkını yasaklayan bir sözleşme imzalatması dikkat çekici bir örnektir.[180]

Sekelistan'daki davaların üçte birinin, fizikî ceza ve zorbalıklar hakkında olması önemlidir. Zulüm görme nedeniyle açılan davalara, genellikle beyin toprağını bırakmayı amaçlayan köylüler ve onları yerinde tutmak isteyen soylu cemaati neden olmaktadır. Hayvan çalma ya da itlaf olaylarıyla da sıkça karşılaşılmaktadır. Örneğin koyunlarından bazıları çalınan György Dáné, Kobádfalva'daki Mihály Kedei'yi dava etmiştir.[181] Lövéte'deki Máté Orbán, ineğine zarar verilmesinden ötürü mahkemeye gitmiştir.[182] Szentlélek'teki Mihály Pakot, yolunu kapadığı için Péter Szente'yi dava etmiştir.[183] János Deák, Ferenc Pálffy tarafından zorbalığa uğradığı ve dövüldüğü için mahkemeye başvurmuştur.[184]

Askerlik yapan Sekeller de zorbalık ve fizikî şiddete mâruz kalırken aynı durum cemaatlerinden ayrılmak isteyen soyluların, mevkidaşlarından gördüğü muamele hususunda da geçerlidir. Mahkeme kayıtları, soylu cemaatinin soyluya ya da onun halkına toprak vermeye razı gelmemesi ya da daha önce ortak kullanımda olan topraktan köylüleri atması konusunda bilgiler sunmaktadır. Örneğin Mihályné Demeter ve Ferenc Orbán, miras yoluyla kendilerine geçen ve içinde tuz madeni bulunan arazilerin mülkiyet hakkını talep ettiğinde soylu cemaati buna rıza göstermemiştir.[185] Benzer şekilde Kányád

[175] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 325.
[176] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 339.
[177] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 427.
[178] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 53.
[179] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 113.
[180] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 125.
[181] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 26-27.
[182] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 3.
[183] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 10.
[184] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 22.
[185] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 24.

idaresi, János Deák Pálosi'nin köydeki mirasını almasına izin vermemiştir.[186]

Bahsi geçen sahada veri sunan pek çok vesika olup örnekler sıralanabilir: Kőrispatak'ın soylularından János Gergely ve Lukács Gergely, yine bir soylu olan Ferenc Miklós'u dava etmiştir. Davacıların ifadesinden anlaşıldığı üzere köy toprağının hissesinin miras kalması hasebiyle köy cemaati, köyün mülkiyet hakkının kendisinde olduğunu ve burada herhangi bir toprağın devredilemeyeceğini açıklamıştır.[187]

Bethlenfalva'da István Komáromi, ormanı kendine mal edip burada ormancılık yapılmasını yasaklamıştır.[188] Ravafalva idaresine karşı Ferenc Kornis de benzer bir tavır sergilemiş, idareyi ormandan ve topraklarının civarından menetmiştir.[189] János Orbán da köy yönetimine karşı harekete geçmiş, Vágás ve Dobófalva'daki ormanında ağaç kesimine izin vermemiştir.[190] Bu tip yasaklamalara, birbiriyle rekabet içinde olan ve yükselmek isteyen soylular arasında daha sık rastlanmaktadır.[191]

Soylu cemaati toprağını terk etmek isteyenleri mümkün mertebe yerinde tutmayı amaçlamıştır. Bu nedenle davalar, cemaatin çıkarlarına uygun olarak görülmüş, soyluların serf ve toprak edinimine yol verilmiştir. Soyluların da cemaate karşı yargıyı kullandığı sürtüşmeler mevcuttur. Böylesi durumlarda tarafların, fizikî şiddet de dâhil olmak üzere gidebildikleri kadar ileri gittikleri görülmektedir.[192]

Sonuç olarak XVII. yüzyılın başında Sekel toplumu daha önce verilmiş özgürlüklerini muhafaza etmek amacıyla mücadele etmiştir. Öte yandan soylular, halk üzerindeki ayrıcalıklarını yine aynı yüzyıldan itibaren güçlendirmeye başlamıştır. Sâbık dönemde soylular menfaatlerini geri kazanmıştır. Ayrıca en üst tabakanın üyeleri, o zamanki *primor* aileler, mülkiyet haklarına ilaveten bireysel bağışa ve soyluluk vesikalarına nâil olmuştur.

Toplumun özgürleşmesi için ilan edilen kanunlar, genel anlamda Sekellerin serfleşmesinin ya da fakirleşmesinin önüne geçememiştir. Daha önce Sekellere karşı nadiren işlenen zorbalık ve Sekel toplumunda baş gösteren yoksullaşma, umumî bir hâl almaya başlamıştır. Böylece Sekel serf sınıfı kemikleşmiştir.

XVI. yüzyılın ilk yarısında hız kazanan serfleşme nedeniyle Mohaç'tan önceki Macar Krallığı zamanında Sekellerin sahip olduğu vergi muafiyeti hakkı sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla Sekeller kademeli olarak

---

[186] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 42.
[187] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 71.
[188] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 49.
[189] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 46.
[190] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 48.
[191] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 169.
[192] Imreh, István, *Székely Történelem-Magyar Történelem*, Helikon Kiadó, Budapest, 1992, 66.

vergi yükümlülüğü altına alınmıştır. Özellikle yaya olarak askerlik yapan Sekellerin ordudaki etkinliklerini yitirmesi, köleleştirilmelerine hız kazandıran bir başka etken olmuştur.

1562 tarihli Segesvâr Meclisinde Hükümdar János Zsigmond, Sekel soylularının ayrıcalıklarını törpülemiş ve iç otonomilerine sınırlamalar getirmiştir. Neticede mevcut haklar, sadece *primor* ve *primipilus* sınıfına devredilmiştir. Bu vasıtayla şimdiye kadar süre gelen "Sekel soylusu" kavramı da dönüşüm geçirmiştir. Dolayısıyla Sekel beyleri genel anlamda alt tabakayla fikir birliğine vararak Segesvâr kararlarına karşı çıkacaktır. Velhâsıl XVI. yüzyılın ikinci yarısında gerek Sekeller içinde gerekse Sekeller ve Erdel idaresi arasında sürekli bir gerginlik hüküm sürmüştür.

Sekel toplumunun her bir bireyi ve her bir tabakası, kendi iç işlerine müdahale gayretinde bulunan Erdel idaresi ile mücadele ederken merkezî yönetime karşı içe kapanmıştır. Yeni koşullar, askerî temellere dayanan ayrıcalıklı bir hürriyete sahip Sekellerin içindeki feodal yapıyı genişletmiştir. Hükümdarlık açısından bu durum, Sekellerin askerî gücünden vazgeçilmesi anlamına gelecektir. Aynı zamanda özgür Sekel'in serf olarak feodale bağlanması, hükümdarlığın vergi kaynaklarından birini de kesmektedir.

Bahsi geçtiği üzere Sekelistan'daki güçlü soylu sınıfının üyeleri de mevcut kararlardan memnun kalmamıştır. Eski *primor* ailelerin üyeleri olan üst sınıf, daha önceleri eyalet soyluları olarak değerlendirilirken hükümdarlığın müdahalesi ile prestij kaybına uğramışlardır. Mezkûr topluluğun elinde tuttuğu mevkiler, bundan böyle hükümdarlık idaresi memurlarına verilmiştir. Böylece bu alanda edindikleri gelirlerden ve mevkilerinin sağladığı güçten mahrum kalmışlardır. Ayrıcalıkların feshedilmesiyle diğer soyluların da Sekel soyluları arasında toprak edinmelerinin önü açılmıştır. Bu durum Sekel beylerinin etki alanlarını daraltan bir başka husustur.

Soylu sınıfındaki bir diğer tabaka olan vergi muafiyetine sahip özgür *primipilus* sınıfı da 1562 düzenlemelerine karşı çıkmıştır. Zira toplumsal konumları, sayım yapan Hükümdarlık memurlarının insafına bırakılmış, *primipilus* sınıfına dâhil yoksul soylular da Hükümdarlık tarafından serf olarak nitelendirilmiştir.

XVI. yüzyılın sonunda görülen sürekli gerginlik, Hükümdarlık politikalarının başarısız olduğunu göstermektedir. Öte yandan On Beş Yıl Savaşlarının da hızlandırdığı kalıcı iç çekişme nedeniyle Sekel ordusunun eski askerî değerinin yeniden tesis edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle Zsigmond Báthory zamanında başlatılan bu çaba, daha sonra István Bocskai ve Gábor Báthory tarafından da takip edilmiştir. Nihayetinde özgürlük vesikalarıyla Sekel otonomisinin ve Sekel hürriyet haklarının yeniden kurulmasına gayret edilmiştir.

XVII. yüzyılın başında Sekel toplumu eski soylu haklarını az çok geri kazandı. Gábor Bethlen'in hükümdarlığı devrinde soylular adına hareket alanı tekrar tesis edildi. XVII. yüzyılın sonunda Hükümdarlığın otonomisinin ortadan kalkmasıyla birlikte idareci Sekel ailelerinin üyeleri baron, kont unvanlarını almaya başladılar. Dolayısıyla ülkedeki soylu sınıfının elitleri arasına dâhil oldular.

Hükümdar tarafından gerçekleştirilen toprak bağışları, Sekel toplumu içindeki serfleştirme ve *armalist* sistemi ile soyluluğa yükselme sayesinde XVII. yüzyılın başında eski *primor* aileler, konumlarını güçlendirmeye devam etti. Neticede Gábor Báthory ve Gábor Bethlen zamanında başlatılan Sekel soylu toplumunun dönüşümü, XVII. yüzyılın sonuna doğru umulan karakterine kavuştu. Bu nedenle çalışmanın Erdel'e dair kısmında Gábor Bethlen Dönemi'ne yoğunlaşılmıştır.

Sekelistan toplumuna ilişkin incelemeler yapılırken Gábor Bethlen zamanında düzenlenen ve bu çalışmaya yön veren iki tahrir kaydına ulaşılmıştır. 1614 tarihinde kaleme alınan söz konusu kayıtlar olağanüstü ayrıntılı olup asker olmayan Sekellere kadar genişletilmiştir. Çalışmada yer bulan ve Sekel toplumuna ışık tutması açısından eşsiz bir değere sahip olan diğer bir kaynak ise *Királyi Könyvek* [Krallık Kitapları] olup Hükümdarlığın Sekel politikasına ve bağışlarının çapına ışık tutmaktadır. Üçüncü aşamadaki kaynaklar ise soyluların durumu ve toplumsal konumu hakkında nispeten bilgi sağlayan *szék* idarelerindeki dava kayıtlarıdır.

Mezkûr temeller sayesinde Sekel toplumu içinde soyluluğun ne anlama geldiği tespit edilebilmekte, asillerin toprak düzenine ve hayat tarzına ışık tutulabilmektedir. Sekeller arasındaki toplu karar alma mekanizması, değişen şartlara rağmen varlığını korumuştur. Bu nedenle Sekel soylularının Macar eyaletlerindeki soylulara kıyasla kendilerini nasıl konumlandırdıkları, cevap verilmeye çalışılan meselelerden biri olmuştur.

Bu çerçevede Orta Çağ'ın başlangıcından XVI. yüzyıla dek Sekel soylularının, diğer Macar soylularına oranla idarî makam ve malî durum bakımından farklılıklara sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ancak statü bakımından Sekel soylularına bir ayrımın yapılmadığı anlaşılmaktadır. Daha sonraki evrede toprak beyleri ve basit Sekeller arasındaki fark gittikçe belirginleşmiştir. XVI. yüzyılın başında ise az miktardaki Sekel, *nobilis* unvanıyla diğer Sekellerden kesin biçimde ayrılmıştır. Soylu ailelerin yükselişi, onların eyaletlerdeki [= *comitatus*] toprak sahibi emsalleri ile ortak kaderi paylaşmasını beraberinde getirmiştir; toplumun kendilerine olan bağlılığını mümkün mertebe arttırmaya gayret etmişlerdir.

Bütün bu değişimlere rağmen Sekel toplumundaki akışkanlık o denli süreğendir ki Erdel'deki *primor* tabakasını ayrı bir sınıf olarak resmetmekte zorluklar yaşanabilmektedir. Özellikle Gábor Báthory'nin dağıttığı soyluluk

vesikaları ve bağışlar dolayısıyla XVII. yüzyılın sonunda aristokrasiye dâhil olanlar, mevcut durumu güçlendirmektedir.

Yeni tabaka, angarya ve vergilere tâbi nüfustan kendisini ayırmayı başarmıştır. Ancak dava kayıtlarından takip edildiği üzere Sekel soylularındaki söz konusu yapısal değişim, köylülerin beylerinden kopma eğilimini de beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan serflere uygulanan zorbalık ve fizikî şiddette artış olmuştur. Öte yandan Sekellerdeki müşterek toplumsal bilinçten dolayı toprağını terk etmiş köylü, toplumun bir üyesi olarak kabul görmemiştir. Bu bilgiler çerçevesinde arşiv kayıtlarından elde edilen veriler, aşağıda şematik olarak sunulmuştur.[193]

Tablo XVII
Udvarhelyszék'te *Primor* Sekeller ve Serf Sahipleri

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Szentmárton		Senpâl'deki Ferenc Kornis	10
Abasfalva		Szentmárton'daki *Primipilus* János Bence	2
Almás	István Almási	Ferenc Kornis	19
		István Almási	10
Lövéte		Ferenc Kornis	1
Gyepes		Ferenc Kornis	10
		Jánosné Petki	7
		Bögöz'deki Ferenc Farkas	6
		Szentmárton'daki *Primipilus* János Bíró	1
Remete		Ferenc Kornis	27
Vargiş	Péter Dániel Mihály Dániel	Mihály Dániel	13
Olasztelek		Mihály Dániel	6
		Primipilus István Barta	1
Bardóczfalva	István Jánosi	Mihály Dániel	11
		Peselnek'deki János Rápolti	2
Füle	Mihály Baróti	Mihály Dániel	12
		Primipilus Bálint Fosztó	1
Herman		Olasztelek'teki *Primipilus* István Barta	1
		Mihály Dániel	2
		Primipilus Keresztély Benedek	1
Bibarczfalva	Menyhért Nagy	Menyhért Nagy	16
		Bibarczfalva'daki János	3
		Füle'deki *Primipilus* Imre Fosztó	1
		Primipilus Bertalan Oswát	1

[193] Arhivele Statului Cluj, Lada Secuiesc, nr. 50-51.

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Kisbaczon		Csernáton'daki István Damokos	1
Telgdibaczon	György Benkő	Telegd'deki György Donáth Csíkszentsimon'daki János György	6 1
Száldobos		Mihály Dániel	7
Recsenyéd		Ferenc Kornis Miklósfalva'daki András Bögözi	19 4
Senpâl	Ferenc Kornis	Ferenc Kornis	26
Karácsonyfalva		Ferenc Kornis Bibarcfalva'daki Menyhért Nagy Városfalva'daki Lukács Boldizsár	27 6 1
Okländ		Ferenc Kornis István Almási	20 1
Homoródújfalva		Ferenc Kornis	18
Senpeter		Jánosné Petki Ferenc Kornis	7 14
Városfalva		Ferenc Kornis	6
Jánosfalva		Ferenc Kornis	8
Homoródkeméfalva		Medesér'deki Ferenc Benchér Marefalva'daki István Pálfalvi István Karacsonfalvi	7 6 6
Szentegyházas Oláhfalva ve Kápolnás Oláhfalva			
Kénos		Senkral'daki Balázs Berze Szentmárton'daki János Bíró Szentmárton'daki György Bíró *Primipilus* Péter Gál András Ábrámfalvi	1 1 1 3 1
Bágy			
Lokod		Ferenc Kornis Szentmárton'daki György Bíró Lokod'daki Mihály Demjén	4 1 2
Patakfalva		András Kenosi András Bögözi Udvarhely'deki Miklós Sámbokréti Lengyelfalva'daki István Orbán Sükő'deki János Orbán Kénos'taki Péter Gál	3 2 1 1 1 1
Sándorfalva		Ábránfalva'daki Pál Ugron	7
Árvátfalva		András Bögözi Sámbokrét'teki Pál Miklós Ugron	5 1

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Telekfalva		Jánosné Petki	2
		Udvarhely'deki Miklós Sámbokréti	
		András Bögözi	3
		Sükő'deki János Orbán	1
		István Almási	1
			1
Ábránfalva	Pál Ugron	Pál Ugron	9
		Bibarcfalva'daki Menyhért Nagy	1
		Primipilus András Ábrámfalvi	2
Szentlászló		Pál Ugron	14
		Ferenc Farkas	2
Dália		Ferenc Kornis	1
		István Almási	4
Ege		Pál Ugron	6
		Petki Jánosné	2
		András Bögözi	1
Jastfalva		Jánosné Petki	5
Kányád		Udvarhely'deki János Pálosi	1
		Vécke'deki Mihály Balássy	4
		Jánosné Petki	8
		Palos'taki Boldizsár Veseleny	1
		András Bögözi	2
Ders	Jánosné Petki	Jánosné Petki	38
		Mihály Dániel	1
		Ders'teki *Primipi*lus Mihály Dersi	1
Musna		Jánosné Petki	13
		Ferenc Kornis	18
		Vadaş'taki István Dako	1
		András Geréb	1
		Szentmárton'daki György Bíró	2
Matisfalva		Farkas Alia	4
Agyagfalva		Jánosné Petki	7
		Mihály Sándor	2
Décsfalva	*Nobilis*: János Török	János Török	3
Mogyoros		Jánosné Petki	5
		András Geréb	1
Bögöz	*Nobilis*: Ferenc Farkas	Ferenc Farkas	4
		Pál Ugron	3
		András Bögözi	2

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Miklófalva	*Nobilis*: András Bögözi	András Bögözi Bögöz'deki Ferenc Farkas Ozdfalva'daki Gergely Bögözi	13 1 1
Ozdfalva	*Nobilis*: Gergely Bögözi	*Primipilus* Ferenc Alard	1
Felsőboldogasszonyfalva	*Nobilis*: Tamás Jánosi'nin yetimi István	Tamás Jánosi'nin yetimi Jánosné Petki	4 1
Cibrefalva			
Bikafalva		András Bögözi *Primipilus* Bálint Hegy Felsőboldogasszonyfalva'daki Bálint Tamás Balázs Lukács'ın yetimleri Máté Alárd Delne'deki Balázs Incze	5 1 1 2 1
Bethlenfalva	István Simien Ferenc Simien		
Udvarhely	*Nobilis*: Miklós Sámbokréti István Székely János Pálosi István Meszej András Nagy		
Szentdemeter	Ferenc Balássi	Ferenc Balássi *Primipilus* János Nagy Miklós Dolgos	27 1 1
Székelyszállás		Ferenc Balássi	12
Chieb		Ferenc Balássi	12
Veczke	Mihály Balássy	Mihály Balássy	33
Sákod		Ferenc Balássi *Primipilus* Máté Palotka	25 2
Rawa		Ferenc Balássi Ferenc Kornis	6 3
Hidegkút		Simon Péchi	17
Kissolymos		Mihály Koncz *Primipilus* Pál Mátéfi *Primipilus* János Mátéfi Medesér'deki *Primi*pilus Pál Bartalis	1 3 2 1
Şoymuş (Nagysolymos)		Simon Péchi	4

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Szenterzsébet	Simon Péchi	Simon Péchi	31
Bözöd		Ferenc Kornis	10
		yfaloba'daki (Újfalu) *Primipilus* Péter Kovács	
		Simon Péchi	2
			5
Bözödújfalu		Ferenc Kornis	8
		Gagy'deki Ferenc Pálffy	1
		Primipilus Péter Kovács	1
Kőrispatak		Ferenc Kornis	3
		Márton Kelemen	1
		Benedekné Mindszenti	3
Szentábrám		András Geréb	5
		Medesér'deki Gergely Nagy	15
		Gagy'deki Ferenc Pálffy	4
Andrásfalva			
Gagy	*Nobilis*: Ferenc Pálffy	András Geréb	2
		András Pálfi	9
Csekefalva		András Geréb	10
		Primipilus Ferenc Demeter	2
		Medesér'deki Gergely Nagy	1
Újszékely	*Nobilis*: János Székely	András Geréb	2
		János Székely	2
		Primipilus Benedek Székely	4
Alsóboldogasszonyfalva		András Geréb	23
Filiaş	András Geréb	András Geréb	41
Keresztúrfalva	*Nobilis*: Demeter Nyújtódi	Miklós Simien	8
		András Geréb	6
		András Lippai	4
		János Csákány	1
		Sükő'deki János Orbán	1
Keresztúrváros		András Geréb	6
		Miklós Simien	1
Timafalva		Sükő'deki János Orbán	4
Rugonfalva	*Nobilis*: Tamás Benedekffy	Miklós Simien	1
		Tamás Benedekffy	3
		Medesér'deki Gergely Nagy	2
		András Geréb	1
		Györgyné Jánosi	1
		Ferenc Benchér	1

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Betfalva	*Nobilis*: Joannes Rádai	Farkas Alia	13
		Kápolna'daki Boldizsár Nagy	1
		András Geréb	2
		Medesér'deki Ferenc Benchér	1
Kisgalambfalva		Farkas Alia	4
		András Geréb	5
		György Maróti	1
Nagygalambfalva		Farkas Alia	13
		Primipilus Ferenc Mihály	8
		Mihály Bedő	2
		János Vágási	1
		György Szőke	1
		Mihály Szaniszló	1
		Hoggya'daki Máté Szabó	2
		András Geréb	1
Simenfalva		Miklós Simien	1
		Filiaş'daki András Geréb	1
		Medesér'deki Gergely Nagy	1
Senmiklôş		Miklós Simien	1
		Ferenc Benchér	1
Kiskede		*Primipilus* Györgyné Jánosi	1
Nagykede	*Nobilis*: Mihály Simien	*Primipilus* János Demeter	1
Kadács	*Nobilis*: Miklós Simien	*Primipilus* György Incefi	2
		Miklós Simien	5
Kobádfalva		*Primipilus* Ferenc Miklós	6
		Primipilus Ferenc Gáspár	1
		Frenc Benchér	1
		Primipilus Péter Mihály	1
Medesér	*Nobilis*: Ferenc Benchér	Ferenc Benchér	10
		Primipilus Mihály Bartalus	4
Csehérdfalva		Balás István Énlakai	1
Kisfalud		Pál Székely	5
		András Bögözi	4
Kechet	*Nobilis*: Pál Székely	Pál Székely	16
	Péter Gálfi	Szentmihály'deki Albert Tarcsafalvi	4
Béta		György Maróti	6
		Jánosné Petki	1

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Hoggya	*Nobilis*: Mátyás Szabó Mihály Bedő István Hoggyai Mihályné Karácsony	Mihály Bedő Mihályné Karácsony Benedek Szombatfalvi	2 2 3
Vágás		György Maróti *Primipilus* János Vágási *Primipilus* Lőrinc András András Bögözi	6 1 1 1
Dobófalva	*Nobilis*: György Maróti István Simien	Küsmönd'deki *Primipilus* Farkasné Márton *Primipilus* János Dobai György Maróthy Jánosné Petki	 1 1 4 1
Sükő	*Nobilis*: János Orbán		
Farcád		Szentmihály'deki Albert Tarcsafalvi	1
Etéd		Ferenc Pálffy *Primipilus* Mihály Király *Primipilus* Márton Fóris István Bakó István Kelemen István Balázs István Tóth	2 2 1 1 1 1 1
Küsmöd		Tamás Borsos Énlaka'daki István Balás *Primipilus* Márton Fóris *Primipilus* Pál Váralliai Ferenc Balássi	2 1 1 2 3
Szolokma	*Nobilis*: Ferenc Tombold	Agárd'daki János Kacsó Ferenc Tombold Miklós Tombold Énlak'taki István Balás	5 1 1 1
Siklód		*Primipilus* Bálint Lázár *Primipilus* János Keresteli	3 1
Atyha		*Primipilus* Bálint Lázár *Primipilus* János Keresztej	3 1
Martonos	*Nobilis*: Ferenc Gálffi	Mihályné Pálfalvi György István *Primipilus* Péter Sebe *Primipilus* Balázs Gáspár	3 1 1 1

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Énlaka	*Nobilis*: István Balás	István Balás	3
		Dániel Demeter	1
		István Patakfalvi'nin yetimleri	1
Sófalva		*Primipilus* Máté Illés	5
		Primipilus Antal Kovács	6
		Primipilus István Kacsó	2
		Primipilus Lukács Dávid	1
		Primipilus István Bálint	1
		Primipilus István Lukács	1
		Primipilus Mihály Albert	1
		Primipilus Péter Lőrinc	1
Korond			
Tordatfalva	*Nobilis*: János Fekete	Ferenc Pálffy	4
		Pál Kelemen	1
		János Fekete	9
		Primipilus András Lukács	1
		Primipilus Pál Kovács	1
Tarcsafalva			
Bencéd		Ferenc Pálffy	6
		Gáspár Lészay	1
Szentmihály ve Demeterfalva	*Nobilis*: Albert Tarcsafalvi	Pál Ugron	13
		Szentmihály'deki Albert Tarcsafalvi	6
		Primipilus György Jakab	1
		Ferenc Literáti	1
		Lukácsné Barrabás	2
Malomfalva		Lengyelfalu'daki Péter Orbán	1
		János Sófalvi	2
		Primipilus János Török	1
		Malomfalva'daki *Primipilus* János Száz	2
		Balázs Lakatos	1
		Zetelak'taki Lukács Hadnagy	1
		Csík'teki Máté Hadnagy	1
			1
Váralliai		Énlaka'daki István Balás	
Pálfalva		*Primipilus* Jakab Demeter	1
		Primipilus János Székely	1
Farkaslaka		János Benedek	4
		Primipilus István Keresztúri	1
		András Bögözi	1
		György Tiboldi	2
		Csík'teki Máté Hadnagy	1
		Primipilus Ferenc Fancali	1
		Primipilus Gergely Dienes	1

Yer	*Primor*	Serf Sahibi	Serf Sayısı
Szentlélek		Fogaraş'taki Gáspár Lészay	1
		Pál Ugron	3
Bogostfalva	*Nobilis*: András Lippai	András Lippai	4
Lengyelfalva			
Szombatfalva			
Kadicsfalva	*Nobilis*: Gáspár Török	Gáspár Török	4
Tibold		György Tiboldi	9
		Gáspár Török	1
		Pál Ugron	1
Sırbobran		Gergely Chiender	1
Ilye		György Tiboldi	2
		Lengyelfalva'daki István Orbán	1
		András Lippai	1
		Boldizsár Udvarhelyi	2
Fancal			
Senkral		János Székely	8
		György Tiboldi	2
Oroszhegy		András Lippai	12
		Pál Ugron	1
		Jánosné Petki	4
		Primipilus György Orbán	1
		Primipilus Benedek Damokos	1
		*Prim*ipilus Bertalan Szabó	1
Zetelaka			
Küküllőkeménfalva			
Marefalva			
Fenyéd	*Nobilis*: Zsigmond Mikes	Zigmond Mikes	7
		András Bögözi	2

Tablo XVIII
Háromszék'te *Primor* Sekeller ve Serf Sahipleri
Kézdiszék

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Kézdivásárhely	*Nobilis*: György Borbély		
Maksa	*Nobilis*: Mihály Jankó	Mihály Jankó	10
	István Márton	István Imecz	6
	György Máté	János Hadnagy	1
	Tamás Máté		

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Dalnak	*Nobilis*: Balázs Hadnagy	Máté Szabó	1
	István Bakó	Mihályné Fülöp	3
	János Hadnagy	Mihály Mihácz	1
	Mihály Mihácz	Balázs Hadnagy	4
	László Zekel	János Hadnagy	1
	György Máté	Mihályné Hadnagy	1
	Tamás Somodi	István Imecz	4
	Péter Somodi	György András	1
		Mihály Kenyeres	1
Albis	*Nobilis*: András Bod	Boldizsár Bakczy	5
	Boldizsár Bakczy	Farkas Kamuti	2
Alsócsernáton	*Nobilis*: Ferenc Bernáld	Ferenc Bernáld	24
	István Damokos	István Damokos	14
	Miklós Kovács'ın oğlu István	Mihály Deák	1
		István Jahocz	1
Felsőcsernáton	*Nobilis*: Lőrinc Rákosi	*Primipilus* Miklós Zaniszló	4
	András Rákosi	István Damokos	3
	Ferenc Végh	Mihályné Fülöp	4
	András Végh	Deák Márton	8
	György Kovács	János Bardócz	1
	István Végh	Thamás Demién Pál	1
	Miklós Rákosi	Jánosné Czeh	1
		Lőrinc Rákosi	1
		András Rákosi	1
Alsóthoria	*Nobilis*: Lázár Apor	György Mikó	5
	Deák István	Istvánné Török	4
	Sándor Apor	István Kövér	2
	Mihály Nemes	Farkas Kamuti	4
	István Kövér	Tamásné Bod	3
		Sándor Apor	2
		Deák István	4
		Primipilus János Istók	1
		Andrásné Pető	1
		Péter Sándor	1
		Ferenc Köncze	2
Felsőtorja	*Nobilis*: András Pető	Mihály Eördögh	4
	Deák János	András Pető	6
	Mihály Ördög	György Donáth	1
		Péterné Székely	1
		Deák János	2
		András Péter	1
Ikafalva	*Nobilis*: András László	István Damokos	4
	Miklós Becze	Lukács Rácz	1
		András László	3
		Farkas Kamuti	1
		György Mikó	1
		Lőrinc Rákosi	1
		Mihályné Fülöp	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szentélek	*Nobilis*: János Mátyus	János Matius	17
	Boldizsár Székel	Tamás Matius	3
	Tamás Matius	György Chioma	1
	Matius János Kis	János Nemes	2
	István Matius	Jánosné Kaczio	1
		György Szikszai	4
		György Mikó	4
		Mihály Kelemen	3
Futásfalva		István Damokos	7
		Pál Nagy'ın yetimi	1
		János Bardócz	1
		István Illjes	3
		István Jakab	1
		György Mikó	1
Lézfalva	*Nobilis*: István Gyárfás	Simon Sipos	1
	Miklós Bedőházi	Péter Bodor	8
	Péter Bodor	Farkas Kamuti	1
	András Marthon	János Bodor	1
	János Bodor	Mátyás Gele	1
		Antal Kanio	1
Polyán	*Nobilis*: Péter Veres	Pál Mihácz	4
	István Zonda	István Zonda	2
	János Mihály	Péter Kun	1
	Kun Bálint	Anna Rácz	1
	Péter Kun	Jakabné Bartha	1
		István Kondrácz	1
		György Donáth	1
		Mihály Kaniztos	2
		János Matius	1
Bellefalva		János Donáth	4
		Pál Mihácz	5
		Mihály Kaniztos	4
		Péter Veres	1
Kurtapatak	*Nobilis*: Ferenc Czomortani	Istvánné Török	1
	László Czomortani	György Mikó	1
		Miklós Baka	1
		Lukács Borozdolo	1
Esztelnek	*Nobilis*: János Zacsvai	Ferencné Zacsvai	13
		János Albert	1
		István Imecz	2
		Ferenc Donáth	3
		Pál Mihácz	1
		Lázár Apor	1
		Istvánné Török	1
Chiomortán		Ferenc Chiomortani	1
		István Imecz	1
		Jánosné Chiomortani	1
		István Sigmond	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szentkatolna	*Nobilis*: Jánosné Kemény	Tamás Elekes	2
		Miklós Czeh	6
		Jánosné Kemény	8
		Péter Forró	1
		István Nagy	2
Almás		János Donáth	2
		István Simond	6
		János Matius	1
		Gáspár Kövér	1
		István Imecz	1
		György Mikó	1
Lemhény	*Nobilis*: Gáspár Kövér	Ferenc Donáth	4
	Mihály Kaniztos-Ferenc Donáth	Gáspár Kövér	15
	István Chiomortani	István Sigmond	10
	István Sigmond	Jánosné Chiomortani	18
	Gergely Sigmond	Balás Gáll	1
	Miklós Chiomortani	Mihály Kaniztos	1
		Pál Mihácz	1
		István Imecz	2
		György Bekes	2
		György Szikszai	4
			3
Nyújtód	*Nobilis*: István Imecz	Péter Chiwdeor	2
	János Donáth	István Járai	1
	Lukács Donáth	István Imecz	9
	Ferenc Donáth	Mihály Kaniztos	2
	Péter Donáth	János Donáth	11
	György Donáth	Gáspár Kövér	1
	Péter Chiwdeor	Ferenc Donáth	1
		Farkas Kamuti	2
			2
Zázfalu		István Imecz	7
		István Járai	2
Sárfalva	*Nobilis*: István Imecz	István Imecz	21
	György Zurkos	Istvánné Sáfár	19
		Jánosné Chiomortani	1
		István Gyárfás	1
		István Kun	1
		György Szurkos	11
Marthonos	*Nobilis*: István Kun	István Kun	17
		István Imecz	4
		János Donáth	2
Bereczk			
Hatolyka	*Nobilis*: István Nagy	Farkas Kamuti	3
	Bálint Bak		
	Tamás Bak		
Oroszfalu	*Nobilis*: Péter Forró	Péter Forró	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Mártonfalva	*Nobilis*: György Bekes György Zekel	Gáborné Mikes Benedek Balogh Jánosné Imrefi Farkas Kamuti *Primipilus* Lőrincz Tusa	1 1 2 2 1
Márkosfalva	*Nobilis*: György Benkő szegénység mia szolga [fakirlik nedeniyle köle] Benkő Mátyás elbujdosott [kaçak] Gáspár Benkő		
Bita		Mihály Jankó Sándor Baróti Gáborné Mikes András Halal	3 4 4 1
Bölön	*Nobilis*: Tamás Nagy Gergely Kovács Tamás Kovács Máté Hegy Mihály Ferenc István Deák Istók Sillo Péterné Nagy'ın oğlu Istók Kovács Deák Márton	János Kálnaki Deák Gáspár Gáspár Bölöni Gáspárné Illieri Balázs Nemes László Daczó Mihály Bedő István Jankó	3 2 9 4 1 5 1 2
Nagyajta	*Nobilis*: Gergely Henter István Donát János Nemes János Pető elbúdosott [kaçak]	Margit Henter István Donát Farkas Kamuti Mihály Dániel	8 9 5 4
Középajta		János Kálnoki Benedek Kálnoki Mihály Silester Miklós Gyujtó János Jankó	15 8 4 2 1
Miklósvára		János Kálnoki	8
Köpecz	*Nobilis*: Zsigmond Sebestyén Bálint Sebestyén György Nagy	Hükümdarlık Mihály Mikó László Daczó Balázsné Barolthi Miklósné Barolthi Gáspár Barolthi	40 2 2 2 4 2
Bodos	*Nobilis*: Gergely Josa	Miklósné Barolthi Deák János Istvánné Barolthi	6 2 1
Baczon			

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szárazajta		János Kálnoki	9
		György Donáth	2
		András Bedőházi	1
		Benedek Kálnoki	1
Feldoboly	*Nobilis*: István Isak Tamás Szabó		
Illiefalva	*Nobilis*: András Mihácz	Mihácze Ailesi	2
	Miklós Mihácz	Mihácz András	1
	János Szabó	Daczó László	1
	János Sera	*Primipilus* Pál Konia	1
	János Benkő	Mihály Dániel	1
	György Dobos	Gerébné Ferencz	1
	Máté Szaczva		
	Péter Kovácz személyében nemes, de mostan Gerébné Ferencz földin lakik. [Péter Kovácz şahsında soyludur ancak şimdi Gerébné Ferencz'in toprağında yaşar.]		
	Deák Mihály		
Egerpatak	*Nobilis*: Mikos Márk	András Halal	2
		Mihály Jankó	3
		Péter Jankó	1
		János Böjte	2
		Kelemen Béldi	1
Szacsva	*Nobilis*: László Szacsvai		
Mogyorós		Miklós Gyujtó	3
		Kelemen Béldi	2
Lisznyó	*Nobilis*: Mihály Nagy	Kelemen Béldi	9
	Ferenc Sántha'nın kızları	Mihály Jankó	3
	Boldizsár Székel	Deák Tamás	2
Bikfalva	*Nobilis*: György Bikfalvi	Kelemen Béldi	
	András Bikfalvi szegénység mia szolga [fakirlik nedeniyle köle]		
Aldoboly	Bálint Mihácz		
Rétthy	*Nobilis*: Deák István	Gergely Gál	1
	István Bikfalvi	Imre Gál	1
		Boldizsár Hadnagy	1
		János Hadnagy	1
		Primipilus András Halal	1
		Primipilus Máté Antos	1
Eresztevény		*Primipilus* István Eresztevény	1
Komolló		László Daczó	2
		Miklós Gyujtó	2
		Primipilus János Silester	5
		Györgyné Gyárfás	1
		Kelemen Boldizsár	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Senivân	*Nobilis*: András Henter Mihály Jankó János Illies Ferenc Illies	Deák Tamás András Henter Mihály Jankó Deák János	3 19 3 1
Uzon	*Nobilis*: Kelemen Béldi János Pap György Kobai Miklós Czerjek szolga mostan [şimdi köle]	Ferenc Lacz Kelemen Béldi György Kobori Péterné Mihácz	1 16 2 1
Kökös		Kelemen Béldi László Daczó *Primipilus* Balázs Tamás János Kálnoki Benedek Kálnoki	2 2 1 2 2
Szotyor	*Nobilis*: Gábor Zonda Pál Nagy Nagy Gergely Zonda Istvánné Jánosné Nagy	Balázs Nemes György Geréb Benedek Balogh	3 2 1
Senkral	*Nobilis*: Vaiz Pap Balás Deák Márton		
Szentgyörgy	*Nobilis*: László Daczó András Géczi Ferenc Géczi Tamás Nyerges Péter Miklós István Márk Pál Márk János Márk Mihály Pataki Péter Kuthi Boldizsár Kós János Kak Mihály Pokol György Szabó Istók Kele Silvester András	László Daczó Balázs Nemes Gerébné Ferencz	20 1 1
Zalán	*Nobilis*: István Jankó Péter Vatai Mihály Nagy Balázs Jankó	István Jankó Farkas Kamuti Péter Jankó Péter Vatai Miklós Gyujtó Gábor Forró Benedek Kálnoki	2 3 1 1 1 1 1
Killyén		Balás Nemes	7
Kálnak	*Nobilis*: István Bedő	János Kálnoki Benedek Kálnoki	9 5

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Szemeria	*Nobilis*: Mihály Silester	György Mikó	4
		Mihály Silester	2
		Miklós Gyujtó	1
		Geréb György	1
Kisborosnyó	*Nobilis*: András Tompa	István Tompa	17
	Mihály Tompa	Kelemen Béldi	2
	István Tompa	Mihály Tompa	1
	András Tompa	Mártonné Lasanczi	1
		Ferenc Donáth	1
		János Donáth	1
Árkos	*Nobilis*: János Veres	János Kálnoki	9
	Boldizsár Veres	Benedek Kálnoki	3
	János Benkő	László Daczó	1
	Matthias Rofai		
Kőröspatak	János Kálnoki	János Kálnoki	13
	Benedek Kálnoki	Benedek Kálnoki	7
	Benedek Balogh	Miklós Bedőházi	1
	Mihály Tibald	Boldizsár Veres	1
	Mihály Vas		
Oltszem	György Mikó	Mikó György	9
	István Mikó	Mikó Mihály	6
	Mihály Mikó	Mikó Miklós	5
Málnás		György Mikó	11
		Ostván Mikó	5
Bodok	*Nobilis*: Miklós Mikó	Miklós Mikó	18
	András Cheriek	Balázs Cherjek	1
	Balázs Cherjek		
	György Cherjek		
	Márton Cherjek		
	Antal Cherjek		
Zoltán	*Nobilis*: Lőrinc Czerjek	Ferenc Cheriek	2
	Ferenc Czerjek	Henter Gergelyné	1
	Vitaliusné Czerjek	Miklós Gyujtó	2
	Pál Mihály	Mihály Czizér	4
	Mihály Eördögh	Vitaliusné Czerjek	1
Étfalva	*Nobilis*: Miklós Gyujtó	Mihály Czizér	3
	Mihály Czizér	Mihály Janczio	1
		Miklós Gyujtó	4
		András Nagy	1
		Primipilus Bakczi Vitalius	1
Gidófalva	*Nobilis*: Miklós Czizér	Czizér Mihályné	1
		Primipilus János Köles	1
		Miklós Gyujtó	3
		János Kálnoki	1
Marthonos	*Nobilis*: Tamás Gyujtó		

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Angialos	*Nobilis*: Gábor Forró	János Hadnagy	2
	András Forró	János Chiulak	2
	Míhály Babos	Gábor Forró	?
	Ferenc Rethy	András Forró	4
	Miklós Forró	Bakczi Vitalius	4
		Deák István	1
		Kata Bartos	1
		Lukács Imreh	1
		András Czizer	1
Beşenyö	*Nobilis*: János Babos	Gábor Forró	1
	András Babos	András Forró	1
	Sándor Baróti	Domokos Imecs	1
	Gábor Babos	Andrásné Lasanczi	1
	Tamás Forró	Istvánné Török	17
		Mihály Jankó	5
		Vitaliusné Czerjek	3
		Máté Antos	1
		Sándor Baróti	1
		Primipilus István Kövér	1
		Gáborné Mikes	1

Tablo XIX
Felcsík

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Vacsárcsi	*Debilis*: Máté Feyér	Máté Feyér	3
		Incze Imecz	1
		János Bernáld	1
		János Mattyas	1
		István Bartó	1
Csicsó	Farkas Petki'nin yetimleri	Mihály Kelemen	2
	Judex Regius Mihály Kelemen	*Primipilus* András Kelemen	1
		Farkasné Petki	13
		Imre Antal	1
		János Mattyas	2
Szentmihály	Péter Sándor	Péter Sándor	7
		Péter Gálfi	1
		Primipilus László Kósa	1
		Primipilus Mihály Török	5
		Primipilus Ferenc Sigmond	1
		Rahip Máttyás	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Madéfalva	Imre Antal	Deák István	5
		János Lázár	1
		Mihály Kelemen	2
		János Bernáld	1
		István Bartó	1
		Ferenc Sigmond	1
Delne		Imre Antal	2
		Balázs Incze	2
		Mihály Kelemen	1
		János Mattys	1
		Balázs Incze	4
Senmiklôş		Mihály Kelemen	1
Pálfalva		Lázár Apor	1
		Primipilus István Ágoston	4
		Mihály Kelemen	1
Szépvíz		Ferenc Deák	1
		András Kelemen	2
		János Mattys	1
		Hadnagy András	1
		Miklós Székely	1
Borsova		Imre Antal	1
		János Mattys	3
		Balázs Incze	1
Vardofalva	Miklós Székely	*Primipilus* Ferenc Markos	1
		Lázár Apor	1
		Mihály Kelemen	2
		Primipilus Imre Gergely	1
		György Deák	1
		Balázs Incze	1
Czyomortán		Lázár Apor	6
		Mihály Kelemen	7
		Primipilus Tamás Veres	1
		Tamás Mikó	4
		Balázs Incze	6
		György Kósa	1
		Ferenc Markos	1
		Pokainé Ar	1
		Primipilus András Takoczy	2
		János Mattys	2
		István Damokos	6
			1
Taplocza	Geréb György	*Primipilus* György Poos	1
Gerőcsifalva		István Bartó	1

Yer	Primor	Serf Sahibi	Serf
Rákos		János Lázár	1
		Imre Antal	1
		Ferenc Bartalis	2
		Primipilus István Bartó	3
		Mihály Kelemen	6
		János Mattys	1
		Ferenc Sigmond	1
Dámfalva		István Komáromi	1
		János Péter	2
		Gergely Deák	1
Madaraş (Madaras)	Fryderik Zavor	János Bene	1
		István Komáromi	15
		Mihály Damokos	9
		Menyhártné Pató	8
		György Imre	2
		Mihály György	1
		Mihály Kelemen	1
Karczfalva		István Komáromi	11
		Antal Damokos	1
Jenőfalva			
Sırbobran	János Lázár	János Lázár	10
Szentdamokos		*Primipilus* Mihály Horváth	1
		Primipilus István Kerestaly	1
		Primipilus Péter Kálmán	1

Tablo XX
1616 Yılı Değişimleri

Yer	Serf Sahibi	Serf
	Mattyás Hadnagy	2
	Péter Basa	1
	Ferenc Csiszér	1
Vardotfalva	Ferenc Mikó	9
	Mihály Kelemen	1
	Lőrinc Markos	1
	György Geréb ve Péter Pap	1
Dánfalva	István Péter	5
	Ferenc Mikó	6
	János Baxa	1
	Mihály László	2

Yer	Serf Sahibi	Serf
Rákos	Bálint Both	1
	Máté Pap	1
	Péter Both	2
	Mihály Kelemen	2
	Ferenc Mikó	3
	Miklós Mezei	1
Göröcsfalva	Miklós Mezei	2
	Pál Farkas	1
	János Bernáld	3
	Ferenc Mikó	4
	Mihály Kelemen	7
Madaraş	Ferenc Mikó	1
Karczfalva	Ferenc Mikó	1
	István Kaba	4
Sırbobran	István Damokos	8
	Gáspár Incze	2
	Gergely Gurzó	1
	János Christely	2
	Mihály Kelemen	4
Jenőfalva	István Domokos	3
	Mikó Ferenc	2
	János Kedves ve Pál Kedves	1
Szentdomokos	András Both	1
	Máté Kelemen	1
	Gurzó János	3
	Sándor János	2
	György Barrabás	2

Kászonszék

Yer	Serf Sahibi	Serf
Ûyfaloba	István Lázár	4
	Ferenc Mikó	1
	János Béldi	1
Kászonfelsőfalu	Mihály Balás	1
	András Bernáld	1
	Mihály Szabó	1
	Lázár Apor	1
	János Sigmond	1
	János Bene	1
	István Lázár	7

Yer	Serf Sahibi	Serf
Impérfalva	Tamás Incze	1
	István Mihály	1
	János Kászoni	1
	Sigmond Miklós	1
Jakabfalva	István Lázár	6
	Márton Bodó	1
	István Mihály	1
	János Béldi	1

Tablo XXI
1619'da Kézdiszék'te En Önemli Serf Sahipleri

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Mihály Imecz	67	8
János Matis	44	5
Mihály Jankó	42	3
István Károly	36	5
Ferenc Bernáld	28	1
János Donáth	26	6
Jánosné Csomortán	25	1
István Domokos	24	4
István Kun	22	1
Gáspár Kövér	20	4
Lőrinc Rákosi	19	3
István Sigmond	19	4
György Mikó	18	8
István Nagy	16	3
István Réthy	16	4
György Szurkos	16	1
Mihály Kaniztos	15	4
Pál Tamás Damiáni	13	1
Péter Cseh	13	2
Pál Mihácz	13	4
Ferencné Szacsvai	13	1
Ferenc Donáth	12	4
Tamás Matis	12	1
Balázs Hadnagy	10	1

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Márton Literáti	10	2
János Kemény	10	1
Mátyás Donát	10	2
János Matis	10	1
Ferenc Domokos	9	3
János Kálnoki	9	1
György Sükösd	9	2
Mózes Imecz	9	3
Mihály Nemes	9	2
Gáborné Mikes	9	2
Miklós Szaniszló	8	1
János Bardócz	8	2
Imréné Kelemen	7	2
Boldizsár Bakczy	6	1
Mihály Deák	5	1
Gyergely Tusa	5	2
Péter Bodor	5	1
István Illiés	5	2
Mihály Ördög	5	1
Péterné Székely	5	2
János Kaczio	5	2
Mihály Toldalaghy	5	1
János Lázár	4	2
Tamás Miklós	4	2
Gergely Kenyeres	4	1
Antal Kaczio	4	1
István Gyárfás	4	1
Sándor Baróti	4	1
András László	4	1
Miklós Vári	4	1
György István Jákab	4	1
Péter Csüdör	4	1

Tablo XXII
Udvarhelyszék'te En Önemli Serf Sahipleri

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Ferenc Kornis	104	20
Ferenc Balássi	80	10
András Geréb	44	13
Simon Péchi	29	5
Zsigmond Kékedi	7	2
Jánosné Petki	50	11
Péter Dániel ve Mihály Dániel	60	8
Pál Ugron	61	23
Mózes Székely	10	1
Ferenc Farkas	8	3
Menyhért Nagy	11	4
Miklós Semién	14	6
András Bögözi	17	9
Ferenc Pálffy	24	8
Ferenc Benchér	8	3
György Maróthy	22	3
András Lippai	19	5
Gáspár Lészay	4	2
István Orbán	10	4
Albert Tarcsafalvi	9	4
István Balás	26	6
János Vágási	4	2
István Magh	5	3
János Bíró	14	6
János Incze	6	5
Zsigmond Keczeti ve Pál Székely	4	1
Tamás Benedekffy	5	1
Ferenc Mihály	9	1
János Orbán	10	5
Tamás Tiboldi	12	3
Péter Orbán	8	2
István Ferenczi	6	1

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Mátyás Mihály	13	2
Péter Gál	13	2
Márton Miklós	10	3
Imre Fosztó	5	1
Mátyás Fosztó	5	1
János Geréb ve Mihályné Domokos	5	1
János Székely	13	4
Pál Székely	5	2
Péter Molnos	4	1
István Fekete	10	2
János Kénossi	7	4
János Kovács	8	2
Mihály Kaczio	4	1
Mátyás Ilyes	9	1
Ferenc Tombold	7	1
István Ferenc	5	2
János Kovács	8	2
Márton Fóris	4	1
Lukács Gedő	4	1
Ferenc Gáspár	5	1
György Antalfi	5	1
György Balla	5	1

Tablo XXIII
1627'de Udvarhelyszék'te İrsî Serfler

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Ferenc Kornis	197	18
András Geréb	66	7
Ferenc Balássi	45	5
Zsigmond Kékedi	41	7
Pál Ugron	40	8
Jánosné Petki	39	5
Simon Péchi	39	5
Péter Dániel ve Mihály Péter	27	5
András Bögözi	20	5

Serf Sahibi	Serf	Yöre
Zsigmond Kecziethi	16	2
Ferenc Pálffy	16	4
Menyhért Nagy	15	3
János Rádai	10	1
Miklós Semién	10	3
János Incze	8	
István Domokos	8	1
Ferenc Farkas	6	3
János Geréb ve Mihályné Domokos	6	1
István Jánosi	6	1
Mihályné Péterffi	6	3
György Bíró	5	3
János Bíró	5	3
Tamás Nemes	5	1
Albert Tarcsafalvi	5	1
Istvánné Pálffi	5	1
Ferenc Gálffi	4	2
Péter Molnos	4	1
György Pálffi	4	1
Péter Szombatfalvi	4	1
Tamás Tiboldi	4	1

Tablo XXIV
Gábor Bethlen Zamanında En Fazla Serfe Sahip *Primor* Şahıslar
1614, Marosszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
János Dersi	76
Arzuhâlci János Vajai	65
János Lázár	63
János Kun	58
Ferenc Kornis	54
Mihály Tőth	44
György Ozdi	28
István Bakó	25
István Komáromi	23
Máté Kovács	20

Tablo XXV
1614, Udvarhelyszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Ferenc Kornis	252
Ferenc Balássi	180
András Geréb	108
Jánosné Petki	100
Pál Ugron	58
Simon Péchi	57
Mihály Dániel	53
András Bögözi	44
Mihály Balássy	40
Farkas Alia	34

Tablo XXVI
1614, Háromszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Péter Basa	132
Benedek Mikes	94
János Kálnaki	69
István Imecz	57
István Toldalaghy	53
Zsigmond Mikes	47
Kelemen Béldi	44
György Mikó	38
László Daczó	36
György Donáth	36

Tablo XXVII
1614, Csíkszék, Gyergyószék ve Kászonszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
István Lázár	54
Kelemen Béldi	38
Farkasné Petki	29
István Komáromi	28
Mihály Kelemen	26
János Mattys	22
Lázár Apor	21
András Hadnagy	15
Poka'nın yetimleri	15
János Lázár	12

Tablo XXVIII
1619, Kézdiszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
János Matis	44
Mihály Jankó	42
István Károly	36
Ferenc Bernáld	28
János Donáth	26
István Domokos	24
Lőrinc Rákosi	19
János Matis	44
György Mikó	18
István Réthy	16
Mihály Kaniztos	15

Tablo XXIX
1619, Csíkszék, Gyergyószék ve Kászonszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Kelemen Béldi	104
Ferenc Mikó	41
György Karachi	37
Mátyás Hadnagy	35
Andrásné Hadnagy	33
Istvánné Lázár	27
Bálint Fodor	22
János Bocskor	17
Farkasné Petki	15
János Kelemen	11

Tablo XXX
1627, Udvarhelyszék

Serf Sahipleri	Serf Sayısı
Ferenc Kornis	301
Ferenc Balássi	125
András Geréb	110
Pál Ugron	101
Jánosné Petki	89
Péter Dániel ve Mihály Dániel	87
Simon Péchi	68
Zsigmond Kékedi	48
Ferenc Pálffy	40
András Bögözi	37

SON SÖZ

Çalışmada ulaşılan kaynakların izin verdiği ölçüde Osmanlı Macaristanı'nın kuruluşundan sonra yörenin sosyo-ekonomik alanda yaşadığı dönüşüm yansıtılmıştır. Akabinde yapısal transformasyonun niteliğinin ortaya çıkarılmasına gayret edilmiştir. Oluşturulan kapsamda kamu idaresi alanındaki uygulamalara değinilmiştir. Ayrıca Macar askerî müdahalelerinin en önemli araçlarından biri olan sınır tecavüzleri de ele alınmıştır. Böylece Osmanlı egemenliği altında Macar aristokrasisinin alan kazanma mücadelelerine vurgu yapılmıştır.

Günlük yaşam hakkında somut bilgiler sunması nedeniyle arşiv çalışmalarından elde edilen adlî kayıtlara da temas edilmiştir. Sadece hukuk davalarının analiz edilmesi bile eserin hacmini mümkün mertebe arttıracağından bunların daha sonra kaleme alınacak başka bir içerikte incelenmesi uygun görülmüştür.

Öte yandan hukuk tarihine ilişkin şimdiye kadarki Macar yazımı, daha çok şikâyet davaları, delil toplama teknikleri ya da mahkemelerin yapısı gibi konulara eğilmiştir. Bu durum, adlî meselelerin sonuçlarının ve toplumsal yansımalarının irdelenmesi bakımından cılız bir çabadan öteye gidememiştir.

Araştırmada bina edilen yapı neticesinde davaların içeriklerine paralel olarak siyasî ve askerî gelişmeler de ele alınmıştır. Bu vasıtayla Osmanlı Macaristanı'nda geçerlilik kazanan Macar etkisinin hukukî tarafı gösterilmiş; adlî hizmetin ve kamu idaresinin araçlarının, geleneksel aristokrasi tarafından nasıl kullanıldığı tahlil edilmiştir.

Maksat dâhilinde yargıya ait konuların içeriklerinin doğrudan gösterilmesi yoluna da gidilmiştir. Ek olarak Krallık Macaristanı ve Erdel kanunlarından doğan farklı uygulamaların, Osmanlı Macaristanı'na nasıl sirâyet ettiği belirtilmiştir. Hülâsa bu alandaki boşluğa cevap verecek sonuçlara ulaşılabilmiştir.

Resmî kararların ve günlük hayatta uygulanması esnasında şekil değiştiren hukuk normlarının yapılandırdığı Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal uygulamalar tetkik edilmiştir. Timar sisteminin toplumsal etkileri bölgesel olarak ele alınırken meseleyle ilgili gerek uluslararası gerekse yerel tatbikat göz önünde bulundurulmuştur. Böylece Osmanlı egemenliği altında feodal vergiler ve angaryalar gibi icraatın nerede, ne zaman ve hangi yoğunlukta güç kazandığı; ilaveten toprak beylerinin birbiriyle olan mücadeleleri vurgulanmak istenmiştir.

Bu niyetle Osmanlı Macaristanı'ndaki iç şartlar, toplumsal değişimler ve gerek aristokrasinin gerekse köy toplumunun tabakaları, muayeneye tâbi tutulmuştur. Krallık Macaristanı'ndaki toprak sahipleri, uç kalesi askerleri ve resmî makamlar elbette bu geniş çerçeveye dâhil edilmiştir.

Macar köylüsünün, tâbi olduğu toprak beyinin ekonomik ve idarî politikalarını benimsemek zorunda kalması, incelemelerde ulaşılan temel sonuçlardan biridir. Köylüler arasındaki ihtilâflar, mümkün metrebe Osmanlı makamlarına aksettirilmeden ilgili toprak beyine götürülmüş ve toprak beyinin onayı doğrultusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

O denli ki doğal bir süreç olarak Krallık Macaristanı'nda yaşayan serfleri kapsaması gereken adlî pratikler, Osmanlı Macaristanı'na da sirâyet etmiştir. Macar toprak beyleri, Krallık Macaristanı ile Osmanlı Macaristanı arasında hukukî ve iktisadî bir bağ tesis etmişlerdir. Neticede köylünün günlük hayatı, mümkün olduğu kadar eski ve geleneksel düzenin devam ettirilmesi ekseninde şekillenmiştir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal alanda bir ayrışma yerine siyasî ve coğrafî bütünlük algısının sürdüğü fark edilmektedir. Macar *ispán* kurumunun faaliyetleri de dikkate alınırsa, böyle bir çıkarım ikna edici görünmektedir.

Dolayısıyla meydana getirilen tematik çalışmada Osmanlı nüfuzu ne kadar etkili olursa olsun, tüm Macar coğrafyasında geleneksel düzenin bir bütün olarak varlığını sürdürme eğiliminde olduğu açıklanmaktadır. Çeşitli yerleşimlerde, değişken ölçülerde cereyan eden bu yatkınlığa dair tafsilat verilmek istenmiş; eski tertibe dönüşün gerçekleşme düzeyinin saptanması, odak noktalardan birini teşkil etmiştir.

Araştırmalar nihayet feodal rejimin, bölgesel olarak hangi düzeyde bir olgunluğa ulaştığı yönünde ilerlemiş; örgütlenmenin kalıcı olup olamayacağı saptanmaya çalışılmıştır. Örneğin Heveş ve Dış-Solnık ile Peşt-Piliş-Şolt eyaletlerindeki [= *comitatus*] itiyâdî teşekkül, etkisini öylesine arttırmıştır ki civar yörelerdeki Macar beylerini de bu tipte bir sürece itmiştir. XVII. yüzyılın sonuna doğru ise Macar feodalizmi, sanki hiç kesintiye uğramamış gibi kontrolü ele almıştır.

Elbette durum her yerde böyle değildir. Aynı zamanda Osmanlı Macaristanı'ndaki pek çok yerde feodal beyin hükmetme girişimleri ve hukukî idaresi daha çok rastlantısal teşebbüsler düzeyinde kalmıştır. Lakin kaçamak da olsa bu tür müdahaleler, Osmanlı Macaristanı'ndaki nüfusun hayat şartlarına şaşırtıcı derecede etki edebilmiştir.

Tam bir sürekliliğe ya da önceden tasarlanmış bir programa sahip olmayan Osmanlı Macaristanı'ndaki feodal etkinliğe ilişkin bir tanımlama yapmak gerekirse mezkûr rejim, genel itibarıyla Osmanlı nüfuzuna karşı koymaktan ziyade, mümkünse içe kapanma yolunu izlemiş ve imkân bulduğu an bölgesel etkinliğini arttırmıştır. Öte yandan Macar kayıtlarına göre bir sınır proble-

mine yol açmadığı sürece Osmanlı yönetimi Macar iç meselelerine karışma konusunda çok hevesli davranmamıştır. Vaziyet, derebeylerinin konumunu kuvvetlendirecektir.

Özellikle Osmanlı fetihleriyle boşalmaya başlayan havâlilere nüfus, kısa süre içinde geri dönmeye başlamıştır. Böylece feodal bey ile köylü arasında yeni sözleşmeler kaleme alınmış ve Osmanlı Macaristanı'ndaki aristokrasinin gücü artmıştır. Eylem alanının genişleme erekli olması, feodalizmin temsilcilerinin zamanla Osmanlıların bölgeden çıkartılması yönünde politikalar geliştirmesine neden olacaktır. Krallık Macaristanı'ndaki kurumların ve derebeylerinin Osmanlı Macaristanı'na müdahalelerinin gittikçe atması da buna işarettir.

Derebeylik rejiminin hukukî ve fiilî şartlar altında Türk idaresinin rolünü alması söz konusu değildir. Ancak Osmanlı Macaristanı'nın en büyük kentlerinin Macar feodal yapıya olan bağlılığı, ülkeyi genel olarak feodal çemberin çekim alanına sokmuştur. Bu nedenle Macar kentlerinin geriye dönük bir yol katettiği söylenebilir. Nitekim Osmanlı toplumsal düzeni ile karşılaştırıldığında halk, gittikçe artan bir bağımsızlıktan ziyade toprak sahiplerine çok daha sıkı bağlarla teslim olmuştur.

Söz konusu sonuçlara ek olarak istikrarsız bir tesire muktedir Macar feodalizminin hukukî hükmü, Tuna'nın içerisine düşen Sırp yerleşimlerine yayılma imkânı bulamamıştır, diyebiliriz. Tuna'nın ötesindeki Sırplara ise sadece Sırpların Macar köylerinde yaşaması durumunda etki edebilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Almanya

Bayerische Staatsbibliothek, München

Orientalische Handschriften Codices Turcici, nr. 138, 1583, fol. 144.

Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg, Hamburg

Turcica Fasciculus, nr. 7-II, 1550, fol. 28.

Avusturya

Österreichische Nationalbibliothek, Wien

MHss. Mxt. Türk. Handschriftensammlung, 539, Flügel 1324.

Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Wien

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csáktornya, 1554 Október 9, fol. 154.

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Csurgó, 1555 Jánuar 29, fol. 169.

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 32, Sziget, 1554 November 7, fol. 166.

Hoffinanz Acten Ungarn, Fasciculus: 36, Kanizsa, 1574 Augusztus 11, fol. 97.

Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien

Türkenkrieg, TK, Hofkriegsrat Registratur, HKR Prot. Expedit, 1547, nr. 313, fol. 291r.

Macaristan

Esztergom Prímási Levéltára, Esztergom

Acta Radicalia, Missiles Series, Ladula MMDCLVI, fol. 28-29.

Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattára, Esztergom

Báthory-Protokollum, I-310, fol. 392, 393, 394.

Győr-Moson-Sopron Megye, Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen

Osváth Hagyaték, Vegyes Iratok, A, Ladula IV Fasciculus 3, no: 12.

Győr-Moson-Sopron Megye, Soproni Levéltára, Sopron

SL SVL, Ladula XXXI. et FF. Fasciculus 2, no: 58.

Heves Megyei Levéltár, Eger

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 3, XII, fol. 44.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Egri Káptalan Magánlevéltára, Nagypréposti Iratok, E 6, XLI, fol. 29.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves-Külső-Szolnok Vármegye, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 18, III, fol. 45-46.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 6, I, fol. 167.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 17, V, fol. 80-81.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Heves Vármegye Levéltára, Közgyűlési Jegyzőkönyvek, E 99, XXI, fol. 51, 54.

Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, Budapest

F szekció: Fol. Hung., F 1067, Ladula 431, Fasciculus: 2, nr. 2, fol. 49.

P szekció: Illésházy-Gyüjtemény, P 1341, Ladula 19, Fasciculus: 8, nr. 12, fol. 11.

Magyar Országos Levéltár, Budapest

A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 7, IV, fol. 43.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 16, I, fol. 74-78.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 19, I, fol. 92-103.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Diversae, A 26, IX, fol. 61.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Portatum, A 643, XIII, fol. 77.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Conscriptiones Portatum, A 643, LXII, fol. 12.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Regestrata Acta, A 161, LXXXVII, fol. 39.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Regestrata Acta, A 658, LI, fol. 7.
A szekció: Magyar Kamara Archívuma, Neo-Regestrata Acta, A 795, CXLIII, fol. 101.
A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája, Libri Regii Series, A 57, IV, fol. 121.
E szekció: Litterae Originales ad Cameram Exaratae, Sziget, 1555 November 14, E 41, LXXVII, fol. 194.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 116, XXXIX, fol. 14.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Assessor Levéltára, Militaria Series, E 210, XII, fol. 43.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 95, IX, fol. 25-27-28.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Bosnyák Család Levéltára, Missiles Series, E 133, I, fol. 52.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Festetich Család Levéltára, Pethő-Rész. Comitatus Simigiensis, E 155, XXV, fol. 12.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Károly Nemzetség Levéltára, Missiles Series, E 141, XV, fol. 32.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Keglevicsh Család Egreskátai Levéltára, Keglevicsh-Iratok, Vegyes Levelek, E 7, XXV, fol. 14.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Keglevich Család Egreskátai Levéltára, Missiles Series, E 33, II, fol. 22.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Libertinorum, E 39, V, fol. 27.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Litterae ad Camaram Exaratae, Missiles Series, E 41, CLXVIII, fol. 2.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 12, XIV, fol. 1.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXI, fol. 96.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, XXXII, fol. 8-9.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, LXI, fol. 171.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Lymbus Series, E 211, LXII, fol. 85.

E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 77, XXIII, fol. 65.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 156, XXIX, fol. 12.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, XIX, fol. 25-26.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Missiles Series, E 185, CLIII, fol. 59.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Nádasdy Család Levéltára, Nádasdy-Iratok, Vegyes Levelek, E 97, XVI, fol. 38.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Orczy Család Levéltára, Missiles Series, E 96, XXXVII, fol. 15-22.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 27, XCV, fol. 21.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Gombai Levéltára, Missiles Series, E 36, XVII, fol. 7.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Patay Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XVII, fol. 6.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Rudnyánszky Család Levéltára, Missiles Series, E 187, XXIV, fol. 443.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Szilassy Család Levéltára, Missiles Series, E 63, V, fol. 13.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Tallián Család Levéltára, Missiles Series, E 33, XIX, fol. 11.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 19, XCVII, fol. 52.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 37, XIII, fol. 142.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 42, XVII, fol. 17.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 87, XXVII, fol. 63-64.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 117, XLVII, fol. 73.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 122, LVIII, fol. 6.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXI, fol. 63.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXII, fol. 46, 158.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 125, XXXVII, fol. 1, 26.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 137, LIV, fol. 217.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et

Conscriptiones, Missiles Series, E 156, XXXVI, fol. 56.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, LXII, fol. 33.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXIX, fol. 53, 61.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXX, fol. 19.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CXLV, fol. 58.
E szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et Conscriptiones, Missiles Series, E 156, CCXXVIII, fol. 42.
E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Szeged, E 186, LXXVI, fol. 22.
E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Csongrád Vármegye, Tápé, E 164, CVIII, fol. 35.
E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Heves Vármegye, Gyöngyös, E 113, LIV, 27.
E szekció: Városi és Községi Pecséttel Ellátott Iratok, Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye, Jászkunság, E 159, LXXXI, fol. 9-10, 133.
F szekció: Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltár, Gyulafehérvári Csomag, Protocolla Series, F 2, XXXV, fol. 214.
F szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Liber Regius Gabrielis Bathory, Missiles Series, F 119, XII, fol. 50, 53.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XXXIII, fol. 6.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, XLV, fol. 17.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LVIII, fol. 11, 13.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXI, fol. 25.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, LXXIII, fol. 11.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXII, fol. 15.
F szekció: Városi és Kamarai Iratok, Fassiones Colonorum, Protocolla Series, F 1347, CCXIII, fol. 22.
N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, XXXIV, fol. 60-61.
N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 77, LXIV, fol. 26.
N szekció: Regnicolaris Levéltár, Archivum Regni, Országos Összeírások, Missiles Series, N 94, XXVIII, fol. 105.
P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Missiles Series, P 52, VIII, fol. 878.

P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 466, XLVII, fol. 12.
P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1313, XIV, fol. 28.
P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1313, L, fol. 12.
P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1314, XIX, fol. 360.
P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 8211, XXXVII, fol. 9.
P szekció: Családi Levéltárak, Beniczky Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1717, CLI, fol. 60.
P szekció: Családi Levéltárak, Eszterházi Család Hercegi Ágának Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1767, LXXVII, fol. 243.
P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1125, LXXXIV, fol. 57.
P szekció: Családi Levéltárak, Esterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 3275, III, fol. 2, 3.
P szekció: Családi Levéltárak, K. Papp Miklós Gyűjteménye, P 147, II, fol. 47-71.
P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1500, V, fol. 169, 483, 474.
P szekció: Családi Levéltárak, Kállay Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1600, II, fol. 143.
P szekció: Családi Levéltárak, Koháry Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, "Urbarium arcis Szecheniensis anni 1629 die 10 Mai reformatum", P 8983, II, fol. 15.
P szekció: Családi Levéltárak, Orczy Család Levéltára, Possessionaria G. (Gyöngyös), Missiles Series, P 1417, III, fol. 27.
P szekció: Családi Levéltárak, Szilly Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1159, LXXXIX, fol. 7, 64.
P szekció: Családi Levéltárak, Szily Család Levéltára, Török Vonatkozású Iratok, Missiles Series, P 1213, CCX, fol. 11.
P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, II, fol. 35.
P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, XLVI, fol. 9.
P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXI, fol. 8, 15, 32, 47.
P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 108, LXXV, fol. 14, 17.
P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Esterházy Család Hercegi Ágának Levéltára, Missiles Series, P 197, XCIX, fol. 51.
P szekció: Magyar Kincstári Levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Fazekas István Gyűjtése, Missiles Series, P 183, L, fol. 2.
R szekció: Megyei Iratok, "Dica Regia Circa Festum B. Georgii Martiris Imposita Anno

Domini 1550.", R 91, VIII, fol. 13.
Y szekció: Váci Püspökség Gazdasági Levéltár, Y 5, XVI, fol. 35.
Pest Megyei Levéltár, Budapest
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1601, fol. 11.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1620, fol. 63.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1648, fol. 6.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1651, fol. 3, 7, 16.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1652, fol. 10, 11.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1654, fol. 16.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1655, fol. 45.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1657, fol. 7, 69.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1669, fol. 9-14.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1677, fol. 11, 12.
Acta Judicialia, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1678, fol. 2.
Acta Nobilitaria, Tanúvallatási Jegyzőkönyvek, 1663, fol. 17.
Ráday Levéltár, Budapest
Jerney Gyűjtemény Tomus XV. szakasz 1, fol. 4.
Sigray Család Levéltára-Sárközy Család Levéltára, 1661, fol. 35.
Vas Megyei Levéltár, Szombathely
Vasvári Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Káptalani Jegyzőkönyvek, VIII-487, fol. 118.

Romanya
Arhivele Statului Cluj, Cluj
Lada Secuiesc, nr. 29, XIX, fol. 2, 3, 10, 16, 22, 23, 24, 26, 27, 37, 46, 48, 49, 53, 59, 71, 79, 83, 93, 113, 125, 169, 219, 229, 315, 325, 339.
Lada Secuiesc, nr. 33, IV, fol. 3, 127.
Lada Secuiesc, nr. 34, IV, fol. 26.
Lada Secuiesc, nr. 37, II, fol. 73, 75, 79, 83, 93, 97.
Lada Secuiesc, nr. 50, IX, fol. 7.
Lada Secuiesc, nr. 50-51.
Lada Secuiesc, nr. 56, VIII, fol. 1, 4.
Direcţiile Judeţene ale Arhivelor Naţionale Maramureş, Direcţia Judeţeană a Arhivelor Naţionale Mureş, Târgu-Mureş
Dosarele Politice, nr. 168/B, fol. 38.

Slovakya
Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, Banská Štiavnica
Rodinný archív Kohároyovcov, Pars III. nr. 2047.
Státní Oblastní Archiv v Třeboni, Archiv města Trnavy, Trnava
Zápisy zastupitelstva, 1556-1564, fol. 321.
Zápisy zastupitelstva, 1569-1586, fol. 159, 161.
Štátny Archív v Bytči, Bytča
Oravský Komposesorat-Kohóry Rodinný Archív, Pars III, 2041, fol. 17.
Oravský Komposesorat-Kohóry Rodinný Archív, Pars III, 2050, fol. 11, 13, 14, 25.
Oravský Komposesorat-Kohóry Rodinný Archív, Pars V. Inv. č. fol. 15-434.

Oravský Komposesorat-Thurzovská Korešpondencia II. Inv. č. fol. 14-688.

Türkiye
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
Nâme-i Hümâyûn Defteri, nr. 5 (1092H./1682M.), vr. 347-a - 352-b.
Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, İstanbul
Mühimme Defteri, Koğuşlar, nr. 888, vr. 302-a - 418-b.

Basılmış Kaynaklar

BAGI, ZOLTÁN, "Két Jelentés A Buda Elestét Követő Időszak Sorsdöntő Eseményeiről. Török Bálint és Werbőczy István Sorsáról", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVII/2 (2004), 739-749.

Baranya Megye Földrajzi Nevei, I-II, szerkesztette: Babics András-Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.

BARTONIEK, EMMA, *Fejezetek A XVI-XVII. Századi Magyarországi Történetírás Történetéből*, sajtó alá rendezte: Ritoók Zsigmondné, Magyar Tudományos Akadémiai Irodalomtudományi Intézete-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1975.

BÁRTFAI, SZABÓ LÁSZLÓ, *Pest Megye Történetének Okleveles Emlékei, 1002-1599*, A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Támogatásaval Kiadja A Szerző, Budapest, 1938.

BEKE, ANTAL, "Adalékok Rákóczy György és A Porta Összeköttetései Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, XVII/1 (1894), 81-105.

BEKE, ANTAL-BARABAS, SAMU, *I. Rákóczi György és A Porta*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899.

BENDA, KÁLMÁN, "A Királyi Magyarország Tiszti Címtára, 1607-1608", *Levéltári Közlemények*, XLIII/2 (1972), 265-325.

BENDEFY, LÁSZLÓ, *Mikoviny Sámuel Megyei Térképei, Különös Tekintettel Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának Mikoviny-Térképeire*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1976.

BOROSY, ANDRÁS, *Pest-Pilis-Solt Vármegye Közgyűlési Iratainak Regesztái-Igazságszolgáltatási Iratok*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1998.

BOROVSZKY, SAMU, *Egy Alajbég Telepítései, Adatok Az Alföld XVII. Századi Történetéhez*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1901.

BORSOS, TAMÁS, *Vásárhelytől A Fényes Portáig (Emlékiratok, Levelek)*, sajtó alá rendezte: Kocziány László, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1556-1576, II, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1608-1614, VI, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1614-1621, VII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1880.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek, Monumenta Comitialia Regni Transylvaniae 1621-1629, VIII, szerkesztette: Szilágyi Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1882.

Erdélyi Történelmi Adatok, Az Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei, VIII, mutatókkal és

jegyzetekkel regesztákban közzéteszi: Bogdándi Zsolt-Gálfi Emőke, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2006.

ÉRI, ISTVÁN, *Cegléd és Nyársapát Határvillongásai A XVII. Század Végéig: Adatok Nyársapát Történetéhez*, Ceglédi Füzetek F 4, Kossuth Múzeum, Cegléd, 1958.

FEKETE, LAJOS, "A Berlini és Drezdai Gyűjtemények Török Levéltári Anyaga", *Levéltári Közlemények*, VII/1-2 (1929), 55-106.

FEKETE, LAJOS, *A Hatvani Szandzsák 1550. Évi Adóösszeírása*, szerkesztette: Nagy József-Rédei István-Tóth János, Jász Múzeum, Jászberény, 1968.

FEKETE, LAJOS, *A Hódoltság Török Levéltári Forrásai Nyomában*, szerkesztette: Dávid Géza, Körösi Csoma Társaság-Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1993.

FEKETE, LAJOS-KÁLDY-NAGY, GYULA, *Budai Török Számadáskönyvek, 1550-1580*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.

FEKETE, NAGY ANTONIUS-KENÉZ, VICTOR-SÓLYMOSI, LADISLAUS-ÉRSZEGI, GEISA, *Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebellium anno MDXIV*, ediderunt: Victor Kenés et Ladislaus Solymosi, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1979.

FENYVESI, LÁSZLÓ, *Makó Mint Hódoltsági Nagyváros A 16. Szazadban*, Makói Múzeum Baráti Kör Kiadványsorozata, Makó, 1989.

FRAKNÓI, VILMOS, *Magyar Országgyűlési Emlékek, Történeti Bevezetésekkel, 1546-1556*, III, Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága, Budapest, 1876.

GERGELY, SÁMUEL, *Teleki Mihály Levelezése, Codex Diplomaticus Sacri Romani Imperii Comitum Familiae Teleki de Szék*, I, szerkesztette: Barabás Samu, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1905.

H. BALÁZS, ÉVA, *Jobbágylevelek*, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951.

HAAN, LAJOS, *Diplomatarium Békésiense*, Lauffer Vilmos Kiadása, Pest, 1870.

HAAN, LAJOS-ZSILINSZKY, MIHÁLY, *Békésmegyei Oklevéltár, Számos Hazánk Beltörténetére Vonatkozó Adatokkal*, Tettey Nándor és Társa, Budapest, 1877.

HATVANI, MIHÁLY, *Magyar Történelmi Okmánytár A Bürüsseli Országos Levéltárból és A Burgundi Könyvtárból, (1538-1553)*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1858.

HEGYI, KLÁRA-BOTKA, JÁNOS, *Jászberény Török Levelei / Latin és Magyar Nyelvű Források A Jászság XVI-XVII. Századi Történetéhez*, Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok, 1988.

HORNYIK, JÁNOS, *Kecskemét Város Története Oklevéltárral*, II, Gallia Fülöp Bizománya, Kecskemét, 1861.

HORVÁTH, J. GYULA-TÍMÁR, GYÖRGY, "XVI. Századi Dikális Konskripciók Baranya Megyéről (1542, 1551, 1564)", *Baranyai Helytörténetírás 1972. Baranya Megyei Levéltar Évkönyve*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1973, 7-127.

HORVÁTH, LAJOS, *A Galga-Mente Történetek Írott Forrásai, 1526-1686*, Petőfi Múzeum, Aszód, 1981.

HORVÁTH, LAJOS, *Gödöllő Történetének Írott Forrásai, 1325-1711*, szerkesztette: Polónyi Péter, Városi Helytörténeti Gyűjtemény, Gödöllő, 1987.

HORVÁTH, MIHÁLY, "Magyar Regesták A Bécsi Császári Levéltárból 1118-1605", *Magyar Történelmi Tár*, IX/9 (1860), 1-96.

I. Rákóczy György és A Porta. Levelek és Okiratok, szerkesztette: Beke Antal-Barabás Samu, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1888.

ILLÉSY, JÁNOS, "Adatok A Szolnoki Vár Építéséhez és Első Ostromához", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 241-249.

IMREH, ISTVÁN-PATAKI, JÓZSEF, *Kászonszéki Krónika 1650-1750*, Európa Könyvkiadó-Kriterion Könyvkiadó, Budapest-Bukarest, 1992.

IPOLYI, ARNOLD, *Alsó-Sztregovai és Rimai Rimay János Államiratai és Levelezése*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887.

IVÁNYI, ISTVÁN, "Bács-Bodrogh Vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára", *A Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve*, I, szerkesztette: Dudás Gyula, Bittermann Nándor és Fia Könyv- és Könyvnyomda, Zombor, 1895, 1-13.

IZSÉPY, EDIT, *Végvári Levelek. (Egri és Váradi Pasák s Szolnoki Bégek Levelezése Magyar Végvári Kapitányokkal és Hódoltsági Helységekkel.) 1660-1682. Az Egyetemi Könyvtár Ritkaságtárának Anyagából*, Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai, Budapest, 1962.

JEDLICSKA, PÁL, *Adatok Erdődi Gróf Pálffy Miklós, A Győri Hősnek Életrajza és Korához, 1552-1600*, Érseki Lyceumi Könyvnyomdája, Eger, 1887.

JEDLICSKA, PÁL, *Eredeti Részletek Gróf Pálffy-Család Okmánytárához, 1401-1653 s Gróf Pálffyak Életrajzi Vázlatai*, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1910.

JENEI, KÁROLY, "Iratok Fejér Megye Török Hódoltság Kori Történetéhez", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, VI, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1972, 171-210.

KARÁCSON, IMRE, *Török-Magyar Oklevéltár. 1553-1789*, szerkesztette: Thallóczy Lajos-Kresmárik János-Szekfű Gyula, Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya, Budapest, 1914.

KAZINCZY, GÁBOR, "Adalékok A Török-Magyarkori Beltörténethez. Hivatalos Nyomozások A Török Adó s Hódítások Körül Borsodban A XVII. Század I. Felében", *Magyar Történelmi Tár*, VI/1 (1859), 103-167.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *A Budai Szandzsák 1546-1590. Évi Összeírásai (Demográfiai és Gazdaságtörténeti Adatok)*, Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1985.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *A Gyulai Szandzsák 1567. és 1579. Évi Összeírása*, Békés Megyei Levéltár, Békescsaba, 1982.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *Baranya Megye XVI. Századi Török Adóösszeírásai*, szerkesztette: Mikesy Sándor, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1960.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri, 1546-1562*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, 1971.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *Magyarországi Török Adóösszeírások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *Török Adólajstrom Baranyából A XVI. Századból*, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966.

KELEMEN, LAJOS, *Újabb Adattár A Vargyasi Daniel Család Történetéhez*, Báró Daniel Gábor Kiadó, Kolozsvár, 1913.

KISS, ÁKOS, "A Nagygörbői Közbirtokosság Múltjából: Adatok Egy Tolna Megyei Török Hódoltság Kori és Feudalizmus Alatti Közbirtokossághoz", *A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve = Annales Musei Szekszárdiensis de Béri Balogh Ádám Nominati*, VII/6-7 (1977), 219-232.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Kerecsényi László Levelei Nádasdy Tamáshoz, 1553-1562",

Magyar Történelmi Tár, VII/1 (1906), 103-138.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Koháry Péter Érsekújvári Kapitány Levelei Thurzó György Nádorhoz, 1611-1616", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 77-109.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Levelek és Akták Az 1607/8-ki Hajdú-Lázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, VI/1 (1893), 72-91.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Magyar Levelek A XVI. Századból", *Magyar Történelmi Tár*, VIII/1 (1907), 121-160.

KRISTÓ, GYULA, *Olvasókönyv Békés Megye Történetéhez I. A Honfoglalástól 1715-ig, Forráskiadványok A Békés Megyei Levéltárból*, A Békés Megyei Tanács, Békéscsaba, 1967.

MAGDICS, ISTVÁN, *Diplomatarium Ráczkeviense*, Ráczkevei Okmánytár, Székesfehérvár, 1888.

Magyar Országos Levéltár, Az Eszterházy Család Zólyomi Ágának Levéltára, összeállította: Iványi Emma, Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya-Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1963.

MÁRKUS, DEZSŐ, *1526-1623. Évi Törvényczikkek*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1899.

MERÉNYI, LAJOS, "1637. Esztendőbeli Jövedelme Palatinus Urunk Ő Nagyságának A Jászok, Kiskunok és Bujaki Jószágbeliektől", *Magyar Gazdák Szemléje*, XII/3-4 (1905), 292-293.

MERÉNYI, LAJOS, "Ibrahim Egri Pasa Levele A Kassai Főkapitányhoz", *Hadtörténelmi Közlemények*, XVII/1 (1916), 195-197.

MIKÓ, GÁBOR, "A Corpus Juris Hungarici és 16. Századi Törvényhozásunk Okleveles Emlékei", *Micae Mediaevales. Tanulmányok A Középkori Magyarországról és Európáról*, szerkesztette: Kádár Zsófia-Mikó Gábor-Péterfi Bence-Vadas András, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2011, 63-81.

MIKÓ, IMRE-SZÁSZ, KÁROLY, *Erdélyi Történelmi Adatok*, III, szerkesztte: Mikó Imre, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 1858.

MOLNÁR, ANTAL, "A Hódoltsági Katolikus Egyháztörténet Forrásai", *A Magyar Egyháztörténetírás Forrásadottságai. Egyháztörténeti Kutatások Levéltári Alapjai Különös Tekintettel A Pécsi Egyházmegyére*, szerkesztette: Varga Szabolcs-Vértesi Lázár, Pécsi Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs, 2006, 36-46.

N. KISS, ISTVÁN, *16. Századi Dézsmajegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok Megyék)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960.

NAGY, ISTVÁN, "A Székelyföldi Megyék Önkormányzati Forrásai", *Tér és Társadalom*, XXIII/3 (2009), 185-197.

NAGY, IVÁN, "Egykorú Emlékirat Thököly Imréről", *Századok*, IX/2 (1876), 655-663.

NAGY, IVÁN, "Liptay Imre Török Követsége 1619-ben", *Magyar Történelmi Tár*, I/1 (1855), 155-210.

NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Naîmâ Tarihi*, I, çeviren: Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1967.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevi Tarihi*, II, hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

PRAY, GORGIUS, *Epistolae Procerum Regni Hungariae*, III, G. A. Belnay, A. A. et Phil. D.,

Posonii, 1806.
SUGÁR, ISTVÁN, "Az Egri Vár 1594-1595 Évi Számadása", *Achívum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, VI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1977, 5-48.
SUGÁR, ISTVÁN, "Az Egri Vár Püspöki Falvainak Urbariális Összeírása 1577-1579-ből", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XI, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1983, 103-140.
SZAKÁLY, FERENC, *Források Tolna Megye XVII. Századi Történetéhez*, Különlenyomat A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve IV-V, Szekszárd, 1975.
SZAKÁLY, FERENC, *Pest-Pilis-Solt Megye XVI-XVII. Századi Dica- és Dézsmajegyzékei*, Pest Megye Monográfia Alapítvány, Budapest, 1995.
SZÁLKAI, TAMÁS, *Armales Transylvanorum. Válogatás Az Erdélyi Fejedelmek Címeradományaiból*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2009.
SZENDREY, ISTVÁN, *Hajdú-Szabadságlevelek*, Hajdúböszörmény Város Tanácsa, Debrecen, 1971.
SZERÉMI, GYÖRGY, *Magyarország Romlásáról*, Erdélyi Laszló fordítását átdolgozta: Juhász László, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
Székely Oklevéltár, 1270-1571, III, szerkesztette: Szabó Károly, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1890.
Székely Oklevéltár, 1520-1571, II, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1876.
Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1575-1627, IV, közzétette: Demény Lajos, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 1897.
Székely Oklevéltár, Székely Népesség-Összeírások 1635-1653, VI, szerkesztette: Szádeczky Lajos, Székely Történelmi Pályadíj-Alap Felügyelő Bizottsága, Kolozsvár, 1897.
Székely Oklevéltár, Udvarhely Széki Törvénykezési Jegyzőkönyvek 1569-1591, I, szerkesztette: Szabó Károly, Magyar Történelmi Társulat Kolozsvári Bizottsága, Kolozsvár, 1872.
SZILÁDY, ÁRON-SZILÁGYI, SÁNDOR, *Okmánytár A Török Hódoltság Történetéhez Magyarországon (Nagykőrös, Czegléd, Dömsöd, Szeged, Halas Levéltáraiból), (Török-Magyarkori Emlékek. Okmánytár. II.)*, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, Pest, 1863.
SZILÁDY, ÁRON-SZILÁGYI, SÁNDOR, *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875.
SZILÁGYI, SÁNDOR, "A Rákóczyak Levéltárából, 1611-1630. (Az Országos Levéltár Rákóczy Osztályából)", *Magyar Történelmi Tár*, XVII/3 (1894), 106-134.
SZILÁGYI, SÁNDOR, *Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Levelei*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879.
SZILÁGYI, SÁNDOR, *Bethlen Gábor Fejedelem Levelezése*, A Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887.
SZILÁGYI, SÁNDOR, "Levelek és Acták I. Rákóczy György és A Porta Diplomacziai Összeköttetéseinek Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, VI/4 (1883), 656-720.
SZILÁGYI, SÁNDOR, "Levelek és Okiratok Bethlen Gábor Utolsó Évei Történetéhez, 1627-1629", *Magyar Történelmi Tár*, X/1 (1887), 1-52.
SZILÁGYI, SÁNDOR, *Levelek és Okiratok I. Rákoczy György Keleti Összeköttetései Történetéhez*, Knoll, Budapest, 1883.

TAKÁTS, SÁNDOR-ECKHART, FERENC-SZEKFŰ, GYULA, *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.

THALY, KÁLMÁN, "A B. Orlay s Gr. Serényi Család Zábláthi Levéltárából, 1566-1718", *Magyar Történelmi Tár*, XXI/28 (1898), 193-292.

VASS, ELŐD, "Források A Székesfehérvári Szandzsákság Történetéhez", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv, Fejér Megyei Levéltár Évkönyve*, XIX, szerkesztette: Farkas Gábor, Farkas Gábor Kiadó, Székesfehérvár, 1989, 69-200.

VASS, ELŐD, *Kalocsa Környékének Török Kori Adóösszeírásai*, Kalocsa Város Tanácsa V.B. Művelődésügyi Osztálya, Kalocsa, 1980.

VÁRADI-STERNBERG, JÁNOS, *Utak, Találkozások, Emberek (Írások Az Orosz-Magyar és Ukrán-Magyar Kapcsolatokról)*, Kárpáti Könyvkiadó-Gondolat Könyvkiadó, Uzsgorod-Budapest, 1974.

VELICS, ANTAL-KAMMERER, ERNŐ, *Magyarországi Török Kincstári Defterek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886.

VERESS, ENDRE, *Basta György Hadvezér Levelezése és Iratai,1587-1607*, I-II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909-1913.

WERBÖCZ, STEPHANO DE, *Corpus Juris Hungarici Seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, Tomus Primus, Ejustem Regni*, Budae, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1844.

WERBŐCZY, ISTVÁN, *Tripartitum. A Dicsőséges Magyar Királyság Szokásjogának Hármas Könyve, Latin-Magyar Nyelvű Kiadás*, szerkesztette: Gazda István, fordította: Csiky Kálmán, Téka, Budapest, 1990.

WERBŐCZY, ISTVÁN-KOLOSVÁRI, SÁNDOR-ÓVÁRI, KELEMEN-MÁRKUS, DEZSŐ, *Werböczy István Hármaskönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1897.

Tetkik Eserler

ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Jobbágy-Adózás 1577-1597-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.

ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Magyar Adózás Története 1598-1604-ben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906.

ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Magyar Jobbágyság Története*, szerkesztette: Földes Béla, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1908.

ACSÁDY, IGNÁCZ, *A Magyar Nemesség Birtokviszonyai A Mohácsi Vész Után*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.

ACSÁDY, IGNÁCZ, *Közgazdasági Állapotaink A XVI. és XVII. Században*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1889.

ACSÁDY, IGNÁCZ, *Magyarország Pénzügyei I. Ferdinánd Uralkodása Alatt, (1526-1564)*, Athenaeum R. Társulat Könyvnyomdája, Budapest, 1888.

ACSÁDY, IGNÁCZ, *Magyarország Története II. Mátyástól III. Ferdinánd Haláláig. = Magyar Nemzet Története*, VI, szerkesztte: Szilágyi Sándor, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1897.

ADRIAN, GOLDSWORTHY, *Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London, 2003.

ALMÁSI, GÁBOR, "Bethlen és A Törökösség Kérdése A Korabeli Propagandában és Politikában", *Bethlen Gábor és Európa*, szerkesztette: Kármán Gábor-Kees Teszelszky, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszéke-Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Budapest, 2013, 311-368.

ANGYAL, DÁVID, "Az 1615-iki Bécsi Török Békének Titkos Pontjai", *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kúnó Negyedszázados Kultúrpolitikai Működésének Emlékére, Születésének Ötvenedik Évfordulóján*, szerkesztette: Lukinich Imre, Rákos Jenő Budapesti Hirlap Újságvállalata, Budapest, 1925, 367-382.

ANGYAL, DÁVID, *Történeti Tanulmányok*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937.

ÁCS, ZOLTÁN, *Nemzetiségek A Történelmi Magyarországon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.

ÁGOSTON, GÁBOR, *A Hódolt Magyarország*, Adams Kiadó, Budapest, 1992.

ÁGOSTON, GÁBOR, "Az Iszlám Erős Védőgátja: Az Oszmán Hódítás és A Magyarországi Végvidék", *A Magyar Hadtörténelem Évszázadai*, szerkesztette: Király Béla-Veszprémy László, Atlanti Kutató és Kiadó Közalapítvány, Budapest, 2003, 61-76.

ÁGOSTON, GÁBOR, "Ideológia, Propaganda és Politikai Pragmatizmus: A Habsburg-Oszmán Nagyhatalmi Vetélkedés és A Közép-Európai Konfrontáció", *Történelmi Szemle*, XLV/1-2 (2003), 1-24.

ÁGOSTON, GÁBOR, "Törzsterület és Végvidék: Berendezkedési Stratégiák és Centralizációs Korlátok A 16-17. Századi Oszmán Birodalomban", *Tanulmányok Szakály Ferenc Emlékére*, szerkesztette: Fodor Pál-Pálffy Géza-Tóth István György, Magyar Tudományos Akadémia, Támogatott Kutatócsoportok Irodája, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoportja, Budapest, 2002, 29-49.

B. SZABÓ, JÁNOS, *A Mohácsi Csata*, Corvina Kiadó, Budapest, 2006.

B. SZABÓ, JÁNOS, "Erdély Katasztrófája 1658-ban", *Aetas*, XXI/2-3 (2006), 204-218.

B. SZABÓ, JÁNOS, "Két Díván Budán I. Rákóczi György Erdélyi Fejedelem és A Magyarországi Oszmán Hódoltság Elitje (1630-1636)", *Történelmi Szemle*, LXI/2 (2019), 247-265.

BALÁS, MARGIT, *A Váradi Kapitányság Története*, Láng József Könyvnyomdája, Nagyvárad, 1917.

BALLABÁS, DÁNIEL, "A Magyar Nemesség Társadalmi Tagolódása (16-20. Század)", *Genealógia*, II, szerkesztette: Kollega Tarsoly Isván, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2013, 7-57.

BALOGH, JUDIT, *A Székely Nemesség Kialakulásának Folyamata A 17. Század Első Felében*, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005.

BALOGH, JUDIT, "Bethlen Gábor és A Székely Városok", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene. A Bethlen Gábor Trónra Lépésének 400. Évfordulóján Rendezett Konferencia Tanulmányai (Kolozsvár, 2013. Október 23-24.)*, szerkesztette: Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015, 584-595.

BALOGH, JUDIT, "Bethlen Gábor Víziója A Székely Társadalomról", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 215-227.

BARANYI, BÉLA, *Compendium, Válogatott Tanulmányok A Regionális Tudomány Köréből*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2017.

BARNA, ATTILA-HORVÁTH, ATTILA-MÁTHÉ, GÁBOR-TÓTH, ZOLTÁN JÓZSEF, *Magyar Állam és Jogtörténet*, szerkesztette: Horváth Attila, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás Tudományi Kar, Budapest, 2014.

BARTA, GÁBOR-FEKETE, NAGY ANTAL, *Parasztháború 1514-ben*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1973.

BAYERLE, GUSTAV, *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda, 1604-1616*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991.

BÁCSKAI, VERA, "A Gyulai Uradalom Mezővárosai A XVI. Században", *Agrártörténeti Szemle*, IX/3-4 (1967), 432-454.

BÁCSKAI, VERA-NAGY, LAJOS, *Piackörzetek, Piacközpontok és Városok Magyarországon 1828-ban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.

BÁN, PÉTER, *Magyar Történelmi Fogalomtár*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1989.

BÁNKINÉ, MOLNÁR ERZSÉBET, *A Jászkun Autonómia*, szerkesztette: Blazovich László, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2005.

BÁRTFAI, SZABÓ LÁSZLÓ, *A Hunt-Pazman Nemzetségi Forgács Család Története*, Buzárovits Gustáv Könyvnyomdája, Esztergom, 1910.

BELUSZKY, PÁL, *Magyarország Településföldrajza*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003.

BENCZÉDI, LÁSZLÓ, "Bányavidéki Várőrségek Folyamodványai Esterházy Pálhoz 1668-1681", *Történelmi Szemle*, IV/2 (1961), 155-179.

BENDA, KÁLMÁN, *A Bocskai Szabadságharc*, Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1955.

BENDA, KÁLMÁN, "A Habsburg-Abszolutizmus és A Magyar Nemesség A 16. és 17. Század Fordulóján", *Történelmi Szemle*, XXVII/3 (1984), 445-479.

BENDA, KÁLMÁN, "A Késő-Reneszánsz Korának Gazdasági, Társadalmi és Politikai Összetevői Magyarországon", *Szenci Molnár Albert és A Magyar Késö-Reneszáns*, összeállította: Csanda Sándor-Keserű Bálint, József Attila Tudományegyetem I. Sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Szeged, 1978, 91-106.

BENDA, KÁLMÁN, "A Pannon Térség Városainak és Mezővárosainak Fejlődése és Jelentősége A 16-19. Században", *Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpozion 'Mogersdorf'*, szerkesztte: Horváth Ferenc-Ruzsás Lajos, Vas Megye Tanácsa Művelődésügyi Osztálya, Szombathely, 1974, 5-7.

BENDA, KÁLMÁN, "Der Haiduckenaufstand in Ungarn und das Erstarken der Stände in der Habsburgermonarchie 1607-1608", *Nouvelles Études Historiques*, I, édition: Sándor Balogh-Győző Ember, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 285-294.

BENEDEK, GYULA, *Tiszapüspöki Története*, Damjanich János Múzeum, Szolnok, 1970.

BERKESZI, ISTVÁN, "Gróf Zrinyi Miklós Horváth Bán Téli Hadjárata 1663-64-ben", *Századok*, XX/3 (1886), 253-259.

BÉRENGER, JEAN-KECSKEMÉTI, KÁROLY, *Országgyűlés és Parlamenti Élet Magyarországon 1608-1918*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.

BICSOK, ZOLTÁN, "A Nemes Városok Kialakulása Erdélyben", *Korunk*, XIX/11 (2008), 63-75.

BIRÓ, VENCEL, *Erdély Követei A Portán*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Cluj-Kolozsvár, 1921.

BLAZOVICH, LÁSZLÓ, *A Honfoglalástól A Polgári Forradalom és Szabadságharc Végéig. Csongrád Megye Évszázadai Történelmi Olvasókönyv*, I, Csongrád Megye Tanácsa VB Művelődési Osztálya és A Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1985.

BLAZOVICH, LÁSZLÓ, "Az Andreanum és Az Erdélyi Szászok Az Etnikai Autonómiák Rendszerében A Középkori Magyarországon", *Erdélyi Múzeum*, LXVII, szerkesztette: Kovács Kiss Gyöngy, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, Kolozsvár, 2005, 5-17.

BOEHMER, EDWARD, *Spanish Reformers of Two Centuries from 1520. Their Lives and Writings, According to the Late Benjamin B. Wiffen's Plan and With the Use of His Materials*, Bibliotheca Wiffeniana, Strassburg, Karl Trübner, Trübner & Co., London, 1874.

BOGDÁN, ISTVÁN, *Régi Magyar Mértékek*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.

BOGDÁNDI, ZSOLT, "A Kolozsmonostori Konvent Fejedelemség Kori Levélkeresői", *Erdélyi Múzeum*, III/4 (2010), 43-72.

BOGDÁNDI, ZSOLT-FEJÉR, TAMÁS-JAKÓ, KLÁRA, *Hivatalnok Értelmiség A Kora Újkori Erdélyben és A Magyar Királyságban*, I, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020.

BORBÉLY, ZOLTÁN, "A Nemesi Társadalom Struktúrája és A Hétköznapi Élet Keretei Felső-Magyarországon A 17. Század Első Felében", *J. Újváry Zsuzsanna. Oszmán-Magyar Viszony A 16-18. Században: Tanulmányok A Magyar Királyság és Az Oszmán Birodalom Népeinek-Magyarok, Törökök, Rácok, Tatárok, Zsidók, Görögök és Egyéb Népek-Hétköznapjairól; Egyén és Közösség Viszonya*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2020, 191-212.

BOROVSZKY, SAMU, *Csanád Vármegye Története 1715-ig, A Vármegye Általános Története*, I, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.

Borovszky, Samu, "Szeged Története. Írta Reizner János. 1. köt., A Legrégibb Időtől A XVIII. Század Végéig. 2. Köt., A XVIII. Század Végétől Az 1879. Évi Árvízig. 3. Köt. Egyházak és Hitfelekezetek, Hatóság és Társadalom. 4. Köt., Oklevéltár. Név- és Tárgymutató, Szeged, 1900", *Századok*, XXXIV/7 (1900), 628-649.

BORSI-KÁLMÁN, BÉLA, "Tények és Gondolatok A 19-20. Századi Magyar Társadalomfejlődés Néhány Jellegzetességéről", *Eszmék, Forradalmak, Háborúk; Vadász Sándor 80 Éves*, szerkesztette: Béla Háda, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010, 59-72.

BÓNIS, GYÖRGY, *Hagyomány és Haladás Az Erdélyi Jog Fejlődésében*, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1944.

BUNYITAY, VINCE-MÁLNÁSI, ÖDÖN, *A Váradi Püspökök A Számüzetés s Az Újraalapítás Korában (1556-1780)*, Váradi Püspökség Könyvtárnoka, Nagyvárad, 1883.

BUZA, JÁNOS, "A Tallér és Az Aranyforint Árfolyama, Valamint Szerepe A Pénzforgalomban Magyarország Török Uralom Alatti Területén A XVII. Században", *Történelmi Szemle*, XX/1 (1977), 73-106.

CONNERT, JÁNOS, *A Székelyek Alkotmányának Históriájának Históriája, Különösen A XVI. és A XVII. Században*, Retegh Pál és Társa Könyvnyomtató Intézete, Székelyudvarhely, 1907.

CSETRI, ELEK, *Bethlen Gábor Életútja*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1992.

CZIGÁNY, ISTVÁN, "A 'Nyitott Határ' - Egy Hadtörténelmi Paradoxon Hatása", *Aetas*, XXXIII/4 (2018), 73-85.

CZIGÁNY, ISTVÁN, "Katonai Szolgálat és A Társadalom Militarizációja Felső-Magyarországon és A Tiszántúlon, 1600-1660", *Hadtörténeti Közlemények*, CXVII/4 (2004), 1212-1233.

CZIGÁNY, ISTVÁN, *Reform Vagy Kudarc? Kísérletek A Magyarországi Katonaság Beillesztésére A Habsburg Birodalom Haderejébe 1600-1700*, Balassi Kiadó, Budapest, 2004.

CZIGÁNY, ISTVÁN, "Várrendszer, Haditeher és Hadigazdálkodás A XVII. Században", *Végvár és Környezet*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1955, 55-68.

CZIGLÉNYI, LÁSZLÓ, *Győr-Sopron Megye Földrajza*, Panoráma Kiadó, Győr-Budapest, 1987.

ÇAPRAZ, HÜSEYİN ŞEVKET ÇAĞATAY, "János Szapolyai'den Gábor Bethlen'e Kadar Erdel Diplomasisi ve Bâb-ı Âli'deki Varlığı", *Türkbilig*, XXXV/1 (2018), 41-62.

ÇAPRAZ, HÜSEYİN ŞEVKET ÇAĞATAY, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Egemenliğinde Erdelli Sekel Toplumu", *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları*, editör: Bülent Bayram, Paradigma Akademi, Çanakale, 2018, 77-88.

DÁNÉ, VERONKA, *Az Őnagysága Széki Így Deliberála*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006.

DÁVID, GÉZA, *A Simontornyai Szandzsák A 16. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

DÁVID, GÉZA, "Hódoltsági Városaink és Népességszámuk Alakulása A 16. Században", *Gazdaságtörténet-Könyvtártörténet. Emlékkönyv Berlász Jenő 90. Születésnapjára, (Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kötetek)*, I, szerkesztette: Buza János, BKÁE Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Budapest, 2001, 103-114.

DÁVID, GÉZA, "Magyarország Népessége A 16-17. Században", *Magyarország Történeti Demográfiája (896-1995). Millecentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 141-171.

DEÁK, FARKAS, "Hadadi Wesselényi Ferencz Gyilkossági Vád Alatt", *Szazadok*, X/2 (1876), 97-111.

DEGRÉ, ALAJOS, "Megyei Közgyűlések A XVI-XVII. Századi Török Háborúk Korában", *Tanulmányok A Magyar Helyi Önkormányzat Múltjából*, szerkesztette: Bónis György-Degré Alajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971, 35-52.

DEMÉNY, LAJOS, "A Székely Község Kiharcolja Szabadsága Visszaállítását", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 98-101.

DEMÉNY, LAJOS, *Bethlen Gábor és Kora*, Politikai Kiadó, Bukarest, 1982.

DEMÉNY, LAJOS, "Bethlen Gábor Székely Politikája", *Történeti Tanulmányok*, II, szerkesztette: L. Nagy Zsuzsa-Veress Géza, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 1993, 23-54.

DEMKÓ, KÁLMÁN, *A Felső-Magyarországi Városok Életéről A XV-XVII. Században*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.

DEZSÉRI, BACHÓ LÁSZLÓ, *Gyöngyös Város A Török Hódoltság Idején*, A Szerző Kiadása, Gyöngyös, 1941.

DOBOS, GÁBOR, "Török-Magyar Rabok A Nyugat-Dunántúli Végeken", *Studium. Acta Iuvenum Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae*, II, szerkesztette: Dám László, Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem, Debrecen, 1971, 63-73.

DOMINKOVITS, PÉTER-PÁLFFY, GÉZA, "Küzdelem Az Országos és Regionális Hatalomért. A Nádasdy Család, A Magyar Arisztokrácia és A Nyugat-Dunántúl Nemesi Társadalma A 16-17. Században", *Századok*, CXLIV/5 (2010), 1085-1120.

DÜMMERTH, DEZSŐ, "A Magyar Köznemesi Társadalom Élettörténetéből: A Tétény-Földvary Familia Sorsa és Birtoklása Az Árpád-Kortól A XIX. Század Küszöbéig", *Levéltári Közlemények*, LIII/2 (1982), 207-260.

ECKHART, FERENC, *A Földesúri Büntetőbíráskodás A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.

ECKHART, SÁNDOR, *Rimaly János Összes Művei*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955.

EGYED, ÁKOS-MAGYARI, ANDRÁS, *A Székelység Története A 17-19. Században. Tanulmányok*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001.

EMBER, GYŐZŐ, *Az Újkori Magyar Közigazgatás Története Mohácstól A Török Kiűzéséig*, Magyar Országos Levéltár Kiadványai, Budapest, 1946.

ENDES, MIKLÓS, *Erdély Három Nemzete és Régi Vallása Autonómiájának Története*, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Budapest, 1935.

ENGEL, JOHANN CHRISTIAN VON, *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer: Geschichte von Serwien und Boßnien, nebst einer fortsetzung der denkmähler Ungrischer Geschichte und der historischen literatur der Ungrischen Nebenländer*, III, Johann Jacob Gebauer, 1801.

ENGEL, PÁL, "A Drávántúl Középkori Topográfiája: A Történeti Rekonstrukció Nehézségei", *Történelmi Szemle*, XXXIX/1 (1997), 297-312.

ERDEI, FERENC, *A Magyar Parasztttársadalom*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1941.

ERDÉLYI, GABRIELLA, "Túlélési Stratégiák A Török Idején", *Identitás és Kultúra A Török Hódoltság Korában*, szerkesztette: Ács Pál-Székely Júlia, Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 89-99.

ERDŐS, FERENC, "Etyek (Bot)", *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, XVI, szerkesztette: Farkas Gábor, Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár, 1985, 129-185.

ÉRI, ISTVÁN, "'Mezei Kertek' Nyársapáton A XVII. Században", *Agrártörténeti Szemle*, IV/1-2 (1962), 182-192.

FEKETE, LAJOS-NAGY, LAJOS, *Budapest Története A Török Korban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

FEKETE, LUDWIG, *Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy*, Im Auftrage des Fürsten Paul Esterházy, Budapest, 1932.

FENYVESI, LÁSZLÓ, "A Temesközi-Szörénységi Végvárvidék Funkcióváltozásai (1365-1718)", *Végvárak és Régiók A XVI-XVII. Században, Studia Agriensia*, XIV, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Szabó Jolán, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1993, 235-287.

FENYVESI, LÁSZLÓ, "Az Igali Portya és A Körmendi Kótyavetye Balkáni Tanulságai", *Magyar és Török Végvárak 1663-1684*, szerkesztette: Bodó Sándor-Szabó Jolán-Dobó István, Vármúzeum, Eger, 1985, 199-218.

FÉNYES, ELEK, *A Magyar Birodalom Nemzetiségei és Ezek Száma Vármegyék és Járások Szerint*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1867.

FODOR, PÁL, *Magyarország és A Török Hódítás*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1991.

FODOR, PÁL, "Magyarország Kelet és Nyugat Között: A Török Hagyaték", *Rubicon*, XXIV/9-10 (2013), 96-109.

FODOR, PÁL, *Vállalkozásra Kényszerítve, Az Oszmán Pénzügyigazgatás és Hatalmi Elit Változásai A 16-17. Század Fordulóján*, História-Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete-Magyar-Török Baráti Társaság, Budapest, 2006.

FRAKNÓI, VILMOS, *Werbőczi István Életrajza*, Magyar Törtenelmi Társulat, Budapest, 1899.

FÜGEDI, ERIK, *Ispánok, Bárók, Kiskirályok*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.

GAGYI, JENŐ, "Az 1546. Évi Fegyverszünet és A Gyöngyösi Tárgyalásokra Vonatkozó Adatok", *Hadtörténelmi Közlemények*, XII/1 (1911), 277-319.

GALGÓCZY, KÁROLY, *Nagy-Kőrös Város Monographiája*, Nagy-Kőrös Város Közönsége, Budapest, 1896.

GARDA, DEZSŐ, *Székely Hadszervezet és Faluközösség*, Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós, 1994.

GÁLFI, EMŐKE, *A Gyulafehérvári Hiteleshely Levélkeresői (1556-1690)*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2015.

GÁRDONYI, ALBERT, "Buda és Pest Keresztény Lakossága A Török Hódoltság Alatt", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, V, szerkesztette: Némethy Károly-Budó Jusztin, Székesfőváros Kiadása, Budapest, 1936, 13-33.

GECSÉNYI, LAJOS, *Gazdaság, Társadalom, Igazgatás. Tanulmányok A Kora Újkor Történetéből*, szerkesztette: Katona Csaba, Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára-Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2008.

GERICS, JÓZSEF, *A Korai Rendiség Európában és Magyarországon*, szerkesztette: Nagy Tiborné, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

GINDELY, ANTAL-ACSÁDY, IGNÁC, *Bethlen Gábor és Udvara*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1890.

GÖKBİLGİN, M. TAYYİB, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Âmilleri, Geçirdiği Safhalar", *Kanuni Armağanı*, hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1970, 5-39.

GUBITZA, KÁLMÁN-REISZIG, EDE-WINKLER, PÁL-KOZMA, LÁSZLÓ-BÁRSONY, ISTVÁN, *Bács-Bodrog Vármegye*, I, szerkesztette: Borovszky Samu, Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1909.

GUITMAN, BARNABÁS-KORPÁS, ZOLTÁN-TÓTH, FERENC-B. SZABÓ, JÁNOS, "A Magyarországi Török Várháborúk Nemzetközi Háttere, 1547-1556", *Világtörténet*, XLI/9 (2019), 253-293.

GYÁNI, GÁBOR-KÖVÉR, GYÖRGY, *Magyarország Társadalomtörténete A Reformkortól A Második Világháborúig*, Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

GYÁRFÁS, ISTVÁN, *A Jász-Kunok Története, 1542-1686*, IV, A Szerző Örököseinek Tulajdona, Budapest, 1885.

GYÁRFÁS, ISTVÁN, *Dobó István Egerben*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1879.

GYÖNGYÖSSY, MÁRTON, *Magyar Középkori Gazdaság és Pénztörténet, Jegyzet és Forrásgyűjtemény*, szerkesztette: Ferenczi László-Laszlovszky József-Szabó Péter, Bölcsész Konzorcium, Budapest, 2006.

GYÖRFFY, GYÖRGY, "A Magyar Nemzetségtől A Vármegyéig, A Törzstől Az Országig: I. Rész", *Századok*, XCII/1-4 (1958), 12-87.

GYÖRFFY, GYÖRGY, *A Magyarság Keleti Elemei*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990.

GYÖRFFY, GYÖRGY, *István Király és Műve*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1983.

GYÖRFFY, ISTVÁN, *Hajdúböszörmény Települése*, Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1927.

H. NÉMETH, ISTVÁN, "Háború és Népesség A Kora Újkori Magyarországon (16-17. Század)", *Történeti Demográfiai Évkönyv*, szerkesztette: Faragó Tamás-Őri Péter, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2001, 129-142.

H. NÉMETH, ISTVÁN, *Várospolitika és Gazdaságpolitika A 16-17. Századi Magyarországon*, I, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 2004.

HAAN, LAJOS, *Békés Vármegye Hajdana*, Lauffer Vilmos, Pest, 1870.

HAJDU, LAJOS, *A Feudális Államszervezet és Jog Története*, Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1989.

HAJNAL, BÉLA, "Nyíregyháza Népességfejlődése", *Nyíregyháza, Előadások A Város Újratelepítésének 250. Évfordulóján*, szerkesztette: Frisnyák Sándor, Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke, Nyíregyháza, 2003, 159-166.

HAJNIK, IMRE, *Bírósági Szervezet és Perjog Az Árpád- és A Vegyes-Házi Királyok Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1899.

HAVASSY, PÉTER, *A Gyulai Vár*, Hiszi-Map Kft., Gyula, 2009.

HÁRSFALVI, PÉTER, *Magyarország Története A Kései Feudalizmus Századaiban (1526-1790)*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.

HEGYI, KLÁRA, "A Török Adminisztráció és Az Alföldi Mezővárosok", *Falvak, Mezővárosok Az Alföldön*, szerkesztette: Novák László-Selmeczi László, Arany János Múzeum, Nagykőrös, 1986, 307-323.

HEGYI, KLÁRA, *A Török Hódoltság Várai és Várkatonasága*, II, História-Magyar Tudományos Akadémiai-Történettudományi Intézete, Budapest, 2007.

HEGYI, KLÁRA, *Egy Világbirodalom Végvidékén*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1976.

HEGYI, KLÁRA, "Etnikum, Vallás, Iszlamizáció. A Budai Vilájet Várkatonaságának Eredete és Utánpótlása", *Történelmi Szemle*, XL/3-4 (1998), 229-259.

HEGYI, KLÁRA, "Magyar és Balkáni Katonaparasztok A Budai Vilájet Déli Szandzsákjaiban", *Századok*, CXXXV/6 (2001), 1255-1311.

HEGYI, KLÁRA, "Pécs Török Katonasága", *Pécs A Hódoltság Korában*, szerkesztette: Szakály Ferenc-Vonyó József, Kronosz Kiadó, Pécs, 2012, 124-141.

HEGYI, KLÁRA, *The Ottoman Military Organization in Hungary: Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 1998.

HEGYI, KLÁRA, *Török Berendezkedés Magyarországon*, História, Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, Budapest, 1995.

HEGYI, KLÁRA, "Török Közigazgatás és Jogszolgáltatás-Magyar Városi Autonómia", *Történelmi Szemle*, XXVIII/2 (1985), 227-257.

HEGYI, KLÁRA-ZIMÁNYI, VERA, *Az Oszmán Birodalom Európában*, Corvina Kiadó, Budapest, 1986.

HERMANN, GUSZTÁV MIHÁLY, *Náció és Nemzet. Székely Rendi Nacionalizmus és Magyar Nemzettudat 1848-ig*, Teleki László Intézet-Proprint Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

HORN, ILDIKÓ, *Hit és Hatalom, Az Erdélyi Unitárius Nemesség 16. Századi Története*, Balassi Kiadó, Budapest, 2009.

HORN, ILDIKÓ-BARTA, JÁNOS, *Három Ország Egy Haza 1526-1699-A Mohácsi Vésztől A Karlócai Békéig*, Kossuth Kiadó, Budapest, 2020.

HORNYÁK, GYULA, *Galvács: Fejezetek A Falu Történetéből*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.

HORVÁTH, MIHÁLY, *Adalékok János Király Külviszonyainak Történetéhez (Kisebb Történelmi Munkái)*, I, Ráth Mór, Pest, 1868.

HÓMAN, BÁLINT-SZEKFŰ, GYULA, *Magyar Történet*, III, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935.

ILA, BÁLINT, "Az Írásbeliség Szerepe A XVII. Századi Gazdasági Igazgatásban", *Levéltári Közlemények*, XXIV/1 (1946), 27-46.

ILLÉSSY, JÁNOS, "Várvizsgálatok 1557-58-ban", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 57-95.

IMREH, ISTVÁN, *A Rendtartó Székely Falu. Faluközösségi Határozatok A Feudalizmus Utolsó Évszázadából*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

IMREH, ISTVÁN, *Székely Történelem-Magyar Történelem*, Helikon Kiadó, Budapest, 1992.

IMREH, ISTVÁN-PATAKI, JÓZSEF, "A Székely Falu Gazdasági-Társadalmi Szerkezete A XVI. Század Végén és A XVII. Század Elején", *Székely Felkelés*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 146-237.

ISTVÁNFFY, MIKLÓS, A *Magyarok Történetéből*, szerkesztette: Székely György, fordította: Juhász László, Magyar Helikon, Budapest, 1962.

IVÁNYOSI, SZABÓ TIBOR, "A Bérek Alakulása Kecskeméten, A Hodoltság Utolsó Évtizedeiben", *Bács-Kiskun Megye Múltjából*, VII, szerkesztette: Iványosi Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványa, Kecskemét, 1985, 321-387.

IVÁNYOSI, SZABÓ TIBOR, "Baranya-Somogyi Szökött Jobbágyok Kecskeméten 1677-ben", *Baranyai Helytörténetírás*, szerkesztette: Szita László, Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1981, 107-113.

IVIĆ, ALEKSA, *Istorija Srba u Ugarskoj od pada Smedereva do seobe pod Čarnojevićem (1459-1690)*, Privrednikova knjižara i štamparija, Zagreb, 1914.

IZSÉPY, EDIT, "Ibrányi Mihály Váradi Kapitány Szerepe Bethlen István 1636. Évi Felkelésében", *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, IV, szerkesztette: Mátrai László-Tóth András-Vértesy Miklós, Egyetemi Könyvtár, Budapest, 1968, 275-289.

İNALCIK, HALİL, "The Heyday and Decline of the Ottoman Empire", *The Cambridge History of Islam, The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, I A, edited: P. M. Holt-Ann K. S. Lambton-Bernard Lewis, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, 1977, 324-353.

J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, "A Jászság Török Korban", *Jászsági Évkönyv*, szerkesztette: Pethő László, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2012, 167-187.

J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, "Bethlen Gábor, Mint Választott Magyar Király Portai Politikája Az Oszmánok Által Elkövetett Magyarországi Sérelmek Tekintetében", *Bethlen Gábor Képmása*, szerkesztette: Papp Klára-Balogh Judit, Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 2013, 159-178.

J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, *Nagy Két Császar Birodalmi Között: A Hosszú Háborútól Bethlen Gábor Haláláig*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1984.

J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA, "Polgár Vagy Nemes? A Kassai Patrícius-Polgárok Házassági-Társadalmi Kapcsolatai A XVII. Században", *Századforduló-Ezredforduló-Hetvenedik Évforduló. Ünnepi Tanulmányok Zimányi Vera Tiszteletére*, szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcseszettudományi Kar, Piliscsaba, 2001, 395-426.

JAKAB, ELEK-SZÁDECZKY-KARDOSS, LAJOS, *Udvarhely Vármegye Története A Legrégibb Időktől 1849-ig*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, Budapest, 1901.

JAKÓ, ZSIGMOND, "A Székely Társadalom Útja A XIV-XVI. Században", *Székely Felkelés 1595-1596. Előzményei, Lefolyása, Következményei*, szerkesztette: Benkő Samu-Demény Lajos-Vekov Károly, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 19-34.

JAKÓ, ZSIGMOND, "Az Erdélyi Püspökség Középkori Birtokairól", *Erdély A Keresztény Magyar Királyságban. Erdélyi Tudományos Füzetek*, CCXXXI, szerkesztette: Dávid Gyula, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2001, 105-115.

JAKÓ, ZSIGMOND, "Belső Szolnok és Doboka Magyarsága Az Újkorban", *Szolnok-Doboka Magyarsága*, szerkesztette: Szabó T. Attila, Minerva-Nyomda Rt. Kolozsvár, Dés-Kolozsvár, 1944, 71-130.

JAKÓ, ZSIGMOND, *Társadalom, Egyház, Művelődés. Tanulmányok Erdély Történelméhez*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1997.

JAKUS, LAJOS, "Fejezetek Szécsényi XVI-XVII. Századi Történetéből", *Tanulmányok Szécsény Múltjából*, VII, szerkesztette: Praznovszky Mihály, Helytörténeti Múzeum, Salgótarján, 1985, 101-165.

JANKOVICH, MIKLÓS, "Buda Város Keresztény Tanácsa A Török Hódoltság Korában", *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XIV, szerkesztette: A "Budapest Története" Szerkesztőbizottsága, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, 147-161.

JANKÓ, JÁNOS, "Bács-Bodrogh Megye Néprajza. Magyarok. Németek. Szerbek. Bunyevácok. Ruthenek. Tótok. Cigányok. Sokacok.", *Bodrog Vármegye Egyetemes Monográfiája*, II, szerkesztette: Iványi István-Dudás Gyula, Bács-Bodrogh Vármegye Közönsége, Zombor, 1896, 373-425.

JÁNCSÓ, BENEDEK, *Erdély Története*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Cluj-Kolozsvár, 1931.

JEHUDA, DON-MAGOS, GEORGE, "A Magyarországi Zsidóság Demográfiai Fejlődése", *Történelmi Szemle*, XXVIII/3 (1985), 437-469.

JENEY-TÓTH, ANNAMÁRIA, *"...Urunk Udvarnépe..." Udvar és Társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor Fejedelemsége Idején A Kolozsvári Számadáskönyvek Tükrében*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2012.

JUHÁSZ, PÉTER, "Egy Példa A Népességcserére A Délvidék Pusztulása A Török Háborúkban", *Létünk*, L/1 (2020), 7-30.

KALMÁR, GUSZTÁV, "A Török Uralom Hatása A Dunántúl Népességére", *Föld és Ember*, IX/2 (1929), 49-64.

KALMÁR, JÁNOS, *A Füleki (Filakovo) Vár XV-XVII. Századi Emlékei*, Magyar Nemzeti Múzeum-Történeti Múzeum, Budapest, 1959.

KALMÁRI, VÁRADI JÁNOS, *A Régi Magyar Zászlósságrul Való Nyomozások*, Belnay Örököseinek Betűivel, Posony, 1830.

KAPOSI, ZOLTÁN, "A Magyarországi Nagybirtokrendszer Változásai (1700-1945)", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Récsei Balázs, Bősze Sándor Kiadó, Kaposvár, 2001, 95-120.

KAPOSI, ZOLTÁN, "Magyarország Gazdaságtörténete 1700-1848", *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A 20. Század Közepéig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 1996, 173-261.

KARÁCSONY, JÁNOS, *Békésvármegye Története*, I-II, Békésvármegye Közönsége, Gyula, 1896.

KATHONA, GÉZA, *Fejezetek A Török Hódoltsági Reformáció Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *Haracs-Szedők és Ráják (Török Világ A XVI. Századi Magyarországon)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.

KÁLDY-NAGY, GYULA, "Suleimans Angriff auf Europa", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXVIII/2 (1974), 163-212.

KÁLDY-NAGY, GYULA, *Szulejmán*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1974.

KÁLDY-NAGY, GYULA, "The Administration of the Sanjaq Registrations in Hungary", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXI/2 (1968), 181-223.

KÁROLY, JÁNOS, *Fejér Vármegye Története*, III, Csitári K. és Társa, Székesfehérvár, 1899.

KÁROLYI, ÁRPÁD, *Illésházy István Hűtlenségi Pere*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1903.

KEMPELEN, BÉLA, *Magyar Nemes Családok*, X, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1915.

KENYERES, ÁGNES, *Magyar Életrajzi Lexikon*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

KEREKES, GYÖRGY, "Jövevény Alföldiek és Görögök Kassán 1660-1662-ben", *Századok*, XLV/4 (1911), 289-291.

KESERÜI, DAJKA JÁNOS, "Bethlen Gábor Nemzetsége, Jelleme és Tettei", *Erdély Öröksége: Erdélyi Emlékírók Erdélyről, A Fejedelem, 1613-1629*, IV, szerkesztette: Makkai László, Franklin Társulat, Budapest, 1941, 1-6.

KISS, ANIKÓ, *A Gyulai Vár*, Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1977.

KISS, VILMOS, "Embervesztességek A Második Világháború Alatt és Után, Amelyeket A Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg, A Partizánalakulatok és A Kommunista Hatalom Szervei Okoztak A Horvát Területeken. Esettanulmány: Bleiburg és A Népi Németek", *Múltunk*, XXXI/4 (2012), 181-187.

KITANICS, MÁTÉ-VÉGH, ANDOR, "Horvát Letelepedés Magyarországon A Késő Középkorban és A Koraújkorban", *Népek-Maszkok-Európa. A Busójárás Európai Háttere*, szerkesztette: Hoppál Mihály, Európai Folklór Intézet, Budapest, 2011, 123-144.

KOCSIS, GYULA, "A Város A Török Hódoltság Idején (1526-1699)", *Jászberény Története A Kezdetektől A Reformkorig*, szerkesztette: Pethő László, Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2014, 77-134.

KOCSIS, KÁROLY, "A Magyar Etnikai Térszerkezet Változásai A Honfoglalástól Napjainkig", *Tér és Társadalom*, X/1 (1996), 79-94.

KOHLER, ALFRED, *Ferdinand I., 1503-1564, Fürst, König und Kaiser*, C. H. Beck, München, 2003.

KOLTAI, ANDRÁS-SUNKÓ, ATTILA, *Magyar Udvari Rendtartás (Utasítások és Rendeletek 1617-1708)*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

KOLUMBÁN-ANTAL, JÓZSEF, *Székely Honfoglalás, Avagy Mikor Költözhettek A Székelyek A Kárpát-Medencébe*, Litera-Veres Kiadó, Székelyudvarhely, 2008.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Az 1607-iki Hajdúlázadás Történetéhez", *Hadtörténelmi Közlemények*, IV/1 (1891), 226-242.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Magyar Bálint Kapitány Életéből", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/1 (1912), 238-278.

KOMÁROMY, ANDRÁS, "Nádori Küldöttség Jelentése A Végváriak Ügyében 1612-ben", *Hadtörténelmi Közlemények*, VII/1 (1894), 365-389.

KOMJÁTI, ZOLTÁN IGOR, *Egyetértésben A Közös Érdekért. A Füleki Végvár Működtetése Koháry István Főkapitányságának Idején, (1667-1682)*, Vámbéry Polgári Társulás, Dunaszerdahely, 2015.

KOMORÓCZY, GYÖRGY, *Nádasdy Tamás és A XVI. Századi Magyar Nagybirtok Gazdálkodása*, A Szerző Kiadása, Budapest, 1932.

KOSÁRY, DOMOKOS, *Bevezetés A Mágyar Történelem Forrásaiba és Irodalmába*, I, Közoktatásügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1951.

KOSÁRY, DOMOKOS, "Pest Megye A Kuruckorban", *Pest Megye Múltjából*, szerkesztette: Keleti Ferenc-Lakatos Ernő-Makkai László, Pest Megye Tanácsa, Budapest, 1965, 9-94.

KOVACHICH, MÁRTON GYŐRGY, *Scriptores Rerum Hungaricarum Minores: Hactenus Inediti, Synchroni aut Proxime Coaevi*, I, Typis Regiae Universitatis, Budae, 1798.

KOVÁCS, KATALIN ANITA, "Bethlen Gábor Külpolitikai Törekvései Ügynökhálózata Tükrében", *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*, szerkesztette: Dáné Veronka-Horn Ildikó-Lupescu Makó Mária-Oborni Teréz-Fogarasi Enikő-Sipos Gábor, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2014, 148-161.

KOZÁK, KÁROLY, *Az Egri Vár Története*, Heves Megyei Idegenforgalmi Hivatal, Eger, 1981.

KÖPECZI, BÉLA-MAKKAI, LÁSZLÓ-BARTA, GÁBOR-BÓNA, ISTVÁN, *Erdély Rövid Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.

KÖRNER, ZSUZSA-NAGY, MÁRTA, *A Városrendezési Szabályozások Története Magyarországon*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2004.

KÖVÉR, GYÖRGY-BUZA, JÁNOS-KAPOSI, ZOLTÁN-HONVÁRI, JÁNOS-DRASKÓCZI, ISTVÁN, *Magyarország Gazdaságtörténete A Honfoglalástól A XX. Századig*, szerkesztette: Honvári János, Aula Kiadó, Budapest, 2000.

KŐVÁRI, LÁSZLÓ, *Erdély Nevezetesebb Családai*, Barráné és Stein Bizománya, Kolozsvár, 1854.

KRISTÓ, GYULA, *Nem Magyar Népek A Középkori Magyarországon*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2003.

KRISTÓ, GYULA, *Szeged Története I. Kezdetektől 1686-ig*, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata Megbízásából A Somogyi-Könyvtár, Szeged, 1893.

KRUPPA, TAMÁS, "A Katolikus Megújulás Ügye Erdélyben A Báthory-Korszakban (1580-1605)", *Catholice Reformare, A Katolikus Egyház A Fejedelemség Korában*, szerkesztette: Diósi Dávid-Marton József, Szent István Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója-Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest-Kolozsvár, 2018, 145-208.

KUBINYI, ANDRÁS, "A Budai Vár Udvarbirói Hivatala, 1458-1541", *Levéltári Közlemények*, XXXV/1 (1964), 67-98.

KUBINYI, ANDRÁS, "A Középbirtokos Nemesség Mohács Előestéjén", *Magyarország Társadalma A Török Kiűzésének Idején*, szerkesztette: Szvircsek Ferenc, Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 1984, 5-24.

KUBINYI, ANDRÁS, "A Magyar Állam Belpolitikai Helyzete Mohács Előtt", *Mohács. Tanulmányok A Mohácsi Csata 450. Évfordulójára*, szerkesztette: Ruzsás Lajos-Szakály Ferenc, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 59-99.

KUBINYI, ANDRÁS, "Erdély A Mohács Előtti Évtizedekben", *Tanulmányok Erdély Történetéről. Szakmai Konferencia Debrecenben 1987. Október 9-10*, szerkesztette: Rácz István, Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1988, 65-77.

KUBINYI, ANDRÁS, *Változások A Középkor-Végi Magyarországon*, História Könyvek, Budapest, 1993.

KUUN, GÉZA, *A Kúnok Nyelvéről és Nemzetiségéről*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1885.

LINGER, ANDRÁS, "Magyarország Népessége A Népszámlálások Alapján", *Magyarország Történeti Demográfiája 896-1995. Millecentenáriumi Előadások*, szerkesztette: Kovacsics József, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1997, 295-317.

LUKINICH, IMRE, "Bethlen Gábor Uralkodása Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, IX/2 (1908), 227-247.

LUKINICH, IMRE, *Erdély Területi Változásai A Török Hódoltság Korában, 1541-1711*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1918.

MAJLÁT, JOLÁN, "A Török Hódoltság", *Demokrácia és Köznevelés*, szerkesztette: Sík Sándor, Országos Köznevelési Tanács, Budapest, 1945, 340-367.

MAJLÁT, JOLÁN, *Egy Alföldi Cívis-Város Kialakulása. Nagykőrös Gazdaság- és Társadalomtörténete A Megtelepedéstől A XVIII. Század Végéig*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

MAKKAI, LÁSZLÓ, "A Magyar Városfejlődés Történetének Vázlata", *Vidéki Városaink*, szerkesztette: Borsos József, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1961, 25-75.

MAKKAI, LÁSZLÓ, *I. Rákóczi György Birtokainak Gazdasági Iratai (1631-1648)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1954.

MAKKAI, LÁSZLÓ, "Pest Megye Története 1848-ig", *Pest Megye Műemlékei*, szerkesztette: Dercsényi Dezső, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 59-169.

MÁKKAI, LÁSZLÓ, "Robot-Summa-Taxa. (Az Örökös Jobbágyság Rendszerének Fejlődési Tendenciái A XVII. Század Második Felében)", *Történelmi Szemle*, VII/2 (1964), 330-337.

MAKKAI, LÁSZLÓ, *Szolnok-Doboka Megye Magyarságának Pusztulása A XVII. Század Elején*, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., Kolozsvár, 1942.

MAKKAI, LÁSZLÓ-MÓCSY, ANDRÁS, *Erdély Története*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

MAKKAI, LÁSZLÓ-SZÁSZ, ZOLTÁN, *Erdély Története*, II, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

MAKSAY, FERENC, *Magyarország Birtokviszonyai A 16. Század Közepén*, I, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

MAKSAY, FERENC, "'Sok Nemes Országa'", *Mályusz Elemér Emlékkönyv*, szerkesztette: H. Balázs Éva-Fügedi Erik-Maksay Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1984, 277-295.

MAKSAY, FERENC, *Urbáriumok. XVI-XVII. Század*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959.

MARJAI-SZABÓ, LÁSZLÓ, "A Török Uralom Hatása Az Alföldi Településekre", *Délvidéki Szemle*, III/1 (1944), 277-280.

MARTON, JÓZSEF-JAKABFFY, TAMÁS, *Az Erdélyi Katolicizmus Századai*, Gloria Kiadó, Budapest, 1999.

MATTHIAS, BEL, *Adparatvs Ad Historiam Hvngariae, Sive, Collectio Miscella, Monumentorum, Ineditorum Partim, Partim Editorum, Sed Fugientium*, Joannis Paulli Royer, Posonii, 1735.

MATUNÁK, MIHÁLY, *A Magyarbéli Bosnyák-Család Története*, Joerges Ágost Özv. és Fia, Körmöczbánya, 1895.

MATUNÁK, MIHÁLY, "Bars Vármegyei Tatárjárás", *Magyar Történelmi Tár*, VI/1 (1905), 590-599.

MATUNÁK, MIHÁLY, *Érsekujvár A Török Uralom Alatt, 1663-1685*, Huszár István Könyvnyomdája, Nyitra, 1901.

MATUZ, JÓZSEF, "A Magyarországi Török Hódoltság Néhány Főbb Sajátosságáról", *Gesta Hungarorum, Történelmünk Mohácstól A Kiegyezésig*, II, szerkesztette: Saáry Éva-Steinmann Judith, Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1985, 23-56.

MATUZ, JÓZSEF, *Az Oszmán Birodalom Története*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

MÁRKI, SÁNDOR, "A Sarkadi Hajdúk", *Hadtörténelmi Közlemények*, XXV/1 (1924), 33-59.

MÁRKI, SÁNDOR, *Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, II, szerkesztette: Jancsó Benedek, Monographia Bizottság, Arad, 1892.

MÁRKI, SÁNDOR, *Sarkad Története*, Kókai Lajos Kiadó, Budapest, 1877.

MÁTÉ, GÁBOR, "A Hódoltságkori Puszta Kialakulása és A Pusztásodás Jelentősége Dél-Magyarországon", *Hungarológiai Közlemények*, XX/1 (2019), 25-44.

MÉREI, GYULA, "Mezőgazdasági Árutermelés és A Parasztság Helyzete Magyarországon A Feudalizmus Válságának Elmélyülése Idején", *Századok*, XC/4-6 (1956), 591-616.

MÉSZÁROS, LÁSZLÓ, "Kecskemét Gazdasági Élete és Népe A XVI. Század Közepén", *Bács-Kiskun Megye Múltjából, A Késői Feudalizmus Kora*, II, szerkesztette: Iványosi-Szabó Tibor, Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai, Kecskemét, 1979, 58-286.

MIHÁLYI, PÉTER, *Fejezetek A Korai Magyar Privatizációk és Államosítások Történetéből, 17-18. Század*, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-Tudományi Intézet, Budapest, 2015.

MISKEI, ANTAL, *A Csepel-Sziget és Ráckeve Mint Királyi és Szultáni Birtok (15-18. Század)*, Líceum Kiadó, Eger, 2016.

MISKOLCZY, AMBRUS, *Erdély Története, A Kezdetektől 1606-ig*, I, szerkesztette: Köpeczi Béla-Makkai László-Mócsy András, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

MOLNÁR, ANTAL, *Magyar Hódoltság, Horvát Hódoltság-Magyar és Horvát Katolikus Egyházi Intézmények Az Oszmán Uralom Alatt*, Magyar Tudományos Akadémia-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2019.

MOLNÁR, ERZSÉBET, "Az Alföld Kulcsa, A Szolnoki Vár", *Belvedere Meridionale*, XIV/7-8 (2002), 8-22.

MUHI, JÁNOS, *Zombori Története*, Kalangya Kiadó, Zombor, 1944.

NAGY, IVÁN, *Magyarország Családai Czímerekkel és Némzedékrendi Tablákkal*, VII, Ráth Mór, Pest, 1860.

NAGY, LAJOS, "Adalékok A Fejér Megyei Jobbágyság Történetéhez (1543-1768)", *Alba Regia, István Király Múzeum Közleményei-Bulletin Du Musée Roi Saint Étienne*, I, szerkesztette: Fitz Jenő, István Király Múzeum, Székesfehérvár, 1960, 80-98.

NAGY, LÁSZLÓ, *A Bocskai Szabadságharc Katonai Története*, szerkesztette: Bárkány Lívia, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

NAGY, LÁSZLÓ, "A Magyarországi Habsburg-Uralom A Török Hódoltság Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CV/2 (1995), 3-29.

NAGY, LÁSZLÓ, *Bocskai István A Hadak Élén*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1981.

NAGY, LÁSZLÓ, "Hajdúsors Az Magyar Romlásnak Századában", *Vármegyék és Szabad Kerületek*, I-II, szerkesztette: Radics Kálmán, Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei, Debrecen, 2001, 63-78.

NAGY, SZEDER ISTVÁN, *Kiskun-Halás Város Története Oklevéltárral, Első Rész. A Redemtio Előtti Kor 1745-ig*, Szerző Tulajdona, Kiskunhalas, 1926.

NEHRING, KARL, *Adam Freihèrrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise Nach Konstantinopel: Ein Beitrag zum Frieden Von Zsitvatorok: 1606*, Oldenbourg, München, 1983.

NEHRING, KARL, "Magyarország és A Zsitvatoroki Békeszerződés 1605-1609", *Századok*, CXX/1 (1986), 3-50.

NÉMETH, BÉLA, "Baranya Szent-Istvántól A Jelenkorig", *Baranya Múltja és Jelene*, II, szerkesztette: Várady Ferenc, Telegdi Ármin Könyvnyomdája, Pécs, 1898, 211-730.

NÉMETH, BÉLA, *Szigetvár Története*, Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 1903.

NOVÁK, LÁSZLÓ, "Nagykőrös Mezővárosi Fejlődése és Településrendszere A XVII-XIX. Században", *Tanulmányok Nagykőrös Történetéhez és Néprajzához*, szerkesztette: Novák László, Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei, Nagykőrös, 1978, 9-168.

NOVÁK, LÁSZLÓ, *Nagykőrös Története és Néprajza A XIX. Század Közepéig*, I, Arany János Múzeum Közleményei, Nagykőrös, 1994.

NOVÁKI, GYULA-BARÁZ, CSABA-DÉNES, JÓZSEF-FELD, ISTVÁN-SÁRKÖZY, SEBESTYÉN, *Heves Megye Várai Az Őskortól A Kuruc Korig*, szerkesztette: Sárközy Sebestyén, Castrum Bene Egyesület-Bükki Nemzeti Park Igazgatóság, Budapest-Eger, 2009.

NYAKAS, MIKLÓS, *A Bihari Kishajdú Városok Története, Bocskai-Szabadságharc 400. Évfordulójára*, V, szerkesztette: Nyakas Miklós, Juhászné Lévai Katalin Kiadó, Debrecen, 2005.

NYAKAS, MIKLÓS, "A Kallói Végváriak és A Török Hódoltság Az 1660-as Években. Egy Vallatási Jegyzőkönyv Tanulságai", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Gazda László, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1986, 63-75.

NYAKAS, MIKLÓS, *Hajdúböszörmény A Múlóidőben, Hajdúböszörmény Története*, Hajdúböszörmény Város Polgarmesteri Hivatala, Hajdúböszörmény, 2000.

OBORNI, TERÉZ, "Az Erdélyi Fejedelemség Állama és Politikai Berendezkedése", *Korunk*, XXIV/3 (2013), 8-16.

OBORNI, TERÉZ, "Rendi Nemzetek, Nemzetiségek Együttélése A Kora Újkori Kárpát Medencében", *A Közös Haza Konfliktusai, A Kárpát-Medence Népei és Kelet-Középeurópai Kapcsolataik*, szerkesztette: Ujváry Gábor, Kodalányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2014, 7-30.

OPPEL, JENŐ, *Czegléd A Török Alatt*, Nagy Nyomda, Cegléd, 1908.

OROSZ, ISTVÁN, "A Hegyaljai Mezővárosok Társadalma A XVII. Században", *Agrártörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Szabó István, Tankönyvkiadó, Debrecen, 1960, 3-70.

OROSZ, ISTVÁN, "Bocskai István és A Hajdúk", *Kisebbségkutatás*, XIII/3 (2004), 340-345.

PACK, ZSIGMOND PÁL-R. VÁRKONY, ÁGNES, *Magyarország Története, 1526-1686*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.

PAIKERT, ALAJOS-TAGANYI, KAROLY, "Az Ó-Budai Apáczák 1584-iki Utasítása Czeglédi Tiszttartójuk Részére", *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, V/5 (1898), 345-347.

PAKÓ, LÁSZLÓ, "Prókátorok Kolozsváron A 16. Század Utolsó Évtizedeiben", *Certamen. Előadások A Magyar Tudomány Napján Az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában*, szerkesztette: Egyed Emese-Pakó László-Weisz Attila, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2013, 251-267.

PAPP, IMRE, "Elisabeth Magnou-Notier: A Feudalizmus Válsága", *Klió*, VI/2 (1997), 66-72.

PAPP, KLÁRA, "A Bihari Hajdútelepek Küzdelme A Privilégiumok Megtartásáért-Visszaszerzéséért", *Rendi Társadalom-Polgári Társadalom*, V, szerkesztette: Erdmann Gyula, Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1994, 305-315.

PAPP, KLÁRA, *Az Erdélyi Csákyak*, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete-Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011.

PAPP, KLÁRA, "'Az Hajdúsággal Mégyen Erdélyi Fejedelemségre', Báthory Gábor és Kora (1608-1613)", *A Hajdúváros Böszörmény. Tanulmányok A Hajdúk Böszörménybe*

Telepítésének 400. Évfordulójára, szerkesztette: Nyakas Miklós, Polgármesteri Hivatal, Hajdúböszörmény, 2010, 77-104.

PAPP, KLÁRA, *Biharország Jobbágynépe, A Magánbirtok és Jobbágysága A XVIII. Században*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998.

PAPP, KLÁRA, *Erdélyi Fejedelmek*, Tóth Könyv- Kereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2006.

PAPP, KLÁRA, "Hajdúk Története-Hajdúk Emlékezete", *Történeti Tanulmányok*, XXI, szerkesztette: Bárány Attila-Papp Klára, Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2013, 9-34.

PAPP, KLÁRA, "Nemesi Társadalom Az Erdélyi Fejedelemségben", *Korunk*, XXIV/3 (2013), 34-42.

PAPP, KLÁRA, *Várostörténeti Források-Erdély és A Partium A 16-19. Században*, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005.

PAPP, SÁNDOR, "Bethlen Gábor, A Magyar Királyság és A Porta (1619-1621)", *Századok*, CXLV/4 (2011), 915-973.

PAPP, SÁNDOR, "Magyar Rendi Mozgalmak és Az Oszmán Birodalom A 17-18. Század Fordulóján", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus*, CXVI, szerkesztette: Makk Ferenc-J. Nagy László-Marjanucz László-Tóth Sándor László-Zimonyi István, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 2002, 58-70.

PAPP, SÁNDOR, "*Movements of the Hungarian Estates and the Ottoman Empire at the Turn of the 17th and the 18th Centuries*", *Mediterrán Tanulmányok, Études sur la région Méditerranéenne*, XI, comité de rédaction: Beáta Kertésztié Varga-István Eördögh-Lajos Kövér-György Kukovecz, Université de Szeged, Département d'Histoire Moderne et d'Études Méditterranéennes, Szeged, 2002, 125-136.

PAPP, SÁNDOR, "Muszlim és Keresztény Közösségek, Egyházak és Államok Autonóm Rendszerei Az Oszmán Birodalomban", *Keletkutatás*, XXXVI/2 (2011), 25-72.

PAPP, SÁNDOR, "Szabadság Vagy Járom? A Török Segítség Kérdése A XVII. Század Végi Magyar Rendi Mozgalmak Idején", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVI/3-4 (2003), 633-669.

PATAKI, VIDOR, *Az Egri Vár Élete*, Érseki Líceumi Könyvnyomda, Eger, 1934.

PÁLFFY, GÉZA, "A Bécsi Udvar és A Magyar Rendek A 16. Században", *Történelmi Szemle*, XLI/3-4 (1999), 331-368.

PÁLFFY, GÉZA, "A Grófi Cím A 16-17. Századi Magyarországon és Erdélyben", *Éltünk Mi Sokáig Két Hazában..." Tanulmányok A 90. Éves Kiss András Tiszteletére. Speculum Historiae Debreceniense*, IX, szerkesztette: Dáné Veronka-Oborni Terézia-Sipos Gábor, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 177-191.

PÁLFFY, GÉZA, "Győztes Szabadságharc Vagy Sokféle Sikert Hozó Felkelés? A Magyar Királysági Rendek és Bocskai István Mozgalma (1604-1608)", *Századok Füzetek*, III, szerkesztette: Pál Lajos, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2009, 5-70.

PÁLFFY, GÉZA, *Hungary between Two Empires 1526-1711*, translated: David Robert Evans, Indiana University Press, Bloomington, 2021.

PÁLFFY, GÉZA, "Pozsony Megyéből A Magyar Királyság Élére. Karrierlehetőségek A Magyar Arisztokráciában A 16-17. Század Fordulóján (Az Esterházy, A Pálfy és Az Illésházy Család Felemelkedése)", *Századok*, CXLIII/4 (2009), 853-882.

PÁLFFY, GÉZA, "Szabadságharc Volt-e Bocskai István Mozgalma?", *Magyar Tudomány*, XCVIII/2 (2009), 187-203.

PÁLFFY, GÉZA, "Utak Az Arisztokráciába-Bárói Címszerzők A 16. Századi Magyar Királyságban, Arisztokrata Életpályák és Életviszonyok", *Speculum Historiae Debreceniense*, IV, szerkesztette: Papp Klára-Püski Levente, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2009, 9-24.

PÁLFFY, GÉZA, "Várfeladók Feletti Ítélkezés A XVI-XVII. Századi Magyarországon: A Magyar Rendek Hadügyi Jogkörének Kérdéséhez", *Levéltári Közlemények*, LXVIII/1-2 (1997), 199-221.

PÁNYA, ISTVÁN, "Bodrog Vármegye Története", *Történeti Földrajzi Közlemények*, IX/1-2 (2021), 27-43.

PESTY, FRIGYES, *Krassó Vármegye Története*, IV, Krassó-Szörény Vármegye Közönsége, Budapest, 1883.

PETERCSÁK, TIVADAR, "Az Egri Vár: Valóságos és Eszmei Érték", *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae*, XXXIII, szerkesztette: Sándor Gebei, EKF Líceum Kiadó, Eger, 2006, 259-268.

PETERCSÁK, TIVADAR, *Várak és Múzeumok*, Heves Megyei Múzeumi Szervezet-Dobó István Vármúzeum, Eger, 2010.

PETTHŐ, GERGELY, *Rövid Magyar Krónika*, Akademiai Bötűkkel, Kassa, 1753.

PÉTER, KATALIN, "Kanizsay Orsolya (1520-1571)", *Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok. 100 Portré A Magyar Történelemből*, szerkesztette: Rácz Árpád, Rubicon Aquila Könyvek, Budapest, 1999, 67-68.

PÉTER, KATALIN, *Papok és Nemesek; Magyar Művelődéstörténeti Tanulmányok A Reformációval Kezdődő Másfél Évszázadból*, szerkesztette: Benda Kálmán, Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1995.

R. VÁRKONYI, ÁGNES, "Agrárstruktúra és A Föld Birtokbavételének Problémái Magyarországon A Török Kiűzése Után", *Történelmi Szemle*, XIII/1 (1970), 21-36.

R. VÁRKONYI, ÁGNES, *Két Pogány Közt*, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1968.

R. VÁRKONYI, ÁGNES, "Oláh Miklós Esztergomi Érsek A Kereszténység Védelmében", *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*, II, szerkesztette: Beke Margit, Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága Kiadványai, Budapest, 2004, 23-27.

RÁCZ, ISTVÁN, *A Hajdúk A XVII. Században*, Kossuth Lajos Tudomány Egyetem, Debrecen, 1969.

RÁCZ, ISTVÁN, *Városlakó Nemesek Az Alföldön 1541-1848 Között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

RÁCZ, SZILÁRD, "Erdély, Partium és Bánság Városainak Fejlődése és Pénzintézeti Funkciói A Dualizmusban", *A Régió Tízpróbája*, szerkesztette: Ricz András-Takács Zoltán, Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2015, 227-239.

RÁTH, KÁROLY, "A Győr Vármegyei Hódoltságról", *Magyar Történelmi Tár*, VII/1 (1859), 3-123.

REIZNER, JÁNOS, *Szeged Története*, IV, Szegedi Szabad Királyi Város Közönsége, Szeged, 1900.

ROHRBACHER, MIKLÓS, *Tata Története*, A Szerző Kiadása, Tata, 1888.

RÓNAI, HORVÁTH JENŐ, *Magyar Hadi Krónika. A Magyar Nemzet Ezeréves Küzdelmeinek Katonai Története*, IV, Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1897.

RÓNAI, HORVÁTH JENŐ, *Magyar Hadi Krónika. A Mohácsi Vésztől A Legújabb Korig*, II, (A Hadtörténelmi Közlemények 1896. Évi Melléklete), Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága, Budapest, 1896.

RUTKOWSKI, JAN, *Poddaństwo włościan w XVIII wieku w Polsce i niektórych innych krajach Europy*, skład główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa, Poznań, 1921.

RÚZSÁS, LAJOS, *Az Egri Vár Gazdálkodása A XVI. Században*, A Szerző Kiadása, Budapest, 1939.

RÚZSÁS, LAJOS, "Városi Fejlődés A Dunántúlon A XVI-XVII. Században", *Szigetvári Emlékkönyv. Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulója*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 199-236.

SALAMON, FERENC, *Két Magyar Diplomata A Tizenhetedik Századból*, Ráth Mór, Budapest, 1867.

SALAMON, FERENC, *Magyarország A Török Hódítás Korában*, Franklin Társulat, Budapest, 1886.

SALAMON, FERENC-SZALAY, LÁSZLÓ, *Galántai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország Nádora*, III, Esterházy Pál, Pest, 1870.

SÁPI, VILMOS, *A Mezőgazdasági Bérmunkásság Jogviszonyai Magyarországon A XVI. Századtól 1848-ig*, szerkesztette: Scherer Norbert, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

SCHERER, FERENC, *Gyula Város Története*, I, Gyula M. Város, Gyula, 1938.

SCHWÁB, MÁRIA, *Az Igazságszolgáltatás Fejlődése A Török Hódoltság Idején Az Alföldi Városokban*, Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.

SEBESTYÉN, MIHÁLY, *Erdélyi Fejedelmek*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1994.

SELMECZI, LÁSZLÓ, "A Jászok Fővárosának Társadalmilag Jelentősebb Családjai A Török Hódoltság Utolsó Évtizedeiben", *Redemptio, A Jász és Kun Települések Honismereti Lapja*, XXV/3 (2008), 2-3.

SINKOVICS, ISTVÁN, "A Török Elleni Védelem Fő Kérdései", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIII/4 (1966), 772-792.

SOLYMOSI, LÁSZLÓ-MIKÓCZI, ALAJOS, *Nagybajom Története, A Koraközépkortól Napjainkig*, Nagybajom Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága, Kaposvár, 1979.

SOMORJAI, FERENC, *Kecskemét*, Medicina Kiadó, Budapest, 2007.

SOÓS, IMRE, *Heves Megye Községei 1867-ig*, Heves Megyei Tanács V. B. Népművelési Osztálya, Eger, 1975.

SOÓS, ISTVÁN, "Skolka András: Orosháza Topográfiai Leírása 1815", *A Békés Megyei Múzeumi Kutatások Eredményeiből. Tanulmányok és Forrásközlemények*, XI, szerkesztette: Szabó Ferenc, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 1988, 145-173.

SÖRÖS, PONGRÁC, "A Hódoltsági Terület Adózásáról", *Századok*, XXXIII/9 (1899), 813-818.

SUGÁR, ISTVÁN, *Az Egri Vár Históriája*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2002.

SZABÓ, ISTVÁN, "A Jobbágy Megnemesítése", *Turul*, LV/1-2 (1941), 11-21.

SZABÓ, ISTVÁN, "A Parasztfalu Önkormányzatának Válsága Az Újkorban", *Tanulmányok A Magyar Parasztság Történetéből*, szerkesztette: Benda Kálmán-Berlász Jenő-Kosáry Domokos-Makkai László, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948, 267-310.

SZABÓ, ISTVÁN, *Hajdúság Kialakulása*, Magyar Írók Szövetsége Debreceni Csoportja, Debrecen, 1956.

SZABÓ, ISTVÁN, *Jobbágyok, Parasztok; Értekezések A Magyar Parasztság Történetéből*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

SZABÓ, ISTVÁN, *Ugocsa Megye. Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok A Magyar Népiségtörténet Keretéből*, szerkesztette: Mályusz Elemér-Hóman Bálint-Domanovszky Sándor, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937.

SZABÓ, JÓZSEF, "A Dél-Dunántúli Délszláv (Horvát, Szerb és Szórványos Szlovén) Bevándorlások Nyelvi és Néprajzi Nyomai A Földrajzi Nevekben: 7. Rész", *Magyar Nyelvőr*, CXL/3 (2016), 279-302.

SZABÓ, PÉTER, *Az Erdélyi Fejedelemség*, Vince Kiadó, Budapest, 2000.

SZAKÁLY, FERENC, *"A Parasztvármegyék A XVII. és XVIII. Században", Értekezések A Történeti Tudományok Köréből*, XLIX, szerkesztette: Varga J. János, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

SZAKÁLY, FERENC, "A Török Uralom Mérlege", *História*, XVI/4 (1994), 8-9.

SZAKÁLY, FERENC, "Adalékok Gyöngyös XVI. Századi Kereskedelmi Kapcsolatainak Történetéhez", *Archivum, A Heves Megyei Levéltár Közleményei*, XII, szerkesztette: Kovács Béla, Kovács Béla Kiadó, Eger, 1990, 122-145.

SZAKÁLY, FERENC, "Ali Koppányi Bég Sarca (Adalékok A Hódoltsági Magyar Kereskedelem Problematikájához)", *Folia Historica, A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve*, II, szerkesztette: Bánkuti Imre-Rózsa György-Szakály Ferenc-Tamás István, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1974, 35-56.

SZAKALY, FERENC, "Amikor A Bárány A Farkassal Társalgott... (Bocskai István és Lalla Mehmed Nagyvezér Rákosmezei Találkozójának Hátteréről)", *Bocskai Kíséretében A Rákosmezőn. Emlékiratok és Iratok Bocskai István fejedelem és Lalla Mehmed Nagyvezér Találkozójáról. 1605. November 11*, közreadja: Conka Ferenc-Szakály Ferenc, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 5-56.

SZAKÁLY, FERENC, "Baranya Megye Hódoltsági Történetének Kutatási Feladatairól", *Tanulmányok A Török Hódoltság és A Felszabadító Háborúk Történetéből. A Szigetvári Történész Konferencia Előadásai A Város és A Vár Felszabadításának 300. Évfordulóján*, szerkesztette: Szirtes Laszló, Baranya Megyei Levéltár és A Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja, Pécs, 1993, 11-23.

SZAKÁLY, FERENC, "Egy Végvári Kapitány Hétköznapjai", *Somogy Megye Múltjából*, szerkesztette: Kanyar József, Kanyar József Dr., A Somogy Megyei Levéltár Igazgatója, Kaposvár, 1987, 45-126.

SZAKÁLY, FERENC, "Egy 'Világtörténeti Curiosum': Magyar Adóztatás A Török Hódoltságban", *Valóság*, XXII/5 (1979), 23-37.

SZAKÁLY, FERENC, "Gyöngyös Gazdasági és Társadalmi Változásai A Török Korban", *Tanulmányok Gyöngyösről*, szerkesztette: Havassy Péter-Kecskés Péter, Gyöngyös Város Tanácsa, Gyöngyös, 1984, 147-178.

SZAKÁLY, FERENC, "Kaposvár A Török Időkben", *Kaposvár. Várostörténeti Tanulmányok*, szerkesztette: Kanyar József, Somogy Megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár, 1975, 93-138.

SZAKÁLY, FERENC, *Magyar Adoztatás A Török Hódoltságban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

SZAKÁLY, FERENC, "Magyar Birtokadományozások A Török Hódoltságban", *Európa Vonzásában, Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. Születésnapjára*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1993, 49-61.

SZAKÁLY, FERENC, *Magyar Intézmények A Török Hódoltságban*, szerkesztette: Glatz Ferenc, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 1997.

SZAKÁLY, FERENC, *Mezőváros és Reformáció, (Tanulmányok A Korai Magyar Polgárosodás Kérdéséhez)*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995.

SZAKÁLY, FERENC, "Nemesi Vármegye Szervezet és Török Hódoltság", *Történelmi Szemle*, XXXIII/3-4 (1991), 137-184.

SZAKÁLY, FERENC, "Parasztság és Honvédelem (A parasztság és A Török-, illetve Habsburg-Ellenes Küzdelmek A XVI-XVII. Századi Magyarországon)", *Valóság*, XVII/7 (1974), 27-39.

SZAKÁLY, FERENC, "Tolna Megye Negyven Esztendeje A Mohácsi Csata Után (1526-1566)", *Tanulmányok Tolna Megye Történetéből*, II, szerkesztette: Puskás Attila, Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1969, 5-66.

SZAKÁLY, FERENC, *Virágkor és Hanyatlás 1440-1711*, Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990.

SZAKÁLY, FERENC, "Zur Kontinuitätsfrage der Wirtschaftsstruktur in den ungarischen Marktflecken unter der Türkenherrschaft", *Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege*, I, bearbeitet von Othmar Pickl, Lehrkanzel für Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Universität Graz, Graz, 1971, 235-272.

SZAKÁLY, FERENC-LEHMANN, ANTAL-T. MÉREY, KLÁRA-TÍMÁR, GYÖRGY-DOBOS, GYULA, *Tolna Mezőváros Monográfiája*, szerkesztette: Glós József-V. Kápolnás Mária, Tolna Megye Önkormányzata, Tolna, 1992.

SZALAY, ÁGOSTON, *Négyszáz Magyar Levél A XVI. Századból, 1504-1560*, Eggenberger Ferdinand Akadémiai, úgy Geisel, Hartleben, Kilian Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Osterlamm, Pfeifer és Ráth Könyvárusoknál, Pest, 1859.

SZALÁY, LASZLÓ, *Erdély és A Porta 1567-1578*, Lauffer és Stolp, Pest, 1862.

SZALAY, LÁSZLÓ, *Verancsics Antal M. Kir. Helytartó, Esztergomi Érsek Összes Munkái*, Eggenberger Ferdinánd, Pest, 1860.

SZALÁY, LÁSZLÓ, *Verbőczy István és Verancsics Antal = Adalékok A Magyar Nemzet Történetéhez XVI. Században*, Ráth Mór, Pest, 1861.

SZAMOTA, ISTVÁN, *Regi Utazások Magyarországon és A Balkán-Félszigeten, 1054-1717*, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1891.

SZÁDECZKY-KARDOSS, LAJOS, *A Székely Nemzet Története és Alkotmánya*, Hargitaváralja J. SZ. K.-Franklin-Társulat Bizománya, Budapest, 1927.

SZÁNTÓ, IMRE, "A Törökök 1551. Évi Őszi Hadjárata A Temes-Vidék és A Maros-Völgy Meghódítására", *Hadtörténelmi Közlemények*, XIX/1 (1972), 73-98.

SZÁNTÓ, IMRE, "Az 1552. Évi Szegedi Hadjárat", *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Acta Historica*, szerkesztette: Szántó Imre, Universitatis Szegediensis, Szeged, 1968, 3-31.

SZÁNTÓ, IMRE, *Eger Vár Védelme 1552-ben*, Eger Város Tanácsa, Eger, 1971.

SZÁNTÓ, IMRE, *Küzdelem A Török Terjeszkedés Ellen Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

SZÁNTÓ, IMRE, "Küzdelem A Török Terjeszkedés Megállításáért Magyarországon (1541-1547)", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, XL/1 (1972), 75-102.

SZÁNTÓ, IMRE, *"Magyarország Népeinek Harca A Török Hódítók Ellen, 1526-1541"*, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Historica, Tomus*, LXI, szerkesztette: Szántó Imre, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, Szeged, 1977.

SZÁNTÓ, IMRE, "Veszprém Elfoglalása és A Török Terjeszkedés A Dunántúlon 1552-ben", *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, IX/1 (1970), 49-54.

SZEDERKÉNYI, NÁNDOR, *Heves Vármegye Története*, II, Heves Vármegye Közönsége, Eger, 1890.

SZEDERKÉNYI, NÁNDOR, *Heves Vármegye Története*, III, Heves Vármegye Közönsége, Eger, 1891.

SZEKFŰ, GYULA, *A Magyar Állam Életrajza*, Maecenas, Budapest, 1988.

SZEKFŰ, GYULA, "A Magyar Nagybirtok Történeti Szerepéről", *Magyar Szemle*, II/1 (1928), 305-314.

SZENDE, KATALIN, *Otthon A Városban. Társadalom és Anyagi Kultúra A Középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*, Magyar Tudományos Akadémia-Történettudományi Intézet, Budapest, 2004.

SZIJÁRTÓ, M. ISTVÁN, *Nemesi Társadalom és Politika, Tanulmányok A 18. Századi Magyar Rendiségről*, Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2006.

SZILÁGYI, FERENC, "Nagyvárad, Mint A Tiszántúl Központi Szerepkörű Városa", *Régiókutatás Szemle*, IX/1 (2017), 7-16.

SZILÁGYI, MIKLÓS, *Mezőváros és Paraszti Kultúra. Történeti-Néprajzi Dolgozatok Az Alföldi Mezővárosokról*, Nagykun Hagyományőrző Társulás, Kisújszállás, 2012.

SZILÁGYI, SÁNDOR, "Bethlen Gábor és A Porta", *Magyar Történelmi Tár*, IV/14 (1881), 593-640.

SZILÁGYI, SÁNDOR, "Bethlen Gábor Fejedelem Uralkodásának Történetéhez", *Magyar Történelmi Tár*, II/2 (1879), 219-261.

SZILÁGYI, SÁNDOR, *I. Rákóczy György, 1593-1648*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1893.

SZILÁGYI, SÁNDOR, *Monumenta Hungariae Historica Scriptores = Magyar Történelmi Emlékek*, Magyar Tudományos Akadémia, Pest, 1857.

T. MÉREY, KLÁRA, "Somogy Megye Pusztulása Szigetvár Eleste Után", *Szigetvári Emlékkönyv, Szigetvár 1566. Évi Ostromának 400. Évfordulójara*, szerkesztette: Rúzsás Lajos, Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete, Budapest, 1966, 157-198.

T. ORGONA, ANGELIKA, *A Göncruszkai Kornisok. Két Generáció Túlélési Stratégiái A z Erdélyi Elitben (1546 k.-1648)*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2007.

TAGÁNYI, KÁROLY, "Megyei Önkormányzatunk Keletkezése", *Értekezések A Történelmi Tudományok Köréből*, XVIII, szerkesztette: Pauer Imre, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1900, 396-413.

TAKÁCS, LAJOS, *Határjelek, Határjárás A Feudális Kor Végén Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

TAKÁTS, SÁNDOR, *A Magyar Múlt Tarlójáról*, Genius Kiadó, Budapest, 1945.

TAKÁTS, SÁNDOR, *A Nagy Thury György = Régi Magyar Kapitányok és Generálisok*, Genius Kiadó, Budapest, 1922.

TAKÁTS, SÁNDOR, *Emlékezzünk Eleinkről*, Genius Kiadó, Budapest, 1929.

TAKÁTS, SÁNDOR, *Művelődéstörténeti Tanulmányok A XVI.-XVII. Századból*, Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961.

TAKÁTS, SÁNDOR, *Rajzok A Török Világból*, I, Genius Kiadó, Budapest, 1926.

TAKÁTS, SÁNDOR, *Rajzok A Török Világból*, II, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.

TAKÁTS, SÁNDOR, *Rajzok A Török Világból*, IV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1915.

TAKÁTS, SÁNDOR, "Telepítések Esztergom Vidékére A XVI. Század Végén", *Századok*, XXXVII/6 (1903), 531-536.

TATAI, MOLNÁR MAGDOLNA, *A Jászok és Kunok Története*, Árpád Nyomda, Szeged, 1937.

TETTAMANTI, SAROLTA, "A Váci Vár", *Váci Könyvek*, VII, szerkesztette: Kővári Klára, Vak Bottyán Múzeum, Vác, 1994, 174-201.

THALLÓCZY, LAJOS, *Csömöri Zay Ferenc, 1505-1570*, Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1885.

TÓTH, ISTVÁN GYÖRGY, "Karddal Szerzett és Piacon Vett Armálisok: A Végváriak Útjai A Nemességbe A 18. Század Elején", *A Végvárak és Végváriak Sorsa, (1699-1723)*, szerkesztette: Petercsák Tivadar-Pető Ernő, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1991, 45-53.

TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, *A Mezőkeresztesi Csata és A Tizenöt Éves Háború*, Belvedere Meridionale, Szeged, 2000.

TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, "A Porta és A Tizenöt Éves Háború Kitörése", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIII/1 (1996), 101-112.

TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, "Esztergom 1594. Évi Sikertelen Ostroma", *A Végvári Dicsőség Nyomában, Tanulmányok Balassi Bálintról és Koráról*, szerkesztette: Kiss Gábor Ferenc-Kruppa Tamás, Belvedere Meridionale, Szeged, 2004, 7-25.

TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ, "Világjetek A Hódoltságban", *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*, CIX/1 (1999), 63-80.

TÖRÖK, PÁL, "A Mohácsi Vész Diplomáciai Előzményei", *Mohács Emlékkönyv 1526*, szerkesztette: Lukinich Imre, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926, 152-154.

TRINGLI, ISTVÁN, "A Váci Püspökség Török Kori Urbáriumai", *Váci Könyvek*, IV, szerkesztette: Kővári Klára, Vak Bottyán Múzeum Közleményei, Vác, 1989, 107-139.

TRÓCSÁNYI, ZSOLT, *Erdély Központi Kormányzata 1540-1690*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

TRÓCSÁNYI, ZSOLT, "Rákóczi Zsigmond (Egy Dinasztia Születése)", *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve / Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati*, szerkesztette: Dankó Imre, Debreceni Déri Múzeum Kiadványai, Debrecen, 1979, 57-110.

URSU, ION, *La politique orientale de François Ier (1515-1547)*, Honoré Champion, Paris, 1908.

V. MOLNÁR, LÁSZLÓ, *Kanizsa Vár*, Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1987.

VARGA, ÁDAM-BODA, FERENC, *Mözs Község Története 1945-ig*, Tolna Nagyközség Tanácsa, Szekszárd, 1973.

VARGA, J. JÁNOS, *Jobbágyrendszer A Magyarországi Feudalizmus Kései Századaiban, 1556-1767*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

VARGA, J. JÁNOS, *Szervitorok Katonai Szolgálata A XVI-XVII. Századi Dunántúli Nagybirtokon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

VARGA, SZABOLCS, "A Vár és Mezőváros Története 1526-1566 Között", *Szigetvár Története: Tanulmányok A Város Múltjából*, szerkesztette: Bősze Sándor-Ravazdi László-Szita László, Szigetvár Város Önkormányzata-Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006, 45-92.

VARRÓ, ISTVÁN, "A Hosszú Háború Első Szakaszának Döntő Éve", *Hadtudományi Szemle*, I/1 (2008), 60-68.

VASS, ELŐD, "A Kalocsai Náhije 1548. Évi Török Adóösszeírása", *Cumania*, VI, szerkesztette: Horváth Attila-Orosz László, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét, 1979, 7-62.

VÁRI, ANDRÁS, "Kelet- és Nyugat-Európa Agrártársadalmi Dualizmusa-Tavalyi Hó?", *Korall*, XI/15-16 (2004), 117-144.

VIRÁGH, FERENC, *Krónikák és Históriás Énekek A Törökkori Körös-Maros Közéről*, Békéscsabai Városi Tanács, Békescsaba, 1961.

VUJICSICS, SZTOJÁN, *Magyarországi Szerbek*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1988.

YILDIZ, YUSUF, *Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Kânûnî-Şarlken-Busbecq*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.

ZÉTÉNYI, ZSOLT, *A Történeti Alkotmány, Magyarország Ősi Alkotmánya*, Magyarországért Kulturális Egyesület, Budapest, 2010.

ZIMÁNYI, VERA, *A Rohonc-Szalonaki Uradalom és Jobbágysága A XVI-XVII. Században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.

ZIMÁNYI, VERA, "A XVII. Századi Gazdasági és Társadalmi Regresszió Néhány Aspektusa", *Történelmi Szemle*, XVI/1-2 (1973), 49-60.

ZIMÁNYI, VERA-PRICKLER, HARALD, "Konjunktúra és Depresszió A XVI-XVII. Századi Magyarországon Az Ártörténet és A Harmincadbevételek Tanúságai Alapján; Kitekintés A XVIII. Századra", *Agrártörténeti Szemle*, XXI/1-2 (1974), 79-201.

ZMORA, HILLAY, *Monarchy, Aristocracy and State in Europe, 1300-1800*, Rotledge, London-New York, 2001.

ZOLTAI, LAJOS, *Vidékiek Beköltözése Debrecenbe 1564-1640 Között*, Szent Királyi Város Könyvnyomdája, Debrecen, 1902.

DİZİN

A

Abaŭy, Mac. Abaúj 49, 90, 158, 169, 176
Abony 45
Ábrahám Belényesi, Komutan 195
Ábránfalva 127, 208, 213
Aça, Mac. Acsa 117
ad lubitum provisoris 57
Ádám Batthyány, Kont 79, 117, 118, 122, 128, 129, 132
Ádám Forgacs 52
Ádám Martonfalvi 127
Agárd 223
Agyagfalva 219
Ajnácskü 119
Alattyán 117, 124
Alba 71, 117, 122, 132, 276
Albert Tarcsafalvi 210, 212, 213, 222-224, 239, 241
Alberti 28, 45
Albis, 226
Aldoboly, 230
Alföld 47, 49, 74, 134, 138, 257, 276
Ali Paşa, Budin Paşası 24, 48, 82, 115
Ali Paşa, Çanâd Alaybeyi 137
Ali Paşa, Eçed Paşası 154
allodium 30, 191
Almás 212, 217, 228
Alpâr, Mac. Alpár 45
Alsóbatka 117
Alsóboldogasszonyfalva 221
Alsócsernáton 226
Alsónemedi 115, 123
Alsóthoria 226
András Ábrámfalvi 218, 219
András Babos 233
András Báthory, Başkomutan 32, 185
András Bedőházi 230
András Bernáld 236
András Bikfalvi 230
András Bod 226
András Both 236
András Bögözi 210, 212, 218-220, 222-225, 239, 240, 242, 245
András Cheriek 232
András Csitári 116
András Czizer 233
András Forró 233
András Géczi 211
András Geréb 208, 210, 219, 221, 222, 239, 240, 242, 245
András Hadnagy 243
András Halal 229, 230
András Henter 231
András Kaczio 204
András Kelemen 233, 234
András Kenosi 218
András Keresztény 24
András László 226, 238
András Lippai 210, 211, 212, 221, 225, 239
András Lónyay, Kálló Komutanı 173
András Lukács 224
András Marthon 227
András Mihácz 230
András Nagy 197, 220
András Orosz, Vâç Komutanı 73
András Pák 153
András Pakó 212
András Pálfi 221
András Péter 226
András Pető 226
András Rákosi 226
András Sebestyén 211
András Skolka 157
András Szilassy, Ispán 114
András Takoczy 234
András Tibaldi 212
András Tolnay 128
András Tompa 232
András Udvardi 121
András Vas 121
András Végh 226
Andrásfalva 212, 221
Andrásné Hadnagy 244
Andrásné Pető 226
Angialos 233
Anna Horváth 188
Anna Rácz 227

Antal Cherjek 232
Antal Damokos 235
Antal Kaczio 238
Antal Kanio 227
Antal Keczer 106
Antal Kovács 224
Antal Verancsics, Eğri Piskoposu 33-35, 59
Apc 125
Arad 21, 48, 50, 51, 66, 134, 173, 177
Aradi Çanâd, Mac. Aradi Csanád 48
Aranyosszék 208
Árkos 232
armalist 29, 124, 168, 169, 170, 192-195, 216
Arnavutlar 157
Árokszállás 107, 108, 130
Ârva, Mac. Árva 83
Árvátfalva 212, 218
Askerî Dîvân 107
Aşağı-Örş, Mac. Alsó-Őrség 90
Átány 125
Atyha 223
avitici 199

B
Babarc 57
Bâb-ı Âlî 9
Bâb-ı Hümâyûn 9
Baczon 229
Bâç, Mac. Bács 21, 37, 38, 73, 77, 130, 156, 160, 162, 167
Baçka, Mac. Bacska 160
Bakta 72
Bágy 218
Bakczi Vitalius 232, 233
Bakta 72
Balanoş, Mac. Belényes 51, 188
Balás Gáll 228
Balás István Énlakai 222
Balás Nemes 231
Balaşagermat, Mac. Balassagyarmat 113
Balaton 38, 46
Balázs Berze 218
Balázs Cherjek 232
Balázs Eszpethey 33
Balázs Gáspár 223
Balázs Hadnagy 226, 237
Balázs Incze 220, 234
Balázs Jankó 231
Balázs Kozsma 135
Balázs Lakatos 224
Balázs Lukács 220
Balázs Márkus 135
Balázs Nemes 229, 231
Balázs Tamás 231
Balázsfalva 208
Balázsné Barolthi 229
Bálint Bak 228
Bálint Balassi 115
Bálint Barcag 115
Bálint Batha 117
Bálint Benkő 192
Bálint Both 236
Bálint Fodor 244
Bálint Fosztó 217
Bálint Hegy 220
Bálint Lázár 223
Bálint Mihácz 230
Bálint Padrah 193
Bálint Pelény, Officialis 32
Bálint Sebestyén 229
Bálint Tamás 220
Balogh János Sarkadi 118
Balogvár 117
Bankhâza, Mac. Bankháza 28, 45
Bar, Mac. Bars 90
Baraç, Mac. Baracs 45
Baranya 21, 38, 43, 46, 54, 61, 80, 102, 127, 156, 163
Barasu, Mac. Brasso 158, 198
Bardóczfalva 217
baş-Sekeller 199
Bata, Mac. Báta 54
Bâtaşek, Mac. Bátaszék 54, 57
Báthory Ailesi 186, 195
Báthory Zsigmond, Erdel Hükümdarı 67, 69
Batyân, Mac. Battyány 62, 63
Beç = Viyana 32, 187
Beçe 37
Beçkerek, Mac. Becskerek 12, 37, 48, 143
Bekeş, Mac. Békés 50, 52, 74, 96, 102, 104, 118, 119, 123, 134, 153, 161, 163, 167
Bekölcse 125
Belgrad 60, 75, 159, 175
Bellefalva 227
Beluy, Mac. Bél 65- 67
Bencéd 224
Benedek Balogh 229, 231, 232
Benedek Damokos 225

Benedek Kálnoki 229-232
Benedek Medvey, Komutan 32
Benedek Mikes 242
Benedek Székely 221
Benedek Szombatfalvi 223
Benedek Thury 62
Benedekné Mindszenti 221
Benkő Mátyás 229
Bereczk 228
Bereg 36, 72, 83, 85, 134
Beretô, Mac. Berettyó 51
Berhida 116
Bersel, Mac. Nagybercel 117
Bertalan Drágffy, Erdel Voyvodası 184
Bertalan Oswát 217
Bertalan Szabó 225
Beşenyö, Mac. Besenyő 28
Béta 222
Betfalva 222
Bethlen Karos 65
Bethlenfalva 214
Bia 94, 132
Bibarcfalva 218, 219
Bibarczfalva 217
Bihar 36, 49, 52, 65, 72, 137, 158, 161, 167, 172-175, 184-186, 188, 189, 194, 195, 197
Bikāç, Mac. Bikács 62
Bikafalva 227
Bikfalva 230
Bistriçe, Mac. Beszterce 119, 137, 141, 206
Bistriçebânya, Mac. Besztercebánya 42, 119, 120
Bodok 232
Bodos 229
Bodrog 21, 37, 73, 156, 160, 161, 162, 167
Bogárfalva 211
Bogostfalva 225
Boğdan 20, 154, 207
Boğdanovçe, Mac. Bogdány 113
Boldizsár Bakczy 226, 238
Boldizsár Batthyány, Komutan 89
Boldizsár Bessenyey 116
Boldizsár Hadnagy 230
Boldizsár Kós 231
Boldizsár Nagy 222
Boldizsár Rákosi 192
Boldizsár Székel 227
Boldizsár Udvarhelyi 225
Boldizsár Veres 232
Boldizsár Veseleny 219
Boldogassonikāta, Mac. Boldogasszonykáta 44
Bolyó 131
Borsód 171
Borsova 234
Borşod, Mac. Borsod 10, 90, 158, 169, 186
Boszulaszvár 66
Boşnak İsmail Paşa, Budin Paşası 115
Boyâk, Mac. Buják 32, 88, 107
Bozsika 127
Böd 132
Bödöcsfa 127
Bögöz 208
Bölçke, Mac. Bölcske 62, 71, 102
Bölön 229
Bösörmen, Mac. Böszörmény 52
Bözöd 221
Bözödújfalu 221
Branişka, Mac. Branyicska 188
Budin Dîvânı 146, 147
Budin Meclisi 112
Budin, Mac. Buda 9, 10, 13, 22-24, 27, 33, 34, 35, 37, 38, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 54, 59, 60, 61, 63, 65, 69, 70, 75, 76, 82, 88, 89, 92, 93, 94, 96, 102, 105, 110, 112, 113, 115, 118, 120, 122, 135, 139, 140, 146, 147, 148, 157, 159, 163, 167, 175, 181, 182
Bugi, Mac. Bugyi 28
Bulgaristan 172
Bulgarlar 157
Büyük Kumanistan, Mac. Nagykunság 52, 70, 71, 107

C

Canfedâ, Mac. Jászberény 33, 37, 63, 130
Cenceş, Mac. Gyöngyös 37, 44, 71, 72, 89, 101, 119, 120, 133, 147, 177
census 39, 40, 55, 58, 70, 71, 171
census servilis 70
Cezire-i Kovin, Mac. Ráckeve 32, 63, 75, 88, 89, 145, 177
Chieb 220
Chiomortán 227
Cibrefalva 220
civitas 160
colonus liberae migrationis 176

comes 21, 29, 30, 186, 190-192, 194
comes parochialis 21
comes 21, 29, 186-188, 190-192, 194
comes parochialis 21
comitatus 8, 21, 31-32, 35, 38, 44-47, 49-53, 57, 59-62, 65-67, 72-74, 76, 80-81, 89-90, 92, 101-104, 106, 109, 112-124, 127-128, 130-132, 137, 148, 155-158, 160-163, 167, 169, 174-177, 184-193, 195, 197, 216, 248
condominium 156
contractualist 176
conventus 192, 194
conventus requisitor 194
Csáky Ailesi 189
Csávoly 171
Csehérdfalva 222
Csekefalva 221
Csernáton 218
Csicsó 233
Csík 224
Csíkszék 204, 243, 244
Csíkszentsimon 218
Csíkszereda 197, 208
Csipszépvíz 159
Csoknya 131
Cudaballa 118
curialis 124-127
Czehi 122
Czizér Mihályné 232
Czókaku 92
Czyomortán 234

Ç

Çakvâr, Mac. Csákvár 89
Çanâd, Mac. Csanád 21, 48, 80, 101, 102, 128, 134, 137, 138, 158, 161, 163, 167
Çanârd, Mac. Csanárd 103
Çâni, Mac. Csány 45, 124
Çepel, Mac. Csepel 32, 63, 132
Çerdi, Mac. Cserdi 55
Çerepvâr, Mac. Cserépvár 89
Çetnek, Mac. Csetnek 63
Çonkatoron, Mac. Csonkatorony 70
Çonrâd, Mac. Csongrád 21, 32, 45, 46, 48, 72, 73, 80, 102, 130, 137, 161, 163
Çüç, Mac. Csúcs 66, 68

D

Dab 28
Daczó László 230
Dália 219
Dalmi Ailesi 195
Dalnak 226
Dámfalva 235
Dánfalva 235
Dániel Demeter 224
Darány 131
Dávid Ungnád, Eğri Komutanı 57
Deák Gáspár 229
Deák István 226, 230, 233, 234
Deák János 226, 229, 231
Deák Márton 226, 229, 231
Deák Mihály 230
Deák Tamás 230, 231
Debreçin, Mac. Debrecen 13, 118, 142, 158, 161, 164, 174, 175, 177, 184, 194
Debrö 72, 125
decimator 162
Décsfalva 219
Dej, Mac. Dés 52, 137, 192
Delne 220, 234
Demeterfalva 224
Demeter Godán 127
Demeter Nyújtódi 221
Dencsháza 127
Dénes Hasságy, Praefectus 30
Dereçke, Mac. Derecske 122
Ders 208, 219
Desna, Mac. Désznya 51, 66
Deszni 142, 188
Deva, Mac. Déva 188
Dévaványa 120, 126
Dezna, Mac. Dézna 142
Dış-Solnık, Mac. Külső-Szolnok 35, 37, 45, 46, 72, 101, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 124, 169, 248
dica 31, 36, 44, 46, 61, 70, 80
dikator 30
Dinnyeberki 127
Diósgyör 89
Dîvân-ı Hümâyûn 9-12, 14, 20-22, 26, 38, 43, 46, 50, 55, 59, 64, 67, 69, 79, 81, 85, 91, 93, 105, 106, 111, 120, 134, 138, 143, 145, 147, 150, 152, 164, 181, 182, 186, 198
Divin, Mac. Diveny 90

Dobófalva 214, 223
Doboka 83, 191
Doboz 153
Dohna 114
dominus 107
Domokos Imecs 233
Domoni, Mac. Domony 28
Domoszló 125
donatio 165, 166, 170
Donbô, Mac. Dombóvár 75
Dorog 52, 62
Döbrököz 38, 75
Dömşöd, Mac. Dömsöd 115
Drágffy Ailesi 184
Drava 37, 38, 56, 76, 77
Dreno 117
Dunapataj 124
Dunasengyör, Mac. Dunaszentgyörgy 60, 62
Durdoş, Mac. Györgyös, 131

E

Eçed, Mac. Ecséd 51, 69, 154, 186
Eflâk 20, 48, 51, 134, 154, 184
Eflâk Prensliği 172
Ege 219
Egerbócs
Egerfarnos 125
Egerpatak 230
Egersek, Mac. Egerszeg 91
Egreşkâta, Mac. Egreskáta 44
Eğri Piskoposluğu 31
Eğri, Mac. Eger 11, 31-37, 39, 47-49, 54, 57-59, 65, 70-72, 75, 77, 89, 90, 95, 106, 108, 114, 115, 129, 130, 133-136
Eğrivâr, Mac. Egervár 91
Elösallâş, Mac. Előszállás 71
Emlőstöny 153
Endre Tar 117
Endred, Mac. Endréd 62, 63
Énlak 223
Énlaka 223, 224
Enyingli 122
Erdeiş, Mac. Erdőhegy 67
Erdel Belgradı Piskoposluğu 185
Erdel Belgradı, Mac. Gyulafehérvár 48, 52, 69, 135, 185, 187, 192, 193, 195, 208
Erdel Devleti 182
Erdel Dîvânı 187
Erdel Hükümdarı 9, 48, 51, 67, 72, 85, 87, 88, 93, 133-137, 141, 169, 172, 174, 189
Erdel Hükümdarlığı 9, 50, 51, 64-66, 69, 78, 86, 87, 137, 143, 168, 169, 181-183, 185, 187-189, 196, 197
Erdel Meclisi 184, 186, 192, 198
Erdel Protestan Kilisesi 186
Erdel Voyvodalığı 181
Erdel Voyvodası 69
Erdel, Mac. Erdély 9, 10, 14, 19, 20, 24, 26, 47, 48, 50-52, 54, 64-69, 72, 76, 78, 82, 83, 85-88, 93, 106, 114, 117, 120, 126, 133-141, 143, 148, 154, 159, 168, 169, 171, 174, 175, 181-192, 194-199, 203, 207, 215, 216, 247
Erdőtelek 125
Eresztevény 230
Erk 124
Ermeniler 157, 158
Ernest, Avusturya Arşidükü 63
Erzsébet Aszalay 118
Erzsébetváros 159
Eski Budin Meclisi 78
Eski Budin, Mac. Óbuda 35, 75, 78, 79
Estergon, Mac. Esztergom 33, 38, 49, 69, 73, 75, 79, 83, 89, 102, 159, 160
Esterházy Ailesi 107, 131
Esztelnek 227
Ete 54
Etéd 223
Eugen, Savoy Prensi 163
Evanjelik Kilisesi 187
exemptio 193
Eyalet Dîvânı 107

F

Façet 50, 69
Fad, Mac. Fadd 60
faktor 29, 30
familiaris 87
Fancal 225
Farcád 223
Farkas Alárd 208
Farkas Alia 219, 222, 242
Farkas Báthory 185
Farkas Gálffy 210
Farkas Kamuti 210, 226-229, 231
Farkas Lászlófi 66

Farkas Legyel 80
Farkas Petki 233
Farkaslaka 211, 212, 224
Farkasné Petki 211, 233, 243, 244
Farnoş, Mac. Farnos 28
Fegyvernek 126
Fehér 117
Fejérvíz 128
Fekete-Köröş, Mac. Fekete-Körös 51
Feldoboly 230
Felgö, Mac. Felgyő 45
Fellak 134
Felnîmet, Mac. Felnémet 36, 72
Felsőboldogasszonyfalva 220
Felsőcsernáton 226
Felsőtorja 226
Felsővadász 189
Fenyéd 225
Fényszar 107
Ferdinand (I.) 32, 39
Ferdinand Nogarola 63
Ferenc Alard 220
Ferenc Bajony 185
Ferenc Balássi 208, 210, 220, 223, 239, 240, 242, 245
Ferenc Bartalis 235
Ferenc Benchér 210, 218, 221, 222, 239
Ferenc Beniczky 104
Ferenc Bernáld 226, 237, 243
Ferenc Borbély 192
Ferenc Botka, Komutan 66
Ferenc Cheriek 232
Ferenc Chiomortani 227
Ferenc Csiszér 235
Ferenc Czerjek 232
Ferenc Czomortani 227
Ferenc Daróczy 188
Ferenc Deák 234
Ferenc Demeter 221
Ferenc Dobóczy 138
Ferenc Domokos 238
Ferenc Donáth 227, 228, 232, 237
Ferenc Fancali 224
Ferenc Farkas 204, 208, 210, 217, 219, 220, 239, 241
Ferenc Fondor 211
Ferenc Gálffi 223, 241
Ferenc Gáspár 222, 240
Ferenc Géczi 231
Ferenc Gémes 32
Ferenc Geszty, Başkomutan 187
Ferenc Gyulay, Varadin Yardımcı Komutanı 193
Ferenc Illies 231
Ferenc Kornis 191, 204, 210, 212, 214, 217-221, 239-242, 245
Ferenc Köncze 226
Ferenc Lacz 231
Ferenc Literáti 224
Ferenc Markos 234
Ferenc Mihály 222, 239
Ferenc Miklós 214, 222
Ferenc Mikó 208, 235, 236, 244
Ferenc Morgay 32
Ferenc Nádasdy 104
Ferenc Nyáry, Eğri Komutanı 71
Ferenc Orbán 213
Ferenc Pálffy 210, 213, 221, 223, 224, 239, 241, 245
Ferenc Petki 208
Ferenc Rákóczi (I.), Erdel Hükümdarı 122
Ferenc Rákóczi (II.), Erdel Hükümdarı 172
Ferenc Rethy 233
Ferenc Sántha 230
Ferenc Sigmond 233-235
Ferenc Simien 220
Ferenc Szegedi, Officiolatus 32
Ferenc Tombold 223, 240
Ferenc Végh 226
Ferenc Wesselényi, Macar Kralı Nâibi 108, 117, 188
Ferencné Szacsvai 237
Ferencné Zacsvai 227
Ferenzsâllâş, Mac. Ferencszállás 45
Feyîr, Mac. Fejér 38, 92, 102
Fîleghâza, Mac. Félegyháza 44
Filek, Mac. Fülek 37, 38, 49, 52, 72, 76, 79, 80, 88, 89, 90, 95, 96, 108, 110, 111, 117, 118, 119, 121, 123, 128, 129
Filiaş, Mac. Fiatfalva 208, 221, 222
fiskus 185
Fjodor Dorohin 9
Fogaraş, Mac. Fogaras 189, 195, 225
Fok 127
Fokorú 126
Fonyôd, Mac. Fonyód 57
Fót 123
Födvâr Manastırı 157

Födvâr, Mac. Dunaföldvár 63, 71
François (I.), Fransa Kralı 9
Frenc Benchér 222
Fryderik Zavor 235
Futásfalva 227
Füged 124
Füle 217

G

Gábor Babos 233
Gábor Bakos 77
Gábor Báthory, Erdel Hükümdarı 134, 186, 190, 194, 197, 198, 200, 209, 215, 216
Gábor Bethlen, Erdel Hükümdarı 25, 48, 50-52, 86-88, 118, 134, 136-139, 141-144, 182, 186, 188, 189, 190, 192, 194, 197-210, 216, 241
Gábor Forró 231, 233
Gábor Nyéky, Arzuhâlci 108-111
Gábor Szőlősi 192
Gábor Zonda 231
Gáborné Mikes 229, 233, 238
Gadány 131
Gagy 221
Garam 38, 53
Gáspár Baroltthi 229
Gáspár Benkő 229
Gáspár Bölöni 229
Gáspár Drágffy 185
Gáspár Göncruszkai Kornis 187
Gáspár Incze 236
Gáspár Jánoky 117
Gáspár Kalmár, Başyargıç 149
Gáspar Kornis, Hust Komutanı 192
Gáspár Kövér 228, 237
Gáspár Lészay 224, 239
Gáspár Mágocsy, Göle Serdarı 24
Gáspár Szuhay 200
Gáspár Tassy 76
Gáspár Török 225
Gáspárné Illieri 229
Gelu, Mac. Gyalu 115, 190, 194
Gençi, Mac. Gencsi 91
Geréb György 232, 234
Gerébné Ferencz 230, 231
Gerge, Mac. Györgye 44
Gergely Bornemissza, Eğri Komutanı 58
Gergely Bögözi 220
Gergely Chiender 225
Gergely Deák 235
Gergely Dienes 224
Gergely Gál 230
Gergely Gurzó 236
Gergely Henter 229
Gergely Josa 229
Gergely Kāza 120
Gergely Kenyeres 238
Gergely Kovács 229
Gergely Nagy 115, 122, 221, 222
Gergely Palla, Atlı Ispán 107
Gergely Sigmond 228
Gergely Szabó 204
Gergely Tehenes, Başyargıç 135
Gerla, Mac. Szamosújvár 52, 159
Germat, Mac. Gyarmat 88, 90, 104, 113
Gerőcsifalva 234
Geryen, Mac. Gerjen 60
Gesteş, Mac. Gesztes 105
Gidófalva 232
Giorgio Basta, İmparatorluk Generali 82, 154, 174
Giyôn, Mac. Gyón 44
Gomba 45
Gôya, Mac. Gyója 45
Göle, Mac. Gyula 21, 24, 31, 48-52, 54, 58-60, 64-66, 71, 96, 113, 134, 135, 139-142, 153
Göleli Sinan Bey 67
Gömör 90, 117
Gömrö, Mac. Gyömrő 45
Görge, Mac. Gyergyószentmiklós 159
Görgény 190
Görkön, Mac. Györköny 62
Göröcsfalva 236
Göröşgâl, Mac. Görözsgál 38, 54
Grábóc Ortodoks Manastırı 155
gratuitus labor 55
Gurzó János 236
Güney Macar Ovası 58
Güns, Mac. Kőszeg 159
Gyékényes 131
Gyepes 217
Gyergely Tusa 238
Gyergyószék 204, 243, 244
Győrke 128
Gyöngyöshalász 125
Gyöngyöspüspöki 125
Gyöngyössolymos 125

Gyöngyöstarján 119, 125
György András 226
György Antalfi 240
György Balla 240
György Barrabás 236
György Báthory 184
György Bekes 228, 229
György Benkő 218, 229
György Bikfalvi 230
György Bíró 204, 218, 219, 241
György Bolyki 119
György Cherjek 232
György Chioma 227
György Dáné 213
György Deák 234
György Dobos 230
György Donáth 218, 226-228, 230, 242
György Földváry 103
György Fráter, Varadin Piskoposu 185
György Geréb 231, 235
György Imre 235
György Incefi 222
György István 223, 238
Györgyi 176
György Jakab 224
György Karachi 244
György Kobai 231
György Kobori 231
György Kosa 212, 234
György Kovács 226
György Maróthy 210, 223, 239
György Maróti 222, 223
György Máté 225, 226
György Mikó 226, 228, 232, 237, 242, 243
György Nagy 229
Györgyné Gyárfás 230
Györgyné Jánosi 221, 222
György Orbán 225
György Ozdi 241
György Pálffi 241
György Poos 234
György Rákóczi (I.), Erdel Hükümdarı 11, 86, 93, 118, 137, 139-142
György Rákóczi (II.), Erdel Hükümdarı 118, 138
György Sajti 109
György Sükösd 238
György Szabó 231
György Szegedi 128
György Szentiványi 192
György Szerémi, Saray Papazı 157, 159
György Szilly 79
György Szőke 222
György Szurkos 228, 237
György Thury, Palota Serhat Beyi 31
György Thurzó, Macar Kralı Nâibi 105, 126, 173
György Tiboldi 224, 225
György Tolvay, Ózd Komutanı 95
György Zekel 229
György Zrínyi, Miklós Zrínyi'nin oğlu 61
György Zurkos 228
Gyugy 131

H

Habsburg 9-10, 12, 14, 19-20, 24-26, 33, 38, 51-52, 55, 57, 64, 69, 74, 76, 81-82, 84-86, 97, 111, 113-114, 117, 133, 135, 137-138, 147, 154, 165, 172, 174, 181-183, 187-188, 190
Hacı Mehmed, Budin Miralayı 115
Haçova, Mac. Mezőkeresztes 72
Hadhâz, Mac. Hadház 52
Hadnagy András 234
hajdú 48, 51-52, 82, 84, 88, 94, 115, 118-119, 135, 137, 171-175, 194, 197
Hajdúújfalu 138
Halmaj 125
Hamza Çavuş 57
Hármaskerület 162
Hármaskönyv 112, 152
Háromszék 200, 202, 208, 225, 242
Hartyân, Mac. Hartyán 28
Hatolyka 228
Hatvan 34, 38-39, 46, 71, 89, 108, 127, 147
Hegyszentmiklós 55
Henter Gergelyné 232
Herecsény 117
hereditarius 176
Heresnye 131
Herman 217
Heteni, Mac. Hosszúhetény 57
Heveş, Mac. Heves 11, 21, 35, 37, 38, 43, 49, 51, 52, 72, 76, 89, 101, 116-119, 121, 122, 124, 158, 169, 248
Hırvatistan 155
Hırvatlar 27, 155

Hidegkút 220
Hídvég 118, 148
Hieronymus Łaski 182
Hird 57
Hoggya 222, 223
Holok, Mac. Galgóc 52
Homokszentgyörgy 131
Homoródkeméfalva 218
Homoródújfalva 218
Hont 38, 51, 83, 90, 106, 117, 130, 148
Horguk, Mac. Csurgó 63
Hort 154
Huge, Mac. Hugye 45
Hüseyin Paşa, Eğri Paşası 95

I

Ibafa 127
Iccse 128
Ikafalva 226
Illiefalva 230
Ilona Zrínyi, Kontes 25
Ilye 225
Impérfalva 237
Imre Antal 233-235
Imre Báthory 185
Imre Czobor 32
Imre Fosztó 217, 240
Imre Gál 230
Imre Gergely 234
Imre Koháry 108-110
Imre Lajos 123
Imre Liptay, Erdel Elçisi 80
Imre Thököly 25, 186
Imre Torda 194
Imreh Kaitár 149
Imréné Kelemen 238
Incze Imecz 233
Istók Gál 119
Istók Kele 231
Istók Kovács 229
Istók Sillo 229
István Ágoston 234
István Almási 217-219
István Bakó 223, 226, 241
István Balás 223, 224, 239
István Balázs 233
István Balázsdeák 32
István Bálint 224
István Barta 217
István Bartó 233-235
István Barto, Muhtar 213
István Báthory, Erdel Hükümdarı 65, 67, 192, 194
István Bedő 231
István Bethlen, Erdel Hükümdarı 9, 118
István Bikfalvi 230
István Bocskai, Erdel Hükümdarı 81, 85, 172, 174, 186, 190, 199, 203, 215
István Chiomortani 228
István Csáktornyai 128
István Csáky, Kuruz Komutanı 188, 189, 191
István Dako 219
István Damokos 218, 226, 227, 234, 236
István Deák 229
István Dobó, Eğri Praefectusu 31
István Dóczy, Vâç Komutanı 136
István Domokos 236, 237, 241, 243
István Donát 229
István Egry 117
István Fekete 240
István Ferenc 240
István Ferenczi 239
István Gyárfás 227, 228, 238
István Haller 191
István Hidvégi, Gelu Vaizi 194
István Hoggyai 223
István Hős 117
István Illésházy, Macar Kralı Nâibi 173
István Illiés 238
István Illjes 227
István Imecz 225-228, 242
István Isak 230
István Jahocz 226
István Jakab 227
István Jankó 229, 231
István Jánosi 217, 241
István Járai 228
István Kaba 236
István Kacsó 224
István Karacsonfalvi 218
István Károly 237, 243
István Kelemen 223
István Kerestaly 235
István Keresztúri 224
István Kis 115
István Koháry 108
István Komáromi 214, 235, 241, 243

István Kondrácz 227
István Kövér 226, 233
István Kun 228, 237
István Lázár 236, 237, 243
István Lukács 224
István Mag 204
István Magh 239
István Márk 231
István Márton 225
István Matius 227
István Meszej 220
István Mihály 237
István Mikó 232
István Nagy 228, 237
István Nyáry 120
István Oláh 194
István Orbán 218, 225, 239
István Pálfalvi 218
István Pálffy, Uyvar Komutanı 96
István Pálfi 192
István Patakfalvi 224
István Péter 235
István Péterfi, Arzuhâlci 199
István Radoványi 116
István Réthy 237, 243
István Sigmond 227, 228, 237
István Simien 220, 223
István Simond 228
István Sturca 122
István Szalánczy, Erdel Kethüdâsı 9, 139, 140, 142
István Székely 220
István Szilágy, Yanova Yardımcı Komutanı 122
István Szőlősi 192, 194
István Tarhos, Yargıç 153
István Tétény, "judex civitatis Budensis, notarius locumtenentis" 23
István Toldalaghy 242
István Tompa 232
István Tóth 223
István Vámos
István Végh 226
István Veres 213
István Werbőczy, Kont 22, 32, 112, 152, 153
István Zonda 227
Istvánné Barolthi 229
Istvánné Lázár 244
Istvánné Pálffi 241
Istvánné Sáfár 228
Istvánné Török 226, 227, 233
Izabella, Kraliçe 185, 187

İ

İbrahim Paşa, Eğri Paşası 77, 142
İbrahim Paşa, Yanova Paşası 68
İbrahim Peçevî Efendi 175
İç-Solnık, Mac. Belső-Szolnok 83, 190, 191
İlia, Mac. Marosillye 188, 198
İlok, Mac. Újlak 37
İnârç, Mac. Inárcs 28
inspektor 109
İrşa, Mac. Irsa 28
ispán 106, 107, 184, 248
İstanbul, Mac. Konstantinápoly 24, 38, 50, 59, 65, 87, 88, 139, 143, 150, 159, 175, 182
İstanbul/Edirne Barış Görüşmeleri, Mac. Konstantinápolyi Béketárgyalások 38
İstolni Belgrad, Mac. Székesfehérvár 38, 54, 71, 89, 92, 181

J

Jagiellon (Jagelló) Hanedanlığı 85
Jakab Bakó, Yargıç 104
Jakab Demeter 224
Jakab Dobó 35
Jakabfalú 199
Jakabfalva 237
Jakabné Bartha 227
Jakusith Ailesi 105
Jambok, Mac. Zsámbok 45
Jankó Ailesi 207
János (I.), Macar Kralı 112, 181, 185
János (II.), Macar Kralı 187
János Albert 227
János Babos 233
János Balásfi 192
János Balogh, Binbaşı 195
János Bardócz 226, 227, 238
János Báthory 185
János Baxa 235
János Béldi 236, 237
János Bence 217
János Bene 235, 236
János Benedek 224
János Benedekffy 210
János Benkő 230, 232
János Bernáld 233, 234, 236

János Bíró 204, 217, 218, 239, 241
János Bocskor 244
János Bodor 227
János Böjte 230
János Chiulak 233
János Christely 236
János Csákány 221
János Cseténvi 132
János Dajka 194
János Deák 213
János Deák Kristóf 213
János Deák Pálosi 214
János Deli 138
János Demeter 222
János Dersi 241
János Dobai 223
János Donáth 227, 228, 232, 237, 243
János Draskovich 33
János Fancsal 211
János Fejér Vizi 128
János Fekete 224
János Gálfi 187
János Gáspar, Marosszék Komutanı 207
János Geréb 240, 241
János Gergely 214
János Gombkötő, Filek Komutanı 70, 79, 95
János Gosztonyi, Erdel Piskoposu 187
János György 218
János Hadnagy 225, 226, 230, 233
János Horváth 33
János Illies 231
János Imreh 211
János Incze 239, 241
János Istók 226
János Jankó 229
János Kacsó 223
János Kaczio 238
János Kaitár 149
János Kak 231
János Kállay 149
János Kálnaki 229, 242
János Kálnoki 229-232, 238
János Kászoni 237
János Kedves 236
János Kelemen 244
János Kemény 238
János Kénossi 240
János Keresteli 223
János Keresztej 223
János Kéri, Germat Komutanı 113
János Köles 232
János Kovács 240
János Kun 103, 241
János Lázár 234, 235, 238, 241, 243
János Lugosy, Lipova Komutanı 134
János Mándy 135
János Márk 231
János Mátéfi 220
János Matis 237, 238, 243
János Matius 227, 228
János Mattyas 233
János Mattys 234, 235
János Mátyus 227
János Mihály 211, 227
János Mózik 121
János Nadányi 104
János Nádudvary 134, 194
János Nagy 194, 220
János Nemes 227, 229
János Orbán 214, 218, 219, 221, 223, 239
János Pálosi 219, 220
János Pap 231
János Pápai 121, 122
János Péter 235
János Petki, Udvarhelyszék Generali 200, 207
János Pető 229
János Pöczök 127
János Rácz 128
János Rádai 241
János Rápolti 217
János Sentmártoni 210
János Sera 230
János Sigmond 236
János Silester 230
János Sófalvi 224
János Szabó 230
János Szalai 194
János Szapolyai, Macar Kralı 87, 157, 181, 182, 184, 188
János Száz 224
János Székely 221, 224, 225, 240
János Szentkereszti, Vâç Beyi 106
János Teleki 118
János Török 184, 219, 224
János Tót 121
János Tóth, Varadin Komutanı 138
János Trombitás 120
János Ürögj 128

János Vágási 222, 223, 239
János Vajai, Arzuhâlci 241
János Veres 232
János Vitéz 32
János Zacsvai 227
János Zsigmond, Macar Kralı 24, 186, 187, 215
Jánosfalva 219
Jánosné Chiomortani 227, 228
Jánosné Csomortán 237
Jánosné Czeh 226
Jánosné Ilona Péter 211
Jánosné Imrefi 229
Jánosné Kaczio 227
Jánosné Kemény 228
Jánosné Nagy 231
Jánosné Petki 210, 217-220, 222, 223, 225, 239, 240, 242, 245
Jánosné Teleki 118
Jastfalva 219
Jászárokszállás 107, 108, 125
Jászfényszaru 117
Jenőfalva 235, 236
Jigodin, Mac. Zsögöd 208
Joannes Rádai 222
jobbagiones avitici 204
József Kászoni 192
Judex Regius 233
Judit Orlé 120

K

Kadács 222
Kadicsfalva 225
Kálmáncsehi 131
Kálnak 231
Kaloça, Mac. Kalocsa 23, 88
Kaloş, Mac. Kolozs 192
Kaloşmanaştur, Mac. Kolozsmonostor 192, 194
Kaloşvâr, Mac. Kolozsvár 138, 182, 192
Kanije, Mac. Nagykanizsa 20, 49, 61, 62, 72, 91
Kányád 213, 219
Kânyavâr, Mac. Kányavár 91
Kápolna 222
Kápolnás Oláhfalva 218
Kapoş, Mac. Kapos 54, 155
Kapoşvâr, Mac. Kaposvár 155
Kapoz, Mac. Kapocz 92
Kara, Mac. Kara 45
Karácsond 121, 125
Karácsonyfalva 218
Karâçonsallâş, Mac. Karácsonyszállás 71
Karakaş Mehmed Paşa, Budin Paşası 50, 51
Karânşebeş, Mac. Karánsebes 48, 50-52, 54
Karczfalva 235, 236
Karlofça Antlaşması 183
Karlofça, Mac. Karlóca 12, 183
Kârpât Havzası 159, 162, 165
Kârpât, Mac. Kárpát 159, 162, 165
Kâsım Paşa, Budin Paşası 43
Kászonfelsőfalu 236
Kászonszék 204, 236, 243, 244
Kaşa, Mac. Kassa 66, 77, 135
Kata Bartos 233
Kata Pethő 122
Katádfa 127
Katalin Pállfy, Kont Illesházy'nin Eşi 188
Katymár 171
Kechet 222
Kecset 210
Keçkemet, Mac. Kecskemét 13, 45, 46, 73, 75, 77, 78, 80, 88, 101-103, 108-110, 123, 124, 136, 145-147, 152, 164, 169, 177
Kékbükk 193
Kelemen Béldi, Komutan 199, 230-232, 242-244
Kelemen Boldizsár 230
Kemlid, Mac. Kömlőd 157
Kénos 218
Keresztély Benedek 217
Keresztúrfalva 221
Keresztúrváros 221
Kesend, Mac. Közönd 66
Kesenye 120
Keserű 86, 194
Kézdiszék 225, 237, 243
Kézdivásárhely 225
Killyén 231
Királyi Könyvek, [Krallık Kitapları] 207, 216
Kisbaczon 195, 218
Kisborosnyó 232
Kisfalud 222
Kisgalambfalva 222
Kiskaba 126
Kiskede 222
Kisköre 126
Kismarton 159

Kispéterd 127
Kissolymos 220
Kisújszallás 126
Kişheveş, Mac. Kisheves 72, 125
Kişkunlazhâza, Mac. Kiskunlacháza 103
Kişsâllâş, Mac. Kisszállás 45
Kiştŭr, Mac. Kistúr 106
kleft 172
Kobádfalva 213, 222
Koca Sinan Paşa, Sadrazam 69
Kôka, Mac. Kóka 45, 124
Kolbászszék 58
Komâr, Mac. Kiskomár 49, 91
Komârom, Mac. Komárom 38, 46, 53, 75, 78, 83, 90, 102, 103, 115, 121
Komloş, Mac. Komlósd 131
Komolló 230
Kopân, Mac. Koppány 57, 61, 77, 89, 94, 131, 155, 156
Kŏrispatak 214, 221
Korlát 176
Korond 224
Kŏröshegy 131
Kŏröspatak 232
Korpona 31, 177
Korud 66
Kosdér 153
Kŏtelek 126
köböl 58, 72
Kökös 231
Köpecz 229
Körös, Mac. Körös 51, 66, 74, 140, 142
Körü 126
Kötegyân, Mac. Ketegyán 67
Kövest 126
Középajta 229
Krakov, Pol. Kraków 187
Krallık Macaristanı 34, 247-249
Krasna, Mac. Kraszna 185
Kristóf Báthory, Erdel Voyvodası 66
Kristóf Keresztúry 191, 194
Kuman-Kıpçaklarya, Mac. Kunság 160
Kumanlar 34, 58, 59, 70, 107, 121, 130, 158, 160, 173
Kun Bálint 227
Kunlayos, Mac. Kunlajos 44
Kunmije, Mac. Kunmizse 44
Kurtapatak 227
Kútfő 131
Kuvin, Mac. Keve 21, 48
Küçük Kumanistan, Mac. Kiskunság 46, 70, 71, 130
Küküllőkeménfalva 225
Küsmöd 223
Küsmönd 223
Küsmöd 223

L

Lábad 131
Ladányszentgyörgy 125
Lajos (II.), Macar Kralı 37, 152, 181
Lajos Bark, Yeminli Hâkim 78
Lakompak 113
László Csáky 189, 194
László Cseke, Başyargıç 149
László Czomortani 227
László Daczó 229-232, 242
László Fáy 121
László Kaptár, Cenceş Başyargıcı 72
László Kerecsényi, Zigetvar Komutanı 55
László Kósa 233
László Pethő, Keszthely Generali 104
László Szacsvai 230
László Zekel 226
Lâtrân, Mac. Látrány 104, 105, 131
Lázár Apor 226, 227, 234, 236, 243
Lazhâza, Mac. Lacháza 45
Lécfalva 207
Lemhény 228
Lengyelfalu 224
Lengyelfalva 218, 225
Leopold (I.), Kutsal Roma İmparatoru 189
Lernut, Mac. Radnót 188, 208
Leva, Mac. Léva 38, 94
Lézfalva 227
liber baronatus 190
libertinus 113
Lipova, Mac. Lippa 48, 50, 134, 135, 136, 140, 142
Liptov, Mac. Liptó 83
Lisznyó 230
Litra, Mac. Nyitra 52, 53, 83, 90
Lokod 218
Lőrinc András 223
Lőrinc Czerjek 232
Lőrinc Markos 235
Lőrinc Rákosi 226, 237, 243

Lőrincz Tusa 229
Lovászhetény 57
Lövéte 213, 217
Lugoş, Mac. Lugos 48, 51, 52, 54, 136
Lukács Boldizsár 218
Lukács Borozdolo 227
Lukács Dávid 224
Lukács Donáth 228
Lukács Gedő 240
Lukács Gergely 214
Lukács Hadnagy 224
Lukács Imreh 233
Lukács Rácz 226
Lukácsné Barrabás 224

M

Macar Dîvânı 86, 187
Macar Kamarası 78, 79, 104, 128, 135-137
Macar Kralı 24, 27, 39, 42, 73, 75, 135, 148, 157, 169
Macar Krallığı 21, 24, 29, 40, 42, 43, 47, 51, 52, 54, 59, 64, 66, 69, 78-80, 85, 91, 93
Macar Meclisi 21, 112, 168
Macar Ovası 19, 51, 53, 54, 64, 74, 80, 133, 160, 161, 163, 169, 171, 173
Macarlar 11, 20, 25, 47, 63, 65, 89, 96
Madaraş, Mac. Madaras 235, 236
Madéfalva 234
Madoça, Mac. Madocsa 62
Makád 132
Makedonlar 157
Maklâr, Mac. Maklár 36, 72
Makô, Mac. Makó 80, 88, 128, 136, 137, 145
Maksa 225
Málnás 232
Malomfalva 224
manumissio 193
Maramureş, Mac. Máramaros 173, 187, 207
Marefalva 218, 225
Margit Henter 229
Margitta 194
Mária Zolnay 108
Márk Horváth, Zigetvar Komutanı 31, 56, 60
Márkosfalva 229
Marosszék 207, 241
Maroş, Mac. Maros 74, 134, 140, 142, 144, 203
Marthonos 228, 232
martoloslar 155, 156
Márton Bodó 237
Márton Cherjek 232
Márton Fóris 223, 240
Márton Kelemen 221
Márton Literáti 238
Márton Miklós 204, 240
Márton Sigmond 204
Márton Vörös, Şarkad Komutanı 135
Mártonfalva 229
Mártonné Lasanczi 232
Martonos 130, 223
Martonosfalva 212
Mátá Szabó 120
Máté Affa 194
Máté Alárd 220
Máté Antos 230, 233
Máté Feyér 233
Máté György 212
Máté Hadnagy 224
Máté Hegy 229
Máté Illés 224
Máté Kelemen 236
Máté Kovács 241
Máté Olah 212
Máté Orbán 213
Máté Palotka 220
Máté Pap 236
Máté Szaczva 230
Mateovics 171
Matisfalva 219
Matius János Kis 227
Mâtra, Mac. Mátra 54
Mátraalja 124, 125
Matthias Rofai 232
Matthias, Baş Prens 86, 182
Mattyás Hadnagy 235
Máttyás, Rahip 233
Mátyás Bél 158, 167
Mátyás Donát 238
Mátyás Fosztó 240
Mátyás Gele 227
Mátyás Hadnagy 244
Mátyás Ilyes 240
Mátyás Ladányi 104
Mátyás Mihály 240
Mátyás Sátoki 115
Mátyás Szabó 223
Mátyás, Macar Kralı 182

Mátyás (II.), Macar Kralı 136
Mátyás, Prens 82, 104, 115, 158, 167, 223, 227, 238, 240, 244
Maximilian (I.), Kutsal Roma İmparatoru 181
Maximilian (II.), Kutsal Roma İmparatoru 60, 182
Medesér 218, 220-222
Mediaş Meclisi 201, 206, 207, 209
Mediaş, Mac. Medgyes 200, 202
Mehâdya, Mac. Mehádia 50
Méhkerék 195
Mehmed Paşa, Budin Paşası 23
Mehmed Paşa, Sadrazam 66
Mehmed Paşa, Solnık Sancakbeyi 24
Menyhártné Pató 235
Menyhért Nagy 210, 217-219, 239, 24
Merçil, Mac. Marcali 131
meritas 170
Mester 149
Mezőmegyer 123
Mezőtúr 120, 126, 149
Mezőtúr Şehir Meclisi 149
Mezötarkān, Mac. Mezőtárkány 125
Midsen, Mac. Mindszent 126
Mihácz András 230
Mihácze Ailesi 230
Mihály Albert 224
Mihály Apafi, Erdel Hükümdarı 184, 194
Mihály Apafi (II.), Erdel Hükümdarı 190
Mihály Árki 23
Mihály Babos 233
Mihály Balás 236
Mihály Balássy 210, 219, 220, 242
Mihály Baróti 217
Mihály Bartalus 222
Mihály Bedő 222, 223, 229
Mihály Benkő, Öğretmen 195
Mihály Csáky 187
Mihály Csordás 108
Mihály Czizér 232
Mihály Damokos 235
Mihály Dániel 200, 207, 208, 210, 217-219, 229, 230, 239, 242, 245
Mihály Deák 226, 238
Mihály Demjén 218
Mihály Dersi 219
Mihály Eördögh 226
Mihály Fábián 212
Mihály Ferenc 229
Mihály György 235
Mihály Horváth 235
Mihály Ibrány, Varadin Yardımcı Komutanı 118
Mihály Imecz 237
Mihály Jankó 225, 229-231, 233, 237, 243
Mihály Kaczio 240
Mihály Kaniztos 227, 228, 237, 243
Mihály Károlyi 116
Mihály Kedei 211-213
Mihály Kelemen 227, 233-236, 243
Mihály Kenyeres 226
Mihály Király 223
Mihály Kis 115
Mihály Koncz 220
Mihály László 235
Mihály Mihácz 226
Mihály Mikó 229, 232
Mihály Nagy 230, 231
Mihály Nemes 226, 238
Mihály Ördög 226, 238
Mihály Pakot 213
Mihály Pataki 231
Mihály Péter 240
Mihály Pokol 231
Mihály Sándor 219
Mihály Silester 229, 232
Mihály Szabó 236
Mihály Szaniszló 222
Mihály Széll 138
Mihály Szöllősy, Varadin Komutanı 136
Mihály Sztáray, Vaiz 172
Mihály Telegdy 185
Mihály Teleki, Kont 96, 118, 134
Mihály Tibald 232
Mihály Toldalaghy, Erdel Elçisi 137, 140, 141, 208, 210, 238
Mihály Tompa 232
Mihály Török 233
Mihály Tóth 241
Mihály Vas 232
Mihály, Eflâk Voyvodası 154
Mihályné Demeter 213
Mihályné Domokos 240, 241
Mihályné Fülöp 226
Mihályné Hadnagy 226
Mihályné Karácsony 223
Mihályné Pálfalvi 223
Mihályné Péterffi 241

Mikebuda 44
Miklófalva 220
Miklós Andrássy, General 107, 108
Miklós Baka 227
Miklós Becze 226
Miklós Bedőházi 227, 232
Miklós Bethlen, Kont 183
Miklós Bocşkai 190
Miklós Chiomortani 228
Miklós Csúcsi 66
Miklós Czeh 228
Miklós Czerjek 231
Miklós Czizér 232
Miklós Dolgos 220
Miklós Eszterházy 48, 52, 92, 113, 120
Miklós Forró 233
Miklós Gávay 192
Miklós Gyujtó 229-232
Miklós Kállay 120
Miklós Keglevich 104
Miklós Kis 148
Miklós Kovács 226
Miklós Mezei 236
Miklós Mihácz 230
Miklós Mihaelek 108
Miklós Mikó 232
Miklós Olah, Estergon Piskoposu 160
Miklós Orlé 32
Miklós Pálffy, Macar Kralı Nâibi 73, 75, 78
Miklós Rákosi 226
Miklós Salm, Başkomutan 43
Miklós Sámbokréti 218-220
Miklós Sárándi 194
Miklós Semién 210, 239, 241
Miklós Simien 221, 222
Miklós Szaniszló 238
Miklós Székely 234
Miklós Telegdy 185
Miklós Tombold 223
Miklós Vári 238
Miklós Zalaj 56
Miklós Zaniszló 226
Miklós Zólyomi 187
Miklós Zrínyi, Zigetvar Komutanı 20, 31, 57, 61
Miklósfalva 125
Miklósné Barolthi 229
Miklosné Báthory 185
Miklósvára 229
Mikó Ferenc 236
Mikó György 232
Mikó Mihály 232
Mikó Miklós 232
Mikófalva 125
Mikos Márk 230
Milota 194
Miskofça, Mac. Miskolc 177
Mitiş, Mac. Martonfalva 57
Modri Kamen, Mac. Kékkő 90, 115
Mogyoros 219
Mogyorós 230
Mohaç, Mac. Mohács 11, 12, 38, 54, 77, 81, 87
Monok 122
Monor 44, 104
Morava 86
Mózes Imecz 238
Mózes Székely 208, 239
Murâd (III.) 66
Muraköz 90
Mureş 48, 50, 51, 207, 256
Murtaza Paşa, Budin Paşası 76, 92, 93, 94, 95
Musa Paşa, Budin Paşası 88
Musna 219
Mustafa Paşa, Segedin Sancakbeyi 24

N

Nadány Ailesi 123
Nadheveş, Mac. Nagyheves 72
Nadkâta, Mac. Csekekáta 44, 103, 104
Nadkörös, Mac. Nagykőrös 10, 44, 101, 120, 121, 127, 132, 160, 162, 164, 169, 177
Nádmelléke 127
Nadtâlya, Mac. Nagytálya 36
Nagy Gergely 231
Nagyajta 229
Nagybajom 162, 197
Nagybátor 125
Nagygalambfalva 222
Nagykata 132
Nagykede 222
Nagypéterd 127
Nagyréde 125
Nagyút 125
Nagyyáty 127
Naîmâ Mustafa Efendi 175
Nânâş, Mac. Nánás 52
Náprágy 117

Nasûhpaşazâde Hüseyin Paşa, Budin Paşası 93
natio Hungarica 183
natio Saxonica 183
natio Siculica 183
Naylak, Mac. Nagylak 134
Nekes 65
Nemeske 127
Niredhâza, Mac. Nyíregyháza 171
nobilis 124-126, 216, 219, 220
notarius 192
Novigrâd, Mac. Nógrád 21, 38, 49, 51, 52, 69, 77, 79, 90, 95, 115, 117, 132
Nyámád 128
Nyáregyháza 44
Nyék 57
Nyírbátor 119
Nyirszó 57
Nyújtód 228

O

occupata bona 55
Ócsa 103, 124
Ócsény 128
officialis 29, 31, 33-35, 146
officiolatus 29, 31, 32
officium 31
Okland 218
Olasztelek 217
Oltszem 232
On Beş Yıl Savaşları/1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı 49, 51, 52, 69, 73, 75, 76, 81, 84, 87, 88, 101, 105, 112, 114, 116, 133, 134, 142, 143, 173, 215
oppidium 160
ordinarius 71
Oroszfalu 228
Oroszhegy 225
Oroş, Mac. Oros 118
Oroşhâza, Mac. Orosháza 157
Orsolya Kanizsay 188
Orta-Solnık, Mac. Közép-Szolnok 185
Osmanlı 9-15, 19-31, 33-40, 43, 44, 46-60, 63-87, 89-97, 101, 103, 105, 106-108, 111-120, 122, 123, 126-130, 132-152, 154-169, 172-178, 181-183, 185, 186, 193, 198, 247- 249
Osmanlı Macaristanı 11-15, 19, 20, 36, 38, 40, 43, 46-49, 51, 52, 54-60, 63-70, 74, 75, 80, 101, 106, 107, 111, 113, 115-117, 120, 122, 123, 127-130, 133-136, 138-141, 143, 148, 150, 151, 158, 165, 169, 177, 247-249
Ostván Mikó 232
Ozdfalva 220
Ozora 38, 131

Ö

Ökörd 127
Ösek, Mac. Eszék 163

P

Paál Thoth 122
pactatim summa 57
Pahşel, Mac. Paks 63
Pâka, Mac. Páka 45
Pál Adorján, Arzuhâlci 45
Pál Bartalis 220
Pál Esterházy, Mareşal 76, 95, 190
Pálfalva 224, 234
Pál Farkas, Leva Komutanı 94, 132, 236
Pál Gyárfás 207
Pál Kedves 236
Pál Kelemen 224
Pál Kendy, Erdel Elçisi 67
Pál Konia 230
Pál Kovács 224
Pál Malatinszky 117
Pál Márk 231
Pál Márkus 153
Pál Mátéfi 220
Pál Mihácz 227, 228, 237
Pál Mihály 232
Pál Miklós Ugron 218
Pál Nagy 227, 231
Pál Nyári, Varadin Komutanı 134
Pál Rádai 204
Pál Szabólcski 108
Pál Székely 222, 239, 240
Pál Tamás Damiáni 237
Pál Török, Varadin Komutanı 136
Pál Túri, Tolna Rektörü 144, 151
Pál Ugron 207, 208, 210, 212, 218, 219, 224, 225, 239, 240, 242, 245
Pál Váralliai 223
Pál Ziczi, Yanıkkale Komutanı 92
Palâdiç, Mac. Paládics 45

Palos 219
Palota 31, 60, 71
Pánd 114
Pankota 66
Pap Balás, Vaiz 231
Papmezö, Mac. Papmező 52
Paris von Spanku, General 109
Partium 8, 113, 117, 136, 159, 182, 185-187, 190, 194
Pâsto-Debrö, Mac. Pászto-Debrő 72
Pásztó 126
Pata 72, 133
Pataj 169
Patakfalva 218
pazar kasabası 113, 160, 162
Pázmánd 125
pecunia exercitualis 184
Peçûy Papaz Meclisi 54
Peçûy Piskoposluğu 33, 54
Peçûy Ruhânî Önderler Meclisi 33
Peçûy, Mac. Pécs 20, 33, 38, 54, 55, 57, 77, 156
Peçvârad, Mac. Pécsvárad 54, 57
Pejo Rácz, Vali 105
pensio 80
Perç, Mac. Pércs 52
Pereg, Mac. Pereg 28, 45
Pervâne, Subaşı 110
Peselnek 217
Peser, Mac. Peszér 28
Peşte, Mac. Pest 9, 10, 30, 31, 44, 46, 47, 49, 51, 57, 59, 63, 72, 74, 101-104, 109, 114-118, 123, 124, 132, 158, 169
Péter Andrássi 211
Péter Basa 235, 242
Péter Battik 121
Péter Bodor 227, 238
Péter Both 236
Péter Chiwdeor 228
Péter Cseh 237
Péter Csüdör 238
Péter Dániel 210, 217, 239, 240, 245
Péter Donáth 208, 228
Péter Forró 228
Péter Gál 204, 218, 240
Péter Gálfi 222, 233
Péter Jankó 207, 230, 231
Péter Kálmán 235
Péter Keglevics 128
Péter Koháry, General 105
Péter Kovácz 230
Péter Kun 227
Péter Kuthi 231
Péter Lőrinc 224
Péter Miklós 231
Péter Molnos 240, 241
Péter Orbán 224, 239
Péter Örzse 121
Péter Pap 235
Péter Sándor 226, 233
Péter Sebe 223
Péter Somodi 226
Péter Szente 213
Péter Szombatfalvi 213, 241
Péter Trombitás 148
Péter Vatai 231
Péter Veres 227
Péter Zrínyi 25
Péterhida 131
Péterné Mihácz 231
Péterné Nagy 229
Péterné Nagy István 147
Péterné Székely 226, 238
Pétervásár 126
Petki Ailesi 211
Petrovaradin, Mac. Pétervárad 37, 76
Piliş 73, 101-103, 109, 113, 114, 118, 123, 124, 132, 248
Pinkafeld, Mac. Pinkafő 132
Pinseheli, Mac. Pincehely 62
Pişpek, Mac. Püspökhatvan 117
Poçmekir, Mac. Pócsmegyer 75
Pojega, Mac. Pozsega 21, 37, 54, 76
Pojon, Mac. Pozsony/Bratislava 22, 83, 112, 114, 136, 137, 187
Pokainé Ar 234
Poklostó 127
Polgâr, Mac. Polgár 117
Polgârdi, Mac. Polgárdi 52
Polyán 227
Pongrác Sennyei 190
Poroslô, Mac. Poroszló 116, 125
possessionatus 166
Pôtharastya, Mac. Pótharasztja 44
potior 109
Pölöşke, Mac. Pölöske 91
praedium 193
praefectus 29

primipilus 196, 199, 204-210, 215, 217-226, 229-235
primor 199, 204, 210, 214-218, 225, 226, 233, 234, 241
priores 196
processus 31, 177, 178
proscriptio 198
provisor 194
Putnok 89

Q

qui nomine Communitatis tenentur, simplices scilicet et subditi aliorum 196

R

Rácskevi 132
Ráday András 117
Rákóczi Ailesi 189
Rákóczi Bağımsızlık Savaşı 163
Rákos 52, 235, 236
Ravafalva 214
Rawa 220
Recsenyéd 218
Recsk 119, 126
Remete 217
repeticio 116
requisitor 192
Rétthy 230
Rhédely Ferenc, Erdel Hükümdarı 189
Rimabrezó 117
Rimas-zombat, Mac. Rimaszombat 178
Rimavska, Mac. Rimaszécs 117
Rîvföldvâr, Mac. Révföldvár 32
Rodna, Mac. Radna 188
Roglatica 171
Romenler 83, 209
Rudolf (II.), Kutsal Roma İmparatoru 61, 81, 86, 154
Rugonfalva 221

S

Sabolç, Mac. Szabolcs 49, 52, 83, 116, 173
Sabotka, Mac. Szabadka 89, 164, 171
Sajó-Hernád 174
Sákod 212, 220
Saksonlar 83, 183, 184, 209
Salanta, Mac. Szalonta 65
Samartin, Mac. Pannonhalma 33, 127
Sámbokrét 218
Sámuel Alia 210
Sándor Apor 226
Sándor Bakács 122
Sándor Baróti 229, 233, 238
Sándor János 236
Sándorfalva 218
Saniob, Mac. Szentjobb 52
Santovka, Mac. Szantó 32
Sárfalva 228
Sarvaş, Mac. Szarvas 50, 134
Sarvaşkö, Mac. Szarvaskő 89
Sasinkovo, Mac. Ság 44, 128
Sebini, Mac. Szebény 127
Seçen, Mac. Szécsény 37, 38, 88, 89, 117, 128
Segedin, Mac. Szeged 13, 24, 34, 38, 63, 71, 77, 79, 80, 90, 101, 113, 128, 130, 135, 136, 137, 138, 164, 171
Segesvâr Meclisi 199, 205, 215
Segesvâr, Mac. Segesvár 199, 205, 215
Seglid, Mac. Cegléd 35, 44, 94, 101, 117, 136, 177
Sekçay, Mac. Szekszárd 38, 54, 77
Sekçöy, Mac. Szekcső 38
Sekelistan 196, 204, 206, 210, 213, 215, 216
Sekeller 173, 183, 184, 195-207, 209-217
Sele, Mac. Szele 44
Selefarnoş, Mac. Szelefarnos 44
Selim (II.) 65
Selim, Sipahi 109
Semendire, Mac. Szendrő 137, 189
seminobilis 124, 125
Senbenedek, Mac. Szentbenedek 194
Sengrôd, Mac. Szentgrót 91
Senivân, Mac. Szentiván 28, 62, 231
Senkral, Mac. Szentkirály 45, 218, 225, 231
Senlörinç, Mac. Szentlőrinc 45, 104
Senlörinz, Mac. Szentlőrinckáta 44
Senmartin, Mac. Szentmártonkáta 44, 132
Senmiklôş, Mac. Szentmiklós 45, 128, 132, 152, 234
Senpâl, Mac. Szentpál 32, 217, 218
Senpeter, Mac. Szentpéter 102, 103
Sentamaşkāta, Mac. Szenttamaskáta 218
Sepeş, Mac. Szepes 76
Serem, Mac. Szerém 21, 37
serviens regis 195
servitor 87, 194
Seydî Ahmed Paşa, Budin Paşası 175

Sırbistan 80, 172
Sırbobran, Mac. Szenttamás 45, 132, 225, 235, 236
Sırplar 12, 14, 21, 26, 56, 63, 73, 75, 77, 79, 80, 95, 96, 137, 155-157, 171, 249
Siegfried von Kollonitsch, Başkomutan 78
Siget, Mac. Máramarossziget 194
Sigismund, Leh Kralı 181
Sigmond Miklós 237
Sîkelhîd, Mac. Székelyhíd 51, 118
Siklód 223
Silvester András 231
Simánd 177
Simenfalva 222
Simon Forgács, Tuna Başkomutanı 35
Simon Péchi 208, 210, 212
Simon Sipos 237
Simon Szász 212
Sinan Paşa, Sadrazam 74
Sinkota, Mac. Cinkota 104
Sirem, Mac. Szeremség 37, 76
Slavlar 80, 145, 154, 171
Slovaklar 14, 116, 171
Soboslô, Mac. Szoboszló 52
Sófalva 224
Sokullu Mustafa Paşa, Budin Paşası 59
Solnık, Mac. Szolnok 24, 34, 39, 47, 48, 59, 94, 140
Somkerek 140
Speyer Antlaşması 182
St. István, Macar Kralı 152
St. László, Macar Kralı 152
subaşı 33, 34, 96, 108, 109, 110, 144, 145, 147
subsidium 21
summa 62, 104, 129, 130, 133, 139, 141
summarius extractus 62
Sükő 218, 219, 221, 223
Süleyman (I.) 22, 23, 37
Sümeg 59
szabados 106, 107
Szabadszállás 130
Szacsva 230
Szada 116
Szakmár 65
Száldobos 218
Szalkszentmárton 124
Szárazajta 230
Százberek 125
Százegyház 138
Szécssziget 91
Szegedi 48, 127, 135
szék 196, 202, 213, 216
Székelyszállás 220
Szemeria 232
Szenmihályfa 127
Szent Zsigmond Papaz Meclisi 54
Szentábrám 221
Szentdamokos 235
Szentdemeter 220
Szentdénes 127
Szentdomokos 125, 236
Szentegyházas Oláhfalva 218
Szentélek 227
Szenterzsébet 125, 127, 221
Szentgyörgy 231
Szentjakab 126
Szentkatolna 228
Szentlászló 219
Szentlélek 213, 225
Szentmárton 217-219
Szentmihály 212, 222-224, 233
Szény 176
Szépvíz 234
Szigeth 127
Szigliget 57
Szinye 194
Szolokma 223
Szombatfalva 225
Szotyor 231
Szögliget 176

Ş

Şamoşkes, Mac. Sámolykeszi 65
Şâp, Mac. Sáp 115
Şâri, Mac. Sári 44
Şarkad, Mac. Sarkad 50, 51, 65, 118, 134, 136, 142
Şebeş, Mac. Sebes 51
Şebeşvâr, Mac. Sebesvár 52
Şegeş, Mac. Segesd 131
Şepeş Kamarası 135
Şepeş, Mac. Sepes 135, 188
Şiklôş, Mac. Siklós/Soklyos 23, 38, 54, 55, 156
Şimontorna, Mac. Simontornya 38, 62, 63, 77, 89, 102
Şirok, Mac. Sirok 89
Şôimi, Mac. Sólyomkő 52, 194

Şolt, Mac. Solt 31, 45, 46, 74, 101-103, 109, 115, 118, 123, 124, 132, 248
Şomogi, Mac. Somogy 38, 46, 61, 72, 80, 81, 102, 118, 122, 128, 131, 162
Şomogivâr, Mac. Somogyvár 131
Şomyŏ, Mac. Somlyó 52, 185
Şopron, Mac. Sopron 155, 158, 159, 187
Şoymuş, Mac. Nagysolymos 220
Şöreg, Mac. Sőreg 44
Şurân, Mac. Surány 35

T

Tamás Bak 228
Tamás Benedekffy 210, 221, 239
Tamás Borsos 143, 208, 223
Tamás Bosnyák, Filek Komutanı 76, 81, 129
Tamás Elekes 228
Tamás Forró 233
Tamás Gyujtó 232
Tamás Hegedüs 114
Tamás Incze 237
Tamás Jánosi 220
Tamás Kis 148
Tamás Kovács 229
Tamás Máté 225
Tamás Matis 237
Tamás Matius 227
Tamás Miklós 238
Tamás Nádasdy, Komutan 30, 59, 188, 189
Tamás Nagy 229
Tamás Nemes 241
Tamás Nyerges 231
Tamás Palásthy 117
Tamás Sáros 153
Tamás Somodi 226
Tamás Szabó 230
Tamás Szobi 104
Tamás Tiboldi 239, 241
Tamás Veres 234
Tamásné Bod 226
Tamâş, Mac. Tamás 65, 131
Tamâşi, Mac. Tamási 38
Tâpe, Mac. Tápé 62, 90, 130, 136
Tâpiôsenmarton, Mac. Tápiószentmárton 44
Tâpiószecsŏ 117
Taplocza 234
Tarcsafalva 224
Tarkân, Mac. Tarján 133
Tárkány 72
Tarna 125
Tarnalelesz 125
Tarnaméra 125
Tarnaörs 125
Tarnazsadány 125
Taş, Mac. Tass 45, 124
Tata 46, 89, 159
Tatarlar 71, 74, 81, 82, 117, 118, 161, 162
Tatârsenmiklôş, Mac. Tatárszentmiklós 71
Taut, Mac. Feltót 66
taxa 127, 139, 177, 178
Telegd 218
Telekfalva 219
Telgdibaczon 218
Temeş, Mac. Temes 21, 48, 51, 60, 96, 105, 148
Temeşköz, Mac. Temesköz 21, 48, 51, 60, 96, 105, 148
Tenk 125
Tenyŏ 126
Thamás Demién Pál 226
Tımışvâr, Mac. Temesvár 12, 48, 50, 60, 66, 67-69, 134, 137, 139, 140, 142, 143
Tırnava, Mac. Tarnóca 131
Tibold 225
Tihany 129
Timafalva 221
Tiryaki Hasan Paşa, Budin Paşası 105
Tisa, Mac. Tisza 38, 43, 44, 46-48, 51, 54, 58, 59, 64, 65, 76-79, 101-103, 126, 127, 134-136, 143, 145, 151, 161, 174
Tiszabŏ 126
Tiszabura 126
Tiszaföldvár 126
Tiszajenŏ 126
Tiszanána 126
Tiszapüspöki 121, 126
Tiszaroff 126
Tiszasüly 126
Tiszaszajol 126
Tiszaszalók 126
Tiszaszöllŏs 126
Titel, Mac. Titel 37, 76
Tokay, Mac. Tokaj 48, 51, 65, 85, 136, 181
Tolna Şehir Meclisi 148
Tolna, Mac. Tolna 32, 38, 46, 54, 60-62, 64, 75, 81, 88, 89, 101, 102, 107, 128, 131, 144, 145, 155-157, 163

Tolnaszentgyörgy 62
Tomas-Mamik 65
Toppolz, Mac. Tapolca 32
Torda 113, 123, 192
Tordatfalva 224
Torna 90, 176
Toruntâl, Mac. Torontál 21, 37, 48, 60, 80
Tôseg, Mac. Tószeg 45
Tôtfalu, Mac. Tótfalu 113
Tóth György, Öğretmen 195
Tótszentmiklós 131
Tököl 132
Törtel, Mac. Törtel 45, 71
Tripartitum 152, 153, 262
Trnava, Mac. Nagyszombat 112, 148, 159, 256
Tuna, Mac. Duna 35, 38, 43, 44, 46-48, 51, 54, 56, 58, 59, 61, 64, 71, 74, 76, 77, 80, 86, 101-103, 127, 128, 136, 137, 145, 155, 163, 174, 249
Tunaveçe Dîvânı 103
Tunaveçe, Mac. Dunavecse 103
Tura 116
Tura Gölü 116

U-Û-Ü

Udvarhely 88, 208, 210, 218-220
Udvarhelyszék 200, 203, 204, 207, 209, 217, 239, 240, 242, 245
Ugoça, Mac. Ugocsa 83, 85, 161, 173
Ugra 125
Újszáz 124
Újszékely 221
Ulahlar 61, 212
una eademque 29, 166
Ung 173
unius sessionis 166
Universitas Siculorum septem sedium Siculicalium 196
urbarium 176, 177
usus 176, 177
Uyvar, Mac. Érsekújvár 26, 52, 96, 102, 105
Ûyvâr, Mac. Újvár, (Temeş eyaleti) 105, 148
Uzon 231
Ŭri, Mac. Úri 45
Ûyfaloba, Mac. Újfalu 44, 221, 236
Ŭysâs, Mac. Újszász 45
Üveys Paşa, Budin Paşası 35

V

V. Karl 39
Vacsárcsi 233
Vâç, Mac. Vác 49, 50, 51, 54, 60-63, 73, 78, 88, 103, 106, 115, 116, 136
Vaç, Mac. Vács 28, 45
Vadaş, Mac. Vadas 28, 219
Vâg, Mac. Vág 53
Vágás 214, 223
Valkô 21, 37
Valpô, Mac. Valpó 38
Vámosgyörk 125
Vâmoş, Mac. Vámos 52
Vapô, Mac. Vapó 23
Vârad, Mac. Nagyvárad 96, 119
Varadin Katedrali 184
Varadin Piskoposluğu 184
Varadin Ruhânî Meclisi 185
Varadin, Mac. Várad 19, 26, 51, 52, 64, 65, 67, 96, 118, 134, 136-138, 184, 185, 187, 192-194, 197
Váralja 117
Váralliai 224
Váraszó 125
Varbók 117
Várday Pál, Kral Vekili 43
Vardofalva 234
Vardotfalva 235
Vargiş, Mac. Vargyas 200, 217
Városfalva 218
Vârşân, Mac. Várdány 151
Vas 42, 90, 155, 161, 256
Vasvar (Vasvár) Antlaşması 26
Vasvar, Mac. Vasvár 26
Vâşârel, Mac. Hódmezővásárhely 80, 134, 137
Vaşaş, Mac. Vasas 57
Vata 117
Vécke 219
Veczke 220
Veç, Mac. Vécs 45
Veçe, Mac. Vecse 190
Vegleş, Mac. Végles 38
Vencsellő 116
Venyim 62, 71
Verpelét 125
Verteş, Mac. Vértes 105
Vesprîm, Mac. Veszprém 38, 46, 63, 69, 79, 117, 128

Vezekény 126
Vilâgoş, Mac. Világos 51, 66, 134
Vilâgoşvâr, Mac. Világosvár 51
Vitaliusné Czerjek 232, 233
Viyana = Beç 12, 69, 79, 85, 86, 91, 163, 181
Viyana Barış Antlaşması 91
Viyana Barışı 85
Viyana Kongresi (I.) 181
Vladislav (II.), Macar Kralı 181
Vrakon, Mac. Várkony 57

W

Wesselény Ailesi 189

Y

Yanıkkale, Mac. Győr 10, 31, 69, 71, 74, 89, 90, 92, 102, 108, 127, 155, 159
Yankovâç, Mac. Jankovács 89
Yânoşhida, Mac. Jánoshida 45, 57, 124
Yanova, Mac. Jenő 50, 51, 52, 66, 67, 68, 118, 122, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 142
Yas, Mac. Jász 34, 58, 70, 71, 107, 121, 130, 158
Yâsapât, Mac. Jászapáti 108
Yazgiya, Mac. Jászság 38, 70, 71, 115, 117, 125
Yazkumanistan 70, 162
Yelets, Mac. Jelec 9
Yukarı-Örş, Mac. Felső-Őrség 90
Yunanlar 157, 158, 172
Yusuf Paşa, Budin Paşası 34
Yut, Mac. Jut 131

Z

Zágon 207
Zákány 131
Zala 90, 112, 158
Zalán 231
Zamord 122
Zarând, Mac. Zaránd 50, 51, 122, 173, 188
Zatmâr, Mac. Szatmár 49, 69, 83, 85, 134, 161
Zemplîn, Mac. Zemplén 49, 83, 90, 158, 173, 186
Zenta 95
Zenta Vakası 95
Zetelak 224
Zetelaka 225
Zigetvar, Mac. Szigetvár 20, 21, 31, 32, 34, 49, 54-58, 60, 61, 77
Zigmond Kornis 188
Zigmond Mikes 225
Zitvatoruk (Zsitvatorok) Antlaşması 79, 86, 87, 169
Zitvatoruk, Mac. Zsitvatorok 77, 79, 86, 87, 169
Zobor, Mac. Zombor 32
Zoltán 22, 24, 39, 53, 84, 151, 158, 159, 168, 170, 184, 185, 232
Zonda Istvánné 231
Zoyom 90, 107, 119, 177
Zsigmond Báthory, Erdel Hükümdarı 67, 69, 133, 190, 215
Zsigmond Forgács 72
Zsigmond Gyalui Torda 24
Zsigmond Kecziethi 241
Zsigmond Kékedi 210, 239, 240, 245
Zsigmond Luxemburgi, Macar Kralı 189
Zsigmond Mikes 225, 242
Zsigmond Rákóczi, Erdel Hükümdarı 78, 186, 189
Zsigmond Sebestyén 229

Macar Belgelerinin İzinden Osmanlı Macaristanı'ndaki İdarî ve Beşerî Dönüşümler, Mohaç Meydan Muharebesi ile son bulan tarihî Macar Krallığı topraklarındaki Osmanlı hâkimiyetinin özelliklerini ve Macarların eski düzen lehine sürdürdüğü nüfuz çekişmelerini etraflı biçimde konu almaktadır. Kitap öncelikle Macaristan'da bina edilen Osmanlı idarî teşkilatlanmasının temel niteliğine ve bunun zaman içinde Macar toplumu üzerinde yarattığı etkilere odaklanmıştır. Macar Krallığı ve Macar toprak sahiplerinin Osmanlı toprak rejimine müdahaleleri ile Macar coğrafyasında vücuda gelen Osmanlı-Macar ortak yaşamının nitelikleri Macar arşiv belgelerinin penceresinden tahlil edilmiştir. Böylece Osmanlı tarih yazımına yeni bir bakış açısı sunulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki askerî ve sosyo-ekonomik politikalarına ilişkin çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Ancak Osmanlı himayesindeki Macar toplumunun yaşam şartlarının ve eski düzenin varoluş çabasının resmedilmesine yönelik tetkikler bilim insanları tarafından henüz yeterli ilgiyi görmemiştir. H.Ş. Çağatay Çapraz mevcut durumdaki eksiklikleri gidermeye gayret ederek, Macar toprak rejiminin tarihsel vasıflarına, Osmanlı askerî girişimlerinin akabinde geçirdiği dönüşümlere ve toplumun buna karşı gösterdiği reaksiyona yoğunlaşmaktadır. Eser, geleneksel Dîvân-ı Hümâyûn hâkimiyet anlayışının coğrafî mesafeden ötürü Macaristan'da sergilediği müsamahaya dair de diri bir anlatım sunmaktadır.

Görülmektedir ki Macar Krallığı, Dîvân-ı Hümâyûn ile imzaladığı devletlerarası antlaşmalarla ülke sınırlarını ve Macar aristokrasisinin haklarını garanti altında tutmaya çalışmaktadır. Ayrıca Osmanlı fetihleriyle Macaristan'daki topraklarından kaçmak zorunda kalan; fakat aynı topraklarda vergi de dâhil iktidar pratiklerini uzaktan devam ettiren, hatta bunu Türk beyleri ile "paylaşan" Macar soyluları bulunmaktadır. Nihayet Osmanlı Macaristanı'nda yaşayan serflerinden vergi toplayan, buradaki Macar cemaatlerinin iç işlerine karışan ve zaman zaman serflerin adlî meselelerine dahleden toprak beyleri tespit edilmiştir. Mevcut yaklaşımlar bu üçgende irdelenirken Macaristan'daki Osmanlı devrinin siyasî, beşerî ve iktisadî çerçevede anlaşılmasına takaddüm edilmiştir. Geniş arşiv incelemelerine dayanan bu yapıt, Osmanlı Devleti'nin Yeni Çağ'da bir Doğu-Orta Avrupa ülkesindeki varlık mücadelesini analiz etmek isteyenlere önemli ölçüde fayda sağlayacaktır.

9 786254 084249

TARİH ARAŞTIRMALARI